

**FINDIK ÜRETİCİLİĞİNDE YAPISAL DÖNÜŞÜM:
FATSA VE ÜNYE KÖYLERİ ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Şafak DEMİRCİ

Eskişehir 2021

**FINDIK ÜRETİCİLİĞİNDE YAPISAL DÖNÜŞÜM:
FATSA VE ÜNYE KÖYLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME**

Şafak DEMİRCİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üy. Erhan AKARÇAY

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2021

JÜRI VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

FINDIK ÜRETİCİLİĞİNDE YAPISAL DÖNÜŞÜM: FATSA VE ÜNYE KÖYLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Şafak DEMİRCİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üy. Erhan AKARÇAY

Günümüzde tarımsal üretim, dünya ve Türkiye genelinde önemini korumakta ve pek çok insanın temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze, devletlerin uyguladıkları tarım politikalarında küresel ve yerel düzeyde bir dönüşüm yaşanırken tarımda kapitalist ilişkiler gelişerek yayılmış ve köylülük de bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir.

Bu araştırmada, tarımda gelişerek yayılan kapitalist ilişkileri ve küçük metâ üreticiliğinin genel yapısını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak fındık üretimi araştırmanın konusu olarak seçilmiş, devletin genel olarak tarıma özel olarak da fındığa yönelik uyguladığı politikalarındaki yaşanan dönüşümün fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri ile birlikte sosyolojik olarak incelenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Fındık, dünyada üretimi büyük oranda Türkiye’de gerçekleştirilen ve Türkiye için de önemli ihracat ürünlerinden birisidir. Yetiştği bölgedeki insanların temel geçim kaynağı olması nedeniyle hem ekonomik hem de sosyal bir değeri de bulunmaktadır. Araştırmada, tarımda kapitalist ilişkilerin gelişimi ve devletin genel olarak tarıma özel olarak da fındığa yönelik uyguladığı tarım politikalarındaki dönüşüm, fındık üretimi üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Buna yönelik olarak, 2019 yılının fındık hasadı döneminde, Ordu’nun Fatsa ilçesine bağlı Güvercinlik köyü ile Ünye ilçesine bağlı Dumanlı köyünde uygulamaya dayalı nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tarım politikaları, Tarımsal dönüşüm, Küçük metâ üretimi, Fındık üreticileri, Fındık üretimi.

ABSTRACT

STRUCTURAL TRANSFORMATION IN HAZELNUT PRODUCTION: A SOCIOLOGICAL STUDY ON VILLAGES OF FATSA AND ÜNYE

Şafak DEMİRCİ

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Science, January 2021

Supervisor: Dr. Öğr. Üy. Erhan AKARÇAY

In today's world, in Turkey and worldwide, agricultural production maintains its importance and is still the main income source for many people. While there has been a global and local transformation in the agricultural policies implemented by the states, from the past to the present, capitalist relations in agriculture have developed and spread, and the peasantry has entered a transformation process.

In this study, it is aimed to examine the capitalist relations that developed and spreaded in agriculture and the general structure of petty commodity producer. For this purpose, hazelnut production has been chosen as the subject of the research and it has been tried to be examined and interpreted sociologically, together with the socio-economic effects of the transformation in the policies applied by the government towards hazelnut in general.

Hazelnut, is an agricultural product that mostly produced in Turkey around the world and one of the most important exporting products of the country. Because of it is the main source of income for the people in the region where it grows, it has both an economic and a social value. In this research, the development of capitalist relations in agriculture; and the transformations of the state's agricultural policies has been applied in general and spesifically to hazelnut tried to be examined through hazelnut production. For this purpose, during the hazelnut harvesting period in 2019, an application-based qualitative research was conducted in Güvercinlik village of Fatsa district and Dumanlı village of Ünye district of Ordu.

Keywords: Agricultural policies, Agricultural transformation, Petty commodity production, Hazelnut producers, Hazelnut production.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın yürütülmesinde ve ortaya çıkarılmasında pek çok kişinin emeği olmuştur. Tez konusunun belirlenme aşamasında bana bilgileriyle ışık tutan, tez yazım sürecinin bütün aşamalarında desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübeleriyle bana yardımcı olan danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üy. Erhan AKARÇAY'a teşekkürlerimi sunarım. Tez savunmamda jüri üyesi olarak yer alan sayın Prof. Dr. Nadir SUĞUR'a değerli katkıları ve gösterdiği titizlik için teşekkür ederim. Tez savunmamda jüri üyesi olarak yer alan sayın Dr. Öğr. Üy. Derya NİZAM BİLGİÇ'e yardımları ve ilgisi için teşekkür ederim. Değerli katkılarından ve ilgisinden dolayı sayın Dr. Öğr. Üy. Feryal Ayşin KOÇAK TURHANOĞLU'a teşekkür ederim.

Tezin literatür taraması sürecinde, ihtiyaç duyduğum kaynaklara ulaşımımı sağlayan kuzenim Gözde YANGU'ya içtenlikle teşekkür ederim. Tezin saha araştırması öncesinde, benimle görüşmeyi kabul ederek bilgi ve deneyimlerini aktararak yarı yapılandırılmış mülakat sorularının hazırlanışına da katkı sağlayan Fatsa Ticaret Borası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Ali FEYZİ'ye teşekkür ederim.

Tezin saha araştırması süreci boyunca, Güvercinlik ve Dumanlı köylüleri bana son derece içtenlikle yaklaştılar. Kendi köylerinde araştırma yapmak isteyen, yarı yapılandırılmış mülakatları tamamlayabilmek için onlardan zaman ile bilgi isteyen ve ailesini de tanıdıkları bir öğrenciye yardım edebilmek için ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Saha araştırması sırasında bana evlerini açarak, zamanlarını ayırarak ve son derece cömertçe yaklaşarak tezin saha araştırmasının tamamlanmasında bana her türlü desteği verdiler. Bu sebeple Güvercinlik ve Dumanlı köylülerine yürekten teşekkür ederim.

Güvercinlik köyünde, görüşmecilere ulaşmamda son derece yardımcı olarak saha araştırmama büyük katkı sağlayan anneannem Naime GEBEŞ'e minnettarım. Dumanlı köyünde de benzer şekilde görüşmecilere ulaşmama katkı sağlayarak saha araştırmasının tamamlanmasında yardımı dokunan yengem Mürüvvet DEMİRCİ'ye teşekkür ederim.

Son olarak, tezimin bütün aşamalarında yanımda olan, maddi ve manevi her türlü desteklerini sunan aileme çok teşekkür ederim.

....../....../20....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Seyhan DEMİRCİ

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ	xi
GÖRSELLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemleri	3
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.5. Araştırmanın Tanımları	6
2. ALANYAZIN	8
2.1. Küçük Metâ Üretiminin Özellikleri	8
2.2. Kuramsal Çerçeve: Tarımda Kapitalizmin Gelişmesine Yönelik Yaklaşımlar	9
2.2.1. Klasik Marksist yaklaşımlar	9
2.2.1.1. <i>Karl Kautsky: köylülüğün tasfiyesi tezi (I)</i>	12
2.2.1.2. <i>Vladimir I. Lenin: köylülüğün tasfiyesi tezi (II)</i>	13
2.2.1.3. <i>Alexander V. Chayanov'un köylülük hakkındaki görüşleri</i>	15
2.2.2. Kapitalizm ve tarım tartışmalarında eklemleme tezi	17
2.2.3. Gibbon ve Neocosmos'ın görüşleri	20
2.2.4. Henry Bernstein'in görüşleri	20
2.2.5. Tarımda kapitalizmin küresel olarak yeniden şekillenmesi	21
2.2.6. Yeni köylülük tartışmaları	28
2.3. Türkiye'deki Köy Sosyolojisi Araştırmaları	31

	<u>Sayfa</u>
2.4. Türkiye’deki Tarım Politikalarının Dönüşümü	33
2.4.1. 1923-1929: Yeniden inşa dönemi	33
2.4.2. 1930-1939: Devlet kapitalizmi	39
2.4.3. 1940-1945: Savaş yılları	43
2.4.4. 1946-1961: Emperyalizmle ilişkiler ve ithal ikameci sanayileşme	44
2.4.5. 1962-1979: İçer dönük dışa bağımlı büyüme	49
2.4.6. 1980-2000: Tarımda neoliberal politikaların gelişimi	52
2.4.7. 2000’li yıllar ve sonrası dönem	59
2.5. Fındık Tarımı	64
2.5.1. Dünyada fındık üretimi	65
2.5.2. Türkiye’de fındık üretimi	66
2.5.3. Türkiye’de fındık üretimine yönelik destekleme politikaları	69
2.5.3.1. 1938-1964 dönemi: <i>FİSKOBİRLİK’in kendisi adına alım yaptığı dönem</i>	69
2.5.3.2. 1964-1994 dönemi: <i>FİSKOBİRLİK’in devlet adına destekleme alımı yaptığı dönem</i>	72
2.5.3.3. 1995-2000 dönemi: <i>FİSKOBİRLİK’in DFİF’den sağlanan kredilerle devlet adına destekleme alımı yaptığı dönem</i>	74
2.5.3.4. 2000-2005 dönemi: <i>FİSKOBİRLİK’in devre dışı bırakıldığı dönem</i>	74
2.5.3.5. 2006-2009 dönemi: <i>TMO’nun destekleme alımı yaptığı dönem</i>	77
2.5.3.6. 2009 ve sonrası: <i>fındıkta Alan Bazlı Gelir Desteği uygulaması</i>	78
2.5.3.7. <i>Ferrero</i>	81
3. YÖNTEM	82
3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	82
3.2. Araştırma Tipi	83
3.3. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri	84
3.4. Veri Toplama Süreci	85
3.5. Araştırmadan Elde Edilen Verilerin Yorumlanması	85
3.6. Araştırmanın Zorlukları	86

4. BULGULAR VE YORUM	87
4.1. Giriş	87
4.1.1. Araştırmanın örnekleme hakkında genel değerlendirme	88
4.1.2. Araştırmanın gerçekleştiği köyler hakkında genel değerlendirme	93
4.1.3. Büyükşehir belediyeçiliğinin köylere etkileri	96
4.1.4. Fındık üretimi hakkında bilgi	101
4.1.5. Fındık üretimindeki zorluklar ve bu zorluklar karşısında alınan tedbirler	105
4.2. Geçinebilmek İçin Geliştirilen Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri	109
4.2.1. Tüketime yönelik kısıtlamalar	110
4.2.2. Geçimlik üretim yapma	114
4.2.3. Borçlanma stratejisi	116
4.2.4. Hane emeği kullanarak kâr etmeye çalışma	120
4.2.5. İşçileşme	122
4.3. Tarımsal Destekler ve Politikalar	124
4.3.1. Fındık üreticileri ve Alan Bazlı Gelir Desteği	125
4.3.1.1. Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumlu görüşler	127
4.3.1.2. Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumsuz görüşler	128
4.3.1.2.1. “Fındığa fiyat verilsin, dönüm parası verilmesin.”	128
4.3.1.2.2. Alan Bazlı Gelir Desteği ve mülkiyet ilişkisi	129
4.3.1.2.3. Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik şüpheli yaklaşımlar	132
4.3.1.2.4. Alan Bazlı Gelir Desteğinin yetersiz bulunması	134
4.3.2. Ürün fiyatlarının belirlenmesi, üreticilerin tarımsal yıllık geliri ve tarımsal ürün fiyatlarındaki tutumu	136
4.3.2.1. “El elde baş başta kalıyor.”	136
4.3.2.2. Ürün fiyatlarının belirlenmesinin zamanına ilişkin olumsuz tutumlar	137
4.3.2.3. “Masraftan ne kalırsa”	139
4.3.3. Fındığın piyasalaşması süreci	141
4.3.4. Fındıkta piyasalaşmaya karşı TMO	145
4.4. Tarımsal Üretimin Geri Bağlantıları	155
4.4.1. Tarımsal girdiler	155

	<u>Sayfa</u>
4.4.1.1. <i>Tarımsal girdilerin fiyatları</i>	157
4.4.1.2. <i>“İsrail malını istemiyoruz”</i>	161
4.4.1.3. <i>Tarımsal girdileri zararlı olarak görme</i>	163
4.4.2. <i>Tarımsal alet-makine kullanımı</i>	164
4.4.2.1. <i>Fındık üretiminde imece usulünün kalkması</i>	166
4.4.2.2. <i>“İşin kolayı oldu.”</i>	168
4.5. <i>Tarımsal Üretimde Hane Emeği Kullanımı</i>	169
4.5.1. <i>Küçük metâ üretiminde kadın emeği</i>	169
4.5.2. <i>Ücretli emek kullanımının nedenleri</i>	178
4.5.2.1. <i>Üreticilerin çalıştırdıkları ücretli yabancı emeğin kaynağı ve özellikleri</i>	180
4.6. <i>Toprak ve Üretim</i>	186
4.6.1. <i>Toprak mülkiyeti</i>	187
4.6.1.1. <i>Toprak mülkiyeti araçları</i>	188
4.6.1.1.1. <i>Miras aktarımı süreci</i>	189
“Baba miras satılmaz.”	189
<i>Miras paylaşımında kadın-erkek eşitsizliği</i>	190
4.6.1.2. <i>Gelecek beklentisi</i>	193
5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	197
KAYNAKÇA	211
EK-1. YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORULARI	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLER DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. Türkiye’deki Kır, Kent ve Toplam Nüfusun 1980, 1985 ve 1990 Yıllarındaki Nüfus Sayımlarına Göre Değişimi	55
Tablo 2.2. Dünyada Fındık Üretimi	65
Tablo 2.3. Türkiye’de Fındık Üretimi	66
Tablo 2.4. Ordu İlinin Yıllara Göre Fındık Üretim Miktarı	68
Tablo 2.5. Dönemlere Göre TMO’nun Fındık Alım Miktarı ve Ödemeleri	80
Tablo 4.1. Örneklem Grubunun Demografik Bilgileri	89
Tablo 4.2. Örneklem Grubunun Hane Kişi Sayısı ve Gelir Durumu	91
Tablo 4.3. Örneklem Grubunun Sahip Olduğu Topraklar ve Yararlandıkları Alan Bazlı Gelir Desteği	126
Tablo 4.4. Örneklem Grubunun 2018 Yılı Fındık Hasadı Döneminde Ürettikleri Ürün Miktarı ve Ürünlerini Pazarladıkları Satış Kanalı	146
Tablo 4.5. Türkiye’de Tarımda Kullanılan Kimyasal İlaç Miktarı	156
Tablo 4.6. Günümüzde Fındık Hasadı Döneminde Çalışan Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Saatleri	184

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 2.1. Türkiye’de Fındık Üretim Bölgeleri	67
Görsel 4.1. Güvercinlik ve Dumanlı köylerinin konumları	94
Görsel 4.2. Dumanlı köyü fındık hasadı	103
Görsel 4.3. Güvercinlik köyü fındık hasadı	103
Görsel 4.4. Güvercinlik köyü fındığı harmana serme ve kurutma işlemi	104
Görsel 4.5. Dumanlı köyü fındığı harmana serme ve kurutma işlemi	104
Görsel 4.6. Dumanlı köyünde fındık bahçesine tırpan atan bir fındık üreticisi	165
Görsel 4.7. Lombardin, Güvercinlik köyü	165
Görsel 4.8. Patoz, Dumanlı köyü	166
Görsel 4.9. Güvercinlik köyünde fındık hasadı dönemi	171
Görsel 4.10. Dumanlı köyünde fındık hasadı dönemi	172
Görsel 4.11. Güvercinlik köyü	177
Görsel 4.12. Dumanlı köyü	177
Görsel 4.13. Dumanlı köyü	177
Görsel 4.14. Dumanlı köyünde fındık hasadında çalışan mevsimlik Kürt tarım işçileri	186
Görsel 4.15. Güvercinlik köyünde fındık hasadında çalışan mevsimlik Kürt tarım işçileri	186

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP	: Anavatan Partisi
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
ÇTK	: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
DB	: Dünya Bankası
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYP	: Doğru Yol Partisi
EBK	: Et ve Balık Kurumu
FİSKOBİRLİK	: Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİB	: Karadeniz İhracatçıları Birliği
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ORÜS	: Orman Ürünleri Sanayii
SEK	: Süt Endüstrisi Kurumu
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Partisi
TARSİM	: Tarım Sigortaları Havuzu
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi
TSKB	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TŞF	: Türkiye Şeker Fabrikaları
TUGSAŞ	: Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.
TÜRK-İŞ	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TZDK	: Türkiye Zirai Donanım Kurumu

UTTA : Uruguay Turu Tarım Antlaşması

1. GİRİŞ

Dünya’da ve Türkiye’de, geçmişten günümüze tarımsal üretimin ve köylülüğün yaşadığı dönüşüm, günümüzdeki durumları ve bunların nedenleri ile sonuçları sosyal bilimlerde tartışılan konular olmuştur. Özellikle son yirmi yıldır; tarımsal üretim, gıda ve ekoloji konuları birbirleriyle ilişkili olarak ele alınmakta (Önal, 2017, s. 728) ve özellikle tarım alanında ortaya çıkan değişimler araştırma konularının bu alan üzerinde odaklanmasına neden olmuştur (Öztürk, 2014, s. 111). Günümüze kadar süregelen tarım tartışmalarında; sanayi ile tarımın farklı özelliklerini, tarımın kapitalist iktisadi gelişme yasalarına uyup uymadığını, tarımsal yapıların değişiminde en önemli unsurların neler olduğunu, sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkelerdeki tarım sorunlarının nasıl bir kuramsal çerçevede ele alınması gerektiği üzerinde durmuşlardır (Köymen, 2008, s. 41-42). Ancak tarihsel süreç içerisinde tarımı ve tarımsal dönüşümü ele aldığımızda, bunlardan daha karışık bir durumu içerisinde barındırmaktadır.

Tarımı en basit şekilde insan beslenmesinde gerekli olan bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi süreci olarak tanımlamak mümkündür (Bor, 2014, s. 82). Tarım, ilk ortaya çıkışından günümüze kadar birtakım dönemler geçirmiştir. Bunlardan ilki, bitkisel ve hayvansal üretimin gerçekleştirildiği tarım devriminin başlangıcı olarak da kabul edilen ve günümüzden yaklaşık 10-12 bin yıl önceye tarihlenen epi-paleolitik çağdaki toplayıcılık dönemidir. Epi-paleolitik dönemde insanların genellikle toplayıcılık yaptıkları düşünülürken, ikinci dönem olan Paleolitik Çağ denilen dönemde de ateşi keşfetmeleriyle birlikte avlanmaya başladılar. (Günaydın, 2014, s. 457-458). Genel olarak avcı toplayıcılık, görece küçük bir müdahale ya da işletimle içinde yaşanan habitatta bulunan besin kaynaklarının doğal olarak toplanmasıdır (Bates, 2009, 149). Avcılık keşfiyle birlikte insanlar geçimini avcılık yaparak sağlamışlar, hayvanları yakalayabilmek ve yakaladıkları hayvanları yiyebilmek için çeşitli aletler yapmışlar ve hayvanların göç mevsimine göre hayvanların bulundukları bölgelere giderek göçebe olarak yaşamışlardır (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015, s. 31). Üçüncü dönem, Neolitik döneminde başlamasıyla birlikte insanların geçimini sağlama amacı ile bulunduğu çevreden topladığı ve depoladığı bitki, yumru, kök ve tohum gibi çeşitli besinleri topraktan yetiştirmeye başladığı ilkel ziraat dönemidir. Bu dönemde insanlar bitkileri ekip biçerek ve hayvanları evcilleştirerek çevreye de şekil vermeye başlamışlardır (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015, s. 31). Dördüncü dönem, bitkiler aracılığıyla yeni bitkiler yetiştirebilen insanların, yetiştirdikleri bitler ile beslenip bu bitkileri takas

ederek ilkel ekonomik faaliyetlerin de bağıladığı geçimlik tarım dönemidir (Direk, 2010, s. 19). Beşinci dönem, bitkilerin çeşitli üretim tekniklerine göre üretildiği ve bitkisel ürünlerde uzmanlaşmış tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü uzmanlaşmış tarım dönemidir (Direk, 2010, s. 20). Son dönem de günümüzde gelişen ve değişen mühendislik, teknoloji, biyoloji ve tarım ile ilgili diğer bilim dallarının ve uzmanlaşmış ziraat mühendisliği bilgisinin kullanıldığı modern tarım dönemidir (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015, s. 31).

Tarımın geçmişten günümüze yaşadığı dönüşüm beraberinde insanların yaşayış şekillerini de bir dönüşüm süreci içerisine sokmuştur. Tarım, zamanla ekonomik bir etkinlik haline gelirken, kapitalist ilişkilerin de tarımda gelişmesiyle tarım geçmişten günümüze giderek farklılaşmıştır. Bununla ilgili olarak da tarımın ve tarımsal üretimin dönüşümünü incelemek üzere pek çok kuram gelişmiştir.

Türkiye’de tarım; geçmişten günümüze çeşitli politikalarla desteklenen, ülkenin önemli bir bölümünü oluşturan kırsal bölgede yaşayan insanlar için temel geçim kaynağı ve ülke ekonomisinde de önemli bir yere sahip bir sektördür. Cumhuriyet’in ilanından günümüze, özellikle de son yirmi yıl içerisinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası kuruluşlar ile imzalanan anlaşmalar sonucunda da devletin tarıma yönelik desteğini giderek azaltmasının etkileri üreticiler üzerinde yıkıcı olmuştur. Kapitalist ilişkilerin tarımda gelişerek yayılması, köylüleri birer küçük metâ üreticisine dönüştürmüştür.

Bütün bunlara göre bu araştırmanın konusu; tarımda gelişerek yayılan kapitalist ilişkileri, küçük metâ üreticiliğini, devletin genel olarak tarıma ve özel olarak fındık üretimine yönelik uyguladığı politikalarda yaşanan dönüşüm sürecinin fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerinin neler olduğunu incelenmesi ve bu politikalar sonucu ortaya çıkan etkilerin yorumlanmasıdır.

Araştırma toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın problemleri, amacı, önemi, sınırlılıkları ve araştırmada kullanılan tanımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde, alanyazında, tarımda kapitalizmin ve metâ üreticiliğinin gelişimine yönelik kuramlara, Cumhuriyet’in kurulmasından günümüze kadar olan süreçte Türkiye’de uygulanan tarım politikalarına, dünyada ve Türkiye’de fındık üretimine ve Türkiye’de fındığa yönelik uygulanan devlet politikalarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemi ve teknikleri, tipi, evreni ve örneklemini hakkında bilgi verilmiş, verilerin nasıl toplandığı, yorumlandığı ve araştırmanın

zorlukları açıklanmıştır. Dördüncü bölümde araştırmada elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Son olarak, beşinci bölümde ise araştırma hakkında genel bir değerlendirme yapılmış, araştırma problemi cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemleri

Bu araştırmanın temel problemini “Tarımda gelişerek yayılan kapitalist ilişkilerin, devletin tarıma yönelik uyguladığı politikaların dönüşümünün ve günümüzde fındık üretimi için uygulanan politikaların, fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri nelerdir?” sorusu oluşturmaktadır.

Bir araştırma için konu belirlense de araştırmalar yalnızca konunun üzerine kurulmazlar; araştırmalar araştırma soruları ya da problemleri etrafında düzenlenirler (Kuş, 2012, s. 26). Yıldırım ve Şimşek’e (2011, s. 82) göre, araştırma probleminin oluşturulmasında üç süreç önemlidir. Birincisi, araştırma yapılacak alanla ilgili kuram ve araştırmaların taranması, ikincisi, araştırmacının deneyim ve tecrübeleri ve üçüncüsü de ilgili alanda karşılaşılan toplumsal sorunlardır. Buna göre, bu araştırmada, araştırma konusunu sınırlandırıp problemini oluşturmak için öncelikle tarım, kapitalizmin tarımda yayılıp gelişmesine bağlı olarak tarım politikalarında, tarımsal üretimde ve küçük üreticilerde meydana gelen dönüşüm süreci ve köylülük ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Problemin belirlenmesinde etkili olan bir başka etken, araştırmacının yakın çevresinin günümüzde de köylerde yaşayarak tarımsal üretime devam edip geçimlerini bu yolla sağlamaları sebebiyle araştırmacının köylülüğü ve tarımsal üretim sürecini tanınmasıdır. Araştırma probleminin oluşturulmasındaki bir başka etken de tarım politikalarında yaşanan dönüşüm ve günümüzde tarımda devlet desteğinin ortadan kalkmasına bağlı olarak fındık üreticilerinin yaşadıkları sorunlara ilişkin yeterli çalışmanın olmamasıdır.

Bu araştırmanın temel problemi, aşağıdaki alt problemler tarafından cevaplandırılmaya çalışılmıştır:

- a) Fındık üreticilerinin geçimlerini sağlayabilmek için geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejileri nelerdir?
- b) Fındık üreticilerinin ürünlerini satış kanallarında geçmişten günümüze nasıl bir değişim yaşanmıştır?
- c) Artan tarımsal girdi fiyatlarının fındık üreticileri üzerindeki etkileri nelerdir?
- d) Fındık üretiminde hane emeği kullanılmasının önemi nedir?

- e) Fındık üreticileri için ücretli yabancı emek kullanımının önemi nedir?
- f) Küçük metâ üretiminde, üretim kapasitesini arttırabilmek için başvurulacak yöntemler nelerdir?
- g) Fındık üreticileri için toprak kullanımının önemi nedir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacını; tarımda gelişerek yayılan kapitalist ilişkileri ve devletin hem genel olarak tarıma hem de özel olarak fındığa yönelik uyguladığı politikalarda yaşanan dönüşümü, fındık üretimi ve üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerini, üreticilerin yaşadıkları sorunları ve günümüzde fındığa yönelik devlet destekleriyle ilgili görüşlerini sosyolojik bir bakış açısıyla inceleyebilmek oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik olarak; Ordu'nun Fatsa ilçesine bağlı Güvercinlik köyü¹ ile Ünye ilçesine bağlı Dumanlı köyünde, amaçsal (yargısal/amaçlı) örneklem tekniği ile seçilen toplamda 30 görüşmeciye yarı yapılandırılmış mülakat uygulanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, tarımın ve köylülüğün dönüşümünü ele alması bakımından önemlidir. Günümüzde kentleşmenin ve göçlerin artması, devletin tarımsal üretimden desteğini çekmesi gibi nedenler, sosyal bilimlerin tarım, köy ve köylülük konularını ikincil plana atmalarına neden olmuştur. Ancak tarımsal üretim günümüzde, Türkiye'de kırsal bölgelerde yaşayan insanlar için temel geçim kaynağı olarak önemini korumaya devam etmektedir.

Tarımda kapitalist ilişkilerin gelişerek yayılmasını ve küçük metâ üreticiliğinin genel yapısını ele alması bakımından bu araştırma önemlidir. Özellikle günümüzde devletin tarımdan desteğini çekmesiyle birlikte serbest piyasa aktörlerinin etkin hale gelmesi ve üretim maliyetlerinin sürekli artmasıyla birlikte, üreticilerin bu süreçte hem nasıl uyum sağlayarak hem de direnerek tarımsal üretimlerini gerçekleştirdiklerini, varlıklarını nasıl sürdürmeye devam ettiklerini sosyolojik olarak incelemesi gibi

¹2013 yılında yayımlanan 6447 sayılı kanun ile Ordu ili büyükşehir olmuştur ve köyler ve kasabalar mahalle statüsüne getirilmiştir (Resmî Gazete, 2013). Bu çalışmada Güvercinlik ve Dumanlı Mahalleleri için köy ifadesi kullanılmıştır. Kanuna göre, köy ifadesinin ortadan kalkmasıyla köyler de ortadan kalmış gibi gözükse de çalışmaya göre iki mahalle de sosyolojik olarak köy özelliğini korumaya devam etmekte ve iki mahallede de yaşayan ve üretim yapan insanlar tarafından köy olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla çalışmada iki mahalle de köy olarak ifade edilmiştir.

nedenler bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Bu durumu, özellikle son yıllarda hem geçim konusunda hem üretim süreci konusunda ciddi sıkıntılar yaşana fındık üreticileri üzerinden ele alması da araştırmayı önemli kılan bir başka nedendir. Küçük metâ üretiminin gelişmesini ve günümüzdeki durumunu fındık üretimi ve üreticileri üzerinden incelemesi bu araştırmayı önemli kılan bir başka nedendir.

Araştırmayı önemli kılan bir başka unsur, fındıkla ilgili çalışmaların daha çok iktisadi olarak fındık politikalarına yönelik (Aktaş, Öztürk ve Hatırlı, 2011; Kaptangil, 2005; Kayalak, 2009; Kayalak ve Özçelik, 2012) ve sosyoloji alanında daha çok fındık hasadı zamanında çalışan mevsimlik tarım işçilerine yönelik (ınar ve Lordoğlu, 2011; Kablay, 2016; Karaman ve Yılmaz, 2011; Ulukan ve Ciğerci Ulukan, 2011; Yıldırım, 2015) alışmalar mevcuttur. Özellikle sosyolojik olarak fındık üretimine ve üreticilerine yönelik (Sönmez, 2001; Erköse vd., 2020) alışmaların varlığı son derece kısıtlıdır. Dolayısıyla bu araştırma, fındık üreticiliğinin dönüşümüne ve üreticilerin sorunlarına yönelik olması nedeniyle de önemlidir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, tarımda kapitalist ilişkilerin yayılmasının ve küçük metâ üreticiliğinin gelişmesi fındık üretimi üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak araştırmada, devletin genel olarak tarıma yönelik, özel olarak da fındığa yönelik politikalarının fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerini incelemek ve yorumlamak amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu amaca göre fındık üretimi araştırmanın konusu olarak seçilmiştir çünkü fındık, emek yoğun bir üretim sürecine dayanmakta, üretimi aile işletmeciliği şeklinde gerçekleşmekte ve devletin uyguladığı politikalara bağlı olarak üretimi, üreticilerin geçim ve yaşam koşulları geçmişten günümüze büyük bir dönüşüm içerisine girmiştir. Dolayısıyla araştırmanın evreni Ordu ilindeki fındık üreticileri ile sınırlıdır.

Araştırmanın konusuyla ilgili olarak, araştırmada, fındık üretim sürecinde çalışan ücretli tarım işçileri ve onlara yönelik algı, tutum ve davranışlar araştırmanın konusunun dışında bırakılmıştır.

Araştırma, Ordu ili ile sınırlandırılmıştır. Araştırma evreninin Ordu ili olarak belirlenmesinde çeşitli faktörler etkili olmuştur. Bunlardan en önemlisi, Ordu'nun Türkiye genelinde hem fındık üretilen alan olarak hem de üretim miktarı olarak en fazla fındık üreten ili olmasıdır (TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 2019). şehrin

ekonomisinin, hatta sosyal ve kültürel değerlerinin şekillenmesinde fındık üretimi büyük bir öneme sahipken, araştırmanın amacına ve problemine uygun bir evreni de içerisinde barındırmaktadır.

Araştırma evreninin Ordu olmasındaki bir başka neden, fındık üretiminin küçük aile işletmeciliği şeklinde gerçekleştiriliyor olmasıdır. Bu durum da araştırmanın konusuna, problemine ve amacına uygun olması sebebiyle Ordu ili araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Ordu'nun araştırmanın evrenini oluşturtmasındaki diğer nedenler ise araştırmacının ailesinin Ordu'da doğup büyümesi, araştırmacının fındık üretim süreci ve üreticiler hakkında bilgi sahibi olması ve Ordu ilinin mülakatları uygulayacağı kişilere kolay ulaşabilme imkânını sağlaması gibi etkenlerdir. Dolayısıyla, bütün bu nedenler neticesinde araştırma evreni Ordu ili ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın örnekleme, Ordu'nun Güvercinlik ve Dumanlı köylerinden yargısal örneklem seçim tekniği ile seçilen örneklemin dışındaki fındık üreticileri için bir genelleme amacı taşımamaktadır.

Araştırmada, fındık üretim sürecindeki ve devletin fındığa yönelik uyguladıkları politikaların üreticiler üzerindeki farklılıklarını inceleyebilmek için dağ köyü ile sahil bölgesine yakın bir köy karşılaştırılmak istenmiştir. Ancak dağ köyü olarak sadece Dumanlı köyü, sahil bölgesine yakın alçakta bir köy olarak da sadece Güvercinlik köyü ele alınarak araştırma iki köy ile sınırlandırılmıştır. Bu iki köy, bütün dağ köylerini ya da sahil bölgesine yakın alçakta yer alan köyleri temsil etmemektedir. Araştırmanın Güvercinlik ve Dumanlı köyleri ile sınırlandırılmasının nedeni, yargısal örneklem seçim tekniği ile seçilmelerinin de sonucuyla araştırmanın amacına ve problemine uygun olması ve araştırmacının annesinin ve babasının köyleri olmasıdır. Nitel bir araştırma olması nedeniyle bu köylerden elde edilen bulgular herhangi bir genelleme amacı taşımamaktadır.

1.5. Araştırmanın Tanımları

Tarım: Bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların verimliliğinin yükseltilmeye çalışılması, uygun koşullarda korunması, işlenmesi ve pazarlanmasıdır.

Köylülük: Basit yeniden üretim yapan ve özellikle kendi asgari geçimlik yiyeceğini sağlayan hane halkı çiftçiliğidir ve bu tanıma çoğu kez, dayanışmacılık, karşılıklı ilişkiler, köy toplumunun eşitçiliği, ailenin, akrabaların, yörenin ve topluluğun

yaşama biçiminin değerlerine bağlılık gibi nitelikler de eklenmektedir (Bernstein, 2014, s. 12-13).

Küçük metâ üretimi: Bir başlangıç noktası olarak, dolaysız üreticinin, üretim araçlarına esas itibarıyla sahip olduğu; esas olarak kendi ve ailesinin emeğiyle, kısmen veya tamamen piyasa için, fakat tüketim amacıyla (birikim yapmadan) üretimde bulunduğu bir durumdur (Boratav, 1980, s. 33).

2. ALANYAZIN

2.1. Küçük Metâ Üretiminin Özellikleri

Köylüler, geçimlerini daha büyük toplumsal işbölümü ve piyasalar aracılığıyla sağlamak zorunda olduklarında küçük metâ üreticilerine dönüşürler (Bernstein, 2014, s. 13). Küçük metâ üreticilerinin iktisadi var oluşlarının nasıl ortaya çıktığı, Önal (2017, s. 733) tarafından şöyle özetlenmektedir:

Pre-kapitalist toplumdan kapitalist topluma geçiş sürecinde, eski toplumda emeğini esasen kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı geçimlik üretime harcayan köylünün artı-emeğine, artı-ürün yoluyla el koyma mekanizmaları ortadan kalkar. Pre-kapitalist patronaj ilişkilerinin servaj vb. uygulamaları lağvedilir, aynı vergilerin yerini nakdi vergiler alır. Böylelikle eski toplumda kendisini ezilen sınıf haline getiren ilişkilerden kurtulan köylü, eş zamanlı olarak ortaya çıkan parasal ihtiyaçları nedeniyle yeni toplumda ürününü para karşılığı satmaya, yani piyasa ilişkilerine girmeye mecbur hale gelir (ki, yukarıda işaret edildiği üzere, bu ihtiyaçlar kendiliğinden ortaya çıkmasa da yeni egemen sınıfın devlet aygıtı tarafından yaratılır). Onu küçük metâ üreticisi haline getiren şey ürününün bu şekilde metâlaşmasıdır (Önal, 2017, s. 733).

Geleneksel küçük köylüler, girdileri pazardan temin etmeleri, pazar için üretim yapmaları ve üretimin belli aşamalarında ücretli emekçi istihdam etmeleri ile birer küçük metâ üreticisidirler ve sömürülen bir kategori olarak sermaye nüfuzu ile bütünleşmeleri düşüktür (Özügurlu, 2011, s. 99). Küçük metâ üreticilerinin genişleyen metâ ilişkilerine ve küçük metâ üreticileri olarak kendi varlıklarını sürdürme koşullarına uyum sağlamaları, belirli ölçüde farklılaşsa bile her emeği kullanabildikleri ve ürünlerini metâyâ çevirdikleri sürece varlıklarını devam ettirebilirler fakat hane emeği kullanıldığı sürece küçük metâ üreticileri, kapitalist anlamda ticari bir işletme olmayacaktır (Öztürk, 2009, s. 180).

Küçük metâ üreticileri, bir yandan üretime dönük yatırımlarını kısarak ve emeğini yoğunlaştırarak ve emek süresini uzatarak geçimlik üretimi üretimini arttırmaya çalışarak, bu sırada da yaşam kalitesini ve refahını düşürüp emeğini değersizleştirerek varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar (Ecevit, Karkıner ve Büke, 2009, s. 50). Bu açıdan, küçük metâ üreticisinin hem daha fazla çalışması hem de emeğini değersizleştirilmesi iktisadi bir davranış şeklidir. Küçük işletmesinin iflas etmemesi için kendisinin ve ailesinin emeği ile üretilen tarımsal ürünü satmasıyla gelirini elde eder ve aile üyelerine ücret ödenmediği için, azalan verim koşullarında bile gerektiği zaman çalışma süresi artırılarak işletmesinin gelirini yükseltebilir (Önal, 2017, s. 734). Bu

davranış biçimi, küçük metâ üreticisini işçiden ayırmaktadır. Marx'a (2000, s. 65) göre, işçi hem emeği ile ürettiği ürüne hem de bu ürünü üretirken harcadığı emeğe karşı yabancılaşmıştır. Küçük metâ üreticisi ise emeğiyle ürettiği tarımsal ürününe yabancılaşmıştır ancak ücret karşılığı çalışmadığı, yani emeği metâlaşmadığı için tarımsal ürününü üretirken ki emeğine yabancılaşmamıştır ve küçük metâ üreticisinin fazla çalışmasının ekonomik temeli gelirini emeğiyle değil ürünüyle elde ediyor olmasıdır (Önal, 2017, s. 735).

Alain De Janvry'e (1981, s. 95-96) göre, köylülüğün doğası ve geleceği ile ilgili, birbirine zıt iki temel tartışma bulunmaktadır. Bir tarafta, köylülüğün diğer üretim tarzlarına eklenmiş ve hâkimiyet alanına girmiş ancak kendine özgü bir devamlılığı ve yeniden üretim kuralları olan spesifik bir üretim tarzı olduğunu savunan bir görüş vardır. Bu görüşe göre köylülük, kapitalizmin gelişme sürecinde ortaya çıkan toplumsal işbölümünde bir yeri vardır ve sosyal bir kategori olarak ekonomik sistem içerisinde var olmaya devam edecektir. Diğer tarafta, belli bir köylü üretim tarzının var olmadığını ve köylülerin farklı üretim tarzlarında yalnızca bir sınıf ya da bir sınıfın fraksiyonu olduğunu savunan bir görüş mevcuttur. Bazı üretim tarzlarında, feodalizm gibi, köylü sınıfı (serfler) temel sınıftır ve üretimi üstlenirler. Üretim tarzının tamamen yok olmasıyla köylüler de yok olmaktadır. Diğer üretim tarzlarında, kapitalizm gibi, köylüler yalnızca bir sınıfın farklılaşmış geçici bir fraksiyonudur ve temel sınıflar olan burjuvazi ve proletarya tarafından emilmektedir. Kapitalizm kendisini baskın bir üretim tarzı olarak kurarken hem kapitalizm öncesi üretim tarzlarını hem de bir sınıfın geçici fraksiyonlarını parçalamaktadır. Köylüler ise burada dengesiz ve sonunda kaybolan sosyal bir kategori olarak görülmektedir.

Sonuç olarak; kapitalizmin tarıma ve köylülüğe olan etkisini farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Kapitalizmin tarihsel süreç içerisindeki gelişimine bağlı olarak, uygulanan tarımsal politikalarda ve buna bağlı olarak da köylülükte de bir değişim yaşanmıştır.

2.2. Kuramsal Çerçeve: Tarımda Kapitalizmin Gelişmesine Yönelik Yaklaşımlar

2.2.1. Klasik Marksist yaklaşımlar

Köylülüğe, kapitalizmin tarımda gelişmesine ve küçük metâ üretiminin oluşmasına yönelik yaklaşımlardan Marksist yaklaşımlar son derece önemlidir. 19. yüzyılın sonları tarım sorununun tartışılmaya başlandığı dönem olmuş; neoklasik

okulun dışında daha çok Marksist düşünürler arasında geniş tartışmalara yol açmıştır (Boratav, 1980, s. 80-81). 20. yüzyılın başlarında literatür bakımından ilki Lenin, ikincisi Kautsky ve üçüncüsü de Chayanov'un köylülüğü ele alışı (Özügurlu, 2011, s. 17) tarımda kapitalizmin gelişim sürecini açıklamada son derece önemli bir yer edinmiştir.

Tarımda kapitalizme geçiş ve küçük metâ üretiminin var olma koşullarını daha çok Neo-Marksist düşünürler tartışmışlar; kapitalizm ve küçük metâ üretimini belirleyen üretim ilişkilerinin uyumluluğu, tarım ve sanayideki küçük metâ üretimini ve küçük metâ üretiminin gelişmiş kapitalist toplumlardaki varlık koşulları arasındaki farktan kaynaklanan konuları ele almışlardır (Öztürk, 2014, s. 193). Marksist kuramda köylülük kendi başına önemli bir rol oynayıp çözümleme konusu olarak değil, genellikle küçük metâ üreticisi ya da feodal ya da yarı feodal toprak müsteciri olarak ele alınmıştır (Aydın, 2018, s. 34-35).

Klasik Marksist kuramcıların köylülüğe ilişkin görüşlerinin Marx'tan etkilenmiş olması yaygın bir görüş olsa da ne Lenin ne de Kautsky, Marx'ın köylülük hakkındaki düşüncelerini olduğu gibi kabul etmemişler, tam tersi Marx'ın köylülük anlayışına yeni boyutlar kazandırmışlardır (Aydın, 2018, s. 35). Karl Marx, Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire (2012) adlı çalışmasında köylüleri bir sınıf olarak ele almıştır:

Milyonlarca köylü ailesi, onları birbirlerinden ayıran ve onların yaşayış tarzlarını, onların çıkarlarını ve onların kültürlerini toplumun öteki sınıflarıninkilerle karşı karşıya getiren ekonomik koşullar içinde yaşadıkları ölçüde, bir sınıf meydana getirirler. Ama küçük köylüler arasında ancak yerel, yani yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ olduğu ve onların çıkarlarının benzeşmesi onlar arasında hiçbir ortaklık, hiçbir ulusal bağ, hiçbir ulusal örgütlenme yaratmadığı ölçüde de bir sınıf meydana getirmezler (Marx, 2012, s. 105).

Bazı düşünürlere göre, Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçiş ve tarımda kapitalizmin gelişmesi İngiltere'de gerçekleşmiştir (Bernstein, 2014, s. 41). Örneğin Marx'ın Kapital'in birinci cildinde (2003) de çözümlediği ve klasik yol olarak da adlandırılan İngiliz Yolu yaklaşımının temelinde bu görüş vardır. Marx, İngiltere tarımındaki kapitalist gelişmeleri incelemiş ve ona göre "kapitalist toplumun ekonomik yapısı feodal toplumun ekonomik yapısından doğup gelişmiştir" (Marx, 2003, s. 613).

15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında köylüler; büyük toprak sahipleri tarafından topraklarından kovulmuşlar ve mülksüzleştirilmişlerdir. Topraklarından kovulan köylüler, kentlerde işçi sınıfı haline gelirken, büyük toprak sahipleri de

topraklarını yıllık sözleşmeler ile kiracılara veya ortakçılara kiralamaya başlamışlardır. Kiracılar ve ortakçılar, büyük toprak sahiplerine rant öderken, büyük toprak sahipleri de kendisine bağlı ücretli emek ile tarımsal üretimi kendi çıkarına göre düzenlemekteydi. Toprak sahipleri köylünün toprağına el koyarken, köylüler geçimlerini sağlayabilmek için kira ya da vergi ödemek zorunda kalmışlardır (Marx, 2003, s. 615-645). Tarımsal üreticilerin, köylülerin topraklarından ayrılmak zorunda kalarak mülksüzleştirilmeleri, farklı ülkelerde farklı yönler alır ve farklı dönemlerde gerçekleşir ama örnek alınan İngiltere’de klasik bir şekilde görülmektedir (Marx, 2003 s. 614).

Marx’a (2003, s. 613-614) göre, başkalarına ait emek-gücünü satın alarak, ellerindeki değerler toplamını arttırmak isteyen, para, üretim ve geçim araçlarının sahipleriyle de kendi emek güçlerini satan emekçilerin kutuplaşması ile kapitalist üretimin temel koşulları sağlanmış olur.

Marx’a (2003, s. 612-613) göre, kapitalist sistem, emekçilerin, emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlar üzerindeki her türlü mülkiyet hakkından tamamen ayrılmış olmasını ön görür ve bu durumu sürdürmekle kalmaz, artan bir şekilde yeniden üretmektedir. Kapitalist sistemin yolunu açan süreç, emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçtir ve bu süreç; bir yandan toplumsal üretim araçlarını sermayeye, üreticileri ücretli işçilere dönüştürür (Marx, 2003, s. 613). Burada, önceden köylüler tarafından işlenen, geçimlik üretim yapılan toprağın da metâya dönüşmesi söz konusudur. Köylülerin geçimlerini sağladığı toprak; büyük toprak sahiplerinin el koyduğu ve küçük çiftçilerden kira ya da vergi alabildiği bir rant alanı halini almıştır.

Korkut Boratav’a (1980, s. 73) göre, 19. yüzyıldaki ana iktisat okulları, kapitalizmin doğal gelişim süreci içinde, kendisine yabancı ekonomik yapıları, eski üretim ilişkilerini ve bu arada tarımda küçük üreticiliği tasfiye edeceğini kısmen veya açıkça kabul ediyorlardı. Marx’ın köylülüğün çözülüşüne yönelik öngörüsü, kapitalizm ile pre-kapitalist niteliğe sahip toprak mülkiyeti sistemi arasındaki çelişki ile ilgilidir. Kapitalizm ile birlikte köylüler üzerindeki baskının niteliği de değişmiştir. Feodal döneme ait ödeme sisteminin yerini kapitalist sisteme ait vergiler ve artan parasal kiralara almıştır. Köylüler pazara uyum sağlayamadığı için ve pazar da köylülüğün devam etmesine ihtiyaç duymadığı için sonuç olarak köylülük tasfiye olacaktır (Goodman ve Redclift, 1982, s. 3-4). Köylülüğün tasfiyesi görüşü ilk kez Kautsky tarafından sonrasında Lenin tarafından ileri sürülmüş ve bu görüş ile kapitalizmin gelişmesinin tarımsal üretim ve köylülük üzerindeki etkilerini ele almışlardır.

2.2.1.1. *Karl Kautsky: köylülüğün tasfiyesi tezi (I)*

Marx'ın köylülüğün dönüşümüne yönelik düşüncesinin benzerini Karl Kautsky, *The Agrarian Question* (1988) adlı eserinde ifade etmiştir. Kautsky, tarımda kapitalizmin gelişmesini açıklamaya çalışmış ve Marx'ın tarımdaki kapitalist gelişme analizine aykırı olan köylü işletmelerindeki artışı açıklamaya çalışmıştır (Goodman ve Redclift, 1982, s. 9). Kautsky, tarım ve sanayideki kapitalist gecikme arasındaki farklılıkları karşılaştırarak kapitalist ilişkilerin tarımdaki gecikmesinin nedenlerini çözümlemeye çalışmıştır (Ecevit, 1999, s. 43).

Tarımda kapitalizm sanayiden farklı olarak gelişmektedir. Tarımın başlıca üretim faktörü olan toprak yeniden üretilmez ve bu yüzden kapitalizm mevcut mülkiyet ilişkilerini koruyarak tarıma girebilmektedir (Goodman ve Redclift, 1982, s. 9). Tarımda kapitalizm, her zaman toprağın sınırlı ellerde birikip üreticilerin proleterleşmesi biçiminde ortaya çıkmaz; sermayenin tarımı ve üreticileri ne şekilde etkisi altına aldığını inceleyebilmek önemlidir. Dolayısıyla Kautsky'e göre tarımda küçük üreticileri belli davranış kalıpları olan, gelenekselci, kaderci, muhafazakâr bireyler yani köylüler olarak ele almak yerine onları sermayenin hâkimiyetine bir nebze de olsa direnç göstermeye çalışan ama sermayenin baskıları karşısında üretim ve yaşam tarzlarını değiştirmek zorunda kalan bir grup olarak görmek gerekir (Aydın, 2018, s. 40). Kautsky'e (1988, s. 13) göre kapitalizm önce şehirlerde, sanayide gelişmeye başladı ve sonrasında tarımı ve köylüleri etkilemeye başlamıştır. Kentlerde kapitalizmin ve sanayinin gelişmesi geleneksel köylü ailesinin dağılmasının önünü açmış ve ailenin geçimi için ve feodal beye olan borcunu ödemek için üretim yapan köylüler, zamanla pazara bağımlı hale gelmişler ve ihtiyaçlarından ve önceden ürettiklerinden daha fazlasını üretmek zorunda kalmışlardır (Kautsky, 1988, s. 17).

Kautsky'e (1988, s. 166-167) göre küçük üreticiler, büyük çiftlikler karşısında rakip olmaktan çıkarak varlıklarını sürdürebilirler. Büyük çiftlikler metâlar üretirken, küçük üreticiler bu metâların birer alıcısına dönüşürler ve büyük çiftlikler de metâ üretebilmek için küçük üreticilerin emeklerine ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple de büyük çiftlik ile küçük üreticiler birbirini dışlamazlar, aksine kapitalist ve proleter gibi birbirlerine daha çok ihtiyaç duymaktadırlar.

Sonuç olarak; Kautsky, Marx'ın tarımda kapitalist ilişkilerin gelişmesi ile köylülerin topraklarından kovularak mülksüzleşecekleri ve kentlerde işçi sınıfı olarak yer alacakları görüşünü temel almış ancak bu görüşü farklılaştırarak tarımda

kapitalizmin sanayiden farklı olarak geliştiğini öne sürmüştür. Tarımın sanayiden farklı olarak, kendine özgü kuralları vardır ve tarımda kapitalist ilişkilerin gelişim sürecinde köylülük tasfiye olacaktır.

2.2.1.2. Vladimir I. Lenin: köylülüğün tasfiyesi tezi (II)

Tarımdaki kapitalist gelişmeler sonucunda köylülüğün tasfiye olacağı tezini savunanlardan birisi de Vladimir I. Lenin'dir. Tarımda kapitalist gelişme süreci hakkındaki düşüncelerine, Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi (2016) adlı çalışmasında yer vermektedir. Lenin bu çalışmasında; tarımda artan metâ üretim şartları ve köylülüğün farklılaşması üzerinde durarak evrimci bir dönüşümü ve farklılaşmayı formüle ederek ilerici bir tarımsal gelişim çözümlemesi ortaya koymaktadır. Tarımda kapitalist gelişme, sanayideki kapitalist gelişmeyle benzer bir yol izlemekte, tarımın kendisi giderek bir sanayi haline gelmekte ve onda da aynı uzmanlaşma süreci gerçekleşmektedir (Lenin, 2016, s. 57).

Lenin'e (2016, s. 157) göre bütün köylü gruplarında çiftçilik ticari bir nitelik kazanmış, hem çiftçiler hem de köylüler pazara ve paranın gücüne bağlı bir hale gelmişlerdir. Köylülüğün farklılaşması; köylüyü bir yandan bir çiftlik emekçisine, diğer yandan da bir küçük metâ üreticisine, küçük bir burjuvaya dönüştürerek kapitalizm için bir iç pazar yaratmaktadır:

Basit metâ üretiminden kapitalist üretime geçişin işareti olan (ve bu geçişin zorunlu koşulunu oluşturan) doğrudan üreticinin üretim araçlarından ayrılması, yani mülksüzleştirilmesi, iç pazarı yaratır. Bu iç pazarı yaratma süreci iki yönde ilerler: bir yandan, küçük üreticinin "kurtulmuş olduğu" üretim araçları, yeni sahiplerinin ellerinde, sermayeye dönüştürülür, metâ üretimine yararlar ve dolayısıyla, kendileri de metâya dönüşürler. Böylece, bu üretim araçlarının basit yeniden üretimi bile, artık bunların satın alınmalarını gerektirir (önceden, bu üretim araçları, büyük kısmıyla doğal biçimde yeniden üretilir ve kısmen de evde yapılırdı), yani üretim araçları için bir pazar sağlar ve ondan sonra da şimdi, bu üretim araçlarının yardımıyla üretilen bu ürün de bir metâya dönüştürülür. Öte yandan da, küçük üreticinin geçim araçları, değişen sermayenin, yani patronun (toprak sahibi, müteahhit, keresteci, fabrika sahibi vb., hangisi olursa olsun fark etmez) işçi kiralamak için harcadığı para miktarının maddi unsurları haline gelir. Böylece, bu geçim araçları da şimdi metâya dönüştürülmüş olur, yani tüketim maddeleri için bir iç pazar yaratır (Lenin, 2016, s. 57).

Tarımda kapitalizmin gelişmesinde; sanayi, tarım ve toprak mülkiyeti arasındaki ilişkiye vurgu yapmakta, toprağın ve emeğin yoğunlaşmamasını, tarımdaki tüccarlık, kölelik ve tefecilik gibi faktörleri kapitalizm öncesi ilişkiler olarak görmekte ve bunların tarımda kapitalizmin gelişmesini ve köylülüğün farklılaşmasını engellediğini ve bu engellerin ortadan kalkması gerektiğini ileri sürmektedir (Lenin, 2016, s. 191).

Günter Hoell'e (1975, s. 11-12) göre, toprak mülkiyeti ilişkilerinin kapitalist dönüşümü ve tarımda kapitalizmin gelişmesi, biçimine ve zaman içindeki ilerleyişine göre ülkeler arasında farklılık gösterebilir ve ülkelerdeki somut gelişme koşullarına uygun düşen biçimlerin çeşitliliğine rağmen tarımda kapitalizmin gelişiminin belirli tipik yolları görülebilmektedir. Marx'ın incelediği İngiliz yoluna ek olarak, Lenin'de tarımda kapitalizmin gelişimini Prusya ve Amerikan yolları ile incelemiştir.

Lenin, 19. yüzyılda Almanya'nın doğusunda, kapitalizm öncesi toprak mülkiyetinin giderek kapitalist metâ üretimine ve köylü işgücünü, büyük toprak sahiplerine bağımlı ücretli işçilere dönüştürmesi ve Polonya'dan göçmen mevsimlik işçi kullanılması örneğini Prusya yolu olarak nitelendirmiştir (Bernstein, 2014, s. 43-44). Prusya yolu olarak ifade edilmesinin sebebi; Lenin'in tarımda kapitalizmin gelişiminin bu şeklinin özellikle Prusya'da ve öncelikle Elbe'nin doğusu için karakteristik olarak görmesidir. Burada, *Junker* diye adlandırılan büyük toprak sahipleri zamanla kapitalist çiftçiler haline gelmişlerdir ve bu süreçte köylüler mülksüzleştirilerek köleliğe mahkûm edilmişlerdir (Oral, 2006, s. 3). İngiltere tarımındaki kapitalist gelişmeden farklı olarak *Junker* ekonomisinde toprak sahipliği ve toprağın işlenmesi aynı elde muhafaza edilmiş; *Junker*'ler hem toprak sahibi, hem de kapitalist olan tek bir kişiyi temsil etmişlerdir (Hoell, 1975, s. 14). Prusya yolu üzerinden kapitalist tarım gelişmesinin başka dikkate değer örnekleri Çarlık Rusya'sı, İtalya, İspanya ve Japonya'dır (Hoell, 1975, s. 15).

Oral'a (2006, s. 3) göre, Amerikan yolu ise feodal beylerin topraklarına el konulması ve bu toprakların serflere dağıtılması, böylece serfliğin ortadan kaldırılması şeklinde özetlenebilir. Amerikan yolu, kuzey ve güney ABD'de kapitalizmin feodalizmin dönüşümü sonucunda doğmaması, 18. yüzyıldan itibaren bir zamanların bağımsız küçük çiftçilerinin, ABD'nin kuzeyinde giderek gelişen metâ ilişkilerinin iktisadi zorunluluklarına maruz kalması sonucunda kapitalist çiftçiliğin ortaya çıkması sebebiyle özgündü (Bernstein, 2014, s. 44). Bu süreçte, birbiriyle rekabet halinde çok sayıda küçük köylü işletmesi ortaya çıkar ve zamanla bunların içinden bir bölümü kapitalist çiftçi haline gelirken, bir bölümü de elindekileri kaybederek işçileşirler (Oral,

2006, s. 3). Amerikan yolunun en belirgin örnekleri Birleşik Amerika'nın kuzeydoğu eyaletleri ile Fransa'daki kapitalist gelişimdir (Hoell, 1975, s. 15).

Kapitalist tarım gelişmesi tiplerinin bilinmesi sadece günümüz kapitalist ülkelerinde tarım ve rant ilişkilerinin çözülmesi için önemli değil, azgelişmiş ülkelerdeki tarımsal evrimin değerlendirilmesi için de büyük önem taşımaktadır (Oral, 2006, s. 4). “Toplumsal değişimlerin sosyo-ekonomik karakterine ve politik güç ilişkilerine uygun olarak kapitalist tarım ilişkilerinin ortaya çıkışı kısmen Prusya Yolu'ndan, kısmen de Amerikan Yolu'ndan (Hoell, 1975, s. 16)” olmuştur. Oral'a (2006, s. 4) göre:

Prusya yolunda üretim güçlerinin gelişimi feodal kalıntılarca engellenir. Ucuz işgücü olan tarım işçileri ile küçük çiftçilerin vahşice sömürülüşleri nedeniyle, tarım kapitalisti yüksek kâr sağlamak için makine kullanma zorunluluğundan kurtulur. Buna karşılık Amerikan yolunda üretim güçlerinin gelişmesi teşvik görür. Farklılaşma süreciyle ortaya çıkan büyük tarım kapitalistleri yüksek bir sermaye değerlendirmesine ulaşmak için gittikçe artan sayıda tarım makineleri kullanırlar. Genel olarak feodal bağların bulunmayışı nedeniyle öyle pek ucuz işgücü bulamazlar.

Sonuç olarak; Marks'ın köylülük hakkındaki düşüncelerine farklı bir boyut kazandıran Lenin ve Kautsky, benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Boratav'a (1980, s. 81) göre, Kautsky ve Lenin hem köylülüğün tasfiyesi tezinin oluşmasına katkı sağlamakta hem de sanayi ve tarımda kapitalist gelişmenin gösterdiği asimetric özellikleri ve farklılıkları inceleyerek tarımın özel dinamikleri üzerinde durdurmaktadırlar. Lenin'e göre köylülüğün farklılaşması ile tarımsal üretimde giderek oluşan bir iç pazar söz konusuydu ve kapitalizmin kendisinden önceki unsurları dönüştürerek tarımda gelişmesinin önündeki engelleri ortadan kaldıracaktı. Kautsky'e göre ise kapitalizm tarımda, tarımın kendine has özelliklerinden dolayı sanayiden farklı bir şekilde gelişmekte ama yine de kapitalizm ile birlikte köylü sorunu da ortadan kalkacaktır.

2.2.1.3. *Alexander V. Chayanov'un köylülük hakkındaki görüşleri*

Klasik Marksist görüşün aksine, köylülüğü spesifik bir ekonomik model olarak ele alan düşünürler de bulunmakta ve bu tartışma, 19. yüzyılın sonlarına doğru, Rus popülistler ile başlamış, özellikle 1912-1925 yılları arasında köylü hane halklarının analizi hakkında teorik çalışmalar yapan Chayanov ve Organizasyon ve Üretim Okulu (*Organization and Production School*) üyelerinin çalışmaları bu tartışmanın temelini

oluşturmuştur (de Janvry, 1981, s. 100). Organizasyon ve Üretim Okulu, 19. yüzyılın sonlarında Narodniklerin (popülistlerin) görüşlerini temel aldıkları için bu okula neo-popülist okul adı verilir (Aydın, 2018, s. 56).

Lenin'in ve Kautsyk'in klasik görüşünün aksine Chayanov, köylülüğün kapitalist metâ ilişkileri ve kapitalizmin sınıf yapısından bağımsız ve özgün yapısını temel alan açıklamalar yapmıştır (Öztürk, 2014, s. 194). Chayanov, tarımdaki çözülme ve farklılaşma süreci yerine köylü ekonomisinin ayakta kalma koşullarını çözümlemeye çalışmış ve köylü hanelerini üretim ve tüketim birimleri olarak ele alarak görüşlerini tüketim ve emek arasında bir denge oluşturmaya çalışan köylü hanelerinin öznel olarak hesaplanmış davranışları üzerine temellendirmiştir (Ecevit, 1999, s. 46).

Chayanov için köylü üretim tarzı, kapitalist olmayan ve köylü hanelerinin üzerine temellenen bir üretim tarzıdır (Amin, 1997, s. 100-101). Kendi topraklarının sahibi olan köylüler, esas olarak aile tüketimi için üretirler ve vergilerini ödemek ve kendilerine mamûl mal sağlayan kentsel piyasayı doyurmak için ürünlerinin küçük bir bölümünü satarlar (Amin, 1997, s. 101). Aile; hem üretim hem de tüketim birimidir ve metâ ticareti ikinci plandadır: asıl önemli olan hane ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Burada köylünün sahip olduğu arazi ile hanede üretici olan ile olmayan üyeler arasındaki oranın da önemini vurgulamaktadır ve zaman içerisinde her kuşakla birlikte toprağın büyüklüğü değiştikçe aileninki de değiştiğinden, Chayanov, kırsal dünyanın özel bir evrimsel farklılaşma oranına sahip olduğu sonucuna varmış ve bunu demografik farklılaşma olarak adlandırmıştır (Amin, 1997, s. 101). Hane emeği, ailenin büyüklüğü tarafından belirlenir ve hanenin çalışan ve çalışmayan üyelerinin oranına bağlıdır; hanenin emeğinin kapasitesi, ailenin yaşam döngüsündeki demografik değişmelere bağlı olarak farklılık göstermektedir (Ecevit, 1999, s. 46).

Chayanov'a göre köylü aile işletmesini kapitalist işletmelerden ayrı tutmak gerekir çünkü ikisi arasında hem örgütlenme hem de amaç bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır (Aydın, 2018, s. 57). Kapitalist girişimciler kâr elde etmek için ücretli işçi çalıştırırken köylü aile işletmeleri ücretli emek kullanmak yerine aile emeğini kullanarak geçimlik bir üretim yaparlar (Aydın, 2018, s. 57). Kapitalist işletmede üretim sonucunda bir kâr elde edilebilirse kapitalist işletmeci ücretli işçi çalıştırmaya devam eder, üretim düştüğünde işçilerin bir kısmını işten çıkartarak üretim masraflarını azaltır ancak aile işletmesinde ücretli emek ve ücret kategorileri olmaması

sebebiyle net bir kâr, kira ve sermaye faizi gibi kategorilere ayırmak mümkün değildir (Aydın, 2018, s. 58).

Sonuç olarak; Chayanov Lenin ve Kautsky'den farklı olarak kapitalizmin koşulları karşısında köylülüğün nasıl ayakta kalabildiğini ele alır. Köylünün hane emeği üzerinde özellikle duran Chayanov, köylüyü fazla çalışmaya mecbur bırakan şeyin kâr elde etme isteğinden çok ailenin geçimini sağlamak amacı olduğunu düşünür. Köylüler, kapitalizmin koşulları karşısında yok olmaz, hane emeğiyle birlikte kapitalizm karşısında direnmeye, varlıklarını sürdürmeye çalışırlar.

2.2.2. Kapitalizm ve tarım tartışmalarında eklemlenme tezi

Ecevit'e (1999, s. 52) göre, eklemlenme "herhangi bir toplumsal bütünlükte birden çok üretim tarzının mevcut olduğu durumda, bu tarzlar arasındaki ilişki, bunların birbirleriyle eklemlenmesi biçiminde kavramsallaştırılabilir: birinin egemen olduğu ve diğerinin tabi olduğu bir eklemlenme ilişkisi" şeklinde ifade edilmektedir. Eklemlenme, durağan bir ilişkiden çok, bir süreç olarak birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen ve birden çok üretim tarzı arasındaki çatışmayı tanımlamaktadır (Ersoy, 1984, s. 13).

Marksist yazarlar arasında çevre kapitalist ülkelerin kırsal yapılarının açıklanmasında feodal ve kapitalist nitelendirmeler yetersiz kaldığı için 1970'ler ve 1980'lerde üretim tarzlarının eklemlenmesi sorunu üzerine yoğunlaşan yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır (Aydın, 2018, s. 70). Yaklaşımın temelini, Marx'ın üretim tarzı ve ekonomik toplumsal formasyon kavramlarını ele alıp geliştiren Louis Althusser ve Etienne Balibar oluşturmaktadır (Goodman ve Redclift, 1975, s. 55). Louis Althusser, toplumsal formasyon kavramını ekonomik, politik, ideolojik ve teorik unsurların birleşimi olarak ele almıştır (Ersoy, 1984, s. 10). Yeniden üretim kavramını inceleyen Balibar'a göre ise yeniden üretim kavramı sistemin temelini oluşturmakta, bu kavram ile bağımsız üretim birimleri aynı sistemin parçaları olarak birbirleri ile ilişki kurarlar ve böylece toplumsal üretimin bütünlüğü ortaya çıkmaktadır (Ersoy, 1984, s. 12).

Eklemlenme düşüncesinin tarım tartışmalarında yaygın olarak kullanılmasının nedeninin, kapitalist geçiş, özellikle tarımda kapitalist geçiş çözümlemesinde, kapitalist ilişkiler sonucunda farklılaşan toplumsal ilişkileri kavramsallaştırma gereksiniminden kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir (Ecevit, 1999, s. 53). Eklemlenme yaklaşımının amacı; çevre ülkelerdeki kapitalist olmayan çeşitli üretim tarzlarının

kapitalizmin gelişmesini ne kadar engellediğini ortaya koymaktır (Aydın, 2018, s. 71). Çevre ülkelerde, kapitalist ve kapitalist olmayan üretim biçimlerinin iç dinamiklerini ve aralarındaki ilişkinin karmaşıklığını ve çeşitliliğini çözümlemeye çalışır (Ersoy, 1984, s. 14). Kapitalist olmayan üretim tarzlarının çevre ülkelerde kapitalizmle eklemlenmesi sonucu bu üretim tarzları ortadan kalkmamakta ancak kapitalist üretim tarzına bağımlı bir şekilde onun amaçlarına hizmet etmektedir (Aydın, 2018, s. 71).

Eklemlenme teorisinin önemli temsilcilerinden John G. Taylor (1984, s. 134), bir toplumsal formasyon pratiğinin diğer bir toplumsal formasyon pratiği içerisinde eklemlenmesi ile ilgilenir ve her bir pratiğin kendi üretim tarzının yeniden üretim ihtiyacını karşılamak için diğer pratiği dönüştürme ihtiyacında olduğunu ifade etmektedir.

Eklemlenmenin tarihsel bir süreç olduğunu ifade eden Rey, kapitalist üretim tarzı ile kapitalizm-öncesi üretim tarzlarının eklemlenmesinde üç evreyi birbirinden ayırmaktadır. Birincisi, kapitalizmle karşılıklı etkileşmenin kapitalizm-öncesi tarzı güçlendirdiği ve değişik alanında başlayan ilişkiler evresidir, ikinci evrede kapitalizm, kapitalizm-öncesi tarzı boyunduruğu altına almış olmasına karşın ondan yararlanarak kök salmaya da devam etmektedir, üçüncü evrede kapitalizm öncesi tarz tamamen, yani tarımda bile yok olmuştur (Ersoy, 1984, s. 15).

Aydın'a (2018, s. 71) göre, köylülüğü bir üretim tarzı olarak ele alan Samir Amin ve Kostas Vergopoulos, Marksizm ile Chayanov'u uzlaştırmaya çalışırlar ve onlara göre, köylü üretim tarzı küçük metâ üretim tarzı ailesine aittir ve bu üretim tarzlarının nitelikleri şu şekilde sıralanabilir: Birincisi üretici, üretim araçlarından kopmamıştır. İkincisi köylüler aile emeğine dayanan bir üretim süreci içerisinde ve bunun sonucunda da hane aynı anda hem bir üretim ve tüketim birimi, hem de bir yeniden üretim birimidir. Üçüncüsü ise hane metâ ya da kullanma değeri üretmektedir ya da ikisinin karışımı bir ekonomik etkinlik içinde bulunmaktadır ve üretimin amacı kâr etmek değil yeniden üretimi sağlamaktır.

Amin'e (1997, s. 105) göre, kapitalizm sermaye ile tarımı kendisine bağımlı kılmış ve bu bütün dünyada görülmüştür. Tarımın sermayeye bağımlı kılınışının en önemli sonucu toprak rantının ortadan kalkması olmuştur. Tarımın kapitalizme bağımlı oluşunun ilk şartı ise egemen sermayenin tarımdaki fiili üretim sürecine müdahalesidir (Amin, 1997, s. 106):

Ürünlerin standartlaştırılması, besin işleme endüstrisinin genişlemesi ve satın alma-pazarlama şebekelerinin merkezileşmesi yoluyla, tarım üreticisinin üretim planı bu sermayenin denetimine bağlanır. Üretici, artık, ilkönce istediğini üreten ve daha sonra onun bir bölümünü satan, gerçekten özgür bir metâ üreticisi değildir. O. evinde çalışan bir proleterin statüsüne indirgenmiştir. Üretim sürecine bu müdahale, açıkça, sermayenin, bireysel sermayelerin basit toplamı olmadığını gösteriyor. Bundan da öte, sermaye parçalanmış olmaktan daha çok globaldir. Yine, eğer kendimizi tek tek kapitalist tarım işletmelerinin incelenmesiyle sınırlasaydık, kapitalizmin anlamını hiçbir zaman öğrenemezdik (Amin, 1997, s. 106).

Amin (1997, s. 107), tarımın kapitalizme bağımlılaştırılmasındaki ikinci koşulun da siyasal karakterde olduğunu ifade etmekte ve çevre ülkelerdeki üreticiler görüşlerine rağmen bir küçük metâ üreticisi olmadıklarını belirtmektedir. Hükümet ve sermaye üretim sürecine müdahale eder ve onu denetlerler, üreticiye istenen ürünü istenilen şekilde ürettirebilmek için nakdi vergi gibi bir sürü yönetsel önlemden yararlanır. Baskı altına alınmış üretici, üretim araçlarının gerçek denetiminden sıyrılır. Teoride toprağın ya da teçhizatın gerçek sahibi olarak kalsa da artık ne üretimini denetleyebilir ne de görelî fiyatlar doğrultusunda ne üretebileceğine karar verebilir ve bu yüzden de gerçek bir küçük metâ üreticisi değildir. Köylü; yarı-proleterdir: Bir proleterdir çünkü ondan artı-değer çeken bir sermayenin sömürsü altındadır; bir yarı-proleterdir çünkü özgür metâ üreticisi görüntüsünü korumaktadır (Amin, 1997, s. 113).

Köylü üretim tarzının kapitalist üretim tarzına eklemelenmesi kuramına çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Köylülüğün bir üretim tarzı olarak ele alınmasını eleştiren J. Ennew, P. Hirst, K. Tribe, Bernstein ve de Janvry gibi düşünürler, bir üretim tarzının sadece üretim biriminin iç ilişkilerini değil toplumsal dolaşım ve bölüşüm ilişkilerini de içerdiğini, hane üretim biriminin ise yeniden üretim koşullarının kendisi tarafından belirlenmediği için Marksist anlamda bir üretim tarzı değil, olsa olsa en çok bir metâ üretim formu olabileceği şekilde ortak bir düşünceye sahiptirler (Aydın, 2018, s. 72-73).

Sonuç olarak; eklemelenme yaklaşımı farklı üretim tarzlarının birbiriyle olan ilişkilerini ve karmaşık yapılarının inceleyen bir yaklaşımdır. Birinin diğerine hâkim olduğu iki farklı üretim tarzının birbiriyle olan ilişkisini bir bütün olarak değerlendirmektedir.

2.2.3. Gibbon ve Neocosmos’ın görüşleri

Peter Gibbon ve Michael Neocosmos, ücretli emek ve sermaye arasındaki çelişki üzerine temellenen bir toplumsal formasyonun kapitalist olduğunu ileri sürmenin, bu toplumsal kuruluştaki karşımıza çıkan bütün işletmelerde ücretli işçilerin ve kapitalistlerin bulunmasını ve buna uymayan diğer bütün formlar için bir ölçüt oluşturması gerektiğini, bir işletmenin genel olarak kapitalist olmasının ya da olmamasının, tarihsel süreç içerisinde aranması gerektiğini ifade etmektedirler (Gibbon ve Neocosmos’dan aktaran Aktar, 1990, s. 101).

Gibbon ve Neocosmos’ın ifadesine göre (aktaran Aktar, 1990, s. 101), genelleşmiş metâ üretiminin ortaya çıkmasından ve küçük metâ üreticilerinin bu kapitalist piyasa mekanizmasının dışındaki haklarının ortadan kalkmasından sonra küçük metâ üreticileri, kapitalist üretim tarzına özgü toplumsal bir kategori olarak varlıklarını devam ettirebilirler. Küçük metâ üretimi; pazarın gelişmesi, yeni malların ortaya çıkması gibi sebepler neticesinde sürekli kendini yeniden üretir fakat tekil tekil küçük üreticiler belli bir sermaye birikimini gerçekleştirdikten sonra ya kapitalist olarak ya da mülksüzleşerek ücretli işçi olarak hayatlarını devam ettirebilirler (aktaran Aktar, 1990, s. 107).

2.2.4. Henry Bernstein’in görüşleri

Bernstein (1994, s. 54), köylü üretiminin kapitalist olmayan doğası hakkında ve hane üretiminin kapitalizm için gerekliliğini savunan görüşlerin, köylülüğün sosyal temeline, iç ilişkilerine ve geçimlik mantığı ile ilgilendiklerini savunmaktadır. Bernstein’e (1994, s. 54) göre, bu görüşler köylülerin kapitalizme dâhil olduğunu inkâr etmiyorlar, ancak köylülüğün kapitalist üretim ilişkileri yoluyla kurulmadıklarını öne sürdüklerini ve bu görüşlerin teorik ve ampirik temellerine alternatif olarak Marksist bir kavram olan tarımda küçük metâ üretimi (*petty commodity production*) kavramının değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.

Bernstein, küçük metâ teorisinin üç temaya odaklandığını belirtir: Birincisi, küçük metâ üretiminin kapitalizm içerisindeki sosyal ilişkileri; ikincisi, küçük metâ üretiminin kapitalist gelişmede nasıl üretildiği ve tahrip edildiği; üçüncüsü ise küçük metâ üretiminin sınıfsal farklılaşma eğilimidir (Bernstein, 1994, s. 54). Küçük metâ üretiminin yıkıcı ve yeniden üretici özelliğinde, kapitalist toplumsal iş bölümünün gelişim sürecinde bazı küçük ölçekli işletmelerin ortadan kaybolduğunu ancak kapitalizmin

gelişmesinde küçük metâ üretiminin toplumsal iş bölümünde sürekli yeni alanlar yarattığını ifade etmektedir (Bernstein, 1994, s. 55).

Küçük metâ üretimi kavramı; hane veya aile gibi küçük ölçekli birimlerde metâ üretimi yapılmasını ifade etmektedir ve küçük metâ üreticileri; üretim araçlarına sahip oldukları için kapitalisttirler, başkalarının emek gücünü kullanan kapitalistlerin aksine kendi emeklerini kullanarak üretim yaptıkları için de işçidirler (Bernstein, 1994, s. 54). Bu sebeple, Bernstein'e göre üretim için kendi emeklerini kullanan küçük metâ üreticileri, kendi kendilerini sömürmektedirler (*self-exploitation*). Kendi kendilerini sömürme durumu köylü hanelerinin üyeleri içerisinde eşit bir şekilde dağılmamakta, kadınların ve çocukların emeklerinin ücretlerinin ödenmesi hanedeki erkekler tarafından belirlenmektedir (Bernstein, 1990, s. 72).

Bernstein'a (1994, s. 55) göre, köylüler kapitalist metâ üretiminin ilişkileri ve süreçleri dışında kendilerini yeniden üretemedikleri zaman, bu anlamda küçük metâ üreticileri haline gelirler ve kapitalist metâ üretimi köylü çiftçiliğinin varoluş koşullarını oluşturur. Küçük metâ üreticileri olarak köylüler, hem üretim araçlarını (kapitalistler olarak) hem de emeklerini (işçi olarak) yeniden üretmek zorundadırlar (Bernstein, 1994, s. 56). Sonuç olarak Bernstein'e göre küçük metâ üretimi, kapitalist çiftçiliğin temel bir unsurunu oluşturmaktadır. Küçük metâ üreticileri, kendi emek güçlerini kullanarak üretimlerini gerçekleştirirken aynı zamanda kendi kendilerini de sömürmektedir.

2.2.5. Tarımda kapitalizmin küresel olarak yeniden şekillenmesi

Abdullah Aysu'ya (2009, s. 223) göre, tarım sektöründeki kapitalist dönüşümü anlayabilmek için, genel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi incelemek gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında; dünyada Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İngiltere'den kapitalist sistemin liderliğini devralmış, tarımda işbölümü yeniden şekillenmeye başlayarak hem ülkeler içinde hem de uluslararası düzeyde değişikliğe uğramış, tarımda kapitalist üretim ilişkileri hâkim kılınırken tarımda makineleşme ve yeşil devrim ile birlikte üretim yoğun modeli enerji ve kimyasal girdi kullanımına dayandırılmaya başlanmıştır (Aysu, 2015, s. 30). Tarımın giderek endüstriyel bir boyut kazanması ve uluslararası kuruluşların hem uluslararası düzeyde hem de özellikle gelişmekte olan ülkelerin yerel tarım politikalarına çeşitli müdahalelerde bulunup tarımsal üretimi dönüştürülmesi sebebiyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem tarımda kapitalizmin uluslararası düzeyde dönüşmesi açısından önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi incelemeden önce kısaca savaş öncesi dönemi ele almamız gerekiyor. Aysu'ya (2015, s. 28-29) göre, 1870'lerden başlayıp 1929 Dünya Ekonomik Buhran'ına kadar olan süreç Birinci Gıda Sistemi olarak adlandırılmakta; dünyada kapitalizmin İngiltere hâkimiyetinde olduğu bu aşamada gıda sistemi sömürge ilişkileri temelinde olmaktadır. Avrupa, gıda ve hammadde ihtiyacını Amerika, Avusturalya ve Yeni Zelanda gibi kıta ve ülkelerde karşılıyordu ve Avrupa'dan bu ülkelere göç edenler, burada mono kültür (tek çeşit) üretim çiftlikleri kurup elde ettikleri bitkisel ve hayvansal ürünleri Avrupa'ya ihraç ederek geçimlerini sağlamaya çalıştılar. Bu sistem 1929 Büyük Buhran'ına kadar bu şekilde devam etmiş ve buhran ile birlikte yoksullaşan küçük aile çiftçileri üretim yapamaz hale gelmişlerdir. İşçiler topraklarını elden çıkarmak zorunda kalmışlardır toprakları büyük toprak sahiplerine geçmiştir. Büyük toprak sahipleri zenginleşirken, topraksız kalan aileler geçinebilmek için büyük şehirlere çalışmaya gitmişler ve burada tarıma ilişkin bilgeliklerini unutmuşlardır (Aysu, 2015, s. 29).

1929 Ekonomik Buhranı'ndan tarımın derinden etkilenmesi sonucunda, 1930'larda ABD başta olmak üzere gelişmiş kapitalist ülkelerde kapsamlı bir tarımsal destekleme politikası başlatılmıştır ve daha önce piyasa fiyatından satılamayan, fazla stokları olan çiftçilere asgari ya da taban fiyatı garantisi vermeye başlamıştır (Bernstein, 2014, s. 90-91).

Gülten Kazgan'a (2013, s. 285) göre, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki etken sonucunda dünyada tarımsal üretimi arttırmaya yönelik politikalar uygulanmaya başlamıştır. Birincisi savaşın hemen sonrasında dünyanın açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalması, ikincisi ise savaştan hemen sonra antibiyotik ilaçların devreye girmesi ile ölümler hızla azalmaya başlayarak nüfus artış hızının özellikle gelişmemiş ülkelerde daha önce hiç görülmemiş bir oranda yükselmeye başlamasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, savaş sırasında yaşanan gıda kıtlığı ve Doğu ve Batı blokları arasında soğuk savaşın etkisiyle ortaya çıkan gıda güvencesi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ulusal tarım politikalarının en meşru gerekçesi ve temel stratejik hedefi olmuştur (Şahinöz, 2014, s. 414). Çağlar Keyder ve Zafer Yenil'a (2013, s. 35) göre, 20. yüzyılın ortalarında pek çok ülkedeki iç pazarın geliştirilmesine ve sanayileşmeye yönelik siyasi ve toplumsal hassasiyetler ile bunların şekillendirdiği ulusal kalkınmacı politikalar kırsal kalkınmayı, tarımsal alanın modernleştirilmesi ve dönüştürülmesine dair kaygıları da beraberinde getirmiştir. Bu yüzden de özellikle

1950’li ve 1960’lı yıllarda hemen hemen her yerde tarımı destekleyen politikalar uygulanmıştır. “Tarımsal ürünlerin dış ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunması, çoğu gelişmekte olan ülkede temel döviz kaynağını oluşturması ve ülkelerin dış ilişkilerine stratejik bir güç kazandırması (Şahinöz, 2014, s. 414)” bu dönemde tarımsal üretimi destekleyen ve kalkınmacı politikaların yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. Nitekim 1950’lerden 1970’lere kadar olan dönem kalkınmacılık anlayışının giderek yaygınlaştığı dönemdir ve bu dönemde tarımsal üretimi arttırmak ve modernleştirmek için çeşitli politikalar uygulanmıştır.

Bu dönemde, günümüzdeki gibi tarımsal ve genel olarak kırsal kalkınma politikaları çok çeşitli kurumsal biçimlerdeydi ve paradigma değişiklikleri ya da değişik modalar izlenmekteydi. Bütün çeşitliliğine rağmen modernleşme politikalarının ve programlarının ortak bir temel mantığı vardı: İster küçük üreticiler ister büyük çaplı işletmeler ister devlet isterse özel sektör aracılığıyla olsun metâ ilişkilerini derinleştirerek daha verimli bir tarımın teşviki. Bu politikalar genellikle Güney’de devlet-DB işbirliğiyle yürütüldü; özellikle ABD, Britanya ve Fransa’nın yardımları ile özel (ulusal ve uluslararası) tarım şirketlerinin amacı modernleşme tasarımları sunmaktı (Bernstein, 2014, s. 95-96).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD tahıl stoklarını eritmek ve aşırı üretimi için istikrarlı bir program oluşturmak üzere az gelişmiş ülkelere gıda yardımı yapmaya başlamış ve uluslararası gıda düzeni bu çerçevede yeniden şekillenmiştir (Yenal ve Yenal, 1993, s. 97). Bu dönemde ABD, dönemin iki kutuplu dünyasında açlık sorununa çözüm olarak yeni bir teknoloji devrimini gündeme getirmiş; yeni teknoloji kimyasal gübre ve sulamaya çok duyarlı tohumların geliştirilmesine dayanmış ve yeşil devrim olarak adlandırılmıştır (Kazgan, 2013, s. 285). Yeşil devrim teknolojileri ile tarımda üretkenlik arttırılmaya ve geliştirilmiş tohumlar, ekim yöntemleri, daha çok gübre kullanımı ile birlikte işletme kredileri ve teknik danışmanlık sağlanarak çiftçiliğin teknik koşullarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır (Bernstein, 2014, s. 96). Makine, suni gübre, kimyasal ilaç gibi unsurlar tarımı endüstriyel bir hale getirirken; bilgiye, bilgeliğe, dayanışmaya dayalı, insan sağlığı için risk oluşturmeyen üretim modeli terk edilmiştir (Aysu, 2008, s. 11).

1958 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) ilk ortak politikası tarım alanında gerçekleşmiş ve kısaca 6’lar olarak adlandırılan Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’un kendilerine gıda güvencesi sağlaması amacıyla

1958 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Ortak Tarım Politikası (*Common Agricultural Policy*)’nı ortaya koymuş oldular (Günaydın, 2010, s. 95).

30 Ekim 1947 tarihinde imzalanıp 10 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT: *General Agreement on Tariffs and Trade*), dünya ticaretine ilişkin kurallar koyan çok taraflı bir sözleşmedir ve temel amacı dünya ticaretinin serbestleştirilmesidir (Günaydın ve Ertuğrul, 1999, s. 35).

Ahmet Şahinöz’e (2014, s. 416) göre:

Doğal faktörlere olan bağımlılığı, insan beslenmesinde vazgeçilmezliği ve sosyal yapı içerisindeki ağırlığı tarım kesimini ister istemez piyasa mekanizmasının dışına çekmiş ve bu kesime uzunca bir süre GATT’ın uluslararası ticaret kurallarına karşı yaygın bir muafiyet sağlamıştır. Bu bağlamda tarım kesiminin, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan neo-liberal politika ve ticari serbestleşme hareketinin ilk aşamasında dışarıda kaldığı görülmüştür. Üye ülkelerin tarımsal açıklarını büyütmemek ya da tarımsal fazlalarını eritmek amaçlarına yönelik olarak, ABD’nin önerisi ile GATT’da bir tarım istisnası düzenlemesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda ülkelere, GATT’ın 11. Maddesi ile bazı koşullar altında tarım ürünleri ithalatına miktar kısıtlaması uygulama, 16. Maddesi ile birtakım tarım ürünlerinin ihracatına sübvansiyon verme olanağı sağlanmıştır.

Gelişmiş ülkeler, ilk başlarda yeterlilik amacıyla tarım ürünleri için destekleme politikaları uygulamışlar ancak bu politikalar gelişmiş ülkeleri ihtiyaçlarından fazla ürün üretir duruma getirerek ürün stokları yüzünden ciddi sıkıntılar yaşamalarına sebep olmuştur (Aysu, 2008, s. 22). Yaşanılan tarımsal ürün stoku krizini aşabilmek için tarım da GATT kapsamına alınmış ve tarım ürünleri ihracatına uygulanan sübvansiyon ile bu sorun çözülmeye çalışılmıştır.

1970’li yılların başında dünya ekonomisi, küreselleşme olarak ifade edilen bir değişim süreci içerisine girmiş ve dünya çapında sermaye yeni biçimlerde yeniden yapılanmaya başlamıştır (Bernstein, 2014, s. 100). 1970’li yıllara gelindiğinde; kendine yeterli, pazardan kopuk, geçimlik üretim yapan bir köylülükten söz etmek mümkün değildir (Aydın, 2018, s. 21). Yine de bu dönemde, az gelişmiş ülkelerde klasik anlamda köylü olarak nitelendirilebilecek nüfus önemli bir yer tutuyordu ve daha çok geçimlik tarımla uğraşan bu köylüler, iç pazarın gelişmesiyle, yavaş da olsa küçük metâ üreticiliğine doğru dönüşmeye başlamışlardı (Keyder ve Yenal, 2013, s. 19).

Aysu, bu dönemdeki tarımın genel durumunu şu şekilde özetlemektedir:

1970’li yılların sonuna gelindiğinde Yeşil Devrim uygulaması ve ona ek olarak piyasa fiyatlarına yapılan büyük müdahaleler, mali destekler ve ithalatı yasaklayıcı politikalarla tarımda verimliliğe bağlı üretim artışları olmuştur. Aynı dönemde Batılı ülkelerin tarımsal

retiminde azgelişmiş ülkelere oranla daha büyük verim artışı gerçekleştirilmiş ancak bu ülkelerin nüfus artışı duraklamaya girmiştir. Azgelişmiş ülkelerde ise nüfus artışı aynı hızla artmaya devam etmektedir. Yine 1970’li yılların sonunda itibaren dönemin Avrupa Topluluğu, Japonya ve ABD arasında kıyasıya bir pazar savaşı başlamıştır (Aysu, 2008, s. 30).

Bu dönemde, ABD’nin Avrupa Birliği (AB) lkeleri ile gıda alanındaki rekabeti sürerken, 1973 yılında Sovyet pazarının Amerikan tahılına açılmasıyla üçüncü dünya ülkelerine yapılan gıda yardımı ABD için önemini yitirmiştir ve dünya pazarında buğday fiyatlarının yükselmesiyle bu ülkeler tahıldaki borçlarını ödemeye zorlanmışlardır (Yenal ve Yenal, 1993, s. 98). Kazgan’a (2013, s. 286) göre, 1974-1981 yıllarında yaşanan petrol krizi sonrası yaşanan dünya pazarındaki daralma ile gelişmiş Batı lkelerinin dünya pazarına büyük mali desteklerle ihraç ettiği tarım ürünleri fiyatlarında ciddi bir düşüş yaşanmış ve iç ticaret hadleri hızla tarım aleyhine dönmeye başlamıştır. Bütün bu süreç içerisinde, tarımsal üretim ve uygulanan tarım politikaları yeni bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir.

1973-1979 yılları arasında gerçekleşen GATT’ın Tokyo Turu’nda:

(...) tarım serbest piyasa kapsamı içerisine alınmaz ama ABD, ulus aşırı şirketlerin önünü açmak için tarım kesimini serbest pazara açma çabalarından vazgeçmez, sürdürür. şirketlerin zorlaması ile ABD bir yandan GATT’ı tarım konularını görüşmek üzere toplamaya çalışırken diğer yandan kontrollerindeki finans kuruluşları IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla az gelişmiş ülkelerin tarımlarını ulus aşırı şirketlere açmak için bir saldırı programı başlatır. 80’li yılların başında borç krizine giren ülkelere borç veren finans kuruluşlarınca “yapısal uyum programları” dayatılacaktır. Bu saldırı sonucu birçok az gelişmiş ülke, i pazarını gıda malları ithalatına, tarım alanlarını ulus aşırı tarım ve gıda şirketlerine açmak zorunda kalır/bırakılır (Aysu, 2008, s. 31).

1980 sonrasında, “uluslararası mali piyasalarda faiz oranlarının yükselmesi ve hammadde fiyatlarındaki gerileme sonucunda gelişmekte olan ülkelerin dış ödemelerde güçlerinin azalması, endüstrileşmiş ülkelerde tarım pazarlarının doyum noktasına ulaşması, çok sayıda ülkenin tarımsal üretim açıklarının azalması (şahinöz, 1992, s. 9)” gibi sebepler sonucunda neo-liberal ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde, öncesinde uygulanan tarımsal üretimi ve köylülüğü desteklemeye yönelik politikalarından da vazgeçilmeye başlanmıştır.

Keyder ve Yenal’a (2013, s. 19) göre, bu dönemde pazara yönelik tarımsal üretim giderek hızlandı ancak yine de evre ülkelerin bir kısmında pazara yönelik küçük metâ üreticiliğinin yanı sıra geçimlik üretime odaklanan köylü tarımı da hala yaygın olarak

görülmekteydi. Bununla birlikte, bu dönemde kırsal kesimde birçok ailenin geçinebilmeleri için tarım dışı istihdam ve gelirin önemi artmış; piyasa ilişkileri kırsala ve tarıma daha çok ve derinden nüfuz etmiş; toprak, su, emek ve hatta genetik özellikler gibi birçok doğal kaynak alınır-satılır bir metâ haline gelmiştir. Bunların sonucunda, tarımsal üretimi ve köylülüğü destekleyen politikaların terk edilmesiyle, hem köylüler piyasa koşulları ile karşı karşıya kalacaklar hem de tarımsal üretim giderek sermayenin egemenliği altına girerek yeniden şekillenecektir.

IMF ve DB'nin tarım politikalarına müdahalesi genellikle Ekonomik İstikrar ve Yapısal Uyum Programları ile gerçekleştirilmektedir. Nitekim IMF ve DB, Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere istikrar programları uygulatarak ulusal tarım politikalarını etkilemiştir (Şahinöz, 2014, s. 426). Bu ülkelere yapısal programlar dayatılırken, programlar sonucunda gerçekleşecek dönüşümlerin bu ülkelerin ekonomik ve toplumsal çıkarına olduğu vurgulanmaktadır (Aydın, 2018, s. 121). Ancak bu programlarla gelişmekte olan ülkelerin tarımları gelişmiş ülkelerin kontrolüne geçerek bu ülkelerin tarımlarında ticari ilişkiler ve metâlaşma giderek artmıştır.

Küresel kriz 1980'li yıllarda derinleşirken, gitgide artan rekabet ve tarımsal ürünlerdeki üretim fazlası, ABD ve AB arasındaki rekabeti de arttırırken bu süreçte tarımı desteklemeye yönelik sübvansiyonlu programların yüksek maliyeti gelişmiş ülkelerin bütçeleri üzerinde ağır bir yük haline gelmişti ve bunlar sonucunda da iki taraf da GATT kapsamında gerçekleştirilen Uruguay Raund'u görüşmeleri sırasında, Tarım Anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile sonuçlanan geçici bir ittifak oluşturmuşlardır (Mariano, 2005, s. 150).

GATT Uruguay Turu, 1986 yılında başlayıp, yedi yılın sonrasında 1993 yılında bitmiştir. Anlaşma 1994 yılında imzalanıp 1995 yılında yürürlüğe girmiştir ve böylelikle dünyada tarımda yeni bir döneme girilmiştir (Aysu, 2008, s. 52). Bor'a (2014, s. 96) göre:

21 madde ve 5 ekten oluşan bu anlaşma, temel olarak ülkelerin tarım ürünleri ticaretlerini serbestleştirmek amacıyla yükümlendikleri birtakım hükümleri içermektedir. Anlaşma hükümleri, iç destek taahhütleri, ihracat destekleri (sübvansiyonlar) ve pazara giriş başlıklarını içermektedir. Pazara giriş kısmında ülkeler uyguladıkları tüm önlem ve destekleri tarifelere dönüştürmeyi ve bu tarifeler üzerinden indirim gitmeyi yükümlenmektedir. İç destekler kısmında ise ülkelerin tarımsal üretimlerine vermiş oldukları çeşitli destekler renkleri ile ayrılan kutularda değerlendirilerek desteklerin

kaldırılması ya da uygulanan desteklerde indirimle gidilmesi kararlaştırılmıştır. Yasaklanan destekler kırmızı ya da amber kutuda, indirim taahhüdünde bulunan destekler mavi kutuda ve ticaret bozucu etkisi olmayan ve bu nedenle devam eden destekler de yeşil kutuda bulunmaktadır.

Uruguay Turu Tarım Antlaşması (UTTA), tarım ürünleri ticareti sisteminde bir reform olarak kabul edilmiş, anlaşmanın temel amacı adil ve piyasa sistemine dayalı bir tarım ticareti oluşturmak olduğuna işaret edilmiştir (Bor, 2014, s. 96). UTTA, dünya genelinde tarımda liberalizasyonu uygulamaya sokan ve DTÖ'ne üye ülkelerin imzaladığı bir anlaşma olmasına rağmen, genel olarak ABD ve AB'nin isteklerine ve ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler içermektedir (Günaydın, 2014, s. 522). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin anlaşma hükümleri birbirlerinden farklıdır ve bütün bu düzenlemeler az gelişmiş ülkelerin tarımlarını bağımlılaştırırken, dış satımda rekabet üstünlüğü olan ülkelerin dünya pazarlarındaki etkinliklerini arttırıcı özellikler taşımaktadır (Aysu, 2008, s. 47).

Oyan'a (2004, s. 44) göre, az gelişmiş ülkelerin tarımlarına ilişkin uluslararası bağlayıcı resmi belge, 1995 yılında DTÖ ile imzalanan ve 2001 yılının Mart ayının sonrasında yeni müzakereler ile yenilenen Tarım Anlaşması olmuştur ve bu anlaşma 1995 yılında üç alanda liberalizasyon önermektedir: Birincisi ülkeler tarımsal ürün ithalatında korumayı kaldırmalı (pazara giriş serbestisi), ikincisi tarımsal ürün ihracatına dönük teşvik ve sübvansiyonlar son bulmalı ve üçüncüsü de tarıma dönük iç destekler tasfiye edilmelidir. Bu koşullar, ülkelere göre farklı zamanlara bağlı olarak uyulması zorunlu süreçler olarak tanımlanmaktadır (Oyan, 2004, s. 44).

2000'li yılların başında gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere hem üretim fazlalığını önlemek hem de bu ülkelerin tarımsal üretimlerini kontrol edebilmek için üretim alanlarının daraltılması, tarım üretimi yerine çevre düzenlemesi, ormanlaştırma gibi uygulamalar ile üreticileri üretimden uzaklaştırmaya çalışmışlar ve azalan tarım gelirini gidermek üzere de üreticilere Doğrudan Gelir Desteği (DGD) vermeye başlamışlardır (Kazgan, 2013, s. 287-288).

Günümüzde; tarımda yayılarak gelişen kapitalist ilişkiler nedeniyle köylüler birer küçük metâ üreticisi haline gelmişlerdir. Tarımsal üretime yönelik devlet desteklerinin de azalmasıyla birlikte küçük metâ üreticileri, serbest piyasa ekonomisinin zorlu koşullarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Örgütsüz olmaları sebebiyle de bu koşullarla

mücadele edememektedirler. Günümüzde tarımsal üretimin küçük metâ üreticileri tarafından serbest piyasa için yapıldığından söz etmek mümkündür.

2.2.6. Yeni köylülük tartışmaları

Tarımda kapitalist ilişkilerin gelişmesi, küçük metâ üretimi ve köylülük tartışmaları ile ilgili olarak, köylülüğün tasfiyesi ya da köylülüğün sonu tartışmaları ile birlikte, köylülüğün varlığını devam ettirmesine yönelik tartışmalar da dikkat çekicidir. Tarıma ve köylülüğe yönelik ilişkin tartışmaları oluşturan iki temel ana eksenlerden birisini köylülüğün sonu/tasfiyesi tezi tartışmaları oluştururken, diğer eksenini tarımdaki bunca olumsuz gelişmelere rağmen nasıl oluyor da küçük üreticiler kırsal alanlarda varlıklarını devam ettirebilmeyi başarabiliyor soruları oluşturmaktadır (Başaran, 2018, s. 37). Bernstein'a (2014, s. 108) göre, iki yüzyıldan uzun bir zamandır köylülüğün sonunun geldiği tartışılmış ve bu tartışmada bir takım savlar öne sürülmüştür. Bunlar; ampirik olarak bunun gerçekleşip gerçekleşmediğine yönelik, analitik olarak değişik yerlerde değişik derecelerde neden olup olmadığına yönelik ve normatif olarak da köylülüğün sona ermesinin modern iktisat için iyi ya da kötü olduğuna yöneliktir (Bernstein, 2014, s. 108-109). Kapitalist ya da sosyalist modernleşmeyi savunanlara göre köylülüğün yok olması acılı da olsa iyi bir şeydir. Onlara göre yeninin yaratılması için eskinin yıkılması gerekmektedir (Bernstein, 2014, s. 109). Ortaya çıkan bu yeni durum için Harriet Friedmann dünyanın geri kalan köylülüğüne kitlesel saldırı, Philip McMichael şirketlerin hâkim olduğu gıda sistemi köylüleri mülksüzleştirmesi, Harvey ise mülksüzleştirerek birikim ifadelerini kullanmıştır (Bernstein, 2014, s. 109-110).

Özkaya'ya (2016, s. 870) göre, köylülük; “gerek bazı sol gerekse neo-liberal çevrelerce ortadan kaybolacak ve ekonomik rasyonalite açısından kaybolması gereken bir sınıf veya tabaka olarak kabul edilmektedir”. Bununla ilgili olarak, Engels, köylülüğün vazgeçilmez yok oluşunu öngörürken, neo-liberal yaklaşım da benzer şekilde köylülüğe karşı çıkmakta ve köylülüğü verimsiz görerek kapitalist işletmelerin büyümesi gerektiğini savunmaktadır (Özkaya, 2016, s. 870). Ancak gerek Marksist gerek neo-liberal gerekse diğer yaklaşımların öngördüklerinin aksine dünyanın genelinde bahsedildiği gibi bir köylülüğün tasfiyesi süreci yaşanmamıştır (Başaran, 2018, s. 39). Günümüzde köylülük, yaşadığı zorluklara rağmen varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Köylülerin yaşadıkları zorluklara rağmen varlıklarını devam ettirmesi ile ilişkili olarak, Van der Ploeg (2012), yeni bir köylülük kavramını ileri sürmüştür. Van der Ploeg'in bir makalesine tanıtım yapan Murat Öztürk'e (2012, s. 8) göre, tarımda köylü üretim tarzı ve kapitalizmin tarıma girişi sürecinde, köylü üretiminin geçici mi yoksa kalıcı bir durum olduğu mu, geçiciyse nasıl ortadan kalkacağı, kalıcıysa varlığını nasıl devam ettireceği gibi sorular sıklıkla tartışılmıştır. 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılın başlarında dünya genelinde köylü nüfusunun hızla azalması ve GSYİH içinde tarımsal üretimden elde edilen gelirin giderek azalması ile birlikte tarımda kapitalizmin gelişmesine yönelik farklı yaklaşımlar gündeme gelmiştir (Öztürk, 2012, s. 8). Bununla ilgili olarak, Ploeg (2012, s. 29), bir yandan köylülükten hızlı bir çıkışın olduğunu ama diğer yandan da yeniden köylüleşme sürecinin yaşandığını ifade etmiştir. Ploeg'a (2012, s. 11) göre, kapitalist çiftçiler ile köylüleri ana ve birbirine karşıt iki kategori olarak ele alan köylülükle ilgili tartışmalar, her ne kadar 1960'lara kadar tüm dünyadaki tarım sistemlerinin merkezi çelişkilerinden birini yansıtmış olsa da hızla değişmekte olan dünyayı kavramada yetersiz kalmıştır. 1960'lardan itibaren, modernleşme projesinin ortaya çıkıp pekiştirdiği koşullar ile birlikte girişimci tarımın ortaya çıkmıştır (Ploeg, 2012, s.11). Girişimci tarımın yükselmesi üretim tarzını ortadan kaldırmamış, dünyanın pek çok yerinden köylü üretim tarzı devam etmeyi sürdürmüştür ve son yirmi yıldır yeni köylüleşme süreci hayli önem kazanmıştır (Ploeg, 2012, s. 12).

Ploeg'a (2012, s. 14) göre, köylüler günümüzde kendilerine aykırı bir dünya ile karşı karşıya kalmışlardır ve insanları teslimiyete, bağımlılığa, yoksunluğa ve kötüleşen geçim koşullarının derdine mahkûm eden böyle bir toplumda vermeye çalıştıkları özerklik son derece önemlidir. Köylülerin bu özerklik mücadelesi, kendi denetimlerindeki bir kaynak tabanı oluşturmaları ve genişletmesi şeklindedir ve burada toprak ve doğa son derece önemlidir (Ploeg, 2012, s. 14). Köylülerin, üretimlerini gerçekleştirmelerinde metâ olmayan üretim araçlarını kullanmaları son derece önemlidir. "Köylü üretim birimi, tam tamına tarımı belirli ve stratejik olarak düzenlenmiş biçimde girdi pazarlarından uzaklaştıran ancak aynı zamanda (gene belirli ve stratejik düzen içinde) onu diğer pazarlara bağlayan (tarımın çıktısı kısmında) kurumsal biçimdir (Ploeg, 2012, s. 14)".

Van der Ploeg (2012, s. 12), tarımsal üretim tarzlarını, köylü tarımı, girişimci tarımı ve kapitalist tarım olmak üzere üçe ayırmaktadır. Buna göre, girişimci ve kapitalist tarımın gelişmesi, köylü üretim tarzını yok etmemiş, aksine dünyanın

genelinde birçok yerde köylü üretim tarzının devam etmekte, hatta yeni yeniden köylüleşme süreci ortaya çıkmaktadır. Ploeg (2012, s. 30), tarımdaki liberalleşme ve küreselleşme ile ilgili olarak “çiftçiler aslında ne yapıyor?” sorusunu sorar ve iki temel eğilim keşfeder. “Bunlardan ilki, dibe doğru daha ileri yarış anlamına gelecek klasik girişimci yanıttır. Avrupa’daki çiftçilerin çoğunluğunun yönelimini yansıtan ikincisi ise, tartışmalı ve saklı kalmakla birlikte sağlam, güçlü ve umut verici yeniden köylüleşme sürecidir (Ploeg, 2012, s.30)”.

Köylülüğün tasfiyesi tartışmalarında özellikle hayatta kalma stratejileri önemli bir bölümünü oluştururken, bir diğer tartışma alanını ise küçük üreticilerin zorluklar karşısında varlıklarını nasıl devam ettirebildikleri sorusu oluşturmaktadır (Başaran, 2018, s. 40). Bununla ilgili olarak, hem dünyada hem de Türkiye’de köylülerin varlıklarını devam ettirebilme, geçimlerini sürdürebilme ve tarımsal üretimlerine devam edebilmelerine dair geliştirdikleri stratejiler üzerine pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de köylülerin varlıklarını devam ettirebilmek ve geçimlerini sağlayabilmek için geliştirdikleri stratejilerle ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Aydın, Eskişehir’in (Sivrihisar) Kınık ve Aydın’ın (Söke) Tuzburgazı köylerinde yapmış olduğu çalışmada, yapısal uyum politikalarının olumsuz etkilerini giderebilmek ve onlarla birlikte yaşayabilmek için köylü hanelerinin geliştirdikleri beka stratejilerini üç grupta toplamıştır. Bunlar; yeni gelir yaratmaya yönelik stratejiler, birikmiş kaynakları harcama ve borçlanmaya dayalı stratejiler ve tüketimi sınırlama ve maliyeti düşürme biçimindeki stratejilerdir (Aydın, 2001, s. 22). Köylülerin varlıklarını devam ettirebilmek için geliştirdikleri stratejilere yönelik çalışmalardan birisi de Özügürlü’nün (2013), 10 il ve bunlara bağlı 24 köyde gerçekleştirdiği, küçük köylülüğün tarımdaki dönüşüm karşısından nasıl direndiklerini inceleyen çalışmasıdır. Günaydın’a (2004, s. 117-118) göre, beka stratejileri, köylülerin tarımsal üretimde giderek artan zorluklara karşı varlıklarını devam ettirebilmek için buldukları yollardır. Türkiye’de kırsal bölgelerdeki nüfus azalmasına rağmen küçük köylülük günümüzde de önemli bir rol oynamaktadır ve bunda köylülerin geliştirdiği beka stratejileri ile yeniden üretim olanaklarını arttırması son derece etkilidir.

Sonuç olarak, Marksist, neo-liberal ve diğer pek çok yaklaşımın öne sürdüğünün aksine köylülük tamamen tasfiye olmamış, tarımdaki dönüşümden olumsuz olarak etkilenseler bile günümüzde varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Varlıklarını devam ettirmelerinde, tarımsal üretim sürecinde kullandıkları kaynakların tam olarak

metâlaşmamasından geliştirdikleri birtakım hayatta kalma stratejilerine kadar pek çok etken mevcuttur. Bu araştırmada, tarım politikalarındaki dönüşüme bağlı olarak gerek üretim sürecinde gerekse geçimlerini sağlamakta olumsuzluklar yaşayan fındık üreticilerinin varlıklarını devam ettirebilmeleri, geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejileri çerçevesinde incelenecektir.

2.3. Türkiye’deki Köy Sosyolojisi Araştırmaları

Türkiye’de kırsal yapıyı tanımaya yönelik olarak yapılan kapsamlı saha araştırmalarının, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra başladığı söylenebilir (Köymen, 1999, s. 137). Savaş sonrası dönemde, Türkiye’deki kır sosyolojisinin Amerikan kır sosyolojisinin tesiri altında kalmış, bu sıralarda Avrupa’daki kır sosyolojisi çalışmalarından fazla etkilenmemiştir (Planck, 1977, s. 223).

1940’larda, Marx’ın kuramları Türkiye’deki köy sosyolojisi tartışmalarını etkilemeye başlamış, bu dönemde ikisi de ABD’de eğitim gören Niyazi Berkes ve Behice Sadık Boran bazı makaleler ve kır sosyolojisi üzerine iki kitap yayınlamışlardır (Planck, s. 228). Bu dönemde daha çok köy monografisi sayılabilecek Berkes’in (1942) Bazı Ankara Köylerinde Sosyal Araştırmalar, Boran’ın (1992) Toplumsal Yapı Araştırmaları ve İbrahim Yasa’nın (1985) Hasanoğlan Köyü’nün İktisadi Yapısı adlı çalışmalar Türkiye’deki köy sosyolojisi çalışmaları için son derece önemlidir. Yasa (1985, s. 158), Hasanoğlan köyünde yaptığı çalışmada, köyün Ankara’ya olan yakınlığı, ulaşım ve eğitim olanaklarının gelişmesi ile birlikte köydeki iş imkânlarında çok hızlı bir çeşitlenmenin yaşandığını ifade etmiştir. Boran (1992, s. 257) bir dağ ve bir ova köyünü karşılaştırdığı araştırmasında, dağ köyünde, ağalık durumunun ova köyünde daha etkin olduğunu belirtmiştir. Boran’a (1992, s. 257) göre, ova köylerinde eski ağalık mevkileri sarsılmış, eski ağalar yeni koşullara uyum sağlamaya çalışarak otoritelerini sağlamaya çalışırken köyde muhtarlar etkin rol oynamaya başlamıştır. Dağ köyünde ise eski rejim parçalanmış olsa bile ağaların ova köyünden daha etkin ve nüfuzlu olduğu görülmekte, muhtarlık ova köyündeki gibi baskın bir rol oynamamakta ve ağaların bu köyde otorite olarak rakipleri yoktur (Boran, 1992, s. 257).

1960’lar ve 1970’ler, Türkiye’deki kırsal kesimdeki saha araştırmalarının yoğunlaştığı dönemler olmuş, DPT uzmanları, ABD’li kalkınma uzmanları ile üniversite içinden ve dışından araştırmacılar, Türkiye’deki kırsal yapıya ilişkin özgün veriler toplamışlar ve araştırmalar yayımlamışlardır (Köymen, 1999, s. 138). Türkiye’de

1961-1969 arasında bazı fakültelerde köy sosyolojisi bağımsız bir disiplin olarak yer edinmeye başlamıştır (Başaran, 2018, s. 13). Bu dönemde kırsal yapı araştırmalarına yoğunlaşan sosyal bilimciler, tarımda kapitalist ilişkilerin mi yoksa feodal ilişkilerin mi yaygın olduğunu, kapitalist ya da pazar için üretim ilişkilerinin kırsal bölgelerde nasıl geliştiğini incelemeye çalışıyorlardı (Köymen, 1999, s. 138-139). Yine bu dönemde, köyden şehirlere göç ve şehirlerde gecekonduların yapılması, 1960’larda köy sosyolojisine önemli çalışmalar kazandırmıştır (Planck, 1977, s. 234).

1960’lardaki köy araştırmalarında, Mübeccel Kıray’ın (2000) Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası adlı çalışması son derece önemlidir. 1962 yılında gerçekleştirdiği bu araştırmasında Kıray (2000, s. 88-91), çilek üretimi üzerinden köylülerin tüccarlara bağımlı hale gelmesini ve tüccarların köylüler için bir tampon mekanizma haline gelmesini ele almıştır. Yine bu dönemde yapılmış bir başka araştırma, 1966 yılında Antalya’nın Manavgat ilçesine bağlı iki köyünde (Ilıca ve Gündoğdu) Bahattin Akşit (1988, s. 182) tarafından gerçekleştirilmiş köy araştırmasıdır. Akşit, bu iki farklı köyde, pamuk üretimi üzerinden kırsal dönüşüm ve farklılaşmayı incelemiştir (Akşit, 1988, s. 182). Ilıca köyü toprak mülkiyetinden, Gündoğdu köyü ise ağa mülkiyetinden farklılaşmış köyler olmakla birlikte, iki köyde de makineleşme ve endüstrileşme ile birlikte topraklarda kutuplaşma ve pazar için üretim yaygınlaşmıştır (Akşit, 1988, s. 182). Planck’a (1977, s. 235) göre, 1970’lerde Türkiye’de köy sosyolojisi “kırsal toplulukların kalkındırılması ve kır topluluklarının Türk toplumu ile birleştirilmesi ve kaynaştırılması” sorunlarına çözüm getirmeye çalışması ile değerlendirilecektir.

“1970’lerde araştırma yapan önemli sosyal bilimcilerden Bahattin Akşit, Çağlar Keyder ve Ali Akçay 1980’lerin sonlarına kadar Kıray’a benzer şekilde kırsal dönüşüm yollarını, kapitalistleşme, modernleşme, kutuplaşma problemlerini incelemiştir (Nerse, 2014, s. 175-176).” Nerse’ye (2014, s. 176) göre, 1970 sonrası dönemde köylü nüfusun genel nüfusa oranı giderek değişmiş ve köy araştırmaları karşılaştırmalı çalışmalar şeklinde yapılmaya devam etmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde, tarımsal üretimde etkili olmaya başlayan neo-liberalleşme ve küreselleşme ile birlikte köylülük de büyük bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. 1980’li yılların sonrasında yapılan çalışmaların çoğu bir yandan göç olgusunu, diğer yandan yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının yarattığı yeni kültürel ortamı irdelerken, bu olguların odak noktası haline gelen kentli toplumsal hareketlere büyük yer ayırmıştır (Sirman, 2001, s. 252). Bu

dönemde kırsal alan; kırsal turizm, sürdürülebilir kırsal turizm, yenilenebilir çevre ve enerji kentin ihtiyaçlarına yönelik ya da kırsal yoksullaşması, gelecek beklentilerinin azalması, istihdam sorunu gibi yine kentle ilişkili bir şekilde kırsal sorunlar olarak tanımlanmıştır (Nerse, 2014, s. 176).

Türkiye’de tarıma yönelik destekler, 1980’li yıllarda küresel politikaların etkisine girmiş ve 2000’lere doğru kırsal tarıma yönelik destekler nerdeyse bitirilme noktasına getirilmişken kırsal çalışmalarının da konuları farklı şekillerde renklenmeye başlamıştır (Nerse, 2014, s. 178). Bu dönemde, birkaç çalışma dışında kırsal kesim sosyal bilimlerin nesnesi olmaktan çıkmış, kültürel üretime, aktör odaklı çalışmalara ve yeni kentli kimliklere yoğunlaşmıştır (Sirman, 2001, s. 252). 1980’lerde konularda farklılaşmayla beraber kırsal çalışmalara ilgi giderek azalmış, kırsal alan ile ilgili olarak oldukça sınırlı sayıda araştırmacı tarafından çalışma yapılmıştır (Nerse, 2014, s. 178).

Geçmişten günümüze, Türkiye’deki kırsal sosyolojisine yönelik araştırmaların ele aldığı konulardaki değişim, Türkiye’de tarıma yönelik uygulanan politikaların dönüşümü ile son derece ilişkilidir. Türkiye’de tarım, geçmişten günümüze çeşitli politikalar ile desteklenen bir alan olurken, tarıma yönelik uygulanan politikaların dönüşümüne bağlı olarak köylülük ve tarımsal üretim de bir dönüşüm süreci içerisine girmiştir. Bir sonraki başlıkta Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte tarıma yönelik uygulanan politikalara yer verilmiştir.

2.4. Türkiye’deki Tarım Politikalarının Dönüşümü

Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze dek Türkiye’de tarıma yönelik çeşitli politikalar uygulanmıştır. Türkiye’de uygulanan tarıma yönelik politikaları; 1923-1929: Yeniden inşa dönemi, 1930-1939: Devlet kapitalizmi, 1940-1945: Savaş yılları, 1946-1961: Emperyalizm ile ilişkiler ve ithal ikameci sanayileşme, 1962-1979: İçeriden dışa bağımlı büyüme (Oral, 2006), 1980-2000: Tarımda neoliberal politikaların yaygınlaşması ve 2000’li yıllar ve sonrası dönem şeklinde sınıflandırabiliriz (Günaydın, 2014).

2.4.1. 1923-1929: Yeniden inşa dönemi

1923-1929 yılları, Anadolu’da yeni bir devletin kurulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Boratav’a (2015, s. 39) göre, siyasi bakımdan bir nevi yeni bir dönemi temsil etmesine rağmen, iktisadi olarak geçmişten tamamen bir kopukluk yaşandığını

söyleyebilmek mümkün değildir. Aksine 1923-1929 dönemi, iktisat politikaları ve resmi iktisat görüşleri açısından 1908-1922 dönemiyle bir süreklilik içerisindedir.

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne, Osmanlı İmparatorluğu'ndan neredeyse enkaza dönmüş bir tarımsal yapı miras kalmıştı. Nüfusun çoğunluğu köylerde yaşıyordu. Köylü nüfusunun da %22'sinin iş hayvanı yoktu ve aile başına bir karasaban bile düşmüyor, ekilebilir alanların ise ancak %5-%10 arasındaki bir bölümü ekilebiliyordu (Köymen, 1999, s. 1-2). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları için:

Uzun savaş yıllarında tarım üretimi yarı yarıya azalmış, genç erkek köylü nüfusu yitirilmiş, başta iş hayvanları olmak üzere araç-gereçlerin büyük kısmı yok olmuştu. Türkiye, 1920'lerin başında buğday ve undan şekere, patatesten limona, çaya kadar gıda maddelerinin bir kısmını ithal ediyordu. Bu da toplam ithalatın dörtte birini oluşturuyordu; oysa ihracatın %80'i 4-5 kalem tarımsal üründen ibaretti (Kazgan, 2013, s. 323).

Tarımsal üretimin bu kadar az olması ve ülke nüfusunun büyük kısmının da köylerde yaşaması nedeniyle, kurulan yeni devletin kalkınması üzerine olan politikalar da daha çok tarımsal üretimin ve kırsal nüfusun sorunlarının çözümüne yönelik olmuştur. Muzaffer Bakırcı'ya (2007, s. 55-56) göre, bu dönemde tarımsal üretim Osmanlı döneminde olduğu gibi merkezi ihtiyaçların karşılanması prensibinden farklı olarak tarımın bir ekonomik sektör olarak ele alınması ve gelişimini sağlaması yoluyla genel ekonomik gelişmenin önemli bir unsuru olmasına yönelik çaba gösterilmiştir. Ancak dönemin zorlu koşulları bu çabaları olumsuz yönde etkilemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Osmanlı'dan miras kalan tarımın başlıca özelliği adaletsiz toprak dağılımı ve pazar ekonomisinin gelişkinliği açısından birbirinden farklı bölgelerin varlığıdır (Köymen, 1999, s. 2).

1923-1929 döneminde, devletin tarım alanındaki uygulamaları; aşar vergisinin kaldırılması, asayişin sağlanması, Ziraat Bankası aracılığıyla krediler verilmesi ve destek politikası, eğitimin yaygınlaştırılması ve en önemlisi tarımdaki özel mülkiyeti en üst düzeyde meşrulaştıran Medeni Kanun'un çıkarılması olarak sıralanabilir (Oral, 2006, s. 17).

Cumhuriyet'in ilanının ardından meydana gelen en önemli gelişme, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir. Kongre, dönemin ekonomik yapısının geliştirilmesi amacıyla görüşmelerin yapılması açısından önem taşımaktadır. Kongre, dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat tarafından düzenlenmiş,

Kazım Karabekir başkanlık yapmış, Mustafa Kemal'in açılış konuşmasıyla başlatılmış ve yeni rejimin karşılaşılabileceği bütün iktisat politikası sorunlarının tartışıldığı ve çiftçi, tüccar, sanayici ve işçiler gruplarının oylarıyla kararların alındığı bir forum oluşturulmuştur (Boratav, 2015, s. 45). Bakırcı'ya (2007, s. 59) göre, İzmir İktisat Kongresi, sıradan bir toplantının ötesinde, çökmüş bir imparatorluğun ardından büyük sıkıntılarla kurulmuş olan Cumhuriyet'in mevcut iktisadi durumunun ortaya konulması ve doğrudan ilgili tarafların dile getirdiği sorunlara çözüm üretilmesine olanak sağlaması bakımından oldukça önemli bir faaliyet olmuştur. Kongrede; reji meselesi, ziraat ve maarif meselesi, asayiş meselesi, aşar meselesi, Ziraat Bankası ve itibar-ı ziraî meseleleri, yollar meselesi, orman meselesi, ziraatta hayvanat meselesi, çiftçiliğe ait bazı maddeler ve ziraatta makine meselesine yönelik kararlar alınarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan genel iktisat politikası bu ilkelere dayandırılmıştır (Tütengil, 1977, s. 76).

Bu dönemde, tarımsal üretimin geliştirilmesi için geçmişte uygulanan pek çok uygulama tasfiye edilmeye başlanmıştır. Kazgan'a (2013, s. 323) göre, çağdışı Osmanlı kurumlarının tasfiyesi arasında 17 Şubat 1925 tarihli ve 552 sayılı kanunla aşar vergisinin kaldırılması özellikle belirtilmelidir. Aşar vergisi, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınmış ve ürün üzerine alınan aynı nitelikte bir vergiydi (Önder, 1999, s. 68)". Aşar vergisi:

Aynı nitelikte olduğundan, çiftçiye piyasa koşulları içine itmiyordu. Bu yönü ile vergi, tarım kesimini piyasa etkilerine karşı tepkisiz kalmasına neden oluyordu. Ayrıca bu sistem, ekonominin para ve piyasa ekonomisine geçişini de yavaşlatıyordu. Ürün olarak toplanan vergi, kamu hizmetlerinin finansmanı yanında, özellikle ordu beslemede kullanılmaktaydı. Osmanlı dönemine özgü "dirlik" sistemi aşar üzerine oturmaktaydı (Önder, 1999, s. 69).

Aşar vergisi, tarımda potansiyel verim üzerine değil, fiili üretim üzerine salınan bir vergi olması sebebiyle, tarımsal üretimi arttırma yönünde bir teşvik sağlamıyor, hatta iltizam usulü ile toplanan bu vergi, üretimi teşvik etmek bir yana, üretim üzerinde kısıtlayıcı etki dahi yapıyordu (Önder, 1999, s. 69). Zafer Toprak'a (1988, s. 33) göre, aşar vergisinin kaldırılması, kırsal nüfus üzerinde, tarımsal üretime teşvik açısından özendirici bir etki yaratmış ve verginin kırsal nüfus üzerinde yarattığı yük, giderek pazara ve kente doğru yönelmiştir.

Ecevit'e (1999, s. 13-14) göre, pazar için üreten büyük çiftçiler, aşar vergisinin kaldırılmasından büyük ölçüde yararlandı. Aşar vergisinden elde edilen gelirler, devlet

gelirinin yaklaşık yarısını oluşturuyordu. Devlet gelir kaybını kısmen telafi etmek üzere, tuz, şeker ve gaz gibi temel madde fiyatlarını arttırdı. 1925'te yol vergisini de arttırdı. Ancak yine de, 1925 yılından başlayarak tarım kesiminden alınan dolaysız vergiler sürekli olarak düşürüldü. Tüm kamu gelirleri içerisinde 1924'te %27,5 olan bu oran, 1930 yılında %10'a indi. Daha sonraki yıllarda daha da azaldı. Hayvan vergisinin önemsiz olması, arazi değerlendirmelerinin yapılmaması nedeniyle, kamu gelirleri içinde tarımdan doğrudan alınan vergilerin oranı giderek sıfıra yaklaşmıştır (Oral, 2006, s. 19).

Aşar vergisinin kaldırılmasından sonra yerine, tarımsal ürünlerin satışı sırasında alınmak üzere yeni vergiler konulmuştur. Aynı olarak alınan aşarın kaldırılıp, yerine para ile ödenmek zorunluluğu olan bir verginin konulması, tarımda metâlaşma sürecini artıracak bir özelliğe sahipti çünkü bu vergi değiştirilmesi ile tarım kesiminin piyasa ile temas zorunluluğu artmış oluyor ve verginin ödenmesi için ürünün önce pazara getirilip, para ile değiştirilmesi gerekiyordu (Oral, 2006, s. 19).

Aşar vergisinin kaldırılmasının ardından 1926 yılında Medeni Kanunu kabul edilmiş ve Borçlar Kanunu çıkartılmış, bu kanun ile topraktaki özel mülkiyet yapısına kesinlik kazandırılmıştır (Önal, 2010, s. 66). 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile Osmanlı toprak rejiminden kaynaklanan özel mülkiyete ilişkin engeller ortadan kalkmıştır. Kanun, 639. maddesinde miri toprakların özel mülkiyete geçirilmesine olanak tanıyordu. Bu olanak, özellikle 1950 sonrasındaki makineleşme sürecinde mera ve çayırın özel mülkiyete geçirilmesine öncülük etmiştir (Kazgan, 2013, s. 323). Oral'a (2006, s. 20-21) göre:

Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle, geniş tarım alanları üstünde fiili denetim kurmuş olan güçlü ailelerin, bu alanları tam malik sıfatıyla tapuya kaydettirmesi son derece kolaylaştırılmış oldu. 1929'da büyük arazi sahipleri açısından olağanüstü önem taşıyan bir başka yasa çıkarıldı. Buna göre, timar, iltizam gibi kurumlarla ilgili olarak Osmanlı hükümetinin çeşitli ailelere vermiş olduğu ve geniş tarımsal alanlara tasarruf hakkı sağlayan belgeler, bu alanların 1926 Medeni Kanunu çerçevesinde özel mülk olarak tapuya kaydettirilmesi için yeterli sayıldı. Osmanlı belgelerinde sözü edilen alanlarla ilgili sınırlar son derece karmaşık olduğu, Türkiye'nin kadastro bulunmadığı için, elinde bu türlü belge bulunan güçlü aileler, çok geniş alanların mülkiyetini kazanmaya başladılar. Bu arada, I. Paylaşım Savaşı sırasında sürülen Ermenilerden ve Lozan Anlaşması'na göre nüfus değişimine konu olarak Yunanistan'a gönderilen Rumlardan kalan milyonlarca dekarlık arazinin sahiplenilmesinde de kaymağı kırsal kesimdeki güçlü aileler yedi.

Oral'ın ifadesiyle (2006, s. 17) Cumhuriyet'in bu ilk döneminin tarım politikasının özelliği, tümüyle zengin köylü ve toprak ağası işletmelerini desteklemek, teşvik etmek ve onların kapitalist gelişmesini sağlamak; makineli tarıma geçmelerini sağlayarak verimi artırmaktır. Bu dönemde, tarımla uğraşan ailelerin büyük bir kısmı tarımsal araç-gereçlere sahip değillerdi ve hükümet tarafından tarımda makineleşmeye teşvik edici politikalar uygulanarak tarımsal verim ve üretim arttırılmaya çalışılmıştır (Oral, 2006, s. 17). Cumhuriyet'in ilk yıllarında traktör sayısında belirgin bir artış izlenmiştir. 1924'te 500 dolayında olan traktör sayısı 1928'de 1200'e ulaşmıştı (Toprak, 1988, s. 20). 1924 yılında uygulanmaya konulan ve ekili dikili alanların genişletilmesini hedefleyen bir başka yasa ile traktör kullanan işletmelerdeki makinistler ve tarım aletlerinin ve makinelerinin tamirinde istihdam edilen belirli sayıda teknik eleman askerlikten muaf tutulmuştur (Silier, 1981, s. 19).

Tarımda makineleşmenin sonucunda, eskiden işlenemeyen arazilerde de artık tarımsal üretim yapılmaya başlanmıştı. Makineleşmeyle toprakların tarımsal üretime uygun duruma getirilmesi sonucunda, özellikle büyük çiftçilerin toprak sayısında artış meydana geldi. Bu dönemde emek kıt olmasına rağmen traktör ancak traktörle ekime elverişli ve ölçeği büyük işletmelerde kullanılabiliyordu (Silier, 1981, s. 20-21). Dönemin traktörlerinin teknik özellikleri, Türkiye toprağının niteliğiyle bağdaşmıyordu. Dönemin Tarım Bakanlığı Türkiye'nin genel arazi yapısı ve toprak türü 1920'li ve 1930'lu yılların traktörlerine uygun olmadığını belirtmiştir. 1920'lerde traktör kullananlar bu araçları çekim hayvanlarıyla takviye etme gereği duyuyorlardı (Toprak, 1988, s. 20).

1920'lerin ve 1930'ların traktör teknolojisi yeterince gelişmemişti. Demir tekerlekliydi; nadiren paletliydi. Engebesiz düz arazilerde yol alıyordu. Çekim gücü taşlık, sert topraklara yetmiyordu. Traktör, II. Dünya Savaşı yıllarında gündeme gelen çekim gücü yüksek, askeri arazi arabalarındaki teknolojik gelişmeler sonucu her türlü arazide kullanılabilir bir çekim gücüne sahip olabildi (Toprak, 1988, s. 20).

Yine bu dönemde, tarımsal üretimde küçük aile işletmeciliğinin yaygın olması sebebiyle; traktör gibi maliyetli tarımsal girdilerin kullanımına yanaşılmıyordu (Toprak, 1988, s. 38). Ayrıca, 1929 Büyük Buhran'ı ile birlikte tarımda makineleşme süreci de kesintiye uğramıştır. Buhranla birlikte tarımsal ürünlerin fiyatları hızla düşmeye başlamıştır. Akaryakıt fiyatları aynı hızla düşmediğinden, akaryakıt sübvansiyonu almakta olan çiftçiler, akaryakıtı traktöre koyup üretim yapmaktansa, vergisiz satın

aldıkları akaryakıtı piyasa fiyatından satmaya başlamışlardır (Tekeli ve İlkin, 1988, s. 84).

Bu dönemde Türkiye tarımı genel olarak küçük aile işletmelerine dayanmış, genel olarak aile emeği ile üretim yapan bu işletmeler geçimlik işletme tipinde yer almıştır. Kıyı bölgeleri dışındaki bölgelerde kapalı bir köy ekonomisinin egemen olduğu bir ortamda, büyük toprak mülkiyeti ise küçük köylü ekonomisinden bağımsız ve adeta arızı bir unsurmuş gibi değerlendirilmiştir (Silier, 1981, s. 12).

Önal'a (2010, s. 72) göre, Cumhuriyet'in kuruluş dönemi boyunca devletin tarıma verdiği destek, düzensiz ve parçalı olarak tanımlanabilmektedir. Devletin tarımsal desteğe yönelik Ziraat Bankası kredileri, kooperatifler, destekleme alımları gibi aygıtlarının henüz sistematik bir yapı kazanmaması sebebiyle devletin tarıma müdahaleleri de kesikli bir yapı arz etmiş, çoğunlukla tek seferlik uygulamalar olarak kalmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin ihracatında, çeşitli tarımsal ürünlerin önemli bir payı vardı:

Toplam ihracatın yarısından biraz fazlasını tütün, üzüm, pamuk, fındık ve incir gibi ürünler oluşturuyordu. Bu yıllarda ürün teşviklerinde ticari ürünlerin hububata göre daha çok teşvik edildiği görülmektedir. Ancak bu teşvik politikalarından doğrudan üreticilerin yararlanmasında çok özel koşullarda mümkün olmaktadır. Genel olarak ticari ürün yetiştiren örgütlenmemiş küçük üreticilerin en yoğun biçimde tüccar baskısı ile karşı karşıya bulunduğu ve bu alanda üreticiyi teşvik için geliştirilen politikalardan yine en büyük oranlarda dağıtım ve kredi kanallarını kontrol eden grupların yararlandığı ortaya çıkmaktadır (Silier, 1981, s. 30-33).

Genel olarak, tarımın geliştirilmesine yönelik bütün çabalara rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarım önemli sorunlarla karşı karşıyaydı:

İki savaş arası yıllar Türkiye ekonomisi açısından bir kriz dönemi idi ve fiyata ve doğaya duyarlı tarım kesiminde ekonomik bunalım çok daha belirleyiciydi. Özellikle 20'li yılların ikinci yarısında doğa koşullarının elverişsizliği savaşlar ertesinde ekonomik toparlanma döneminde ülkeye güç yıllar yaşattı (Toprak, 1988, s. 24).

Bütün bu zorluklara rağmen, Toprak'a (1988, s. 45) göre, Türkiye Cumhuriyeti ilk on yılında kendine yeterli bir tarımsal yapıya sahip olmuş ancak 1929 Büyük Buhran'ıyla birlikte tarımsal üretim ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır. Büyük Buhran'dan en çok etkilenen tarım sektörü olmuş, gelişmiş kapitalist ülkeler, Büyük Buhran'ın talebe göre aşırı üretim fazlasının doğurduğu bilincinde olarak, özellikle tarımsal

üretimi kısıcıcı tedbirlerle geliştirirken Türkiye’de de benzer politikalar önermiş ancak o dönemde Türkiye’de aşırı üretim değil, tam tersine kıt üretim söz konusuydu (Köymen, 1999, s. 10). Tarımsal üretimde karşılaşılan zorlukları aşabilmek için Türkiye, korumacı-devletçi-planlı ekonomi politikalara yönelmiştir.

2.4.2. 1930-1939: Devlet kapitalizmi

Hacmi, kapsama alanı ve süreci bakımından modern dünyanın en büyük ekonomik buhranlarından biri olan 1929 Ekonomik Buhran’ı; 24 Ekim 1929 tarihinde ABD’de başlamış, ABD’nin dış ülkelerdeki yatırımlarını geri çekmesi sonucunda uluslararası ticarete meydana gelen durgunlukla birlikte Ekonomik Buhran önce 1930’da bütün Amerika kıtasına, daha sonra da hızla bütün dünyaya yayılmıştır (Bakırcı, 2007, s. 71). Bu durum en çok gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Büyük Buhran’ın dünya fiyatları açısından karakteristik özelliği, hammadde fiyatlarında sanayi ürün fiyatlarına göre çok daha hızlı bir düşme yaşanmasıdır (Borataş, 2015, s. 63). Büyük Buhran döneminde, Türkiye’de tarımsal ürün fiyatları gelişmiş ülkelere göre daha hızlı, sanayi mamul fiyatları ise daha az düşmüştür. 1929-1932 arasında Türkiye’nin başlıca ihraç mallarındaki fiyat düşüşleri, fındık ve afyonda %73, incir ve tütünde %50, pamukta %48, üzüm ve zeytinyağında %43 olmuştur (The Economist, 8 Temmuz 1933’den aktaran Köymen, 1999, s. 10). Tarımsal ürünleri ihraç ederek kentlerin ihtiyacını karşılamak için sanayi ve tüketim malları ithal eden Türkiye’nin dış ticaret dengesi giderek bozulmaya başlamış ve artık buğday, arpa, tütün, fındık, üzüm, incir, pamuk, palamut satıp şeker, un, gazyağı, kumaş ithal ederek ülke ekonomisini döndürmek mümkün hale gelmemiştir (Günaydın, 2014, s. 503). Öte yandan:

(...) kuruluşundan itibaren, gerek Osmanlı’nın dış borçlarının ödenmesi, gerekse dış ticaret ilişkileri ile dünya ekonomisine entegrasyonu ilerlemiş olan Türkiye, 1926 yılında yurtdışından alınan dış ticaret kredilerinin kesilmesi nedeniyle tarımsal ürünlerini ihraç etmekte zorlanmaya başlamış; Buhran, Türkiye için zaten var olan bir ekonomik krizi daha fazla derinleştirmiştir. Dolayısıyla 1930’ların başında Türkiye ekonomisinde devletin gerek planlama, gerekse üretim açısından daha etkin bir aktöre dönüşmesi, her biri kendi aşırı üretim sorunu ile uğraşmakta olan gelişmiş kapitalist ülkelerin birkaç kalem dışında Türkiye’den ihraç edilen tarımsal ürünleri satın almamalarına karşı verilen bir refleks olarak da yorumlanabilir (Önal, 2010, s. 80).

1929 Büyük Buhran'ının yarattığı etki sonucunda Türkiye, 1930'lu yıllardan itibaren korumacı-devletçi-planlı ekonomi politikalarını benimsemeye başlamıştır. 1930-1939 döneminin iktisat politikalarındaki dönüşümü, “salt korumacı önlemlerle yetinilen 1930-1931 yılları, devletçi uygulamalara ani (ve iş çevrelerine göre aşırı) bir geçişi temsil eden 1932 yılı ve devletçiliğin rayına oturduğu 1933-1939 yılları (Boratav, 2015, s. 67)” olarak sıralayabiliriz. Gökhan Günaydın'a (2014, s. 504) göre, bu dönem, devletin 1923-1929 dönemindeki liberal iktisat politikalarından vazgeçerek devletçi politikaları benimsediği ve daha çok sanayiye yöneldiği bir dönemdir. Sanayinin ön plana çıkmasıyla tarım sektörü ikinci plana itilmiştir.

Bu dönemde, sanayi sektörü ön plana çıkmasına rağmen tarım sektöründe de önemli uygulamalar yapılmıştır. Tarımsal ürün fiyatlarının istikrarına dönük kurumsal yapıdan tarımla bağlantılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) oluşturulmuş, tarımda çeki hayvanı olarak öküz yerine at ikame edilmiş, karasabandan pulluğa geçilmiş, tarımsal araştırmadan ürün çeşitlendirilmesinin teşvik edilmiş ve bunun gibi pek çok atılım yapılmıştır (Oyan, 2004, s. 47).

Büyük Buhran'dan sonra devlet, tarım üreticilerinin uğradığı zararları telafi etmek amacıyla kredi kooperatiflerini yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Tarımsal üretim üzerine yapılan ilk devlet desteği, tarımsal ürünlere taban fiyat verilmesi şeklinde olmuş ve uygulamaya ilk kez 1932 tarihinde buğdayla başlayarak buğday fiyatlarındaki dalgalanmaları önlenmeye ve çiftçileri mağdur etmemeye çalışılmıştır (Bakırcı, 2007, s. 73). Hükümet tarafından, Ziraat Bankası'na üreticiden buğday satın alma yetkisi tanınmış, fiyatların tespiti ve alım yerlerinin saptanması hükümete bırakılmış ve Ziraat Bankası'nın alımları miktar olarak sınırlı kalsa da alım merkezlerinin çevresinde kısmen de olsa bir istikrar sağlamıştır (Toprak, 1988, s. 16).

Bu dönemde, böyle kapsamlı bir alım politikası Ziraat Bankası'nın olanaklarını aşması sonucunda 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur (Toprak, 1988, s. 16). Kurulduğu dönemde yalnızca buğday üreticisine destek amacıyla kurulan TMO, gelişen ve değişen şartlar içerisinde zamanla arpa, çavdar, yulaf, mısır, patates, pirinç, çeltik, fasulye, nohut, mercimek gibi bakliyat, yağlı tohumları da faaliyet alanı içerisine almıştır (Bakırcı, 2007, s. 73). Devlet TMO'ya tahıl fiyatlarını koruma ve düzenleme görevini vermiştir; Bakanlar Kurulu'nun belirleyeceği üretici bölgelerde, saptanan fiyatlar üzerinden tahıl satın alacak, fiyatı koruyacak ve tüketim bölgelerinde satış yaparak fiyat tanzim edecekti (Toprak, 1988, s. 16).

Bu dönemde, kooperatifçilik anlayışının gelişmesi, tarım açısından büyük önem taşımaktadır. 1935 yılında çıkarılan Tarım Satış Kooperatifleri Yasası (1985'te yenilendi) kapsamında kooperatifler kurulmuş (Akad, 1987, s. 151) ve kooperatifler hem tarım üreticileri için hem de ülke ekonomisi için önemli bir unsur haline gelmişlerdir. 1929-1938 arasında kredi kooperatiflerinin sayısı 65'ten 586'ya çıkmıştır (Silier, 1981, s. 91). Bilhassa ülkenin batısında, ihracata yönelik tarımsal hammadde üreten illerde yoğunlaşan bu kooperatifler, köylülüğün dayanışmasını değil, tarımda kapitalizmin gelişmesini temsil etmektedir (Önal, 2010, s. 75). Akad'a (1987, s. 151) göre:

Tarım Kredi Kooperatifleri çoğu küçük çiftçiye Ziraat Bankası örneği küçük birer ihtiyaç kredisi kotası tanıyan, bu anlamıyla onların düzenle bağlarına küçücük bir ilmi daha atan bir fonksiyon taşımaktadır. Gerek Tarım Kredi, gerekse de Tarım Satış Kooperatifleri Ticaret Bakanlığı'nın daimi denetimi altında, yine bu Bakanlığın atadığı genel müdürün yönetimi altında çalışmaktadır. Keza muhtelif ürünlerle ilgili ihracatçı birlikleri de aynı türde bir yönetime tabidirler (Akad, 1987, s. 151).

Ancak 1935 tarihli yasaya rağmen, köylü yapısındaki heterojenlik ve kooperatif yapıya genellikle büyük toprak sahipleri ve iktisadi açıdan güçlü olanların egemen olması, kooperatifçilik hareketinin ortakları arasında bir dayanışma doğurmasını engellemiştir (Günaydın, 2014, s. 506). Kooperatiflerin yönetiminin de tefeci-tüccar sınıfının elinde olması sebebiyle, kurulan kooperatifler tarımsal üreticilerin yararından ziyade zararına işlediği söylenebilir.

Ziraat Bankası'nın kurduğu kredi kooperatiflerinin köylüye faideli olduğu da iddia edilemez. Çünkü kooperatiflerin ekserisinin meclisi idarelerine mürabahacılar ve mutavassıt tüccarlar girerek kooperatifleri kendi menfaatlerine alet yapmışlardır. Köylü kooperatiftan aldığı krediyi, kooperatif kapısından çıktıktan sonra meclisi idare âzası olan mürabahacıya borcuna mukabil teslim etmektedir. Kooperatiflerin mühim bir kısmı âdeta mürabahacıların teşkilâtı haline gelmiştir. Meclisi idarelerine kasaba tüccarlarının girmiş olduğu kooperatiflere gelince; Köylü kasabada yaptığı iştirâ muamelelerinin bedelini kooperatif kredisi ile ödemek suretiyle Meclisi idaredaki tüccarları kazandırmaktadır. Kasaba tüccarları kooperatifler sayesinde kendilerine âdeta teşkilatlı bir pazar bulmuş olmaktadır (Tökin, 1990, s. 150).

Oral'a (2006, s. 27) göre, 1930'lu yıllarda küçük üreticiler, üretime ve tüketime yönelik zorunlu harcamalarını ancak peşin kredi ya da başka biçimlerde borçlanarak karşılayabiliyorlardı ve yetiştirdikleri ürünlerin büyük bir bölümünü satmak

zorundaydılar. Bir yandan üreticilerin giderek artan borçluluk durumu, öte yandan karşılarındaki tüccar ve tefeci grubun güçlülüğü alım fiyatının alabildiğine düşük tutulmasına karşılık kredi koşullarının çok ağır olmasına yol açmaktaydı (Oral, 2006, s. 27).

Oral'a (2006, s. 27) göre:

Küçük köylü, malını ucuza satıp gereksinim maddelerini pahalıya alması ve yüksek faiz ödemeleriyle, tüccar ve bankalara aktarmak zorunda kaldığı değerlerin yanı sıra, genellikle tütünde olduğu gibi, ortakçılık payı olarak büyük toprak sahibine de ağır bir rant ödemek durumundaydı. Tüm bu ödemeler, köylünün kendi asgari tüketim gereksinimleri için gerekli olan ürünün bir bölümünün bile verilmesiyle gerçekleşebilmekteydi. Sürekli artan borç yükü bunun en iyi kanıtıdır. 1930'larda tefecilik, büyük toprak sahibinin rant gelirinin, yine büyük toprak sahibi ve tüccarın ticari kazancının ya da başka biçimlerde sağladıkları parasal sermayenin en hızlı artırdığı bir alan durumundadır. Büyük toprak sahipliği, tüccarlık ve tefecilik öylesine iç içe geçmiş ve genellikle bu işlevlerin en az ikisi kimi durumlarda da tümü aynı kişilerde birleşmiştir ki tefeci ve tüccar sermayesi ile rant gelirlerini sanki ayrı ayrı toplumsal grupların geliriymiş gibi ele almak yanıltıcı olmaktadır. Bu dönemde tefeci sermaye başkalarına göre çok kısa sürelerde olağanüstü bir hızla büyüyebilmiştir. Yine tefecilik mekanizması, aynı yıllarda, köylülüğün topraksızlaştırılmasına ve toprakların toplulaşmasına, başka yollara göre, en hızlı hizmet nedeni olmuştur.

1930'lu yılların önemli tarım politikalarından birisi; tarımda makineleşme olgusudur. 1929 Buhranı sonucunda tarım fiyatlarının düşmesiyle birlikte; petrolle çalışan traktörlerle tarım yapılması kârlı olmaktan çıkmıştır. Bunalım, tarımda makineleşme sürecinin durmasına neden olmuştur. Gelirleri azalan hükümet, 1930 yılında ziraat makinelerinde kullanılan Mevadı Müštaile Hakkındaki 753 Sayılı Kanunlara Müzeyyel Kanun ile tarım makinelerinde kullanılan akaryakıtı tanıdığı muafiyeti kaldırmak zorunda kalmıştır (Aysu, 2014, s. 549). Büyük toprak sahibi ağalar, bunun sonucunda zor durumda kaldı; makine ithal edemez, mevcut makineleri de kullanamaz duruma geldiler (Aysu, 2014, s. 549). 1844 traktörün, ağır yağlarla çalışanlarla değiştirilmeleri istendi. Ağır yağlar üzerindeki muafiyet sürdürülmekle birlikte, asıl olarak tarımda traktör değil at kullanılması teşvik ediliyordu. Bunun sonucunda traktör sayısı azalmaya başladı ve 1936 yılında 1308 traktöre düşmüştür (Günaydın, 2014, s. 506).

Genel olarak 1930-1939 döneminde Türkiye'de sanayi sektörü ön plana çıkmasına rağmen tarım sektörü de bir gelişme göstermiştir. Ancak Büyük Buhran'ın

sonuçlarından en fazla ve şiddetli etkilenen de tarım sektörü olmuştur. Ülkenin ihracatında önemli bir yere sahip olan pek çok ürünün fiyatlarındaki düşüş hem iç hem de dış ticaret hadlerini olumsuz etkileyerek ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

2.4.3. 1940-1945: Savaş yılları

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaş ekonomisinin şartlarını ağır bir şekilde yaşamıştır. 1930'lu yılların politikaları neticesinde esasen bir hayli daralmış olan ithalat, iki yıl içerisinde yarı yarıya düşmüştür ve yetişkin nüfusun askere alınmasıyla üretimde büyük bir düşüş meydana gelmiştir (Boratav, 2015, s. 83). Ecevit'e (1999, s. 16) göre bu dönemde:

Ekonomide üretkenlik ve dış ticaret hacmi düştü. Buğday üretimi azaldı ve enflasyon fırladı; bunun maliyeti kitlelerin omuzlarına yüklendi. Tarım düzleminde, yeni başlatılan toprak mahsulleri vergisinin yükü, çoğunun hala geçimlik çiftçi olması nedeniyle, ağırlıkla, küçük üreticilerin üzerindeydi. Ticari sermaye, büyük çiftçiler ve büyük toprak sahipleri, savaş ekonomisinin spekülasyon ve karaborsa koşullarında önemli birikimler elde edebildiler.

Bütün bunlar, savaş yıllarının bir iktisadi gerileme dönemi olmasına sebep olan nesnel etkenlerdir ve 1940-1945 dönemi, iktisadi gelişme sürecinin durması anlamında bir kesinti dönemi olarak nitelendirilebilir (Boratav, 2015, s. 83).

Bu dönemde, Türkiye'nin tarımsal üretiminde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Devlet bir yandan tarımsal ürünlerin önemli bir bölümüne piyasa fiyatlarının bir hayli altında kalan fiyatlarla el koymuş, bir yandan da ağır vergi yükümlülükleri getirmiştir. Bütün bunların sonucunda, toplam ekilen alanlar bir ölçüde gerilemiş, birim toprak başına alınan verimde ise ciddi düşüşler meydana gelmiştir (Pamuk, 1999, s. 59). Tarımsal üretimde meydana gelen bu düşüşten en fazla etkilenenler, şüphesiz ki kırsal bölgelerde yaşayan insanlar olmuştur.

Bu dönemle ilgili olarak söz edilmesi gereken en önemli yasa, 1945'te çıkarılan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu (ÇTK)'dur. Kanun, bir toprak reformu kanunu olarak düşünülmüş ve kanunun amacı; toprağı olmayan ya da yetmeyen çiftçi ailelerine geçimlerini sağlayabilecek toprağına sahip kılmaktır; ancak kanun büyük toprak sahiplerinin topraklarını kaybetmesine yol açabilmesi sebebiyle amaçlanan şekilde gerçekleşmemiştir (Oral, 2006, s. 32). Kanun, toplumun farklı kesimlerinden farklı

tepkiler almıştır. Bakırcı'ya (2007, s. 92) göre, kanun devlete ait olup fazla verimli olmayan arazilerin dağıtılmasından öteye geçememiş, özel mülk sahiplerinin topraklarını kamulaştırmaya yaklaşmamaları sebebiyle, daha çok aileyi toprak sahibi yapmak amacıyla bir aileyi geçindirmeyecek büyüklükte arazilerin dağıtımı yapılmış, böylece az topraklı çiftçilere yenileri eklenmiştir. Bu duruma yapılan toprak dağıtımlarının ve yasal düzenlemelerin yeterince denetlenmemesi de eklenince uygulamada istenilen başarı elde edilememiştir.

2.4.4. 1946-1961: Emperyalizmle ilişkiler ve ithal ikameci sanayileşme

1946 yılı, siyasi ve iktisadi açıdan Türkiye için bir dönüm noktası olmuştur. 1946 yılında kurulan ve 1950 yılında da iktidara gelen Demokrat Parti'nin (DP) yarattığı dönüşüm siyasi açıdan önemliken; 1946 yılından sonraki süreçte daha önce uygulanan ekonomi politikalarından yaşanan kopuş da iktisadi açıdan önemlidir (Boratav, 2015, s. 96). Boratav'a (2015, s. 96) göre, 1946 yılının iktisadi olarak bir dönüşümü temsil etmesinin nedenleri:

(...) on altı yıldır kesintisiz olarak izlenen kapalı, korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük iktisat politikalarının adım adım gevşetildiği; ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı; dış açıkların kronikleşmeye başladığı; dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta duran bir ekonomik yapının yerleşmesi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle ABD ve DB, az gelişmiş ülkelerin öncelikli olarak tarımsal üretimlerini, makineleşme ile modernleştirmeleri gerektiğini ve tarım ürünleri ihracatına öncelik tanıyarak kalkınabileceklerini ileri sürüyordu (Köymen, 1999, s. 14). Bu dönemde, Türkiye'nin ekonomisinin de büyümesi ve geliştirilmesi dış ticarete, özellikle de geleneksel ihracat ürünlerine dayandırılmıştır (Ecevit, 1999, s. 16). 1950'lerde kapitalist sistem kendini modern dünya olarak tanımlıyor ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının da modern dünya ile ilişkileri sayesinde gerçekleşeceğini savunuyor; az gelişmiş ülkelerin dış ticaret ve yabancı sermaye girişini serbestleştirmesi, bu alandaki engelleri ortadan kaldırması bekleniyordu (Köymen, 1999, s. 14).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, Marshall Planı kapsamında az gelişmiş ülkelere yardımlar yapmaya başlamıştır. Türkiye; 1947 yılında ABD ile askeri yardım anlaşmasını, 1948 yılında da ekonomik işbirliği anlaşmasını imzalayarak Marshall

Planına katılmıştır (Oral, 2006, s. 35). Marshall Planı kapsamında alınan kredi yardımlarıyla:

Türkiye'nin dünya ekonomisi içindeki işlevini yerine getirebilmesi için ilk yapılanlar arasında Dünya Bankası ve çokuluslu bankalardan alınan kredilerle altyapı yatırımlarının geliştirilmesi yer alıyordu. Üretimin pazara çıkacak bölümünü artıracak, metâ dolaşımını hızlandıracak, iç pazarı genişletecek ulaşım, haberleşme, enerji, sulama yatırımları bu dönemde hız kazanmıştı (Oral, 2006, s. 36).

1947'de IMF'ye ve DB'ye (Oral, 2006, s. 32), 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'ne (Bakırcı, 2007, s. 215) ve 1953'te de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'na imza atmıştır (Önal, 2010, s. 93). Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin kapitalist dünya içerisinde yer almasına neden olmuştur. Marshall Planı'nın Türkiye üzerindeki temel etkisi, tarımda makineleşmenin öne çıktığı, dışa bağımlı bir iktisadi kalkınma sürecinin yaşanması olmuştur (Önal, 2010, s. 93).

Marshall Planı çerçevesinde, Zirai Donatım Kurumu, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri çok uluslu şirketlerin tarımsal girdilerini üreticilere sattılar. Ziraat Bankası da çiftçilere zirai krediler vererek çokuluslu şirketlere ait girdilerin satışını kolaylaştırdı. Ancak KİT'lerin ve Tarım Satış Kooperatifleri Birlik kuruluş amaçları kendi tarımsal girdilerini üretmektir (Aysu, 2014, s. 573). Çok uluslu şirketler, kendi tarımsal girdilerini ülkenin tarımsal kuruluşuyla birlikte üreticilere satarak, üreticileri ve ülkenin tarım sektörünü kendilerine bağımlı kılmışlardır.

1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle, 1933'ten beri uygulanmakta olan korumacı-devletçi-planlı politikalar geride kalmış ve yerini liberal ekonomi politikalarına bırakmıştır. Hükümet; serbest girişimi, dış sermayeyi arttırmayı savunmuş ve iktisadi alanda tarım sektörünü ilk sıraya yerleştirmiştir (Bakırcı, 2007, s. 93). 1950'li yıllarda hükümetin tarımsal destekleme politikalarının kapsamı hızla genişlemiş, uygulanan politikalarla ülke tarımının giderek pazara yönelmesinin önünü açmıştır (Pamuk, 2009, s. 71-72). Tarımsal üretim arttırılmaya çalışılmış ve bu konuda da tarımda makineleşme önemli bir unsur olarak görülerek tarımda makineleşmeye gidilmiştir. Aysu'ya (2014, s. 571) göre, “söz konusu strateji tarımda uygulanan bilgeliğe, bilgi paylaşımına, dayanışmaya ve ıslaha dayalı, doğayla ve insan sağlığıyla dost olan bilge köylü tarımcılığından, kimyasala dayalı, doğayla dost olmayan üretim tarzına (endüstriyel tarıma) geçişi öngörüyordu.”

Marshall Planlarıyla alınan krediler sonucunda, Çağlar Keyder'e (1988, s. 164) göre:

1948 yılında Türkiye'de toplamda 1750 tane traktör vardı; 1950'de 16000, 1955'te de 40000'e yükseldi. Aynı yıllar içerisinde biçerdöver sayısı 1000'den 6000'e yükseldi. Ziraat Bankası ve Tarım Kooperatifleri tarafından kullanılan kredi 1947-1948 yıllarında 250000 TL'den 1957-1958'de 2,1 milyon TL'ye yükseldi. Ekilen toprak miktarı 1948'de 140 milyon dönümdü, 1950'de 220 milyon dönüm oldu. 1950'li yıllarda karayolları 44000 km'den 60000 km'ye ulaştı. En büyük dört şehrin nüfusu %75 arttı. Nüfusu 10000'den büyük şehirlerde oturanların oranı %19'dan %26'ya çıktı. 1950 ziraat sayımı ile 1963 sayımı arasında kendi toprağını işleyen aile işletmeleri 2,3 milyondan 3,1 milyona çıktı. Yani %35'lik bir artış gösterdi.

Tarımda makineleşmenin sonucunda, daha önce üretim yapılmasına uygun olmayan topraklarda da tarımsal üretim yapılmaya başlanmıştır. Ülke genelinde tarımsal üretim yapılan topraklar ve dolayısıyla da tarımsal üretim artış göstermiştir. Bu durum, Türkiye'deki tarımsal üretim için olumlu gibi gözükse de Aysu'ya (2014: 571-572) göre, yeni politik yönelim sonrasında Türkiye, merada beslediği hayvanların gübresini tarladan kullanmak, tarlada yetiştirdiği nitelikli yem bitkisiyle hayvanlarının yiyeceği yemi sağlamak, münavebe gibi sınanmış bilgeliğe ve bilgi paylaşımına dayalı yöntemlerle hastalık ve haşerelere karşı mücadele etmek yerine üretim girdilerini gelişmiş ülkelerden satın almaya mecbur bırakılmıştır. Marshall Yardımı sebebiyle, pek çok azgelişmiş ülke gibi Türkiye'de üretim girdileri konusunda dışa bağımlı konuma gelmiştir.

Bu dönemde, iç ticaret hadleri tarım sektörünün lehine işlemiştir. Bunun nedenleri Kore Savaşı'nın dünya ekonomisinde hammaddeler lehine bir hareketlilik sağlamış olması, daha sonra da iktidardaki DP hükümetinin popülist görüşleri doğrultusunda tarım ürünlerine yüksek fiyat vererek köylüye sübvansiyon yapma politikasını sürdürmesiydi (Keyder, 1988, s. 163).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki bu gelişmeler, Türkiye tarımında küçük metâ üretimine geçişi daha belirgin kılmıştır. Keyder'e (1988, s. 164-165) göre, 1950'lerden önce de küçük metâ üreticileri vardı ancak sayıları azdı ve belli bölgelere özgündü; savaş sonrasında meydana gelen gelişmeler, küçük metâ üretimini ülke genelinde yaygınlaştırmıştır ve tarımda, köylü ilişkileri yerine piyasa ilişkileri giderek belirleyici konuma gelmiştir.

Tarımdaki makineleşme süreciyle birlikte, geçimlik üretimden giderek pazar için üretime geçildiği görülmektedir. Tarımsal üretimle uğraşan üreticiler, pazar için üretime geçerken, üretim girdilerini kredi ve borç alarak karşılamaya çalışmıştır. Üreticilerin kredi ve borç taleplerinin karşılanması sürecinde, tüccar ve tefecilik ilişkilerinin ortaya çıktığı ve giderek yaygınlaştığı görülmektedir.

1954-1961 yılları Boratav'a (2015, s. 107) göre, "savaş sonunun genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu; ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalanmalara tabi olduğu; ihraç mallarına yönelik talepteki düşme ve dış kaynakların belli bir düzeyi aşmaması yüzünden doğan dış tıkanmaya tepki olarak ithalat sınırlamalarına gidildiği" bir dönem olarak ifade edilebilir. DP iktidarının dışa bağımlı iktisat politikalarının tıkanması sonucunda, hükümet 1954 yılında daha kontrollü bir dış ticaret rejimi ile ithal ikameci politikaları izlemeye başlamış; özellikle KİT'lerin ekonomideki etkisi döneme damga vurmasıyla liberal bir partinin özel sermaye birikiminde kamunun etkisi ve katkısını keşfetmesi görülmüştür (Günaydın, 2014, s. 516).

Ekilebilir toprakların sınıra ulaşması, Kore Savaşı'nın sona ermesiyle ABD'nin savaş sırasında depoladığı hububatı pazarlamaya başlamasıyla Türkiye'nin ihracat hacminin ve ihracatın gayri safi milli hâsıla içindeki payının düşmesiyle 1950'lerin ortalarında tarım ve dış ticareti serbestleştiren model krize girmiştir (Ecevit, 1999: 18). Döviz yokluğu sebebiyle gidilen ithalat kısıtlamalarının ardından yükseltelen gümrük duvarlarının, geleneksel sanayilerin yanı sıra yabancı sermaye ile işbirliğinde kurulan montajcı nitelikteki sanayiye ve sanayi ürünlerini pazarlayan ticaret burjuvazine yarattığı kârlar ve bu olguyu etkisiz kılabilecek tarımsal destekleme ve taban fiyat politikalarının henüz yeterince yaygınlaşmamış olması, sanayi/tarım fiyat ilişkilerinde sanayi lehine bir gelişmeyi olanaklı kılmıştır (Oral, 2006, s. 45).

Türkiye'nin tarımsal üretiminin 20. yüzyılın sonlarına kadar görece rahat bir biçimde artmasının önemli nedenlerinden biri, uzun bir süre nüfus yoğunluğunun düşük ve ekilebilir alanların bol olmasıdır (Pamuk, 2009, s. 65). 1960'lar yaygın tarım teknolojilerinden, gübre, ilaç, iyi tohumluk ve sulamanın önem kazandığı yoğun tarım teknolojisine geçiş yapılmaya başlanmış ve birim toprak veriminin artırılması amaçlanmıştır (Köymen, 1999, s. 20). Bu dönemde tarımdan sanayiye kaynak aktarımı, hızlı bir şekilde artan kentleri besleyebilmek ve döviz gelirini arttırabilmek amacıyla yoğun tarım devletin öncelik verdiği bir alan haline gelmiştir (Aydın, 2018, s. 230).

Birim alandan daha fazla verim elde ederek tarımsal üretimin artırılma çabaları, 1970’li yıllarda Dünya’da yeşil devrim² olarak adlandırılan tarımsal üretim yönteminin Türkiye’de yayılmasıyla sonuç vermiştir (Bakırcı, 2007, s. 103). Sanayi önceliği olmasına rağmen bu dönemde tarımsal desteklemeler devam etmiştir ve 1950’lerden farklı olarak, 1960’larda tarım dış rekabete karşı korunmaktaydı (Köymen, 1999, s. 20).

Bu dönemde kırdan kente yönelik göçlerin başlamasıyla, tarımda çalışan nüfus sayısında düşüş yaşanmaya başlamıştır:

Bu tarihe kadar kırsal nüfus oranı ve tarımsal istihdamın ağırlıklı yapısında bir durağanlık söz konusuyken, bu dönemden sonra belirtilen parametrelerde hızlı bir değişim sürecinin başlamış olduğu görülmektedir. 1960’lı yıllarda kırsal nüfus %68’lik oranda ağırlığını devam ettirmekle birlikte bir önceki döneme göre (1950’de %75) oransal olarak önemli bir azalış göstermiştir. Bu değişim tarımsal istihdamda da belirgin olarak ortaya çıkmış, 1950’de %85 olan tarımsal istihdam 1960’ta %75’e gerilemiştir. Belirtilen dönemde Tarımın GSMH’daki payı da Milli Hasılanın yaklaşık yarısını oluşturmuştur (%43,8) (Bakırcı, 2007, s. 102).

Bu dönemde görülen bir diğer gelişme, tarımda kooperatifçilik anlayışının yaygınlaştırılmaya çalıştırılmasıdır. Oral’a (2006, s. 49) göre:

1961 yılına kadar kooperatifçilik devlete bağımlı kılınmış, yönetim ve denetimi tümüyle devlete bağlılık ilkesi içerisinde kırsal kesimde kooperatifçilik gelişmemiştir. Bu nedenle, kapitalistleşme sürecinin gelişiminde kooperatiflerden beklenen alınamamıştır. Bu eksiklik göz önüne alınarak, görünürde demokratik, özünde proje uygulaması ve kredilendirmede devletin tam denetiminde bir kooperatifçilik yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu kooperatifler aracılığıyla sisteme tam bağlı tarım işletmeleri kurularak, yoksul halkın üzerindeki sömürünün sürekliliğini sağlayacak emperyalist program gündeme alınmıştır. Devlete tam bağımlı Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri geniş üretici yığınlarını egemen sınıflar adına kontrol ederken özellikle toplumsal muhalefetin kırılmasında denetim boşluklarını doldurmak, antidemokratik uygulamaları gizlemek için yasal ve yönetsel düzenlemeler 1961 Anayasası ile birlikte başlamıştır.

²Yeşil Devrim:1960’lı ve 1970’li yıllarda tarımsal üretimde meydana gelen teknolojik gelişmelerin yaşandığı dönem yeşil devrim olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde; verimi yüksek tohumlar geliştirildi, kimyasal gübreler ve tarım ilaçları üretilen bu tohumlarla kullanılmaya başlandı, sulama sistemleri geliştirildi ve tarımda makineleşme süreci hızlandı (Atalık, 2014, s. 38). Bu dönemde tarımda kapitalist üretim ilişkileri egemen kılınırken üretim modeli yoğun enerji ve kimyasal kullanımına dayandırılmış, bütün bu değişimler modern tarım adı altına saygınlık kazandırılmaya çalışılarak dünyada tarımda kimyasal girdilerin kullanımına ve pazar için üretimin yapılmasına teşvik edilmeye çalışılmıştır (Aysu, 2015, s. 30).

Bu dönemde, DP'nin dışa bağımlı iktisat politikalarının kısa sürede tıkanması sebebiyle 1954 yılından itibaren daha kontrollü bir dış ticaret rejimi ile ithal ikameci politikalar izlenmeye başlanmış ve özellikle KİT'lerin ekonomide önemli ölçüde etkili olmaya başlamıştır (Günaydın, 2014, s. 516).

Genel olarak bu dönem ile ilgili; sanayiye ağırlık verilmesine rağmen tarım sektörü desteklenmeye devam edilmiştir. Köylerden kentlere yönelik göçlerin yaygınlaşmasıyla tarımda çalışan iş gücünün sayısında düşüş meydana gelmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise, birim alandan elde edilen verimi artırabilmek için gübre, ilaç, sulama kanalları gibi yoğun tarım teknolojisi kullanılmaya başlanmıştır.

2.4.5. 1962-1979: İçe dönük dışa bağımlı büyüme

Türkiye'nin; AET'nin 1958 yılında kurulmasının ardından, 31 Temmuz 1959 tarihinde yaptığı ortaklık başvurusu kabul edilmiş ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye-AB ortaklık ilişkisi başlamıştır (Bakırcı, 2007, s. 215). AET'nin ilk ortak politikası tarım alanında gerçekleşmiş ve kısaca 6'lar olarak adlandırılan Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un kendilerine gıda güvencesi sağlaması amacıyla 1958 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile Ortak Tarım Politikası (*Common Agricultural Policy*)'ni ortaya koymuş oldular (Günaydın, 2010, s. 95). Bakırcı'ya göre:

1963 tarihli Ankara Anlaşması, 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile 1/80, 1/95 ve 1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararları, aynı zamanda Türkiye ile AB arasında tarım alanlarındaki ilişkilerin çerçevesini de belirlemiştir. Bunlardan Ankara Anlaşması'nda; "Ortaklık Rejimi"nin Topluluğun Ortak Tarım Politikasını göz önünde bulunduran özel usullere göre, tarım ve tarım ürünlerini kapsadığı belirtilmiştir. Topluluk, Ankara Anlaşması ile tek taraflı olarak Türkiye çıkışlı bazı tarım ürünlerine indirimli tarife kontenjanları tanımıştır.

Türkiye'de, 1960'lı yılların sonlarına doğru, yeşil devrim teknolojisinin tarımsal girdileri kullanılmaya ve yaygınlaştırılmaya başlanmıştır:

1960'larda, ABD Uluslararası Kalkınma Örgütü tarafından, tarımda "yeşil devrim" teknolojisi dönemine girildiği açıklandı. Yüksek verimli tohumların, belirli bir teknoloji paketiyle kullanıldığında olağanüstü verim artışlarına neden olacağı ve bu teknolojinin toprak reformu gereğini ortadan kaldırarak, tarımda gelir dağılımı adaletini gerçekleştireceği savunuluyordu. Yeni teknoloji, başlıca buğday ve pirinçle ilgiliydi.

Türkiye dâhil birçok ülkede, 1965-1975 döneminde belirli bölgelerde bu teknoloji uygulandı. Yüksek verimli tohumların ancak belirli oranlarda, sulama, gübre ve ilaçlama ile başarılı olabileceği öngörülüyordu. Bu nedenle hükümetlerin ithal girdileri desteklemesi ve sulama projelerine hız vermesi istendi. Ama birçok ülkede, teknolojik paketin öngördüğü oranların tutturulamadığını, girdi sübvansiyonunun maliyetinin çok yüksek olduğunu ve ancak işletme sermayesi olan ya da ucuz kredi kaynaklarından yararlanabilen büyük çiftçilerin bu teknolojiyi kullanılabildiğini belirten araştırmacılar, 10 yıllık uygulama sonuçlarını değerlendirdikten sonra, bu teknolojinin tarımsal gelir dağılımını daha da bozduğu ve önemli üretim artışlarına neden olmadığı sonucuna ulaştılar (Köymen, 1999, s. 27).

1963 yılından itibaren 5'er yıllık olmak üzere kalkınma planları hazırlanmış ve bunlar yıllık programlarla desteklenmiştir. Planlarda genel olarak toplum refahının artırılması ve sosyal adaletin sağlanması amaçlanmış, ekonominin karma sistem içerisinde yürümesi, devletin eğitim, sağlık, ulaştırma, enerji, sulama gibi temel kamu hizmetleri için yatırım yapması, yatırımlarda bölgeler arası denge sağlanması, verimliliği arttıracak entansif tarım için yatırımların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Bakırcı, 2007, s. 101). Bunun için modern tarım makineleri, modern girdiler, geliştirilmiş tohumlar, ucuz krediler ve hem girdiler hem de ürünler için sübvansiyonların sağlanması gündeme gelmiştir (Aydın, 2018, s. 230).

1960 sonrasında, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan ilk kalkınma planı 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'dır. Bu planda tarımsal üretim; sanayiye hammadde sağlayacak şekilde artırılması ve tarım ile sanayinin birbirleriyle ilişkili bir şekilde geliştirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1963, s. 145). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, toplum kalkınması ile köy kalkınması bir tutulmuş, tarımda çalışan nüfusa toplum kalkınmacı metotlarıyla ulaşılarak bu nüfusun daha iyi iş ve hayat standartlarına erişmeleri sağlanacaktır. Kaynakların ve insan gücünün boş yere harcanmasına engel olacak önlemlerin alınması, halkın gönüllü olarak hizmetlere katılarak kaynakların artırılması ve hizmetlerden daha çok sayıda insanın yararlanabilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1963, s. 53). Köy halkının ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmetlerin karşılanması için kooperatif gibi teşkilatların kurulması ve idare ile toplulukların işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır (DPT, 1963, s. 101). Tarımda gelişmenin ve tarımsal üretimde artışı sağlamanın temel şartlarından birisi, tarım sektöründe çalışanların rasyonel çalışma usullerini benimsemesini sağlamaktır. Eğitim, tarım eğitimi, yayın işleri ve özellikle de kooperatifleşme hareketi, tarım sektöründeki

gelişmelerin sağlanması için gerekli unsurlar olarak kabul edilmiştir (DPT, 1963, s. 102).

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1967), ülkenin ekonomisinde sanayinin hâkim olduğu bir yapıya geçilmesi, tarımın toplam gelir içerisindeki payının arttırılması için tarımsal üretimin hava şartlarına olan bağımlılığının azaltılması hedeflenmiştir. Tarımsal üretim tekniklerinde modernleşme sağlanarak, daha kararlı bir gelişme hızı sağlanarak özellikle tarım kesiminde çalışanların yaşam standartlarındaki dalgalanmaların önlenmesi ve daha gerçekçi tahminlere dayanan güvenilir bir kalkınma planının hazırlanabilmesinde zorunlu görülmüştür (DPT, 1967, s. 2-3).

Planda, tarım sektöründe verimliliği ve toplam üretim miktarını arttıracak bir ortam yaratılması, bu amaçla toprak-insan ilişkilerinin düzenlenmesi, istikrarlı bir fiyat politikasının güdülmesi, tarıma ucuz girdilerin sağlanması, uygun bir pazarlama düzeninin kurulması, etkili bir kredi politikasının uygulanarak köylünün gelir seviyesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1967, s. 235). Tarımsal üretimdeki temel aksaklıkları gidermek üzere, Tarım Reformu ön görülmüştür. Tarım reformunun uygulanabilmesi için öncelikle toprağın mülkiyetine ilişkin düzenlemeler yapılmış, tapu ve kadastro çalışmaları yapılmıştır (DPT, 1967, s. 640).

Planda, küçük aile işletmelerinin makine, donatım ve kredi elde etmek için gerekli mali güçte olmamaları göz önünde bulundurularak, bu gibi ihtiyaçları karşılamada ürünlerin pazarlanmasında kooperatifçilik önemli bir araç olarak kullanılması hedeflenmiştir. Tarımdaki verim artışının sağlanmasında geleneksel üretim tekniklerinden modern üretim tekniklerine geçiş gerekli görülmüştür. Çiftçilere vade ve faiz bakımından uygun şartlarda kredi verilmesinin sağlanması öngörülmüştür (DPT, 1967, s. 640-641).

Türkiye'de 1960'larda ve 1970'lerde makineleşen ve kapitalistleşen tarım sonucunda, iç ve dış pazarlar için geleneksel ürünlerin üretimine ağırlık verilmiştir (Aydın, 2018, s. 224). 1960'lı yıllara kıyasla 1970'lerin ortalarında tarım destekleme politikaları kapsamına alınan ürünlerin sayısı neredeyse üç katına çıkarken tarımda üretim artışları sürmeye devam etmiştir (Yenal, 2013, s. 106). Entansif tarım sonucu artan üretim ile birlikte, desteklenen ürün sayısı 1969'da 17'ye, 1970'lerde 22'ye yükselmiştir (Oyan, 2004, s. 48). Önal'a (2007, s. 4) göre:

1970’lerde devletin uyguladığı tarımsal destek politikaları Türkiye kapitalizminin ve Türkiye’deki sınıf mücadelelerinin bir başka özelliğine daha işaret etmektedir. 1960’lar boyunca güçlenen, 12 Mart darbesi ile sindirilemeyen ve 1970’lerin ikinci yarısında giderek şiddetlenen uzun bir siyasi krize taraf olan işçi sınıfının burjuva iktidarında yarattığı tedirginlik, küçük köylülüğün de kimi kazanımlar elde etmesini sağlamıştır. 1970’lerde hızla genişletilen destekleme alımları, destekleme kapsamına giren ürünlerden satılabilecek miktarda üreten küçük köylülük için daha iyi bir geçim düzeyi anlamına gelmiştir. Literatürde sık sık “popülizm” olarak tanımlanan ve çoğunlukla eleştirel yaklaşılan bu durum, Türkiye kapitalizminin, siyasi kriz ortamında kırdı yaşayan halk kitlelerinin düzen dışına savrulmasını önlemek için verdiği bir sınıfsal reflektir. Bu refleks sonucunda küçük köylülük azımsanamayacak ekonomik kazanımlar elde etmiştir.

Dönemin tarım sektörü, kamusal politikalarla biçimlenmiş; TMO, Tekel, Şeker Şirketi ve Çay-Kur aracılığıyla devlet destekleme alımları yapılmış, ürüne yönelik kamu müdahalesi tarım ürünleri fiyatlarının belli bir düzeyin üstünde kalmasına neden olmuştur (Günaydın, 2014, s. 517). 1970’lerde gelişmekte olan ülkeler o zamana dek süren tarımsal yapıları ve tarımsal ürün desenleri üzerindeki kontrollerini hızla kaybetmeye başlamıştır (Aydın, 2018, s. 224).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında, 1972 yılında, 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe girmiştir (DPT, 1972). Planda, ülke ekonomisinin gelişmesi için sanayileşmeye ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1972, s. 120). Planda, ekonominin öncelikle sanayi sektörüne göre geliştirilmesi amaçlanmış ve uzun dönemli perspektif içinde köylünün yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla Tarım ve Toprak Reformu, tarımda üretimin geliştirilmesi, kooperatifleşme, kredi ve pazarlama kapsamında düzenlemeler yapılması öngörülmüştür (DPT, 1972, s. 861).

Genel olarak; 1962-1980 döneminde yeşil devrim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte tarımsal üretimde artış meydana gelmiştir. Tarımsal üretimde meydana gelen artış sonucunda da devlet tarafından destekleme alımları kapsamına giren ürünlerin sayısı da giderek artmıştır.

2.4.6. 1980-2000: Tarımda neoliberal politikaların gelişimi

1973 buhranı sonrasında, Türkiye yeniden ağır dış borç yükünü ödeyebilmek için IMF ile masaya oturmak zorunda kalmış, yeni stratejide, borçlu azgelişmiş ülkeler için kalkınma sözcüğünden vazgeçilerek; öncelik enflasyonu önleyerek ekonominin

istikrarını sağlamaya yönelik tedbirlere verilerek yeniden serbest ticaretçi politikalara dönmüştür (Köymen, 1999, s. 28). Günaydın'a (2014, s. 219) göre, bu dönüşümün iktisadi temellerini 24 Ocak 1980 Kararları, zora dayalı temellerini ise 12 Eylül 1980 darbesi oluşturmuştur:

Demirel Hükümeti içinde Turgut Özal tarafından iç ve dış sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda hazırlanan 24 Ocak 1980 kararları, tipik bir IMF istikrar programı paketi ile Dünya Bankası yapısal uyum programının tüm unsurlarını içermektedir: Devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması, politika değişimleri önlemleri (Günaydın, 2014, s. 519).

1970'lerde uygulamaya konan yeşil devrim teknolojileri sonrasında Önal'a (2010, s. 137-138) göre:

1980 sonrası dönemde, uluslararası konjonktürde yaşanan bir başka değişim, 1980'li yılların başından itibaren emperyalist ülkelerin önemli miktarda tarımsal ürün fazlası üretmeye başlamış olmalarıydı. 1970'lerde uygulamaya konan ve önceki bölümde ele aldığımız "yeşil devrim" teknolojileri iddia edilenin tam tersi sonuçlar vermişti. Bu teknolojiler sayesinde geç kapitalistleşen ülkelerde ölçek avantajına ve tarım teknolojilerini kullanma olanağına sahip olan büyük toprak sahipleri daha fazla zenginleşmiş ve kırsal eşitsizlikler derinleşmiş; emperyalist ülkelerde ise tarımın endüstrileşmesi sayesinde çok büyük ürün fazlaları ortaya çıkmıştı. Bu durum, uluslararası piyasalarda bu ülkelerin kendi tarımsal ürünlerine ihracat pazarları aramaya başlamasıyla sonuçlanmış; bu pazarlar kendiliğinden oluşmadığı ve her ülke sübvansiyonlarla kendi çiftçisini korumaya başladığında da tarım sübvansiyonları genel olarak "ticaret bozucu" olarak nitelenip emperyalist ekonomi politik tarafından dışlanmıştı.

1980 yılından itibaren, hükümetler yavaşça ve gönülsüzce de olsa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında geliştirilen destek programlarını kaldırmaya ve tarım sektörünü ve sayıları gitgide azalmakta olan üreticileri piyasa güçlerinin etki alanına terk etmeye başlamışlardır (Pamuk, 2009, s. 72). IMF, DB ve AB gibi kuruluşlar, az gelişmiş ülkelerin tarımsal üretimlerini dönüştürmeye çalışmaktadırlar ve bu süreçte kimi ülkelerin geleneksel olarak ürettikleri ürünlerden ya temelli vazgeçip ya da üretimi sınırlandırarak tarımsal sanayinin gereksinim duyduğu, standardize olmuş ürünlerin üretimine kaymaları sağlanmaktadır (Aydın, 2018, s. 127). Şeker pancarı, tütün, fındık ve tahıllar gibi geleneksel ürünlerin üretiminin giderek terk edilmesi ya da sermayenin denetimine bırakılmasının uygulama hızı, devletin gücü ve küresel ekonomiye

eklemlenme arzusunun yoğunluğu ile doğru orantılı olarak ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2018, s. 127).

1980 sonrasında Türkiye'nin ekonomik yapısının belirlenmesinde AB, DTÖ, IMF ve DB gibi dış dinamiklerin iç dinamiklere göre daha etkili olduğu, tarım sektöründe de AB ve DTÖ aktif olmaya başladığı görülmektedir (Yörür, 2010, s. 3-4). Aydın'a (2018, s. 233) göre:

1980'lerden itibaren yapısal uyum politikalarının dayatılması 1970 sonları ile 1980 başları arasında hüküm süren ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlardan zaten etkilene tarım sektörünün karşılaştığı güçlükleri daha da derinleştirerek arttırmıştır. Devletin dayatılan ekonomik ve siyasal koşullara direnç gösterememesi 1970'lerin getirdiği petrol krizinden doğan borç tuzağından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla ekonomik alandan devletin giderek çekilmesi tarımdaki sübvansiyonların kaldırılmasının başlangıcını oluşturmuş ve tarım sektöründe devlet yatırımlarının yavaş yavaş azaltılması anlamına gelmiştir.

Nitekim Türkiye'de, 24 Ocak kararları kapsamında, iktidarın tarıma yönelik ilk uygulamaları tarımsal desteklerin kısıtlanması olmuştur (Önal, 2007, s. 5). 24 Ocak ve 12 Eylül 1980 darbesinin birlikteliğinin tamamladığı paket ile işçilerin reel ücretleri indirgenmiş, tarımsal ürün fiyatları kontrolü yoluyla köylü gelirleri kısıtlanmış; bu bağlamda tarımsal desteklemelerin kapsamı daraltılmış, tarımsal ürün fiyatları baskılanmış ve iç ticaret hadleri Cumhuriyet döneminde görülmemiş ölçüde tarımsal üretimin aleyhine dönmüştür (Günaydın, 2014, s. 520).

Türkiye'de 1980 yılında 24 Ocak Kararları uygulanmaya başlanmıştır. Aysu'ya (2008, s. 137) göre, 1980'den sonra GATT, DTÖ, DB ve IMF'nin direktifleri doğrultusunda hazırlanan ve uygulamaya konan 24 Ocak kararları doğrultusunda Türkiye tarım politikalarında gerçekleştirilmek istenenler şu şekildedir:

1. Destekleme kapsamını daraltmak,
2. Girdi sübvansiyonunu düşürmek,
3. Liberal politikalarla dış ticareti özendirmek,
4. Devlete ait destekleme alımı yapan kurumları ve tarım destekleri ve finansmanın devlete ait olan yükünü azaltmak,
5. Taban fiyat uygulamasını kaldırmak,
6. Tarımsal KİT'leri özelleştirmek,
7. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine sağlanan desteği azaltmak ve giderek kaldırmak,
8. Tarımsal kredi faizlerini yükseltmek,
9. Sulama gibi kamu yatırımlarından yararlananlardan maliyeti tahsil etmek vd. (Aysu, 2008, s. 137)

Destekleme alımı kapsamındaki ürün sayısının giderek azalması, bu dönemdeki tarımsal politikaların değişimine ilişkin belirtilmesi gereken bir noktadır. Dönemin başında destekleme alımı kapsamındaki ürün sayısı 24 iken, 1985 yılında 18'e, 1990 yılında ise 10'a düşmüştür (Oral, 2006, s. 65). Bu dönemde yalnızca fiyat destekleri değil, gübre ve mazot gibi girdi maliyetlerine yönelik destekler de geri çekilmiş, ayrıca tarıma verilen sübvansiyonlu kredi miktarında da ciddi bir daralmaya gidilmiştir (Önal, 2010, s. 131). Tarımsal girdilerde, giderek dışa bağımlılık artarken girdi fiyatları ise TL'nin sürekli değer kaybına paralel olarak yükseliyor, bu fiyat artışlarını devletin, sübvansiyonla göğüslemeye çalışması, enflasyonu körükleyici bir etki yapıyordu (Köymen, 1999, s. 29). Tarım sektöründeki, 24 Ocak 1980 kararlarından sonraki politika değişiklikleri, tarım makineleri ve traktör talebini yavaşlatmıştır. Yükselen reel faiz hadleri, piyasa düzeyine çıkartılan akaryakıt fiyatları, serbest bırakılan traktör ve diğer makine fiyatları karşısında aleyhe dönen tarım iç ve dış ticaret hadleri, makineleşme sürecinin 1980'li yıllarda önüne geçmiştir (Kazgan, 2013, s. 316).

Bu dönemde kırdan kente göç hızlanmış ve kent nüfusu kır nüfusunu geçmiştir (Aysu, 2015, s. 34). 1980 yılında kır nüfusu yaklaşık 25 milyon, kent nüfusu ise 19,6 milyondur; 1985 yılında kır nüfusu 23,8 milyona; 1990 yılında ise 23,1 milyona düşerken kent nüfusu ise bu yıllarda sırasıyla 26,8 ve 33,3 milyona ulaşmıştır.

Tablo 2.1. Türkiye'deki kır, kent ve toplam nüfusun 1980, 1985 ve 1990 yıllarındaki nüfus sayımlarına göre değişimi (TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.).

Sayım Dönemleri	Kent Nüfusu	Oran (%)	Kır Nüfusu	Oran (%)	Toplam
1980	19 645 007	43,9	25 091 950	56,1	44 736 957
1985	26 865 757	53,1	23 798 701	46,9	50 664 458
1990	33 326 351	59,0	23 149 684	41,0	56 473 035

Genel olarak; 1980-1990 döneminde yaşanan bütün bu dönüşümlerle birlikte köylüler yoksullaşma süreci içerisine girmişlerdir. Tarımsal girdilerin artan maliyetleri ve üreticilerin ürünlerine verilen düşük fiyatlar, köylülerin tarımsal üretimden elde ettikleri gelirden düşüşün meydana gelmesine neden olmuştur. Devletin tarıma yönelik desteğini azaltmasıyla birlikte küçük üreticiler serbest piyasa ekonomisi koşullarıyla karşı karşıya kalmışlardır.

1990'lı yılların başlarından itibaren 1980 sonrası liberal tarım politikalarından bir sapma olmuş, özellikle 1991 yılında yapılan genel seçimlerin etkisiyle daha çok üretim ve pazarlama düzeyinde iyice zayıflamış olan devlet desteğinde bir iyileştirme yapmayı hedeflemiştir (Şahinöz, 2014, s. 428). 1991 seçimlerine giden süreçte önce iktidardaki Anavatan Partisi (ANAP) hükümeti, ardından da seçimlerde iktidara gelen Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyaldemokrat Halkçı Partisi (SHP) hükümeti tarımsal destekleri yeniden genişletmeye başlamışlar, böylelikle desteklemeye konu olan ürün sayısı 1991 yılında yeniden 24 ürüne, 1992 yılında ise 26 ürüne çıkartılmıştır (Günaydın, 2002, s. 53).

1994 yılında yaşanan ağır ekonomik kriz sonucunda, DYP-SHP koalisyonu tarafından 5 Nisan Kararları olarak anılan istikrar paketi gündeme getirilmiştir (Önal, 2010, s. 140). 5 Nisan Kararları'nın özü üç noktada özetlenebilir: Ücretlerin, maaşların ve tarımsal desteklerin ciddi biçimde düşürülmesi, kamu kesimi açıklarının azaltılması ve devletin özellikle mal ve hizmet üretimi alanındaki ekonomik rolünün köklü biçimde daraltılmasıdır (Oral, 2006, s. 86). Programın tarımla ilgili hükümleri şu şekildedir:

1. Destekleme yapılacak ürünlerde fiyatların belirlenmesinde, aynı ürünlerin dünya fiyatları ile yurtiçi diğer tarımsal ürünlerin fiyatlarının yanı sıra ücret ve maaş gibi emek faktörü fiyatlarındaki değişimler de tutarlı bir bütün olarak dikkate alınacaktır.
2. Tarımsal destekleme kapsamındaki hedef kitleye fiyat desteği yerine doğrudan ödeme yapma ve kredi kolaylıkları sağlama gibi konulara ağırlık verilecektir.
3. Destekleme alımlarının kapsamı daraltılacak; hububat, şekerpancarı ve tütün kapsamında tutulacak, diğer tüm ürünler kapsamdan çıkartılacaktır.
4. Tarımsal girdilerle ilgili sübvansiyonlara sınırlama getirilecek, dağıtımı devletçe yapılan girdilerin fiyatları piyasa koşullarına göre belirlenecektir.
5. Tarımla ilgili kamu kuruluşlarının ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin doğrudan ya da dolaylı olarak Merkez Bankası tarafından finansmanına izin verilmeyecektir.
6. Arz fazlası olan ürünlerde (öncelikle tütünde) ekim alanları sınırlandırılacak ve üretimi azaltıcı önlemler alınacaktır.
7. Et ve Balık Kurumu (EBK) ve YEM SAN'ın özelleştirme işlemleri en kısa sürede sonuçlandırılacak, EBK'nin kimi kombina ve işletmelerinin etkinliğine son verilecektir. Türkiye Zirai Donanım Kurumu (TZDK) 1994 yılı sonuna dek özelleştirilememesi durumunda kapatılacaktır. TEKEL'e ait Ankara ve Bomonti bira fabrikaları ile Cibali sigara fabrikası 1994 yılı sonuna kadar kapatılacaktır (Oral, 2006, s. 86-87).

Aydın'a (2018, s. 238) göre, 5 Nisan Kararları'nın en önemli özelliği uluslararası finans kuruluşlarının isteklerine yönelik olarak tarımdaki destek sistemini yeniden

yapılandırma çabasıydı. 5 Nisan Kararları uzun süreli olmamış; siyasal istikrarsızlık sonucu oluşan koalisyon, hükümet değişikliği ile birlikte kararlarda da değişiklikler meydana gelmiştir.

Krizden tarım sektörü derinden etkilenmiştir. IMF ve DB politikaları, kamunun giderek işlevini yitirerek özelleştirme adı altında sermaye ile köylüyü karşı karşıya getirmesi, kişi başına ulusal gelirin 1/3'ünü alan Türkiye köylüsünün yoksulluğunu daha da derinleştirilmiş ve açlık sınırında-altında bir yaşama mahkûm etmiştir (Günaydın, 2014, s. 521).

1991-2000 döneminde, tarım sektörüyle ilgili olarak yaşanan iki önemli gelişme; GATT'ın Uruguay Turu'nun sonuçlanması ve 1 Ocak 1995'ten itibaren Türkiye'nin de üyesi olduğu DTÖ'nün oluşturulması ve 6 Şubat 1995'te AB ile imzalanan ve 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması'dır (Önal, 2007, s. 7).

GATT Uruguay Turu, 1986 yılında başlayıp, yedi yılın sonrasında 1993 yılında bitmiştir. Anlaşma 1994 yılında imzalanıp 1995 yılında yürürlüğe girmiştir ve böylelikle dünyada tarımda yeni bir döneme girilmiştir (Aysu, 2008, s. 52). Bor'a (2014, s. 96) göre:

21 madde ve 5 ekten oluşan bu anlaşma, temel olarak ülkelerin tarım ürünleri ticaretlerini serbestleştirmek amacıyla yükümlendikleri birtakım hükümleri içermektedir. Anlaşma hükümleri, iç destek taahhütleri, ihracat destekleri (sübvansiyonlar) ve pazara giriş başlıklarını içermektedir. Pazara giriş kısmında ülkeler uyguladıkları tüm önlem ve destekleri tarifelere dönüştürmeyi ve bu tarifeler üzerinden indirim gitmeyi yükümlenmektedir. İç destekler kısmında ise ülkelerin tarımsal üretimlerine vermiş oldukları çeşitli destekler renkleri ile ayrılan kutularda değerlendirilerek desteklerin kaldırılması ya da uygulanan desteklerde indirim yapılması kararlaştırılmıştır. Yasaklanan destekler kırmızı ya da amber kutuda, indirim taahhüdünde bulunan destekler mavi kutuda ve ticaret bozucu etkisi olmayan ve bu nedenle devam eden destekler de yeşil kutuda bulunmaktadır.

UTTA, tarım ürünleri ticareti sisteminde bir reform olarak kabul edilmiş, anlaşmanın temel amacı adil ve piyasa sistemine dayalı bir tarım ticareti oluşturmak olduğuna işaret edilmiştir (Bor, 2014, s. 96). UTTA, dünya genelinde tarımda liberalizasyonu uygulamaya sokan ve DTÖ'ne üye ülkelerin imzaladığı bir anlaşma olmasına rağmen, genel olarak ABD ve AB'nin isteklerine ve ihtiyaçlarına uygun düzenlemeler içermektedir (Günaydın, 2014, s. 522). Türkiye, UTTA'yı kabul ederek ve anlaşmaya uygun yasal düzenlemeler yaparak ihracat sübvansiyonları, pazara giriş ve

iç destekler konusunda tarım sektörü ve tarım üreticileri için risk olabilecek yükümlülüklerin altına girmiştir (Aysu, 2008, s. 109).

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren AB Gümrük Birliği Anlaşması'nda, temel olarak tarım ürünleri kapsam dışında bırakılmış ve işlenmiş tarım ürünleri kapsama alınmıştır (Günaydın, 2014, s. 523). Çikolata, şekerleme, çocuk mamaları, bisküvi, pasta, makarna, dondurma gibi bünyesinde tahıl, şeker ve süt bulunduran işlenmiş tarım ürünleri anlaşma kapsamına alınmıştır ki bu üç ürün grubu AB'de desteklemenin ve korumanın en yoğun biçimde uygulandığı ürünlerden oluşmaktadır (Oral, 2006, s. 97). Türkiye'nin rekabet üstünlüğü olan salça ve meyve suyu gibi çeşitli alanlar anlaşmanın kapsamının dışında bırakılmış, bu yapı altında AB ile yapılan dış ticarete ilişkin veriler de Gümrük Birliği Anlaşması'nın mevcut ticaret dengelerini hızla AB lehine bozduğunu göstermektedir (Günaydın, 2014, s. 523).

Türkiye'de uluslararası mali sermayenin kontrolü adım adım artmış, mali sermayenin çıkar ve beklentileri ile ulusal ekonomi ve siyasetin dinamikleri arasında uyumsuzluklar yaşandığı noktalarda da finansal krizler yaşanmıştır. Türkiye'nin 1994 ve 2001'de ağır, 1998- 1999'da ise hafif olmak üzere üç ekonomik kriz geçirdiği bu dönemde (Boratav, 2015, s. 182), bilhassa 1999'dan itibaren neoliberal dönüşüm hız kazanmış, emekçilerin kazanılmış hakları ve köylülere sağlanan devlet destekleri parça parça tasfiye edilmeye başlanmıştır (Önal, 2010, s. 145). Bu düzenlemeler tarımda kendisini sübvansiyonların kaldırılması, çiftçiye ya direkt ya da dolaylı olarak yapılan desteklemelerin tamamen veya tedricen kaldırılması biçiminde ortaya çıkaran politikalar Türkiye tarımında üreticileri ve özellikle de aile emeğine dayalı küçük işletmeleri büyük bir erime sürecine getirmiştir. Bir yandan tarım ürünlerine verilen ve çoğunlukla maliyetlerinin altında olan taban fiyatları, diğer yandan artış gösteren tarımsal girdi fiyatları üreticileri zor durumda bırakmıştır (Aydın, 2018, s. 192).

IMF ile 1999 yılında başlatılan istikrar programı çok kapsamlı bir dönüşümü öngörüyor; bu dönüşümün önemli ayaklarından birini de Türkiye'nin tarımsal destek sisteminin tasfiyesi oluşturuyordu (Önal, 2010, s. 147). IMF ile yapılan *Stand by* anlaşmaları ve bu kapsamda verilen niyet mektuplarının içerdiği taahhütler şu şekildedir:

1. Borsalarda olduğu öne sürülen dünya fiyatları temel alınarak yerel destekleme fiyatları baskılanacak,
2. Girdi ve çıktıya dayalı destekleme sistemi tümüyle elemine edilerek DGD sistemine geçilecek,

3. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin özerklik adı altında işlevsizleştirilecek,
4. TZDK, Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TUGSAŞ), Türkiye Şeker Fabrikaları (TŞF), ÇAYKUR ve TEKEL özelleştirilecek,
5. Çeşitli yasalar çıkarılacak, kurullar kurulacak,
6. Sektörler liberalize edilerek rekabete açılacak,
7. Reformlar DB Yapısal Uyum Kredileri ile desteklenecektir (Günaydın, 2014, s. 523).

Bütün bu süreçte; tarımsal üreticiler sermaye ile karşı karşıya gelmek zorunda kalarak yoksullaşma sürecine girmişlerdir. Uluslararası kuruluşların emri altına giren Türkiye tarımı, büyük bir zarar görmüştür.

2.4.7. 2000'li yıllar ve sonrası dönem.

Günaydın'a (2009, s. 175) göre, Türkiye'nin 2000'li yıllarındaki tarım politikalarının temeli, IMF ve DB ile yapılan anlaşmalar ile atılmıştır. 1999'un aralık ayında IMF ile imzalanan Stand by Anlaşması ve 2001 yılında DB ile imzalanan Tarım Reformu Uygulama Projesi (*Agricultural Reform Implementation Project - TRUP*) Anlaşması'nın hükümleri, o günden bu yana değişen iktidar yapılarına rağmen küçük istisnalar dışında neredeyse tümüyle uygulanmıştır. UTTA ve müzakere süreci devam eden AB Ortak Tarım Politikası hükümleri, DB ve IMF'ye göre, daha genel bir belirleme düzeyi üzerinden Türkiye tarım politikalarının belirlenmesinde etkili olmuşlardır (Günaydın, 2009, s. 175-176).

2000 yılı ve sonrasını kapsayan süreçte, Türkiye'nin tarım politikalarını yeniden şekillendiren çeşitli dış faktörler meydana gelmiştir. Bunlardan biri; 14 Haziran 2000 tarih ve 24079 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Ekonomik Reform Kredisi'dir. Bu anlaşmanın yalnızca tarım sektörüne yönelik koşulları:

1. Tarımsal ürünlerdeki destekleme alımlarına tamamen son verilmesi,
2. DGD sistemine geçilmesi,
3. Devletin, tarımsal üretim ve tarımsal sanayi alanında hiçbir etkinlik alanı göstermemesi,
4. Gübre desteğinin nominal olarak sabit tutulması,
5. Tarımsal kredi sübvansiyonlarının aşamalı olarak kaldırılması,
6. Tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesi,
7. TZDK'nin varlıklarının tasfiye edilmesi ve bütün çalışanlarının ayrılması ya da başka görevlere atanması,
8. Bütün Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin etkin bir şekilde özerkleştirilmesidir (Resmî Gazete, 2000, s. 16).

Bu dönemde meydana gelen bir diğer gelişme, 12 Temmuz 2001 tarihi itibarıyla DB ile imzalanan, 662 milyon dolar tutarındaki TRUP'un yürürlüğe konmasıdır (Önal, 2010, s. 157). Oral'a (2006, s. 144) göre, bu proje ile Türkiye'de tarımın DB desteğiyle yeniden yapılandırılması, tarım kesiminde ürün politikalarında birtakım değişimlerin oluşması öngörülmüştür. 2000 yılında imzalanan Ekonomik Reform Kredileri kapsamında 750 milyon dolar verilmişti. 2001 yılında ise TRUP kapsamında DB, Türkiye'ye 600 milyon dolar vermiş, bunun karşılığında da 2001-2005 yılları arasında Ekonomik Reform Kredileri için verilen sözlerin tutulup uygulamaya konulup konulmadığını denetleme hakkı elde etmiştir (Aydın, 2018, s. 242-243).

TRUP'ın amacı Keyder'e (2013, s. 198) göre, tarım sektöründe piyasa koşullarını geçerli kılmaktır; bunu gerçekleştirmek için ise en başta politikacıların ve bürokratların kararıyla oluşan taban fiyatı uygulamasını kaldırmak gerekiyordu. Ayrıca çiftçinin ürün seçimi ve üretim düzeyi kararlarını etkileyebilecek girdi fiyatlarını da piyasaya bırakmak gerekiyordu; yani mazot, gübre, tohum ve zirai kredilerde sübvansiyon kaldırılacak (Keyder, 2013, s. 198), tarımsal fiyat, kredi ve girdi destekleri kaldırılarak DGD sistemine geçilecek, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin ve tarımsal KİT'ler özelleştirilecektir (Şahinöz, 2014, s. 430).

Reformun finansman yükünü üstlenen TRUP'a göre, beş yıl (2001-2005) sürecek olan DGD uygulaması sonunda kayıtlı çiftçilerin %95'ine ulaşılması hedeflenmiştir (Şahinöz, 2014, s. 430). Daha önceki dönemde EBK, Süt Endüstrisi Kurumu (SEK), TZDK, KÖYTEKS, Orman Ürünleri Sanayii (ORÜS), YEMSAN ve TÜGDAŞ ile başlayan tarımsal KİT'lerin özelleştirilme süreci TRUP ile TŞF, EBK, İGDAŞ, TZDK, TEKEL, ÇAYKUR'u da içine alarak hızlanacaktır (Şahinöz, 2014, s. 430). Bunların devletten bağımsız çalışmaları sağlanacak ve açıklarının devlet bütçesinden ödenmesi sona erecekti ve bununla, taban fiyatından destek alımları ve girdi sübvansiyonu nedeniyle yapılan harcamaların azaltılması amaçlanıyor, çiftçinin gelirini doğrudan yükseltmek tercih ediliyordu (Keyder, 2013, s. 198-199).

Oyan'a (2009, s. 238) göre 2000-2008 yılları arasında uygulanan TRUP, 31 Aralık 2008 tarihinde sona ermiş ve tarım sektörü için tasarlanan baştan aşağı yeniden yapılandırılmıştır:

Tarımda hızlı bir tasfiye süreci işlemeye başladı. Kaybedenler arasında sınıfsal ayırım yapmak bile zor; küçük çiftçiden büyük çiftçiye kadar her kesim kaybetti. Ama şu farkla ki, dayanma gücünü yitiren küçük çiftçilerin en yoksul katmanları kırsal göç kervanına

katılmak zorunda kaldılar; diğerleri için yoksullaşma/küçülme süreci devam ediyor (Oyan, 2009, s. 238).

“IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye’de uygulanan tarım politikalarında en çok vurgulanan konu, diğer tüm tarımsal desteklerin elemine edilerek DGD sistemine geçilmesidir (Günaydın, 2009, s. 183)”. TRUP’un aracılığıyla da DGD kabul edilmiştir. Keyder’e (2013, s. 200) göre DGD ile:

Destek fiyatları ve girdi sübvansiyonları kaldırılacak, onların yerine doğrudan gelir desteği gelecekti. Ayrıca, özellikle tütün üreticileri için öngörülen, ürün değişikliğini özendirmek için verilecek bir kerelik bir teşvik söz konusuydu. Tütün veya fındık gibi devlet bütçesine yük olan, destek fiyatı uygulaması nedeniyle üretimi anmış, fakat ihraç pazarları kısıtlı, bu nedenle de üretiminin azaltılması istenen ürünlerden vazgeçip örneğin ayçiçeği gibi ihtiyacın karşılanmadığı ürünleri ekecek olan çiftçilere de aynı kalemde teşvik verilecekti. Böylece çiftçiler gerçekten maliyet üstünlüğü sağlayabildikleri ürünlere odaklanıp, fiyat ve maliyet destekleriyle, "yapay" avantajlarla ürettikleri ürünlerden vazgeçeceklerdi.

Yüksek değerli alternatif ürünlere geçilmesi konusunda, gerekli kurumsal ve yasal altyapıyı oluşturması için DB ve IMF yardımlar yapılmış ve yeni ürünlerde ucuz emek kullanımını garanti eden sözleşmeli tarım özellikle vurgulanmıştır (Aydın, 2018, s. 128). Nitekim 01.06.2000 tarih ve 2000/4572 sayılı kanunla Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri’ne ilişkin hükümleri düzenlemek ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin yasal çerçeve oluşturularak, birlikler özerkleştirilmiş ve mali yönden devletten bağımsız kılınmıştır. (Resmî Gazete, 2000). Aysu’ya (2008, s. 18) göre, 4572 sayılı yasadaki çiftçi yararına olmayan maddelerin seçim sırasında değiştirileceği söylenmiş ancak değiştirilmek yerine bu maddelerin ardına sığınarak bu alanda yerli ve yabancı şirketleri çıkarına uygun maddeleri kalkan olarak kullanmıştır ve FİSKOBİRLİK’e de kredi vermeye bu yasanın engel olduğu belirtilmiştir.

Türkiye’nin IMF ile yaptığı 17. *Stand-by* Anlaşması’nda tarımda yeni reformlara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir ve tarımsal destekleme ile ilgili kısmında var olan destekleme politikalarının değiştirilmesi ve DGD sistemine geçilmesi önerilmiştir (Demirci, 2000, s. 8). Nitekim 01.03.2000 tarih ve 2000/267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile DGD pilot uygulaması başlatılmıştır (Resmî Gazete, 2000). 2001-2005 yılları arasında uygulanması planlanmış ancak sonrasında 2010 yılına kadar sürdürülmüştür. Pilot uygulama, 2000 yılında Ankara’nın Polatlı, Adıyaman’ın Merkez ve Kâhta, Antalya’nın Manavgat ve Serik ile Trabzon’un Akçaabat ve Sürmene ilçelerinde yapılmıştır. Uygulama kapsamında, ekim yapmak koşuluyla en çok 200 dekara kadar

olan araziler için, dekar başına 10 TL olmak üzere ödeme yapılmıştır. Eşzamanlı olarak AB’nde uygulanan DGD verimliliği destekleyen, üretim planlamasının aracı olan ve bölgesel farklılıkları dikkate alan bir nitelik taşıırken, Türkiye’de ÇKS’ye kayıtlı bulunan tüm üreticiler, ekim yapmak koşuluyla DGD’den yararlanmaya başlamışlardır (Özkaya vd., 2010, s. 10). Denetimin yetersiz olduğu birçok durumda, ekilip ekilmediği denetlenmeyen alanlarda, üretim yapana değil tarla sahibine desteklemeler akıtılmış ve büyük toprak sahipleri, alanlarını 200’er dekarlık kira sözleşmelerine konu ederek, DGD’den yararlanmışlardır (Günaydın, 2009, s. 183).

2001 yılında, ülke genelinde DGD uygulaması giderek yaygınlaşmıştır. 2001 yılında çıkarılan karar ile DGD uygulaması ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır ve bu süreç şu şekilde ilerlemiştir: 2001 yılında DGD ödemeleri çiftçi başına, yıl boyunca işlediği arazinin en fazla 200 dekarı için, dekar başına 10 TL olarak belirlenmiştir (Resmî Gazete, 2001). 2002 yılında, 2002/4165 sayılı Doğrudan Gelir Desteği Ödemesi Yapılmasına ve Bu Amaçla Çiftçi Kayıt Sisteminin Oluşturulmasına İlişkin Tebliğ’de, DGD ödemesi için alan sınırlaması 500 dekara, dekar başına ödenen destek ise 13,5 TL’ye yükseltilmiştir. (Resmî Gazete, 2002). 2003 ve 2004 yılları için 16 TL’ye yükseltilmiş, 2005 ve 2006 yılları için yeniden 10 TL’ye ve 2007 yılında ise 7 TL’ye düşürülmüştür (Şahinöz, 2014, s. 433).

DB tarafından Türkiye’de uygulamaya sokulan DGD sistemi ile yoksul üreticilere ulaşamayan desteklerin amacı ve etkinliği arttırılacak ve böylelikle Türkiye tarımı rekabet üstünlüğü elde edecekti (Günaydın, 2009, s. 183). Önal’a (2010, s. 158) göre, DGD sisteminin Türkiye’nin tarımındaki sorunları ortadan kaldıracak ve desteklerden öncelikle yoksul köylülerin yararlanmasını ve kamu kaynaklarının olabilecek en rasyonel biçimde kullanılmasını sağlayacağı iddialarının tamamı temelsiz çıkmıştır. DGD sistemi, ülkenin tarımsal üretimine ciddi zararlar ve en önemlisi de zengin çiftçileri yoksul köylülere göre kayıran bir sistem olarak tarihe geçmiştir.

2008 yılında TRUP ile birlikte DGD politikasının da bittiği ilan edildikten sonra girdi sübvansiyonu ve ürün bazında destek politikalarına hız verilmiş, yağ tohumları, pamuk, tahıllar, pirinç, baklagiller ve çay üreticilerine fark ödemesi ya da prim, yani fiyat desteği verilmiştir (Keyder, 2013, s. 205). Daha sonra DGD sisteminin süresi uzatılmış, 2009 yılından sonra da DGD sisteminin bir benzeri olan Alan Bazlı Gelir Desteği sistemine geçilmiştir.

2004 yılında hükümet, yerel seçimlerde oylarını arttırmak isteği ile vazgeçilen destek alımlarını yeniden gündeme getirmiş, 2005'e gelindiğinde fiyat desteklerinin çoğu geri gelmiş, girdi sübvansiyonlarıyla çiftçinin ödediği mazot ve gübre fiyatları düşürülmüş, köylünün bazı borçları ve birikmiş faizleri silinmişti (Keyder ve Yenal, 2013, s. 202-203). TRUP'ın kabulüyle vazgeçileceği söylenmiş araçlar beş yıl içinde yeniden yürürlüğe girmişti (Keyder ve Yenal, 2013, s. 203).

2006 yılında, 25.04.2006 tarihli Resmî Gazetede 5588 sayılı bir Tarım Kanunu yayımlanmıştır. Kanuna göre:

Tarım politikalarının amaçları; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmektir (Resmî Gazete, 2006).

Keyder ve Yenal'a (2013, s. 203) göre, kanunun mantığı, mali dengeleri gözeterek destek harcamalarından tasarruf etmek değil, tarımı ve kırsal nüfusu istenilen şekilde yönetebilmek amacıyla hazırlanmıştır. 5588 sayılı bir Tarım Kanunu'nda tarımla ilgili çeşitli düzenlemelerden ve tarım politikalarının nasıl sürdürüleceği belirtiliyordu. Kanunun 19. maddesinde tarımsal destekleme araçları; DGD, fark ödemesi, telafi edici ödemeler, hayvancılık destekleri, tarım sigortası ödemeleri, kırsal kalkınma destekleri, Çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri ve diğer destekleme ödemeleri şeklinde sıralanmıştır.

Yaşanan bütün bu değişim neticesinde, tarım sektöründe giderek pazar egemenliğinin sağlandığını söyleyebiliriz. Ancak bu değişim yaşanırken devletin tarım sektöründe tamamen etkisini yitirdiğini söyleyemeyiz:

Devletin tarımda hala mevcut ve müdahil olduğunu gösteren birçok gelişme yaşanmaktadır. Doğrudan gelir desteğinin devreye sokulması, bilhassa sertifikalı sebze ve meyve yetiştiricilerine sağlanan girdi sübvansiyonları, üretim zararlarının sübvansiyon edilmesi ve telafi edici ödemeler; tarım ve gıda sektöründe devlet desteğinin devam ettiğini gösteren örneklerdir. Ancak, burada devletin tarım sektöründeki rolünün tam yetkili bir yöneticilikten ziyade giderek daha fazla pazar mekanizmalarını tamamlayıcı çiftçinin pazara daha avantajlı olarak girmesini hedefleyen bir unsura dönüştüğünün altını çizmeliyiz (Keyder ve Yenal, 2013, s. 60).

Türkiye'nin dönüşüm öncesi tarımsal destek politikaları; Ziraat Bankası tarafından sağlanan kredi desteği, TZDK ve Devlet Üretim Çiftlikleri tarafından sağlanan girdi desteği ve tahıllarda TMO, diğer ürünlerde ilgili KİT veya Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) tarafından sağlanan fiyat destekleriydi ve bu destekler tarımda kapitalist dönüşümün seyrinin büyük ölçüde devlet tarafından kontrol edilmesini sağlamaktaydı (Önal, 2010, s. 167).

Genel olarak; devlet tarafından uygulanan tarım politikalarında geçmişten günümüze önemli bir dönüşüm meydana gelmiştir. Özellikle 1980 ve sonrası dönemde yaşanan devlet tarafından desteklenen tarımsal ürünlerin giderek azalması, kooperatiflerin özelleştirilmesi, tarımsal girdilerde sübvansiyonların kaldırılmasıyla tarımsal girdilerin maliyetinin artması ve ürünlere yönelik taban fiyatı politikalarında yaşanan istikrarsızlık gibi unsurlar, devletin desteğini tarımdan çektiğinin göstergesidir. Bütün bu süreçte, tarımsal üretim gerçekleştiren köylülerin gelirlerinde düşüş meydana gelmiş ve yoksullaşma süreci içerisine girmişlerdir.

Araştırmada, bu durum fındık üreticileri üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Fındık, Türkiye'nin önemli ihracat ürünlerinden birisidir ve bu sebeple de ülke ekonomisi için önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de, geçmişten günümüze fındık, çeşitli politikalarla devlet tarafından desteklenmiştir. Ancak günümüzde FİSKOBİRLİK özelleştirilerek ve düşük taban fiyatları verilerek devlet desteğini fındıktan giderek çekmiştir. Özellikle 2000 sonrası dönemde devlet desteğinin azalmasıyla birlikte serbest piyasa aktörlerinin etkin olmaya başlamıştır. Bir sonraki bölümde, fındığa yönelik uygulanan politikalara yer verilerek bütün bu süreç incelenmeye çalışılmıştır.

2.5. Fındık Tarımı

Fındık; bitkiler dünyasının *Fagales* takımının *Betulaceae* familyasının *Coryleae* alt familyasının, *Corylus* cinsine girmektedir (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 3). Sert kabuklu ve uzun ömürlü bir meyvedir. Fındığın anavatanının neresi olduğu tartışmalı olmakla birlikte, Eski Çin kaynakları fındığın tarihinin M.Ö. 2838 yılına kadar uzandığını göstermekte, yabani fındık ve ehlileştirilmiş kültür fındığı şeklinde, Antik Çağ'dan günümüze hem ilaç hem de yiyecek olarak kullanılan fındığın anavatanı, bazı araştırmacılara göre de Anadolu'dur (Duman, 2009, s. 15). Kökleri Çin'e uzanan, daha sonra da Anadolu'ya getirildiği ve kültür fındığının öz vatanının Karadeniz Bölgesi olduğu kabul edilmektedir (Kayalak, 2009, s. 39).

Corylus cinsinden sayılan fındığın dünyada toplan 25 türü bulunmaktadır (Duman, 2009, s. 22). Türkiye’de bulunan fındık türleri ise “yuvarlak, sivri ve uzun” fındıklar olmak üzere üç gruba ayrılmışlardır ve bu grup içerisinde en kaliteli olan fındık “Giresun kalitesi” olarak da adlandırılan yuvarlak ve tombul fındıklardır (Duman, 2009, s. 24). Giresun ve Trabzon’da yetiştirilen bu fındık, dünyanın en üstün özellikli fındıkları olarak kabul edilmektedir (KİB, 2020). Giresun kalite fındığı dışındaki bütün fındıklara Levant kalite fındık adı verilmektedir ve bu fındıklar Giresun kalite fındıklardan daha az yağ oranı içermesine rağmen diğer ülkelerde yetiştirilen fındıklardan genellikle daha yüksek yağ oranına sahip olup tat bakımından da üstün niteliktedirler (KİB, 2020).

Fındık, dünyada genellikle çikolata ve şekerleme sanayisinde kullanılmaktadır. Türkiye’de de fındık tarımı genellikle iklim ve yer şekillerinin elverişli olması nedeniyle Doğu Karadeniz Bölgesi’nde, aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır.

2.5.1. Dünyada fındık üretimi

Dünyada üretilen fındık büyük ölçüde çikolata ve şekerleme sanayinde ham madde olarak kullanılmaktadır (TMO, 2018, s. 3). Fındığın geçmişten günümüze tarihine bakacak olursak, Türkiye’nin önemli ihracat ürünlerinden birisidir. Son beş yıllık ortalama verilere göre dünyada yaklaşık 926 bin hektar alanda fındık üretimi yapılmaktadır ve dünya fındık dikim alanlarının ortalama %76’sı Türkiye’dedir (TMO, 2018, s. 2). Tablo 2.2.’te dünyadaki fındık üretim miktarı gösterilmektedir.

Tablo 2.2. *Dünyada fındık üretimi (Türkiye verileri TUİK, diğer veriler INC).*

Ülkeler	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19
Türkiye	430.000	660.000	549.000	412.000	646.000	420.000	675.000	515.000
İtalya	140.000	84.000	132.000	100.000	125.000	130.000	100.000	115.000
A.B.D.	35.000	32.000	35.000	36.300	43.500	32.000	34.000	50.000
Azerbaycan	55.000	40.000	30.000	25.000	50.000	35.000	45.000	50.000
Gürcistan	30.000	28.000	35.000	35.000	40.000	40.000	60.000	45.000
İspanya	22.000	16.000	19.500	19.500	20.000	21.000	19.000	16.000
Diğer	27.000	25.000	25.000	25.000	45.000	42.000	44.500	51.500
Toplam	739.000	885.000	825.500	660.773	969.500	720.000	997.500	842.500

Tablo 2.2.’ye göre, Türkiye, dünyadaki fındık üretiminde ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’yi ise sırasıyla İtalya, ABD, Azerbaycan, Gürcistan ve İspanya gibi ülkeler takip etmektedir.

2.5.2. Türkiye’de fındık üretimi

Fındık, Türkiye’nin önemli ihracat ürünlerinden birisi olması nedeniyle ülke ekonomisi için de önemli bir yere sahiptir. Dünyanın fındık üretiminin büyük bölümü Türkiye’de gerçekleşmektedir. Tablo 2.3.’te son 20 yılın Türkiye’nin fındık üretim miktarı gösterilmiştir.

Tablo 2.3. Türkiye’de fındık üretimi. (TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.).

Yıllar	Üretim (Ton)	Miktarı	Yıllar	Üretim (Ton)	Miktarı
2000	470 000		2010	600 000	
2001	625 000		2011	430 000	
2002	600 000		2012	660 000	
2003	480 000		2013	549 000	
2004	350 000		2014	450 000	
2005	530 000		2015	646 000	
2006	661 000		2016	420 000	
2007	530 000		2017	675 000	
2008	800 791		2018	515 000	
2009	500 000		2019	776046	

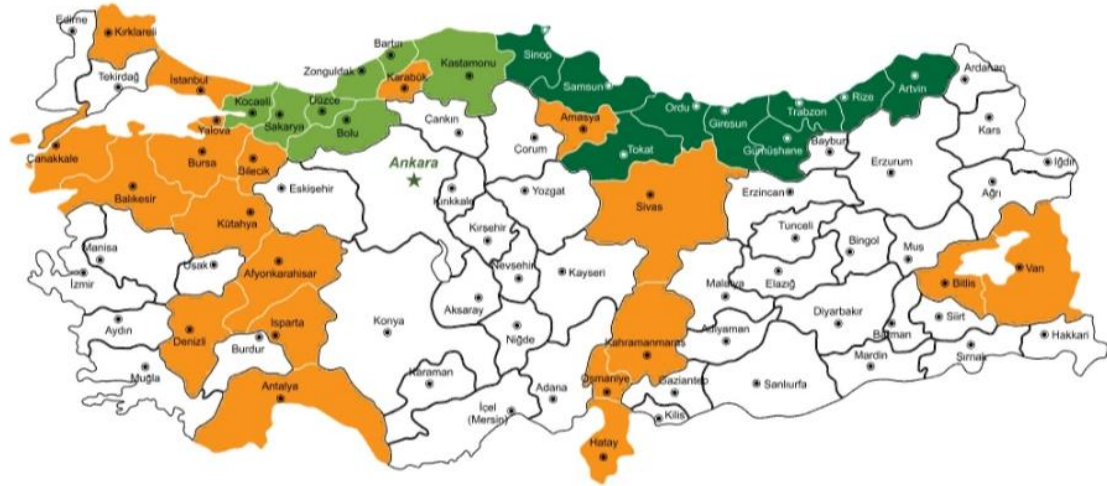
Türkiye’de, fındığın kültüre alınmış cinslerinin yetiştiriciliğine ilk olarak Doğu Karadeniz Bölgesi’nde başlanmış, 1964’ten itibaren devlet tarafından fındığa alım garantisi verilmesi, göçler ve diğer etkenler sebebiyle fındık yetiştiriciliği önce Batı Karadeniz Bölgesi’ne, sonrasında da diğer bölgelere yayılmıştır (Ulusal Fındık Çalıştay, 2019, s. 17). ÇKS’ye göre Türkiye’de 43 ilde fındık yetiştiriciliği yapılmasına rağmen yasal izinle belirlenmiş olan Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, Düzce, Sakarya, Zonguldak, Artvin, Bartın, Kocaeli, Sinop, Gümüşhane, Kastamonu, Rize, Bolu, Tokat (Erbaa) illerinde ve bu illere bağlı 123 ilçede fındık yetiştirilmektedir (TMO, 2018, s. 2). Türkiye’de fındık üretilen bölgeleri üç gruba ayırabiliriz (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 10-11):

I.STANDART BÖLGE: Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinin sahil kesimlerini içermektedir. Bu bölgeyi eski fındık üretim bölgesi olarak nitelendirmek mümkündür. Burada dekara verim düşük ve yıllık verim dalgalanmaları yöre olarak daha fazladır. Bu

bölgede Giresun, diğer illerden daha iyi kalitede meyve yetiştirmekte ise de bu kalite farkı satış fiyatlarında değişiklik oluşturacak kadar önemli değildir.

II. STANDART BÖLGE: Samsun ilinin Terme ilçesinden başlayarak Kocaeli iline kadar devam eden sahil şeridini kapsar ve Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Düzce, Bartın, Sakarya ve Kocaeli illerini içerir. Bu bölgede denize paralel yüksek dağlar bulunmadığından yetiştirme alanı iç bölgelere kadar ilerlemiştir. Doğu Karadeniz Bölgesine göre Akçakoca Bölgesinde fındık yetiştirilmesine yaklaşık 50 yıl önce başlanmıştır. II. Standart Bölgeyi çoğunlukla yeni fındık alanları kapsamaktadır. Fındık bahçeleri genellikle teknik esaslara göre kurulmaktadır. Bu alanlarda toprak daha az meyilli ve derin olduğundan verim yüksek olmakta, bu nedenle üretim alanları genişlemektedir.

ÇEREZLİK BÖLGE: Başta İstanbul ve Bursa olmak üzere 25 kadar ilimizi kapsamaktadır. Çerezlik Bölgeyi oluşturan iller yurdun çeşitli yerlerine yayılmışlardır. Bu bölgede yetiştirilen fındıkların dış ticaretimiz açısından pek fazla değeri bulunmamaktadır. Üretildikleri yer ya da çevresindeki illerde çerezlik olarak kullanılmaktadır.

- Fındık yetiştiriciliği yapılan ruhsatlı alanlar (Doğu Karadeniz)
- Fındık yetiştiriciliği yapılan ruhsatlı alanlar (Batı Karadeniz)
- Fındık yetiştiriciliği yapılan ruhsatsız alanlar

Görsel 2.1. Türkiye’de fındık üretim bölgeleri (Kaynak: Ulusal Fındık Çalıştayı, 2019).

Türkiye’de fındık üretimi, 2844 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun çerçevesinde birçok kez değişikliğe uğrayan ruhsatlı üretim alanları en son 2014/7253 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 16 il ile sınırlandırılmıştır (Resmî Gazete, 2015). Ancak bu yasa ile fındık dikim alanlarını

sınırlandırma çabaları istenilen sonucu verememiştir. Etkin bir yaptırımın uygulanmayışı sebebiyle fındık dikim alanları genişlemiş, bu da fındığın ülkemizde plansız bir şekilde üretilmesine sebep olmuş, fındık üretimindeki bu belirsizlik, plansızlık ve yanlış uygulamalar fındığın kalitesinin düşmesine de sebep olmaktadır (Kaptangil, 2005, s. 200).

Türkiye'nin genel fındık üretimine baktığımızda, en fazla fındık dikim alanına ve üretimine sahip olan il Ordu'dur. Fındık, ilin ekonomik ve sosyal yapısının şekillenmesinde büyük bir öneme sahiptir. Fındığın Ordu ili için önemi ile ilgili olarak; araştırmanın saha çalışması öncesinde 2019 yılı Nisan ayında Fatsa Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı Ali Feyzi'nin (kişisel görüşme, Nisan 2019) sözleri şu şekildedir:

Bölgemiz için fındık, ekonominin namusudur. Olmazsa olmazımızdır. Alternatifi yoktur. Muadili yoktur. Bir ürünün muadil ürün olabilmesi içi mevcut ürünün en az dörtte biri kadar ürün olması gerekiyor muadil ürün olması için. Yani, bölgede bir kivi var. Dörtte biri, onda biri, yüzde biri kadar bile yok fındığın. O yüzden, bölgemizde fındığa alternatif yoktur. Olmaz da.

Fındık yalnızca tarımsal bir ürün olarak değil, Ordu'nun kültürel kimliğinin oluşumunda da önemli bir yere sahiptir. Şehirdeki köylülerin hemen hemen tamamı geçimlerini fındık üretimiyle sağlamaktadırlar. Bölgenin yer şekilleri ve iklim koşulları nedeniyle başka bir tarım ürününün de yetişememesi nedeniyle bölgede fındığa yönelik alternatif bir ürün bulunmamaktadır. Tablo 2.4.'te Ordu ilinin yıllara göre fındık üretim miktarı gösterilmektedir.

Tablo 2.4. Ordu ilinin yıllara göre fındık üretim miktarı (TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Yıllar	Üretim Miktarı	Yıllar	Üretim Miktarı
2010	141714	2015	84874
2011	99881	2016	93030
2012	145353	2017	213572
2013	178357	2018	180397
2014	84874	2019	217226

Fındık, dünyada belirli bölge ve coğrafi alanların yaşam tarzıyla özdeşleşen, o bölgelerde yaşayan insanların kültürü, sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde derin izler

oluşturan nadir ürünlerden birisidir (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 3). İklim ve yer şekilleri nedeniyle bu bölgede başka ürünlerin tarımı yapılamamaktadır. Dolayısıyla fındık; Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki halkın neredeyse tek geçim kaynağı olması sebebiyle de sosyal olarak bir öneme sahiptir.

2.5.3. Türkiye’de fındık üretimine yönelik destekleme politikaları

Türkiye’de fındık, 1938 yılında Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği’nin (FİSKOBİRLİK) kurulmasından günümüze kadar olan süreçte çeşitli politikalarla desteklenmiştir. Genel olarak fındığa yönelik politikaları; 1938-1964: FİSKOBİRLİK’in kendisi adına alım yaptığı, 1964-1994: FİSKOBİRLİK’in devlet adına destekleme alımı yaptığı, 1995-2000: FİSKOBİRLİK’in DFİF’den sağlanan kredilerle devlet adına destekleme alımı yaptığı, 2000-2005: FİSKOBİRLİK’in devre dışı bırakıldığı, 2006-2009: TMO’nun destekleme alımı yaptığı ve 2009 ve sonrası: fındıkta Alan Bazlı Gelir Desteği uygulaması dönemi olarak sınıflandırabiliriz (Alp, 2016). Geçmişten günümüze, fındığa yönelik uygulanan politikalarda gerçekleşen bu dönüşüm; fındık üretiminin ve fındık üreticilerinin de bu süreçte yaşadıkları dönüşümü ortaya koymaktadır.

2.5.3.1. 1938-1964 dönemi: FİSKOBİRLİK’in kendisi adına alım yaptığı dönem

Türkiye’de fındığa yönelik devlet desteklerinden söz ettiğimizde akla ilk gelen kuruluş FİSKOBİRLİK’tir (Alp, 2016, s. 236). FİSKOBİRLİK’in kuruluşuna kadar, devletin fındığa yönelik herhangi bir politikası olmamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında da en önemli ihracat ürünlerinden biri olan fındığın üretimindeki rasyonel çalışma yollarını, üreticiler ve tüccarlarla birlikte aramak üzere (Erdem, 2004, s. 116); 10 Ekim 1935 tarihinde dönemin Ekonomi Bakanı Celal Bayar’ın başkanlığında Birinci Ulusal Fındık Kongresi toplanmıştır (Birinci Milli Fındık Şurası, 1935, s. 1). İki gün sonra da 2834 sayılı, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Kanunu ve Tarım Satış Kooperatifi Ana mukavelenamesi adlı kanun kabul edilerek 2 Kasım 1935 tarihinde yürürlüğe girmiştir (FİSKOBİRLİK Web Sitesi).

Mustafa Kemal Atatürk’ün “*Fındık başta olmak üzere, belli başlı ürünlerimizi ilgilendiren birlikler kurulmalıdır*” sözü üzerine toplanan kongrede konuşulan konular şu şekildedir:

1. Fındık üretim mevsiminde üreticilerin kredi ihtiyaçları ve bu hususta alınması gereken tedbirler.
2. Üreticilerin teşkilâtlandırılması ve vaziyetinin ıslahı çareleri.
3. Fındıkların standardizasyonu.
4. Fındık nizamnamesinde yapılması gereken değişiklikler.
5. Fındıkların önceden satışlarından doğan durumlar ve ucuzlaması sebebiyle alınması gereken tedbirler.
6. Fındık ihracatının daha iyi tanzimi ve kolaylaştırılması hususunda düşünülen tedbirler.
7. Fındık işinde İspanyollarla çalışma beraberliği yapılması hakkında İspanya'dan yapılan teklifler. (Birinci Milli Fındık Şurası, 1935, s. 1)

Kongrede, Celal Bayar'ın açılış konuşmasının ardından sırayla Tarım Encümeni, Kredi, Borsa ve Teşkilatlandırma Encümeni ile Fındık Nizamnameleri, Standardizasyon ve Ambalaj Encümenleri seçilmiştir (Birinci Milli Fındık Şurası, 1935, s. 7). Kongrede alınan en önemli karar; fındık üreticilerinin belli bir kooperatif birliği etrafında bir araya gelmesidir. Kongreyi takip eden yıllarda; 14 Haziran 1938'de Ordu, 17 Haziran 1938'de Giresun, Bulancak ve Keşap, 7 Temmuz 1938'de Trabzon Kooperatifleri kurulmuş; bu kooperatifler 28 Temmuz 1938 tarihinde, kısa adı FİSKOBİRLİK olan Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliğini kurmuşlardır (FİSKOBİRLİK Web Sitesi).

FİSKOBİRLİK ve ona bağlı kooperatifler; 28.07.1938 tarihinden 30.04.1985 tarihine kadar 2834 sayılı, 30.04.1985 tarihinden 16.06.2000 tarihine kadar 3186 sayılı ve 16.06.2000 tarihinden itibaren ise 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ve bu Kanunlara istinaden Bakanlar Kurulunca çıkartılan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliği ana sözleşmelerine göre faaliyetlerini sürdürmektedir (FİSKOBİRLİK Web Sitesi).

FİSKOBİRLİK'in kuruluş amaçları; ortaklarının yetiştirdiği fındığı satın almak, aldığı ürünleri modern, sağlıklı ve hijyenik ortamda, müşterilerinin beklentilerine ve damak tadına uygun olarak fındık ve fındık mamulleri olarak işlemek, bunun için her işi ve işlemi sürekli olarak iyileştirmek ve geliştirmek, fındıkların satın alınıp depolanması için gerekli kapasiteyi geliştirmek, ürünleri yurtiçi ve yurtdışı piyasalara pazarlamak ve üretici ortaklarına mümkün olan en yüksek faydayı sağlamaktır (FİSKOBİRLİK Web Sitesi). FİSKOBİRLİK hem ortaklarından hem de ortak olmayanlardan yaptığı fındık alımı ile bütün fındık üreticileri için bir güvence kurumu olarak değerlendirilmiş, sadece fındık alımı yapan bir birlik değil, ülkenin fındık politikalarını yönlendiren bir kurum olarak da faaliyet göstermiştir (Alp, 2016, s. 237).

Kurulduğu ilk yıldan itibaren fındık alımına başlayan FİSKOBİRLİK, ilk olarak 1938 yılında kilosu 40 kuruştan 625 ton fındık alımı yapmıştır (Kayalak ve Özçelik, 2012, s. 44). Sosyo-ekonomik açıdan Karadeniz Bölgesindeki yeri ve önemi büyük olan fındık üretiminin, FİSKOBİRLİK'in kuruluşuyla birlikte kooperatifleşmesi, bölgedeki fındık üreticileri için önemli bir gelişmedir. Kuruluşundan 1964 yılına kadar FİSKOBİRLİK, kendi adına fındık alarak ihraç etmiş, ortaklarına gübre ve fındık ilaçları temin etmiştir (Özcüre, 2012, s. 116).

1956 yılında Giresun'da, Prof. Dr. Bekir Aklan başkanlığında İkinci Ulusal Fındık Kongresi toplanmıştır. Kongrede; üretim, fındık üreticilerinin uğradığı zararlar ile mücadele, fındık üretiminde standardizasyon, satış problemleri gibi konularda komisyonların hazırladıkları raporlar tartışılmıştır (Duman, 2009, s. 87). Kongrede fındık bankası kurulması ve fındık bahçesi teşvik ikramiyesi verilmesi ve bu teşvikin her sene FİSKOBİRLİK bütçesine eklenmesine karar verilmiştir (Alp, 2016, s. 238).

FİSKOBİRLİK hem fındık alımı yapan hem de fındık politikalarını düzenleyen bir kuruluş olması sebebiyle; fındık üretimi ve üreticileri için büyük bir önem taşımaktadır.

FİSKOBİRLİK, ortaklarına güçlendirme kredisi ve avans kredisi adı altında krediler vererek önemli bir kaynak görevini yerine getirmektedir. Ayrıca çeşitli araç gereç ve tarımsal girdi sağlamakta, üretim kültürünü artırıcı, eğitici çalışmalar yapmaktadır. Birlik, bütün fındık üreticilerinin ürünlerini satacağı bir pazar olduğu gibi, fiyat konusunda da garanti verebilmektedir. Üretimin yüksek olduğu yıllarda özel sektör tarafından alınmayan ürünler FİSKOBİRLİK tarafından alınmaktadır. Türkiye fındık rekoltesini ve fındığın toplama tarihini bilimsel olarak saptayan FİSKOBİRLİK, fındık alımlarında belli bir sistem uygulayarak standartlar belirlemektedir (Usul ve Ertan, 2004, s. 145).

Özellikle yıllık ürün toplamının yüksek olduğu yıllarda, fındık alım fiyatlarının arz fazlası nedeni ile düşüş göstermesi kurum tarafından engellenmekte ve arazi yapısı bakımından başka ürün yetiştirilemeyen Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan üreticilerin arz fazlası nedeniyle muhtemel fiyat düşüşlerinden asgari ölçüde etkilenmeleri sağlanmaktadır (Alp, 2016, s. 237). Fındık üreticilerinin tek başlarına yapamayacağı, birlikte yapmaları daha faydalı olan işleri en iyi biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini bir araya getirerek kurmuş oldukları FİSKOBİRLİK yardımlaşma düşüncesine dayanmaktadır (Özcüre, 2012, s. 117).

1960'lı yıllara gelindiğinde, diğer kuruyemişlerin rekabeti, İtalya ve İspanya'nın fındık üretimlerini arttırmaları ve ABD, Balkan ülkeleri ve Rusya'nın da fındık üretimine geçmesiyle birlikte dünyada fındık fiyatlarında düşüş yaşanmaya başlanmış ve bunun sonucunda da devlet piyasaya müdahale etmeye ve FİSKOBİRLİK'i bu alanda tarımsal KİT olarak kullanmaya başlamıştır (Atalık, 2007, s. 192). Devlet, FİSKOBİRLİK aracılığıyla fındığı kendisi adına almaya başlamıştır. FİSKOBİRLİK de bağımsız bir kuruluş olma özelliğini yitirmiştir.

2.5.3.2. 1964-1994 dönemi: FİSKOBİRLİK'in devlet adına destekleme alımı yaptığı dönem

1938'den 1964'e kadar bağımsız ve özerk bir kurum olarak faaliyet gösteren FİSKOBİRLİK; 1964 yılından itibaren sürekli zarar ettiği gerekçesiyle devletin alım garantisi ve fiyat desteği ile faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır (Kayalak ve Özçelik, 2012, s. 44). Fındık, 1962 yılından itibaren sürekli destekleme alımı kapsamına dâhil edilmiş olmasına rağmen, fiili olarak 1964 yılında alımlara başlanmış; bu tarihten itibaren FİSKOBİRLİK devlet destekleme alımlarıyla görevlendirilmiştir (Alp, 2016, s. 239). 1988, 1989 ve 1990 yılları hariç fındık FİSKOBİRLİK kanalıyla devlet tarafından alınmış, FİSKOBİRLİK bu dönemde bir KİT gibi işlem görmüş, yaptığı aracılık işlemlerinden bir miktar komisyon alarak fındık alımlarını sürdürmüş ve fındığın alım ve değerlendirilmesinden doğan tüm kar ve zarar devlet tarafından üstlenilmiştir (Şahin, 2007, s. 47).

Destekleme alımlarının amacı; fındık kalitesinin artırılması, yalnızca fındık yetiştiriciliğine bağımlı durumda olan Ordu, Giresun ve Trabzon gibi klasik üretim bölgelerinde fındık tarımının teşvik edilmesi, fındık üreticisi ailelerin refah düzeyinin artırılması ve eğimli arazi yapısına sahip bölgede fındık yetiştiriciliği ile erozyon tehlikesinin önlenmesidir (Oral, 2002).

Kaptangil'e (2005, s. 124) göre, FİSKOBİRLİK'in devletleştirilmesi ile kurum çalışanlarının kamu personeli olması ve çoğunun fındık üreticileri arasından seçilmemesi, kurumun çalışmasını olumsuz etkilemiş, çalışanlar görevlerini tam olarak yerine getirememişler ve kooperatifçilik anlayışının gereği olan kendi işini kendin gör ilkesine ters düşülmüştür. FİSKOBİRLİK, öncelikle tarımsal görevinden soyutlanmıştır. Tarımsal işlevsellikğe yönelik personel alımı durdurulmuş ve mevcut kadrolar da tasfiye edilmiş, kendisine verilen fındık tarımını iyileştirmeye ve

geliştirmeye yönelik görevinden dışlanmış, yalnızca fındık ticareti ile ilgilenir hale gelmiştir (Kaptangil, 2005, s. 125).

Devlet destekli taban fiyatı uygulamasının cazibesi ve fındık tarımının nispeten kolay olması ve çok eğilimli arazilerde de yetiştirilebilmesi nedeniyle fındık dikim alanları, Giresun, Ordu, Trabzon gibi birinci ekolojik saha dışındaki Samsun, Düzce, Adapazarı, Kocaeli, gibi diğer bölgelerde de genişlemeye başlayarak, ormanların, taban arazilerdeki sebze ve tarla ürünlerinin yerini almıştır (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 11). Fındık dikim alanlarının artmasıyla birlikte fındık üretimi de artmış ve böylelikle arz fazlası fındık üretimi meydana gelmiştir. Bu durum da FİSKOBİRLİK'i giderek zarar uğratmıştır. FİSKOBİRLİK; satın almış olduğu fındığın parasını zamanında ödemeyerek fındık üreticisini mağdur etmiş, fındık tarımını geliştirememiş, fındık tarımı için gerekli girdileri sağlayamamış, satın aldığı fındığın önemli bir bölümünü iyi depolayamaması nedeniyle çürüterek yağlığa ayırmış, özel ticari bankalara aşırı derece borçlandırılmıştır (Kaptangil, 2005, s. 12). FİSKOBİRLİK; iflas edecek bir duruma gelmiştir.

Fındık üretiminin, iç tüketim ve ihracat hacmini önemli oranda aşarak büyük miktarda stoklar yaratması sonucunda, fındık dikim alanlarının sınırlandırılması gündeme gelmiştir (Oral, 2002). 1983 yılında 2844 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Kanun yürürlüğe girmiş, ancak yasa uygulanamamıştır. Uygulama yönetmeliği ancak 6 yıl sonra çıkartılabilmektedir (Atalık, 2007, s. 192). 1989 yılında çıkartılan yasaya göre; rakımı 750 metreyi geçmeyen ve eğimi en az %12 olan araziler ile Ordu, Giresun, Trabzon illeri, Akçakoca (Bolu), Ereğli ve Alaplı (Zonguldak) ilçelerinde rakım ve eğim koşulu aranmaksızın fındık yetiştiriciliğine izin verilmiştir ancak bu yörelerde fındık dikimi yasaklanmasına rağmen yeni dikimler yoğun biçimde sürmüştür (Oral, 2002).

Genel olarak 1964-1994 yıllarında, FİSKOBİRLİK'in devlet adına alım yapmaya başlamasıyla birlikte devlet, fındık üretiminde daha fazla etkin olmaya başlamıştır. Bu dönemde fındık dikim alanları ülke genelinde yaygınlaşmış ve fındık üretimi artmıştır. Artan fındık üretimi karşısında FİSKOBİRLİK, üreticilerin ürünlerini almada yetersiz kalmış, üreticilere ödeme yapmakta zorlanmış ve iflas etme aşamasına gelmiştir.

2.5.3.3. 1995-2000 dönemi: FİSKOBİRLİK'in DFİF'dan sağlanan kredilerle devlet adına destekleme alımı yaptığı dönem

5 Nisan 1994 tarihinde alınan Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile fındıkta destekleme alımları sona ermiştir (Alp, 2016, s. 240). Ancak, ürün alım faaliyetleri 1994 yılından itibaren Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan (DFİF) sağlanan düşük faizli kredilerle desteklenen birlik, hükümetlerin de yönlendirmesi ile üreticilere fiyat desteğini sürdürerek, hukuki anlamda düzenlemeleri olmamasına rağmen fiilen destekleme alımı yapmaya devam etmiştir (Erdem, 2004, s. 116).

DFİF'den sağladığı kredilerle fındık alımına devam eden FİSKOBİRLİK'in bu süreçte satış ve pazarlama olanaklarının yetersizliği sebebiyle finansal sorunları giderek artmıştır (Uşul ve Ertan, 2004, s. 141-156). 1998 yılından itibaren destekleme alımlarındaki artış sürekli olarak enflasyonun altında tutulması yüzünden üreticiler fındıklarını düşük fiyata satarak zarara uğramışlardır (Oral, 2002).

9 Aralık 1999'da IMF'ye verilen Niyet Mektubunda, üretimde fazlalık yaşanan ürünlerde fiyat desteğinin kademeli olarak kaldırılması ve DGD sistemine geçilmesi ifade edilmiş, TRUP ile ise; yaklaşık 100.000 hektar fındık bahçesinin sökülmesi ve alternatif ürün projesine geçiş ile FİSKOBİRLİK'in özelleştirilmesi öngörülmüştür (Günaydın ve Suiçmez, 2004, s. 120). Nitekim 2000 yılında özelleştirilerek kooperatifçilik yapısından uzaklaşmış ve fındık üreticilerini destekleyemez hale gelmiştir. FİSKOBİRLİK görevini yerine getiremez hale gelmiştir ve bu süreçte fındık üreticileri mağdur olmuşlardır.

2.5.3.4. 2000-2005 dönemi: FİSKOBİRLİK'in devre dışı bırakıldığı dönem

Türkiye'nin 2000 yılından itibaren IMF ve DB'nin direktifleri doğrultusunda TRUP'u uygulamaya koymuştur. Bunun sonucunda 2000 yılında çıkarılan Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Yasası ile FİSKOBİRLİK'e ve diğer 16 birliğe yönelik devlet destekleri kaldırılmış ve fındık gibi arz fazlası olan pek çok ürünün üretimine sınırlama getirilmiştir (Atalık, 2007, s. 192). TRUP'ın finansmanına ilişkin DB ile yapılan ikaz anlaşmasının kapsamında bulunan taahhüde göre fındık üretim alanları 2005'e kadar 100 bin hektar azaltılacaktır (Oral, 2002). Fındık üretiminden vazgeçilerek alternatif ürünler yetiştirecek üreticilere destek sağlanması da proje kapsamına alınmıştır (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 21).

Destekleme alımlarının gerçekleşmemesi sonucunda, FİSKOBİRLİK tasfiye sürecine girerek özel bir kuruluş gibi faaliyet göstermeye başlamış ve DFİF'ten talep ettiği kredilere her zaman cevap alamamıştır (Atalık, 2007, s. 194). Fındık alımı ve fiyatların belirlenmesi, tamamen serbest piyasaya bırakılmıştır. Yapılan müdahaleler sonucunda FİSKOBİRLİK'in sadece yağlık gelirlerine bırakılması ile 2000 yılında görev zararı Hazine tarafından karşılanmasına rağmen FİSKOBİRLİK kooperatifçilik yapısından uzaklaşmıştır (Yılmaz, 2007, s. 102).

2001 tarihli ve 2001/3267 sayılı Fındık Alanlarının Tespitine Dair Bakanlar Kurulu Kararı sonucunda, fındık dikim alanlarının belirlenmesi ile fındık yerine alternatif ürün yetiştirmeyi tercih eden üreticilerin desteklenmesine yönelik hususlar karara bağlanmıştır (Resmî Gazete, 2001). Bu karardan daha sonra, 14.04.2003 tarih ve 2003/5495 sayılı kararın ekindeki yönetmelik ile yeniden düzenlenmiştir (Resmî Gazete, 2003). Söz konusu yönetmelik, 14.07.2009 tarih ve 2009/15203 sayılı kararın ekindeki Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile yürürlükten kaldırılmıştır (Resmî Gazete, 2009). 2001-2005 yıllarında uygulamaya konulan alternatif ürün yetiştirilmesi uygulaması kapsamında, ilk yıl için 200 \$/da (65 \$/da sökülme karşılığı), takip eden yıllar için 135 \$/da ödeme öngörülmesine rağmen yaklaşık 400 ha büyüklüğünde bir alanda sökülme yapılması için 340 üreticiden başvuru alınabilmektedir (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 22). Günaydın ve Suiçmez'e (2004, s. 121) göre;

Desteklerin kaldırılmasından sonra, yasayı uygulayamadığımız süreçte, dışarıdan dayatılan ARIP kapsamında, fındığını söken üreticilere girdi, bakım ve hasat amacıyla dekar başına önce 146 Dolar, sonra 200 Dolar ödeme yapılacağı belirtilmesine karşın, alternatif ürüne yönelik olarak üreticiler başvuruda bulunmamıştır. Çünkü diğer ürünlere göre daha karlı olması, depolama süresinin uzunluğu, fiyat ve pazar garantisinin olması, fındığı alternatifsiz kılmaktadır. Özellikle yüksek eğimli arazilerde, arazinin konumu ve önerilen ürünün getirisi dikkate alınır, “fındığın alternatifi bitkisel üretim alanında yine fındıktır” ya da “göç”tür. Tek yıllık bir proje ile üreticinin karşısına çıkılması, uzun dönemdeki gelir farkının dikkate alınmaması da başarısızlığın diğer nedenleridir. DB yetkilileri de, “2000-2002 Tarım Sektörü Reformlarının Etkisinin Gözden Geçirilmesi” konulu belgesinde başarısızlığı kabul etmiş, proje süresini uzatmış, üreticiyi ikna edici model arayışlarına girmiştir.

2000 yılından itibaren uygulanmaya başlanan DGD sisteminden en fazla fındık üreticileri olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Bu olumsuzluğun başlıca nedenleri; fındık

üreticilerinin ortalama 7-20 da gibi küçük arazilerde tarımsal faaliyetlerini sürdürmeleri, genel desteklemelere olan gübre ve mazot desteğinden en alt düzeyde faydalanmaları ve fındığın çok yıllık bir bitki olması sebebiyle tohum, sulama enerjisi, vb. gibi tamamlayıcı desteklerden yararlanmaması şeklinde sıralanabilir (Şahin, 2007, s. 52).

Selma Kayalak'a (2009, s. 61) göre:

Piyasada fındık fiyatı genelde destekleme fiyatı, ödeme şekli ve ithalatçıların talepleri doğrultusunda oluşmuştur. FİSKOBİRLİK alım fiyatları genel olarak serbest piyasa fiyatlarından yüksek olmuş ve bir nevi taban fiyat gibi etki yapmakla beraber, ödemelerin geç yapılması üreticiyi fındığını, parasını nakit olarak aldığı tüccara yöneltmiştir. FİSKOBİRLİK alım fiyatlarının, üretim maliyetleri ile korelasyon katsayısı 0,71 ve serbest piyasa fiyatları ile korelasyon katsayısı 0,88 olarak hesaplanmıştır. Yıllar itibariyle FİSKOBİRLİK alım fiyatları, Birlikleri özerkleştiren 4572 sayılı TSKB Kanunu çıkana kadar (yani devlet desteğinin olduğu yıllarda) üretim maliyetlerinin üzerinde, 2000, 2002, 2003 yıllarında ise üretim maliyetlerinin altında gerçekleşmiştir. 2004 yılında FİSKOBİRLİK'in alım fiyatının maliyetin üzerinde gerçekleşmesi don afetinden dolayı üretim düzeyinin büyük oranda düşmesinden kaynaklanmıştır.

2004 yılında son 40 yılın en ciddi afetiyle karşılaşan fındık üreticileri, özellikle yüksek rakımlı yerlerde ciddi maddi kayıplara uğramıştır. 1,5-2 katrilyon TL'lik zararın söz konusu olmasına ve 350-400 bin ton fındığın yanmasına rağmen üreticilerin mağduriyetini giderecek politikalar uygulanmamıştır. Doğal afetlere yönelik yasa kapsamında yapılan incelemelerde, oluşan hasarı %40'ın altında tutmaya yönelik baskıların yanı sıra, hasarlı olduğu belirtilen alanlardaki üreticilere de ödeme yapılmamıştır (Günaydın ve Suiçmez, 2004, s. 123).

2002 yılında, 25.09.2002 tarihli 4765 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 2002 ürünü arz fazlası kabuklu fındığın devlet adına üreticiden satın alınması için son kez FİSKOBİRLİK görevlendirilmiştir. Fındık alanlarının azaltılması ile üretime destek verilmesi politikaları arasında Günaydın ve Suiçmez'e (2004, s. 121-122) göre ciddi çelişkiler vardır:

Fındık üreticisinin 2002 yılındaki gelir kaybını telafi edebilmek amacıyla, fındık üretimine izin verilen 13 ilde 2002 yılı DGD'ye başvuran toplam 171.230 fındık üreticisine, dekar başına 25 Milyon TL olmak üzere, 379.352 hektar fındık alanı için yaklaşık 95 Trilyon TL ek ödeme yapılması, fındık alanlarının taban arazilerde azaltılması amacını olumsuz etkilemiştir. Ayrıca gerek Doğrudan Gelir Desteği, gerekse ek ödemeler bir yıl gecikmeli yapılmakta, küçük üretici üretim sürecini döndürecek sermayeye sahip olmadığı için, ya ürününü düşük fiyata satmakta ya da bahçesini satmaktadır.

2006 yılında FİSKOBİRLİK'in yaşadığı mali sıkıntılar ve 2005 yılının üretici borçlarını ödeyememesi ve bunun yanında bozulan piyasa düzeni içerisinde üreticilerin beklentilerine bağlı olarak 2006/2007 sezonunda, fındık üreticisinin mağduriyetinin giderilmesi ve fiyat hareketlerinden korunması amacıyla, 2006/10865 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TMO Genel Müdürlüğü fındık alımı ile görevlendirilmiştir (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 24). TMO'nun fındık alımına başlaması, fındık üreticilerinin tepkilerini bastırmaya yönelik de bir girişim olmuştur. Böylece TMO, ilk kez 2006 yılında devlet adına fındık alımı yapmaya başlamıştır.

2.5.3.5. 2006-2009 dönemi: TMO'nun destekleme alımı yaptığı dönem

2006 yılında FİSKOBİRLİK'in, DFİF'ndan yararlanamaması sonucunda fındık alımı yapacak kaynak bulamamıştır ve fındık üreticileri de maliyetin altında ya da maliyete yakın fiyatlarla ürünlerini satmak zorunda kalmışlardır (Kayalak ve Özçelik, 2012, s. 46). Fındık üreticilerinin fındık fiyatlarına tepkisi sonucu, 30 Temmuz 2006 tarihinde, Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin öncülüğünde 40 ilden yaklaşık 80 bin kişinin katılımı ile Ordu'da Karadeniz fındık mitingi düzenlenmiştir (Alp, 2016, s. 243).

Miting sonrası, 2006 yılında, 2006/10865 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TMO fındık alımı için görevlendirilmiştir (Resmî Gazete, 2006). İlk kez fındık alımı yapan TMO, 2006-2009 yılları arasında toplam 694 bin ton kabuklu fındık alımı gerçekleştirmiş ve karşılığında 2,96 milyar TL ödeme yapmış, alımı yapılan 694 bin ton kabuklu fındık çeşitli şekillerde değerlendirilerek tasfiye edilmiştir (TMO, 2018, s. 6).

Alp'e (2016, s. 244) göre, TMO'nun üreticilerden fındık almasının nedenleri; hasat döneminin başlangıcında satışları durdurmak, satışa sunulacak miktarı piyasadaki arz açığı ile sınırlamak ve arz fazlası stokları ile yağ imalatına vererek piyasa dışında eritmek olarak sıralanabilir. 2005/2006 sezonunda piyasa fiyatlarının üzerinde, 2006/2007 sezonunda ise TMO'nun devlet adına yapmış olduğu fındık alımlarındaki alım fiyatının üzerinde bir fiyatla ürün alımı gerçekleştiren FİSKOBİRLİK; almış olduğu ürünleri kârlı bir şekilde değerlendiremediği için 2006 yılından itibaren mali sorunlar yaşamaya başlamıştır (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 18).

2009 yılında, 14.07.2009 tarih ve 15202 karar sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile TMO'nun fındık alımına son verilmiştir (Resmî Gazete, 2009). 2009 yılından itibaren ÇKS'ye kaydolun fındık üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği, sisteme kaydolmayan

üreticilere ise Alternatif Ürün Desteği-Telafi Edici Ödeme Desteği yapılmaya başlanmıştır.

2.5.3.6. 2009 ve sonrası: fındıkta Alan Bazlı Gelir Desteği uygulaması

Türkiye’de, fındık için bugüne kadar uygulanan fiyat merkezli politikalar sonucunda; ülke genelinde fındık alanları giderek genişlemiş, üretim-tüketim arasındaki marj giderek artmış, fındıkta arz fazlası stoklar oluşmuş ve kamuya olan yükün artması sonucunda fındıkta yeni politikaların arayışı zorunlu hale gelmiştir (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2018, s. 5). Bu yeni politikalar sonucunda, 2009 yılı ve sonrası dönemler için fındık üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği ödemelerinin yapılmasına karar verilmiştir. Bu dönemde açıklanan Yeni Fındık Stratejisi doğrultusunda, 2009/15202 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile TMO’nun fındık alım görevi sona ermiştir (Resmî Gazete, 2009).

2009 yılında, 2009/15201 sayılı Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği ve Alternatif Ürüne Geçen Üreticilere Telafi Edici Ödeme Yapılmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı açıklanmıştır (Resmî Gazete, 2009). 02.11.2001 tarihli ve 2001/3267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Fındık Alanlarının Tespitine Dair Karar ile belirlenen ve ruhsat verilen alanlarda fındık yetiştiren ve Fındık Üretici Belgesi’ne sahip, kamu kurum ve kuruluşları hariç gerçek ve tüzel kişilere yılda bir defaya mahsus olmak üzere 2009, 2010 ve 2011 yıllarında her yıl için 150 TL/dekar Alan Bazlı Gelir Desteği ödemesi yapılacağı belirtilmiştir (Resmî Gazete, 2009).

Ruhsatsız alanlarda fındık yetiştiren üreticilere yönelik olarak da Alternatif Ürün Desteği-Telafi Edici Ödeme Desteği verileceği belirtilmiştir Telafi edici ödeme olarak da;

- 2009-2010 dönemi başvurularında; ilk yıl 300 TL/dekar, ikinci ve üçüncü yıllar için 150 TL/dekar olarak üç yıl için toplam 600 TL/dekar,
- 2010-2011 dönemi başvurularında, ilk yıl için 300 TL/dekar, ikinci yıl için 150 TL/dekar olarak iki yıl için toplam 450 TL/dekar,
- 2011-2012 dönemi başvurularında, tek yıl için 300 TL/dekar ödeme yapılmasına karar verilmiştir. (Resmî Gazete, 2009).

Alternatif Ürün Desteği ile fındık ve tütün gibi arz fazlası olan ürünlerin dikim alanları sınırlandırılarak, üretim açığı olan ürünlerin yetiştirilmesi amaçlanmış, bu karar sonucunda, belirtilen alanların dışında hiçbir yerde fındık üretilmesine izin verilmemiştir (Kayalak, 2009, s. 65).

28.1.2013 tarihli ve 2013/4245 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği ve Alternatif Ürüne Geçen Üreticilere Telif Edici Ödeme Yapılmasına Dair Karar kapsamında:

1- 22/11/2001 tarihli ve 2001/3267 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Fındık Alanlarının Tespitine Dair Karar ile belirlenen ve ruhsat verilen sahalarda fındık yetiştiriciliği yapan fındık üretici belgesine sahip, kamu kurum ve kuruluşları hariç gerçek ve tüzel kişilere 2012 yılı ürünü için 150 TL/dekar, 2013 yılı ürünü için 160 TL/dekar ve 2014 yılı ürünü için 170 TL/dekar alan bazlı gelir desteği ödemesi yapılır.

2- Fındık Alanlarının Tespitine Dair Kararın 1 inci maddesinde belirtilen il ve ilçelerdeki, birinci sınıf, ikinci sınıf ve %6'dan daha az eğimli üçüncü sınıf tarım arazilerinde ruhsatsız fındık bahçelerini sökerek alternatif ürüne geçen kamu kurum ve kuruluşları hariç gerçek ve tüzel kişilere, 2012-2014 yılları arasında telif edici ödeme yapılır (Resmî Gazete, 2013).

Telif edici ödeme desteği:

- a) 2012 yılı için başvuranlara, ilk yıl için 300 TL/dekar, ikinci ve üçüncü yıllarda ise her bir yıl için 150 TL/dekar olmak üzere üç yılda toplam 600 TL/dekar ödeme,
- b) 2013 yılı için başvuranlara, ilk yıl için 300 TL/dekar, ikinci yıl için 150 TL/dekar olmak üzere iki yılda toplam 450 TL/dekar ödeme,
- c) 2014 yılı için başvuranlara ise 300 TL/dekar ödeme olarak belirlenmiştir (Resmî Gazete, 2013).

2015/8215 sayılı Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı ile 2015 yılı ürünü için 170 TL/dekar Alan Bazlı Gelir Desteği ödemesi yapılmıştır (Resmî Gazete, 2015). 2016/9150 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Alan Bazlı Gelir Desteği ödemelerinin 2016 yılında da devam ettirilmesine ve 2016 yılı ürünü için 170 TL/dekar ödeme yapılmasına karar verilmiştir (Resmî Gazete, 2016).

2017 yılında piyasalarda yaşanan sıkıntıların aşılması, fiyatlarda bir denge oluşturulması ve üreticilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için TMO Nisan 2017'de fındık alımıyla yeniden görevlendirilmiştir (TMO, 2018, s. 6). 2017/10465 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile mazot ve gübre için toplamda 13,34 TL/dekar, 170 TL/dekar Alan Bazlı Gelir Desteği ödemesi yapılmasına karar verilmiştir (Resmî Gazete, 2017). TMO'nun 2017 yılı mahsulü ürünlerin alımı için Eylül 2017'de başlayan kabuklu fındık alımı, 31 Aralık itibarıyla tamamlanmış, yaklaşık 77 bin üreticiden 137 bin ton kabuklu fındık alımı yapılmış, karşılığında ise fındık üreticilerine 1,3 milyar TL ödeme yapılmıştır (TMO, 2018, s. 6).

2018 yılı ürünü için, 2018/11460 sayılı 2018 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı'nda, üreticilere mazot ve gübre desteği için toplamda 14,00 TL/dekar, Alan Bazlı Gelir Desteği için de 170 TL/dekar ödeme yapılmasına karar verilmiştir (Resmî Gazete, 2018). 2018-2019 fındık sezonunda, değişen iklim koşullarının etkisi ile 10 gün kadar erken pazara inen fındık Giresun da 13 TL – 14 TL bandında, Ordu da 11 TL-13 TL bandında, Batı Karadeniz'de ise 10TL – 12 TL bandında Ağustos ve Eylül ayı boyunca alıcı bulmuştur (Yaşar, 2018). 1 Kasım 2018 tarihinden itibaren fındık alımına başlayan TMO, kalite fındığın kilosunu 14 TL'den, Giresun kalite fındığın kilosunu 14,5 TL'den almış, kayıtlı fındık alımları için de 2 TL destekleme ödemesi yapmıştır (TMO, 2018).

2019 yılı fındık ürünü için, 17 TL/da mazot, 4 TL/da gübre desteği için toplamda 21 TL/da, Alan Bazlı Gelir Desteği için de 170 TL/da ödeme yapılmıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019). TMO ise Giresun kalite kabuklu fındığın kilosunu 17 TL'den, Levant kalite kabuklu fındığın kilosunu 16,50 TL'den ve diğer kalite kabuklu fındığın kilosunu 15,50 TL'den almıştır (TMO, 2019). Tablo 2.5.'te, TMO'nun fındık alım miktarı ve ödemeleri gösterilmiştir.

Tablo 2.5. Dönemlere göre TMO'nun fındık alım miktarı ve ödemeleri. (Ulusal Fındık Çalıştayı, 2019)

Dönemler	Üretici Sayısı	Üreticiden Alım Miktarı (Ton)	FİSKOBİRLİK'ten Alım Miktarı (ton)	Toplam	Üreticiye Alım Ödemesi (Milyon TL)	FİSKOBİRLİK'e Alım Ödemesi (Milyon TL)	Toplam (Milyon TL)
2006-07	58.910	162.489		162.489	613		613
2007-08	47.853	94.641	63.373	162.014	485	255	
2008-09	151.601	367.270	1796	369.046	1600	81	
2016-17	79.487	143.293		143.293	1368		1368
2017-18	6747	6995		6995	105		105
Toplam	344.598	774.668	69.169	843.837	4171	263	4434

Genel olarak fındığa yönelik uygulanan devlet politikalarında karşımıza çıkan durum; devletin fındığı desteklemeden giderek çekilmesi ve yerini serbest piyasa aktörlerine bırakmasıdır. Günümüzde, özellikle fındığın pazarlanması sürecinde fındık tüccarlarının son derece aktif olduğu görülmektedir. Devletin fındığa verdiği istikrarsız

taban fiyatları sebebiyle üreticiler, ürünlerini tüccarlara, açıklanan fiyattan daha düşük fiyata satmak durumunda kalmaktadırlar.

2.5.3.7. Ferrero

Ferrero Türkiye, Ferrero Grup'un bir parçası olarak 1999 yılında, grubun önde gelen markaları Nutella, Kinder Surprise, Ferrero Rocher'i Türkiye'deki tüketicisiyle buluşturmak amacıyla kurulmuştur (Ferrero Resmî Web Sitesi). 2013 yılında Manisa fabrikasını açmış, 2014 yılında ise Trabzon'daki Oltan Gıda'yı satın alarak Ferrero Fındık'ı kurmuştur (Ferrero Resmî Web Sitesi). Türkiye'deki fındık ihracatının üçte birini tek başına gerçekleştiren Oltan Gıda'nın, İtalyan çikolata şirketi Ferrero Grup'una satılmış olması dünya fındık piyasasını ve çikolata sektörünü doğrudan etkilemiştir. (Anonim, 2014).

Devletin fındığa yönelik desteklerini kaldırmasının sonuçlarından birisini fındığın giderek piyasalaşması ve ürün taban fiyatlarının serbest piyasa koşullarına göre belirlenmesi ile birlikte, özel bir şirketin Türkiye'deki fındık üretiminde etkin bir rol oynamaya başlaması olarak değerlendirebiliriz. Nitekim Ferrero, Türkiye'deki bir fındık şirketini satın alarak hem ülkenin fındık ihracatında etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Örneğin, 2019-2020 sezonunun verilerine göre toplamda 351.974.314 \$ (Dolar) değeriyle Türkiye'de en fazla fındık ihracatı yapan firma Ferrero'dur (KİB, 2020).

Ferrero'nun Türkiye'de üretilen fındıkların çoğunluğunu satın alıp yurtdışına ihraç etmesi, fındığın piyasalaşmasının da önünü açmaktadır. Ferrero'nun yalnızca fındığın piyasalaşmasında değil, üretim sürecinde de etkili olmaya başladığı görülmektedir. Özellikle fındık üretiminin makineleşmesine yönelik olarak birtakım uygulamalar gerçekleştirmekte ve üreticileri bu konu hakkında bilgilendirmektedir. Ferrero, hem serbest piyasadaki hem de TMO'nun fındık alımındaki taban fiyatlarının da belirlenmesinde etkili olmakta, düşük taban fiyatları ile üreticilerin ürünlerini satın alarak hem kendi fabrikalarında kullanmakta hem de ihraç etmektedir. Fındık üreticileri ise düşük taban fiyatları karşılığında uluslararası bir şirket için üretim yapmaktadırlar.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni, araştırma süresi boyunca araştırmanın problemine ve amacına uygun olarak veri toplanabilecek bütün kişileri tanımlamaktadır. Bu araştırmanın evreni; Ordu il sınırları içerisinde fındık üretimi gerçekleştiren üreticiler olarak belirlenmiştir.

Örneklem; “bir araştırmacının daha büyük bir havuzdan seçtiği ve nüfusa genellediği daha küçük bir örnek olaylar kümesidir (Neuman, 2013, s. 319)”. Araştırma evreni içerisinden seçilen, araştırmanın amacını ve problemini temsil edebileceği düşünülen grup örneklem olarak ifade edilmektedir. Neuman’a (2013, s. 320) göre, nitel araştırmacılar örnek olayları yoğun biçimde incelemek için çok büyük örnek sayıda örnek olaylar arasından temsili bir örneklem çekerler ve genelde olasılığa dayalı olmayan ya da rastlantısal olmayan örneklem seçme eğilimindedirler. Buna göre, bu araştırma uygulamaya dayalı nitel bir araştırma olması nedeniyle yarı yapılandırılmış mülakatların uygulanacağı görüşmeciler, nitel araştırma örneklem seçim tekniklerinden amaçsal (yargısal, amaçlı) örneklem seçim tekniği ile seçilmiştir. Amaçsal örneklem seçim tekniğinin avantajı, küçük bir örneklem grubunun içerisinde araştırma evreninin farklı özelliklerini barındıran bir kesitini kapsayabilmesidir (Kümbetoğlu, 2015, s. 99). Amaçsal örneklem seçim tekniğinde, örnekleme oluşturacak birimler, evreni en iyi temsil edeceği, kolay bilgi toplanabileceği ve cevapsız soru bırakmayacağı düşünülen birimlerden seçilir. Bu örnekleme, örneğe seçilen bir birime ulaşamaması veya farklı nedenlerle araştırma kapsamına alınamaması durumlarında onun yerine benzer bir birim seçilebilmektedir (Ergin, 1994, s. 93).

Araştırmanın gerçekleştiği köyler Fatsa ilçesine bağlı Güvercinlik köyü ile Ünye ilçesine bağlı Dumanlı köyüdür. Bu köylerin seçilmesinin nedeni Güvercinlik köyünün deniz kıyısına yakın, Dumanlı köyünün de bir dağ köyü olması açısından iki farklı köy tipinde araştırmayı gerçekleştirmektir. Bu iki köyün seçilmesinin bir başka nedeni, araştırmacının ailesinin bu köylerde doğup büyümesi sebebiyle köylerin araştırmacıya yarı yapılandırılmış mülakatları uygulayabilmesi için görüşmeciler sağlıyor olmasıdır. Yine araştırmacının kendisinin de köyleri tanıyor olması da bu köylerde çalışmanın yürütülmesinde bir başka etkidir. Kısacası, bağlamsal olarak araştırmacıya çeşitli avantajlar sağlaması nedeniyle araştırma Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde gerçekleşmiştir.

Araştırma; Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde fındık üretimi yapan üreticileri kapsamaktadır. Mevcut köylerde doğup büyüdüğü, geçici ya da sürekli yaşadığı halde fındık üretimi gerçekleştirmeyen köylüler araştırmanın dışında bırakılmıştır. Araştırmanın amacına ve problemine göre yalnızca Güvercinlik ya da Dumanlı köylerinde fındık üretimlerini gerçekleştiren üreticiler araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırmada; 15 kişi Güvercinlik köyünden, 15 kişi de Dumanlı köyünden, yargısal örneklem seçim tekniği ile seçilen toplamda 30 kişiye yarı yapılandırılmış mülakat uygulanmıştır. Mülakatlar önce Güvercinlik, sonra da Dumanlı köyünde gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin sayısı, saha sürecinde yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlardan alınan yanıtlara göre belirlenmiştir. Cevapların belli bir görüşmeci sayısından sonra tekrar edilmesi sonucunda iki köyde de 15'er, toplamda 30 görüşmeci araştırma için yeterli görülmüştür.

Araştırmanın örneklemini, 25 erkek 5 kadın görüşmeci oluşturmaktadır. Örnekleme oluşturan görüşmecilerdeki kadın-erkek sayısındaki eşitsizlik, iki köyde de hem ailenin reisi olarak görülüp hem de fındık üretiminin her aşamasından kendisi sorumlu olan kadınların çok az olmasıdır. Köylerde erkeklerin hane reisi olarak kabul edilmesi, fındığın genel olarak üretiminden ve pazarlanmasından sorumlu olan kişilerin erkekler olması sebebiyle, kadın fındık üreticisi sayısı iki köyde de azdır. 5 kadın görüşmeciden 4 kişi, eşleri öldükten sonra hane reisliğini, toprakların ve fındığın sorumluluğunu üstlenebilmişlerdir. 1 kadın görüşmeci de kendisine baba mirasından fındık bahçesi kalmasıyla fındık üreticisi olarak tarımsal üretimde yer almıştır.

3.2. Araştırma Tipi

Bu araştırma, uygulamaya dayalı nitel bir araştırmadır. Araştırma, amacına göre betimseldir. Tarımda gelişen kapitalist ilişkileri, küçük metâ üreticiliğini, devletin tarıma ve fındığa yönelik uyguladığı politikalarındaki dönüşümün fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerini ve mevcut duruma yönelik görüşlerini betimsel araştırma tipiyle sosyolojik olarak inceleyebilmek ve yorumlayabilmek amacını taşımaktadır. Araştırma; 2019 yılının fındık hasadı döneminde, Ordu'nun Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde gerçekleştirilmiş olması sebebiyle kesitsel bir araştırmadır.

3.3. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Creswell'e (2015, s. 48) göre, bir problemi keşfetmek, kompleks bir konuya ayrıntılı bir anlayış getirmek, çalışmadaki görüşmecilerin konuyu hangi bağlamda ele aldıklarını anlamak, nicel ölçümlerin ve istatistiksel analizlerin probleme uymaması durumunda nitel araştırma yöntemi kullanılır. Bu çalışmada; tarımda gelişen kapitalist ilişkileri, küçük metâ üreticiliğini, devletin tarıma ve fındığa yönelik uyguladığı politikalarındaki dönüşümün fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerini ve mevcut duruma yönelik görüşlerini ayrıntılı bir şekilde, örneklemin bağlamıyla da inceleyebilmek için uygulamaya dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, metodolojik yaklaşımlardan yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı benimsenmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinin belirlenmesi; araştırmanın amacına göre nasıl yürütüleceğinin planlamasını da sağlamaktadır. Durum çalışmaları; araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir durum ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkında gözlemler, mülakatlar, görsel-işitsel materyaller ve dokümanlar aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2015, s. 97). Nitel araştırmalarda durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır, bir duruma ilişkin etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler, vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ile ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 77). Bu yüzden bu çalışmada, tarımda gelişen kapitalist ilişkileri, küçük metâ üreticiliğini, devletin tarıma ve fındığa yönelik uyguladığı politikalarındaki dönüşümün fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerini ve mevcut duruma yönelik görüşlerini sosyolojik olarak inceleyebilmek için durum çalışması modeli benimsenmiştir.

Nitel araştırmaların temel karakteristiği, araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koymak ve dünyayı araştırma öznelerinin gözünden görmektir ve nitel araştırmalarda kullanılan görüşme tekniği de görüşmecilerin anlam dünyalarını, duygu ve düşüncelerini derinlemesine ortaya çıkarmada önemli bir yöntemdir (Kuş, 2012, s. 87). Bu yüzden de çalışmada, nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi uygulanmıştır.

Mülakat sorularının hazırlanmasında, saha sürecinde köyler ve fındık üretimi hakkında daha detaylı bilgi alabilmek için iki köyde de gerçekleştirilen ön görüşmeler ve 2019 yılının Nisan ayında Fatsa Ticaret Borsası Genel başkanı ile Ünye Ticaret Borsası üyeleri ile gerçekleştirilen görüşmeler oldukça yardımcı olmuştur. Mülakat soruları, saha araştırmasına başlamadan önce iki köyde de ikişer kişide uygulanıp, araştırmacı tarafından gözden geçirilip, yeniden değerlendirilmiştir. Sonrasında da mülakat örneklem üzerinde uygulanmıştır.

3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında; 15 kişi Güvercinlik köyünden, 15 kişi de Dumanlı köyünden olmak üzere toplamda 30 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Mülakatlar 10.07.2019 ile 15.08.2019 tarihleri arasında, araştırmacının kendisi tarafından görüşmecilere uygulanmıştır. Mülakatlar için, görüşmecilerin evlerine gidilmiş ve mülakatların tamamı görüşmecilerin evlerinde gerçekleşmiştir. Veri toplama sürecinde, toplamda 35 mülakat yapılmıştır. Ancak 5 kişi, mülakat sorularının fazla olmasını ve mülakat süresinin uzunluğunu neden olarak göstererek mülakatları yarıda kestikleri için 5 mülakat iptal edilmiştir. Mülakatlarını yarıda kesen görüşmecilerin yerine, bu görüşmecilerin köylerindeki başka kişilere ulaşılmaya çalışılmış ve mülakatlar tamamlanmıştır. Toplamda 30 mülakat veri analizine dâhil edilerek yorumlanmıştır. Mülakatların en kısısı 40.23, en uzun 01.56.23 olmak üzere, tüm mülakatların toplam süresi 50 saat 8 dakika şeklinde kaydedilmiştir. Mülakatlar ses kayıt cihazıyla ses kaydına alınarak kişisel bilgisayarda deşifresi yapılmıştır.

3.5. Araştırmadan Elde Edilen Verilerin Yorumlanması

Araştırmadan elde edilen bulguların çözümlemesi kodlama yöntemi ile yapılmıştır. Mülakatların ses kayıtlarının deşifresinin yapılmasının ardından, mülakat deşifrelerinin tamamı okunarak kodlar elde edilmiş ve bu kodlar bir araya getirilerek genel temalar oluşturulmuştur. Ortaya çıkan genel temalar ile araştırma bulguları yorumlanmıştır.

Araştırma problemine ve amacına uygun olarak, elde edilen bulgular; üreticilerin geçinebilmek için geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejileri, tarım politikalarının dönüşümü ile birlikte tarımda piyasalaşma süreci, hane emeğinin kullanımı ve üretim ilişkisi ve toprak ile üreticilik şeklinde yorumlanmıştır.

3.6. Araştırmanın Zorlukları

Her araştırmanın birtakım zorlukları vardır. Tarımsal politikaların değişimine bağlı olarak kırsal Türkiye'nin ve tarımsal üretimin dönüşümünü sosyolojik bir bakış açısıyla incelemeye çalışan bu araştırma da birtakım zorluklar ortaya çıkmıştır. Araştırmanın en büyük zorluğu saha sürecinde yaşanmıştır. Özellikle köylerde mülakatlar yapılacak görüşmecilerin ayarlanması, saha sürecinin tahmin edilenden daha uzun sürmesine neden olmuştur. Fındık hasadı zamanı üreticiler gündüz vaktinde evde olmamaları, bahçelerinde fındık toplamaları ve bu süreçte de mülakat yapamayacakları gibi ihtimaller düşünülerek, saha çalışmasına fındık hasadından yaklaşık 20 gün önce başlanmıştır. Mülakatlar ilk olarak Güvercinlik köyünde uygulanmaya başlanmıştır. Bunun sebebi ise Güvercinlik köyünde, görüşmecilerin genel olarak üretim yaptıkları köyde ikamet etmeleri ve hane sayısının daha fazla olması sebebiyle görüşmecilere daha kolay ulaşılabilmek düşüncesidir. Nitekim öngörüldüğü gibi, Güvercinlik köyündeki mülakatlar 10 gün gibi kısa bir sürede tamamlanmıştır.

Görüşmecilere ulaşabilme konusunda Dumanlı köyünde güçlükler yaşanmıştır. Dumanlı köyündeki üreticilerin büyük bölümü köyde değil de köye yakın ilçelerde veya büyük şehirlerde ikamet etmeleri sebebiyle mülakat yapılabilecek kişilere kolaylıkla ulaşılamamıştır. Köyde olan üreticiler de gündüzleri, fındık hasadı öncesindeki fındığın ıskın alma ve tırpan atma gibi bakım işlerinde çalışmaları sebebiyle, bu üreticiler de akşam evlerine gidilerek görüşülmüştür. Köydeki üreticilerin fındık hasadına yakın köylerindeki evlerine gelmeleriyle birlikte mülakatların uygulanması hız kazanmıştır. Yaklaşık 25 gün gibi bir süre içerisinde de Dumanlı köyündeki mülakatlar tamamlanmıştır.

Araştırmanın gerçekleştiği iki köyün de araştırmacının anne ve baba köyleri olması sebebiyle, araştırmacının bu köylerdeki sosyal sermayesi kuvvetlidir. Dolayısıyla araştırmacının köylerdeki insanlar tarafından yabancı biri olarak algılanıp, mülakat yapılmasına şüpheyle yaklaşılması durumu genel olarak meydana gelmemiştir. Yalnızca 5 görüşmeci, mülakatların uzunluğunu gerekçe göstererek mülakatı yarıda kesmiştir. Bu görüşmecilerin mülakatları iptal edilerek köy içerisindeki başka kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bütün bunlara rağmen araştırma sorunsuz bir şekilde tamamlanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Giriş

Araştırmanın problemine ve amaçlarına göre, elde edilen bulgular altı bölümde incelenmiştir.

- Giriş bölümünde örneklemin ve araştırmanın gerçekleştiği köylerin genel özellikleri, Ordu ilinin büyükşehir olması sürecinin köyler üzerindeki etkileri, yarı yapılandırılmış mülakatlara göre fındık üretimin genel özellikleri, üretim sürecinin aşamaları ve fındık üretiminin zorlukları ve bu zorluklar karşısında alınan tedbirler incelenmiştir.
- İkinci bölümde, özellikle 2000 yılı sonrasında tarımda kapitalist ilişkilerin yeni bir boyut kazanması ve devletin tarıma yönelik desteğini azaltmasıyla birlikte tarım politikalarında yaşanan dönüşüm sonucunda küçük metâ üreticilerin yaşadıkları zorluklara rağmen varlıklarını devam ettirmek için geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejileri incelenmiştir.
- Üçüncü bölümde, devletin fındık üretimine yönelik desteklerinde geçmişten günümüze meydana gelen dönüşümün ve günümüzde uygulanan destek politikalarının üreticileri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bölümde, fındık üreticilerine verilen Alan Bazlı Gelir Desteği, tarımsal ürün fiyatlarının belirlenmesi, üreticilerin tarımsal yıllık geliri ve ürün fiyatlarına yönelik tutumları, FİSKOBİRLİK'in fındık alımı yaptığı dönem, daha sonrasında FİSKOBİRLİK'in özelleştirilmesiyle birlikte serbest piyasa aktörlerinin fındığın pazarlanma sürecinde etkin rol oynamaya başlaması ve günümüzde de devletin TMO aracılığıyla fındık alımı yapması değerlendirilmiştir.
- Dördüncü bölümde, üreticilerin kullandıkları tarımsal girdiler ve tarımsal aletler ve makineler incelenecektir. Tarımsal girdiler ile ilgili olarak, mülakatlara göre bu girdilerin maliyeti ve kullanımı değerlendirilmiştir. Tarımsal aletler ve makineler ile ilgili olarak ise küçük metâ üreticilerinin üretim potansiyelini arttırmak için fındık üretiminde sınırlı sayıda kullandıkları aletlerin ve makinelerin üretim süreci üzerindeki etkileri incelenmiştir.
- Beşinci bölümde, küçük metâ üretiminde hane emeğinin kullanımı incelenecektir. Fındık üretim küçük aile işletmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla üretim sürecinde hane emeğinin önemi büyüktür. Bu bölümde, özellikle kadın emeğinin üretim sürecindeki önemi vurgulanarak tarımsal

Üretimdeki cinsiyete dayalı rol paylaşımı ve kadının kırsal kesimdeki konumuna değinilmiştir. Yine bu bölümde, fındık üretiminde hane emeğı ile birlikte yabancı ücretli emek kullanımı da incelenmiştir.

- Altıncı bölümde ise Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde fındık üretiminde toprağın önemi; toprak kullanımı, toprak mülkiyeti, toprak mülkiyeti araçları ve üreticilerin genel olarak geleceğı yönelik beklentileri çerçevesinde tartışılmıştır.

4.1.1. Araştırmanın örnekleme hakkında genel değerlendirme

Araştırmanın örneklem grubunu toplamda 30 kişi oluşturmaktadır. Örneklem grubundan 15 kişi Güvercinlik köyünden, 15 kişi ise Dumanlı köyündendir. Görüşmecilerin tamamı Ordu doğumludur. Görüşmecilerden 13 kişi Güvercinlik köyünde, 3 kişi Dumanlı köyünde, 10 kişi Fatsa’da, 1 kişi Ünye’de ve 3 kişi de İstanbul’da sürekli olarak yaşamaktadırlar. Görüşmecilerden 25 kişi erkek, 5 kişi ise kadındır. Tablo 4.1.’de örneklem grubunun yaş, cinsiyet, doğum ve sürekli olarak yaşadıkları yer, medeni durumları ve meslekleri gösterilmektedir. Görüşmecilerin her biri rastgele isimlendirilerek araştırmada yer verilmiştir.

Tablo 4.1. *Örneklem grubunun demografik bilgileri*

Görüşm eciler	Yaş	Cinsiyet	Doğum Yeri	Medeni Durumu	Eğitim Durumu (Mezun)	Meslek	Sürekli Olarak Yaşadığı Yer
Ali	50	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	Ön lisans	İtfaiyeci	Fatsa
Veli	65	Erkek	Fatsa- Yenipazar	Evli	İlkokul	Kuyumcu	Fatsa
Ahmet	55	Erkek	Güvercinlik köyü	Bekâr	Ortaokul	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Mehmet	60	Erkek	Fatsa	Evli	Üniversite	Emniyet Müdürü	Güvercinlik köyü
Yusuf	74	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	Ortaokul	Memur	Güvercinlik köyü
Hüseyin	41	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	İlkokul	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Hasan	66	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	Lise	Memur	Güvercinlik köyü
İhsan	65	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	Ortaokul	Memur	Güvercinlik köyü
Kemal	58	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	İlkokul	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Ayşe	75	Kadın	Ilıca-Çatak köyü	Bekâr	Okur- yazar değil	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Rıza	77	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	Ortaokul	Çiftçi	Güvercinlik Mahallesi
Salih	75	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	İlkokul	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Kenan	61	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	İlkokul	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Yücel	66	Erkek	Güvercinlik köyü	Evli	İlkokul	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Kerem	64	Erkek	Kavraz köyü	Evli	İlkokul	Çiftçi	Güvercinlik köyü
Ömer	67	Erkek	Dumanlı köyü	Bekâr	İlkokul	Emekli	Dumanlı köyü
Zeynep	69	Kadın	Dumanlı köyü	Bekâr	İlkokul	Çiftçi	İstanbul- Gaziosmanpaşa
Mustafa	62	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	Ortaokul	Aşçı	Fatsa
Halil	60	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	Ortaokul	Şoför (Serbest Meslek)	Fatsa
Ayla	67	Kadın	Sarıali köyü	Bekâr	Okur- yazar değil	Çiftçi	Dumanlı köyü
Celal	48	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	Ortaokul	Çiftçi	Fatsa
Leyla	77	Kadın	Dumanlı köyü	Bekâr	Okur- yazar değil	Çiftçi	Dumanlı köyü
Hülya	53	Kadın	Dumanlı köyü	Bekâr	Lise	Emlakçı (Serbest Meslek)	İstanbul- Bahçelievler
Cemal	63	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	Lise	Esnaf	Fatsa
İdris	68	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	İlkokul	İtfaiyeci	Fatsa

Tablo 4.1. (Devam) *Örneklem grubunun demografik bilgileri*

Görüşm eciler	Yaş	Cinsiyet	Doğum Yeri	Medeni Durumu	Eğitim Durumu (Mezun)	Meslek	Sürekli Olarak Yaşadığı Yer
Naci	56	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	İlkokul	Çiftçi	Fatsa
Memduh	54	Erkek	Sarıali köyü	Evli	İlkokul	Sıvacı (Serbest Meslek)	Fatsa
Murat	50	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	Ortaokul	Boyacı (Serbest Meslek)	Fatsa
Agâh	62	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	İlkokul	Aşçı	İstanbul- Bağcılar
Fikret	57	Erkek	Dumanlı köyü	Evli	Ön lisans	Memur	Ünye

Örnekleme bulunan kişilerin yaşları 41-77 arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 62,16'dır. Görüşmecilerden 23 kişi evli, 5'i kadın 2'si erkek olmak üzere 7 kişi de bekârdır. Bekâr olan kişilerden 2 erkek ve 1 kadın görüşmeci boşanmış, 4 kadın görüşmecinin ise eşleri vefat etmiştir.

Görüşmecilerin çocuk sayısı 1-7 arasında değişmektedir ve ortalama çocuk sayısı 3,46'dır. Görüşmecilerin çocuklarının yaşları 2-58 aralığında değişmektedir. Çocuklardan 10-17 yaş aralığında olan 6 çocuğun tamamı öğretimlerine devam etmektedir. 19-21 yaş aralığındaki toplamda 4 çocuk ise üniversite öğrenimine devam etmektedir. Sürekli olarak köylerinde ikamet eden 16 kişinin toplamda 54 çocuğu vardır. Bunlardan köy içerisinde ailesinden ayrı evde yaşayan 8 çocuk, ailesiyle birlikte yaşayan 7 çocuk olmak üzere toplamda 15 çocuk köyde yaşamaktadır. Sürekli olarak köyde ikamet etmeyen görüşmecilerden hiç birisinin çocukları sürekli olarak köyde ikamet etmemektedir. Görüşmecilerin çocukları genellikle büyük şehirlere ya da köyün yakınındaki ilçelere çalışmak ve üniversite okumak için gittikleri için ortalama hane büyüklüğü de nispeten küçüktür. Hane kişi sayısı 1-6 aralığında değişirken, hane kişi sayısı ortalaması 2,86. Genellikle ailelerini görmek ve tatil için gelen görüşmecilerin çocukları, fındık hasadı sürecinde etkin olarak yer almadıkları görülmektedir. İki köyde de genç nüfusun iş ya da eğitim nedeniyle köylerden göç ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla köyde yaşayanların ve fındık üreticisi olarak çalışanların yaş ortalaması da yükselmektedir. Tablo 4.2.'de, görüşmecilerin hanedeki kişi sayısı, aylık kişisel ve hane gelirleri gösterilmektedir.

Tablo 4.2. *Örneklem grubunun hane kişi sayıları ve gelir durumları*

Görüşmeciler	Hanedeki Sayısı	Kişi	Emekli Maaşı	Aylık Gelir	Kişisel	Aylık Geliri	Hane
Ali	5		0 TL	5000 TL		6300 TL	
Veli	2		2000 TL	2000 TL		2000 TL	
Ahmet	3		0 TL	0 TL		0 TL	
Mehmet	3		4000 TL	4000 TL		10 000 TL	
Yusuf	2		2000 TL	2000 TL		4000 TL	
Hüseyin	5		0 TL	0 TL		1500 TL	
Hasan	3		3000 TL	3000 TL		5000 TL	
İhsan	3		2500 TL	2500 TL		6520 TL	
Kemal	4		0 TL	0 TL		4020 TL	
Ayşe	1		1800 TL	1800 TL		1800 TL	
Rıza	3		3500 TL	3500 TL		3500 TL	
Salih	2		1500 TL	1500 TL		1500 TL	
Kenan	3		2000 TL	2000 TL		2000 TL	
Yücel	5		1300 TL	1300 TL		3320 TL	
Kerem	3		1500 TL	1500 TL		3520TL	
Ömer	1		2000 TL	2000 TL		2000TL	
Zeynep	2		1500 TL	1500 TL		3520 TL	
Mustafa	4		1800 TL	3600-4000 TL		6000 TL	
Halil	2		2000 TL	2000 TL		4430 TL	
Ayla	1		1000 TL	1000 TL		1000 TL	
Celal	4		0 TL	0 TL		3220 TL	
Leyla	1		0 TL	600 TL		600 TL	
Hülya	2		0 TL	2000 TL		4000 TL	
Cemal	3		2000 TL	4000 TL		4000 TL	
İdris	3		2430 TL	2430 TL		2430 TL	

Tablo 4.2. (Devam) *Örneklem grubunun hane kişi sayıları ve gelir durumları*

Naci	6	1500 TL	1500 TL	2800TL
Memduh	3	0 TL	2000-2500 TL	2000-2500TL
Murat	4	0 TL	2000-2500 TL	4020-4520 TL
Agâh	2	1800 TL	5000 TL	5000 TL
Fikret	2	3000 TL	3000 TL	5500 TL

Görüşmecilerin aylık kişisel gelir ortalaması 2091 TL'dir. Aylık hane gelir ortalaması ise 3516 TL'dir. Erkek görüşmecilerden 4 kişinin kayıtlı olarak geliri bulunmamaktadır. Bu kişilerden Ahmet, geçimini yalnızca fındıktan elde ettiği gelirle sağlarken, Hüseyin'in Kemal'in ve Celal'in kişisel gelirleri bulunmazken, bu kişilerin aylık hane gelirlerini tarım dışı işlerde çalışan diğer hane üyelerinin kişisel geliri oluşturmaktadır. Diğer erkek görüşmeciler ile ilgili olarak; 1 kişi memur, 2 kişi serbest meslek çalışanı, 3 kişi emekli işçi ve 15 kişi de çiftçilikle birlikte emekli maaşlarıyla geçimlerini sağlamaktadırlar. Kadın görüşmecilerden ise 1 kişi yaşlılık maaşı almakta, 1 kişi serbest meslek çalışanı, 1 kişi emekli ve 2 kişi de vefat eden eşlerinden kalan emekli maaşını almaktadırlar. Görüşmecilerin hepsinin babalarının mesleği çiftçilik, annelerinin mesleği ise ev kadınlığıdır. Görüşmecilerin yarısından fazlasının aylık gelirinde ve hane geçiminde emeklilik maaşının önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

Görüşmecilerin sosyal güvence türleri incelendiğinde, 5 kişi BAĞ-KUR'lu, 11 kişi SSK'lı, 6 kişi Emekli Sandığı mensubu, 1 kişi Yeşil Kartlı ve 6 kişinin de hiçbir sosyal güvencesi yoktur. Görüşmecilerden 1 kişi (Rıza) ise, hem BAĞ-KUR'dan emekliliği hem de 1973-1977 yılları arasında yapmış olduğu Bolaman Belediyesi Başkanlığı hizmetinden dolayı Emekli Sandığı'ndan emekliliği mevcuttur.

Görüşmecilerin tamamı fındık üreticisidir. Görüşmecilerin hepsi kendi bahçelerinde, kendileri için fındık üretimi yapmaktadırlar. Görüşmecilerin toprak mülkiyeti incelendiğinde; 21 kişinin fındık bahçesinin tapusu kendi üzerine, 3 kişinin bahçesinin tapusunun bir kısmı kendisi üzerineyken bir kısmı da kardeşleriyle ortak (müşterek) tapu ve 6 kişinin bahçelerinin tamamı kardeşleriyle müşterek tapu şeklindedir. Bahçeleri müşterek tapulu olan 3 erkek görüşmeci, babalarından miras kalan fındık bahçelerini aralarında bölüşmüşler ancak bahçelerin tapularını resmi olarak üzerlerine almamışlardır. Bu durumun nedeni olarak da tapu işlemleri için masraf yapmak istemediklerini belirtmişlerdir.

Kadın görüşmeciler için ise; 4 kadın görüşmeci, eşleri ölene kadar fındık üretiminin denetlenmesi ve fındığı pazarlanması sürecinde etkin rol oynayamamışlardır. Bu işlerle eşleri ilgilenirken, bu kadın görüşmeciler sadece fındık hasadı zamanında çalışmışlar ve emeklerinin karşılığını da sadece ürünün pazarlanması şeklinde almışlardır. 4 kadın görüşmeci de eşleri vefat ettikten sonra fındık üretiminin ve pazarlanmasının kontrolünü elde edebilmişlerdir. Toprak mülkiyeti ile ilgili; 2 kadın görüşmeci, eşleri vefat ettikten sonra toprakların mülkiyetini elde edebilmiş, 2 kişi de eşlerinden kalan toprakların da müşterek tapulu olması sebebiyle bahçelerin tapularını kendi üzerlerine alamamıştır. 1 kadın görüşmeci de babasından kendisine fındık bahçesi miras kalmasıyla birlikte fındık üretiminde yer almaya başlamıştır.

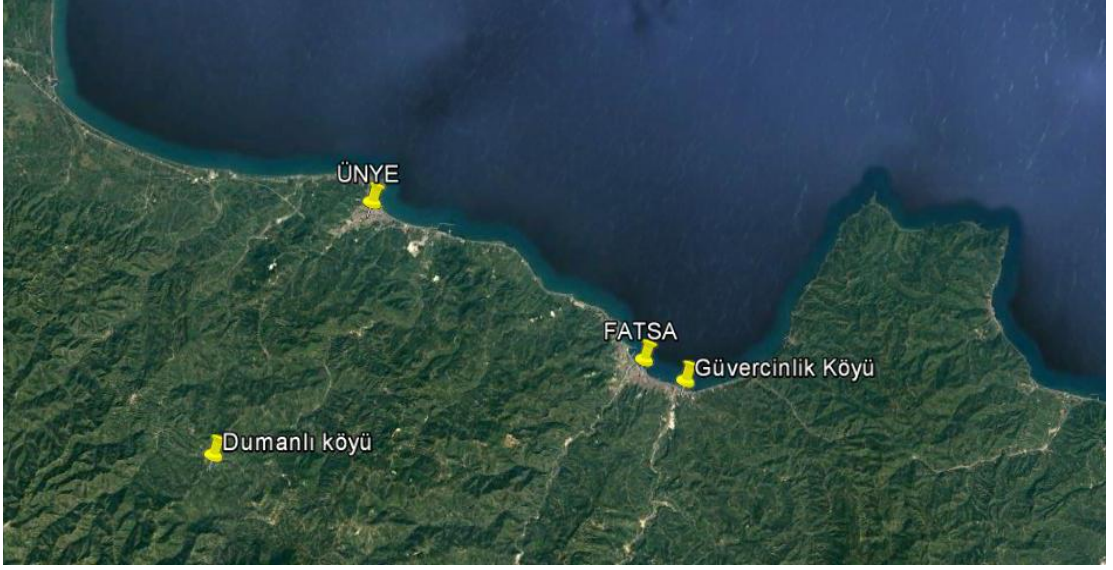
Araştırmada kadın-erkek sayısındaki dengesizliğin nedeni, iki köyde de hane reislerinin genellikle erkeklerden oluşması ve hanedeki kadınların üretici olarak görülmemesidir. Kadınların fındığın üretimi ve pazarlanması sürecinde aktif olmaları iki köyde de genellikle ancak eşleri vefat ettiğinde mümkün olmaktadır.

Dolayısıyla, köylerde fındık üretim sürecinde ve pazarlanmasında söz sahibi olan kişilerin hanedeki erkekler olması ve fındık üretiminde ve pazarlanmasında söz sahibi olan kadınların çok az olması nedeniyle araştırma örneklemini oluşturan kadın-erkek sayısında dengesizlik durumu mevcuttur. İki köyde de bu dengesizlik durumunu giderecek kadın görüşmeci bulunamaması nedeniyle araştırma örnekleminde yalnızca 5 kadın yer almaktadır.

Evli olan 23 erkek görüşmeciden 14 kişinin eşi ev kadını, 3 kişinin eşi işçi, 6 kişinin eşi emeklidir (3 kişi hemşire, 1 kişi öğretmen, 2 kişi de işçi emeklisi).

4.1.2. Araştırmanın gerçekleştiği köyler hakkında genel değerlendirme

Araştırmanın gerçekleştiği köyler, Ordu'nun Fatsa ilçesine bağlı Güvercinlik köyü ile Ünye ilçesine bağlı Dumanlı köyüdür. Güvercinlik köyü, sahil bölgesinde yer alan bir köyken Dumanlı köyü ise şehir merkezine uzakta olan bir dağ köyüdür. Dumanlı köyü, Erenyurt Kasabası'na bağlı bir köy statüsündeyken, 2013 yılında Ordu ilinin büyükşehir olmasıyla birlikte köyler ve kasabalar mahalle statüsünü almış, Erenyurt Kasabası, Erenyurt Mahallesi'ne dönüşmüş ve kendisine bağlı olan 8 köyden biri olan Dumanlı köyü de küme evler olarak mahalle statüsünü almıştır. Aşağıdaki haritada Güvercinlik ve Dumanlı köylerinin konumları gösterilmiştir.

Görsel 4.1. Güvercinlik ve Dumanlı köylerinin konumları (Kaynak: Google Earth)

Erenyurt Mahallesi, toplamda 1600 haneden oluşurken Dumanlı köyü 150 haneden oluşmaktadır. Ünye ilçesinin nüfusu 126.702 kişiden, Erenyurt Mahallesi'nin nüfusu 1390 kişi (TÜİK, 2019), Dumanlı köyünün nüfusu yaklaşık 320 kişiden oluşmaktadır. Köyün nüfusu az olmakla birlikte, şehir merkezine olan ulaşımı da zordur. Bu köydeki insanlar genellikle büyük şehirlerde ve köye yakın ilçelerde yaşamaktalar, fındığın bakım ve hasat zamanı için köylerindeki evlerine gelip fındık üretim sürecinde yer almaktadırlar. Köyün şehirle olan ulaşımının zor olması, iklim koşullarının daha zorlu geçmesi ve köyde fındık hasadı haricinde insanların başka bir işle meşgul olmamaları gibi sebepler sonucunda, köydeki insanlar çevre ilçelere veya büyük şehirlere göç etmişler ancak mevsimlik olarak köye gelmektedirler.

Dumanlı köyünün bir dağ köyü olması sebebiyle arazi yapısı daha parçalı ve engebelidir. Üreticilerin fındık bahçeleri evlerinden uzakta, engebeli ve ormanlık bölgelerdedir. Bu durum da fındık hasadı sürecini güçleştirmektedir. Geçimlik üretim yapılan bu köyde 1960'lara kadar mısır ve buğday gibi ürünler ağırlıklı olarak yetiştirilirken, fındık üretiminin yaygınlaşmasıyla ve köylülerin fındıktan gelir elde edebileceklerini düşünmesiyle mısır ve buğday tarlaları fındık bahçesine dönüştürülmüştür. Günümüzde de köyde başat ürün olarak fındık yetiştirilmekte ve tarımsal arazilerin büyük bölümünü fındık bahçeleri oluşturmaktadır. Günümüzde köyde buğday hiç yetiştirilmezken, mısır ise sadece hanelerin ev içindeki tüketimini karşılayacak kadar yetiştirilmektedir.

Deniz kıyısına daha yakın olan Güvercinlik köyünde günümüzde yaklaşık 450 hane bulunmaktadır. Fatsa ilçesinin nüfusu 116.154, köyün nüfusu 1050 kişiden oluşmaktadır (TÜİK, 2019). Bu köy, konumu itibarıyla Dumanlı köyüne göre yüksekliği daha az, ılıman bir iklime sahip ve daha düz bir arazi yapısına sahiptir. Köyün ulaşım olanakları Dumanlı köyüne göre daha fazladır. Köyün nüfusu Dumanlı köyüne oranla daha yüksektir. Tarımsal üretim açısından, köydeki fındık bahçeleri Dumanlı köyüne göre daha düz, üreticilerin evlerine daha yakındır. Bu durum da fındık üretiminde köydeki üreticiler için bir avantaj oluşturmaktadır.

Araştırmada, iki köy ile ilgili karşımıza çıkan en büyük farklılık, fındık hasadı zamanlarındaki farklılıktır. Güvercinlik köyünde fındık hasadı dönemi, havanın daha sıcak olması sebebiyle fındık Dumanlı köyüne göre daha erken olmakta ve hasat da yaklaşık 10-15 gün erken başlamaktadır. Hasat zamanı havanın sıcak olması sebebiyle üreticilerin hasat zamanı aksamamakta, harmana serilen fındık kolayca kurumaktadır. Ancak Dumanlı köyünde hasat zamanı havaların daha serin, sisli ve yağışlı gitmesi nedeniyle üreticilerin bahçede çalışamama, harmana serilen fındığı kurutamama gibi güçlükler yaşamaları söz konusudur.

Güvercinlik köyünde de Dumanlı köyündekine benzer bir şekilde 1960'lara kadar mısır, buğday, Çorum fasulyesi gibi ürünler ağırlıklı olarak yetiştirilirken, sonrasında bu tarlalar fındık üretiminin yaygınlaşması ve fındıktan gelir elde edilebileceği düşüncesiyle fındık bahçelerine dönüştürülmüştür. Başat ürün olarak fındık yetiştirilmekte ve köyün tarımsal arazilerinin tamamına yakını fındık bahçesi olarak kullanılmaktadır. Mısır, fasulye, pancar gibi ürünler ev içi tüketimi karşılayacak kadar üretilmektedir. Dumanlı köyünden farklı olarak, iklim koşullarının elverişli olması sebebiyle köyde incir yetiştirmekte, köylüler fındık hasadından sonra incir toplayarak pazarda satmaktadırlar.

Araştırmaya göre iki köyde de hayvancılığın geçmişten günümüze azalmış olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenleri, köylerden kentlere gerçekleştirilen göçler ve köyde yaşamaya devam eden nüfusun yaşlı olması nedeniyle hayvan bakamamalarıdır. Güvercinlik köyünde yalnızca 4 kişi hayvancılık yaparken, Dumanlı köyündeki görüşmecilerin hiç birisi hayvancılık yapmamaktadır. Güvercinlik köyündeki görüşmeciler, yaşlılık nedeniyle hayvan bakamamaları ve hanenin genç üyelerinin de köyden göç etmiş olmaları nedeniyle hayvancılık yapamadıklarını belirtmektedirler. Dumanlı köyündeki görüşmeciler ise köye yalnızca fındık hasadı dönemi için geldikleri,

sürekli olarak köyün çevresindeki ilçelerde ya da İstanbul'da yaşamaları nedeniyle hayvancılık yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Güvercinlik köyünün konumu itibariyle ulaşım olanaklarının daha iyi olması sebebiyle, buradaki insanlar sürekli olarak köyde ikamet etmektedirler. İnsanlar şehirde çalışsalar bile köyün ulaşım olanaklarından dolayı köyün çevresindeki ilçelere taşınma ihtiyacı hissetmezler. Güvercinlik köyünde karşımıza çıkan bir başka durum, 1970'li yıllardan sonra işçi göçüyle birlikte bu köyden pek çok insanın Almanya'ya göç etmiş olmasıdır. Köyde geçimlerini sağlayamayıp Almanya'ya göç eden bu insanlar, kendileri gittikten bir süre sonra ailelerini de yanlarına almışlardır. Bir kısmı Almanya'da çalışıp emekli olduktan sonra köylerine geri dönerken bir kısmı da hâlâ yaşamını Almanya'da sürdürmektedir. Dumanlı köyünde ise böyle bir göç durumu söz konusu değildir.

Güvercinlik köyü ile ilgili olarak, köy hakkında bilgi almak üzere köyün şimdiki muhtarı, eski muhtarı ve köylülerle yapılan görüşmelere göre, köyde 1970'li yıllara kadar 'beylik' süreci yaşanmıştır. Görüşmelerde beylik olarak adlandırılan bu süreçte, köydeki arazilerin çoğu köyde var olan az sayıdaki beyin (toprak ağasının) elinde toplanmıştır. Yapılan ön görüşmelere göre, köydeki bu beyler, köydeki diğer küçük üreticilerin ürününün bir kısmına el koymaktaydılar. Burada, 'bey' olarak ifade edilen bu kişilerin tefeci olarak işlevleri de söz konusudur. Köylüler, kendi üretim araçlarını ve emeklerini kullanarak üretimlerini gerçekleştirirken, ürünlerinin bir bölümünü bey olarak ifade ettikleri kişiler ile paylaşmak durumunda kalmaktadırlar. Köylülere göre, 1960'ların başından itibaren bu beylerin topraklarını köylülere satmaya başlayarak köylerden göç etmeye başlamaları ve beylerin ölmesiyle birlikte 1970'lerin sonuna kadar beylik süreci giderek çözülmüştür. Dumanlı köyünün ise yapılan ön görüşmelere göre böyle bir beylik süreci olmamıştır. Dumanlı köyündeki yerli halk, genellikle ormanları önce mısır tarlasına, sonra da fındık bahçesine dönüştürerek tarımsal üretimlerini gerçekleştirmişlerdir.

4.1.3. Büyükşehir belediyeciliğinin köylere etkileri

10.07.2004 tarih ve 5216 sayılı kanuna göre büyükşehir belediyesi, en az üç ilçe ya da ilk kademe belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan; kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; idarî ve malî özerkliğe sahip ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmaktadır (Resmî Gazete, 2004).

Aynı kanuna göre “belediye sınırları içindeki ve bu sınırlara en fazla 10.000 metre uzaklıktaki yerleşim birimlerinin son nüfus sayımına göre toplam nüfusu 750.000'den fazla olan il belediyeleri, fizikî yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik düzeyleri de dikkate alınarak, kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir (Resmî Gazete, 2004)”.

14.03.2013 tarih ve 6447 sayılı kanun ile Ordu ilinde, “Ordu Belediyesinin mahalleleri merkez olmak üzere, Ordu Merkez ilçe sınırları içerisindeki köyler ile belediyelerden oluşan Altınordu ilçesi ve aynı ada sahip büyükşehir belediyesi kurulmuştur (Resmî Gazete, 2013)”. Bu yasa ile Altınordu merkez ilçe olmuş, ildeki köyler ve kasabalar mahalle statüsüne ulaştırılmıştır.

Yasaya göre köyler kalkmış gibi görünse de mahalleye dönüştürülmüş pek çok köy günümüzde de sosyolojik olarak köy özeliğini korumaya devam etmekte ve bölgede yaşayan insanlar tarafından da köy olarak adlandırılmaya devam etmektedir. Araştırmanın gerçekleştiği Güvercinlik ve Dumanlı köyleri için de benzer durum söz konusudur. İki köyde mahalle statüsünde olmasına rağmen, köyde yaşayan insanlar tarafından köy olarak ifade edilmeye devam edilmekte ve sosyolojik olarak köy yaşantısını sürdürmektedir.

İki köy de sosyolojik olarak köy özelliklerini korumaya devam etse de araştırmaya göre Ordu'nun büyükşehir olması iki köy üzerinde birtakım etkileri olmuştur. Bu etkiler, genel olarak köylerin yapısal ve altyapısal özellikleri ile ilgilidir. Görüşmeciler, Ordu'nun büyükşehir olmasının köylerine etkileri ile ilgili birtakım görüşler belirtmişlerdir. Bunlardan birisi, büyükşehir olmasıyla birlikte köylere yönelik hizmetin artığına yöneliktir.

Ya şöyle bir şey, büyükşehir olduktan sonra köyde... Ya mesela ilaçlama yapmaya geliyorlar mesela. Mesela tuvalet mesela şeyi oliye. Kanalizasyon olmayan yerlere kanalizasyon yapıyolar. Tuvalet kuyularını çekiyolar. Çöp konteynırları geldi, aha bak orda görüyon. Eskiden yoktu bunlar. Sen de biliyorsundur. Bunlar oldu yani. Güzel bir şey o açıdan (Ali, 50).

Ne oldu, bize çöp arabası hiç gelmiyordu, çöp arabası gelmeye başladı. Bizden çöp vergisi, çok güzel, önceden konteynır yokken ödüyorduk. İşte büyükşehir oldu onlar geldi. Her mahallede belki yoktur ama bizim mahallede var işte (Naci, 56).

Araştırmada, iki köy için de Ordu'nun büyükşehir olmasının olumlu etkileri köylere çöp konteynırının gelmesi olarak belirtilmiştir. Büyükşehir olmadan önce iki

köyde de çöp konteynırı bulunmamakta, köylüler çöplerini ya tarlalarının belli bir yerine atmaktalar ya da sobalarında yakmaktadırlar. Büyükşehir belediyeçiliğine geçilmesi ile birlikte iki köye de çöp konteynırları gelmiştir.

Hizmet durumuyla ilgili olarak, yukarıda belirtilen olumlu görüşlerin aksine büyükşehir belediyeçiliğine yönelik olumsuz görüşler de bulunmaktadır. Ordu'nun büyükşehir belediyesi olmasıyla belde belediyeliği kalkmış ve mahalleler tek bir ilçe belediyesine bağlanmıştır. Bu durumun sonuçlarından birisi, araştırmaya göre köylere verilen hizmetlerin aksamasıdır.

Olumsuz. Şöyle olumsuz bak. Daha hizmet var mı? Görüyon mu? Hizmet yok, bitti. Bolaman'da olsaydı giderdim belediye başkanının yanına. Bugün yaptırıamazsan yarın yaptırıyordun ama daha yok. On tane belediye başkanı vardı bu civarda diyelim. Şimdi bir tane belediye başkanı on tane belediye başkanının görevini yapacak. Yapabilir mi? Mümkün değil (Ahmet, 55).

İşte köy üzerindeki etkisi ne olacak. Vatandaş hizmetleri eskisi gibi seri şekilde yapılmıyor. Seri şekilde yapılmıyor. Eskiden var olan belediye reisi götürdü, gönderirdi. Ama şimdi Ordu büyükşehirden ve yahut onun emrinde çalışanlardan alacaksın. O zorlaştı. Çok zorlaştı. Ordu'nun büyükşehir olmasını ben büyük dert olarak nitelendiriyorum (Rıza, 77).

Yukarıdaki görüşmecilerin aktarımlarına göre belde belediyeçiliğine göre büyükşehir belediyesinde hizmetlerin daha yavaş ve aksayarak yapılması durumu söz konusudur. Her belediyenin kendi idaresinden sorumlu olması nedeniyle belde belediyeçiliğinin köylerin hizmet alabilmesi açısından daha iyi olduğu vurgulanmaktadır. İki köy için de Ordu'nun büyükşehir olmasıyla köylere yeterli hizmetin zamanında sağlanmadığı yapılan mülakatlarda görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Aşağıdaki görüşmeciler de yine benzer şekilde bu durumu mülakatlarında vurgulamaktadırlar:

Büyükşehir belediyesiyle köyde ne değişti? Çöp konteynırı geldi, başka bir şey yok. Daha kötü oldu. Yollar kötü oldu. Çünkü bakımsız yollar. Sular kesilince kimse gelmiyor. Bir su borusu patladığı zaman büyükşehir gelecek yapacak diyorlar. Yani muhtar ha uraya koş ha buraya koş. Muhtar ne yapsın ya muhtar. Buraya bir belediye başkanı zor bakıyor buraya. Muhtar nasıl bakar ya. Yani o. Büyükşehir olması ya şeydir yani kesinlikle toplumun yararına bir şey ol..ol..olmadı (Fikret, 57).

(...)Şimdi geldi bir tanesi daha. Büyükşehir ya, biz alo desek belediye başkanımız vardı, anında işimize geliyordu gücümüze geliyordu ya. Tabi. Büyükşehir kime bakacak ya? Bak,

dün bir içme suyu vardı aha burada. Gittiler neymiş, Anadolu Lisesine su yetmiyormuş, Camıkaşı'ndan gelen su yetmiyormuş, bizim suyu aldılar aşağı oraya bağladılar şimdi. Şimdi biz hava parası ödeyecük. Açan şimdi orayı yok. Velhasılkelam büyükşehirden biz memnun değiliz (Yusuf, 74).

Araştırmaya göre, Ordu'nun büyükşehir olmasının iki köy üzerindeki etkilerinden birisi imar izni alma zorunluluğu ile ilgilidir. 23.07.2004 tarih ve 25531 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan 10.07.2004 kabul tarihli 5216 sayılı yasaya göre büyükşehir belediyesinin görevlerinden birisi şu şekildedir:

Çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye (...) (3) sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak; büyükşehir içindeki belediyelerin nazım plâna uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve imar ıslah plânlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek; nazım imar plânının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmayan ilçe (...) (2) belediyelerinin uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmak veya yaptırmak (Resmî Gazete, 2004).

Buna göre, yapılacak her türlü bina ya da yapı için büyükşehir belediyelerinden imar izninin alınması gerekmektedir. Araştırmaya göre, büyükşehir olmadan önce iki köyde de köylüler sahip oldukları topraklara imar izni almadan inşaat yapabilmekteydiler. Ancak büyükşehir olduktan sonra, köylülerin inşaat yapabilmeleri için imar izni almaları gerekmektedir. Bu durumla ilgili olarak, araştırmada imar izni alma konusunda genel olarak olumsuz bir eleştiri mevcuttur. Ordu'nun büyükşehir belediyesi olmasıyla, topraklarına inşaat yapmadan önce izin ve ruhsat almak zorunda kalan köylüler, bu durumun maliyetini karşılama konusunda zorlandıklarını belirtmektedirler. Zaten geçim konusunda sıkıntılar yaşayan köylülerin imar izni ve ruhsat almak için ödeme yapmak zorunda olmaları, araştırmada görüşmeciler tarafından olumsuz yönde eleştirilmiştir. Örneğin, aşağıdaki görüşmecilerin bu duruma yönelik değerlendirmesi şu şekildedir:

Valla bizim zararımız. Çünkü büyükşehir olup da ne faydası var. Yani şimdi şurada bir çivi çaksan şimdi Ordu ne yapacak? Çiftçi zaten yoksul. E bu sefer ondan da para alacak. E otomatik olarak büyükşehir adı altında sana da şey yapıyor. Para olarak fark zarar veriyor. Yani buradaki köylü çok fazla kendi kendine geçinen bir köylüye şimdi napıyorsun sen, bir külfet daha vurmuş oluyorsun. E şimdi ev yaptırıyordun. Evini şimdi napıyorsun

yaptıramıyorsun. Proje çizdirceksin bilmen ne yapacaksın. Zaten o proje parasına adam evini yaptırıyor. 30-40 lira proje parası. E ne yapacak, 30-40 liraya adam bir temelini atardı. E ne olacak şimdi, temelini de atamıyor ev de yapılamıyor (Gölüyor). Yani köylünün sırtına kambur bence büyükşehir (Hülya, 53).

Büyükşehir, bizi mahvetti zaten büyükşehir. Ne bina yapabiliyorsun. Hem mahalle oldu. Köykene daha iyiydi. İnşaat yaptırmada maliyetler yükseldi. Şimdi ev yaptırırdık ama sade belediyeye para vermek için, yani temeli çıkmak için çıkmadan daha bir sürü para vericen büyükşehir olduğu için. 15-20 milyar gibi inşaaata başlamadan para veriyorsun zaten. Adamın zaten parası olsa bir oda yapar çıkar gider (Memduh, 54).

Köylülerin topraklarında imar izni almadan inşaat yapabilmeleri, köydeki doğal su kaynaklarını ücretsiz olarak kullanabilmeleri durumunun Ordu'nun büyükşehir olmasıyla değişmesinin araştırmaya göre köylüler üzerindeki etkileri genel olarak olumsuz yöndedir. Genel olarak, inşaat için imar izni alınması, su, elektrik kullanımında abone olma zorunluluğu gibi büyükşehir belediyesinin getirdiği zorunluluklar, köylüler için maliyet oluşturmaktadır.

Etkisi tabi ki oldu. Şöyle oldu, mesela içtiğin suda yaptığın her şeye kadar para veriyorsun. Belediyeye para ödüyorsun yani. Eskiden öyle değildi. Köy statüsünde olduğu zaman öyle bir şey yoktu yani. Mesela vergiler, ev vergileri yükseldi köy statüsünde olmadığı için. Efendim, arazi şeyleri yükseldi. Fiyatları, vergileri yükseldi. Olmaz mı? Çok şeyleri yükseldi yani (Mustafa, 62).

Genel olarak, Ordu'nun kırsal bölgede yer alması, bölge halkının daha çok köylerde yaşaması ve köy hayatını sürdürmeleri, tarımsal üretimin bölge halkının temel geçim kaynağını oluşturması gibi sebepler sonucunda, büyükşehir olma sürecinin Ordu ilinde sağlıklı bir şekilde işleyemediği araştırmada görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir.

Biz, şehir olmayı öğrenmeden, ben bir belediyeçiyim, şehir olmayı öğrenmeden büyükşehir olduk. Yani şimdi, önce şehir olmayı öğrenecektük. Mesela burası bir köy da burası. Ama belediyeye göre şu an burası mahalle. E şimdi hala sen bu köyde kime gidersen git, ben de dâhil olmak üzere, ben de dâhil olmak üzere hala köy diyoruz ama köy değil. Şu anda sadece şey, ne o, mahalle olarak geçiye. Hani dedim ya biz köylüyük. Köy daha ağır basiye bize. Köy dediğin zaman üreten, ondan sonra sevecen, her şeyi kendi ihtiyaçlarının hemen hemen %90'ını %95'ini kendisi üreten şeye köylü denür. Ama şimdi mahalleli olduk yine de %60'ını %65'ini üretiriz yani (Hasan, 66).

Köylerin mahalle statüsünü almaları, köylülüğü tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Araştırmada da mahalle statüsündeki iki köy de sosyolojik olarak köy olma özelliklerini korumakta, insanlar köylü olarak yaşamaya devam etmekte ve mahallerinden köy olarak bahsetmektedirler.

4.1.4. Fındık üretimi hakkında bilgi

Araştırma örneklemini oluşturan görüşmecilerin tamamı, topraklarının hemen hemen tamamında başat ürün olarak fındık yetiştirmektedirler. İki köyde de işlenen tarım arazilerinin tamamına yakınına fındık bahçeleri oluşturmaktadır. Fındık şu an için her iki köyün de ekonomisinin temel gelir kaynağını oluşturmaktadır.

Fındık üretim süreci, daha çok emek yoğun bir üretim şekline dayanmaktadır. Yapılan mülakatlara göre fındığın üretim aşamaları şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Budama
2. Gübreleme
3. İlaçlama
4. Işkın Alma (ya da şıfın alma)
5. Tırpan Atma
6. Fındık Hasadı
7. Patoza verme

Budama işlemi, Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde genellikle fındık hasadı sonrasındaki ekim ve kasım aylarında gerçekleştirilir. Fındık ağaçlarındaki fazla, kuru veya yaşlı dalların kesilmesi işlemidir. Bu iş için genellikle iki köyde de ücretli işçi çalıştırılmaz, hane emeği kullanılır.

Gübreleme işlemi, yıl içerisinde iki şekilde gerçekleşmektedir. İlki, aralık, ocak ya da şubat aylarında bahçeye atılan ve halk arasındaki ifadesiyle “kışlık gübredir”. Kışlık gübre toprağı sıcak tutmayı ve fındıkların büyümesini sağlamaktadır. İkincisi ise mart, nisan veya mayıs aylarında bahçeye atılan “yazlık gübredir”. Yazlık gübre ise verim gübresidir; fındığın verimini ve kalitesini arttırmayı, fındığın daha iri ve dolgun olmasını sağlamaktadır. Bahçeleri gübreleme işlemi genellikle elle fındık ocaklarına serpiştirilerek ve gömülerek gerçekleştirilir.

Mülakatlarda pek çok görüşmecinin gübreleme işlemini genelde yılda bir sefer yaptıkları karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi olarak ise gübre fiyatlarının üretim sürecine ek maliyet getiren bir girdi olması sebebiyle yılda bir kez gübre atarak

tasarrufa gitmeye ve masrafı azaltmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu durum daha sonra Tarımsal Üretimin Geri Bağlantıları bölümünde tartışılacaktır. Araştırmada, bahçelerin gübrenmesi işlemi için sınırlı sayıda ücretli işçi çalıştırıldığı görülmüştür. Çalıştıran kişiler ise yaşlılık ve hane içi emeğin yetersiz olması sebebiyle ücretli emeğe ihtiyaç duymaktadırlar ve bu kişiler genelde köy içinden olmaktadır. Gübreleme işlemi için ödenen yevmiye iki köyde de genelde 100 TL civarındadır.

Fındık bahçelerinin ilaçlanması işlemi iki köyde de genelde Mayıs aylarında gerçekleşmektedir. Bahçelerdeki zararlı böceklerin veya ısırgan gibi yabancı otların ölmesi için ilaçlama işlemi yapılmaktadır. İlaçlama işlemi 5-10 gün aralıklarla birkaç kez yapılabilir. Fındığı ilaçlama işlemi mekanizasyona dayalıdır. İlaçlama motoru adı verilen sırt motoruyla yapılmaktadır. Araştırmada, ilaçlama işlemi için sınırlı sayıda işçi çalıştırıldığı görülmüştür. Ücretli işçi çalıştıranlar da yine gübrelemede olduğu gibi yaşlılık ve hane içi emeğin yetersiz olması sebebiyle ücretli emeğe ihtiyaç duymaktadırlar. Köy içinden çalıştırılan bu işçilerin yevmiyesi iki köyde de genelde 100 TL civarındadır.

Araştırmada, ilaç fiyatlarının da üretim sürecine ek maliyet getiren bir girdi olması sebebiyle bahçelerine ilaçlama yapamadıklarını belirten görüşmeciler olmuştur. Fındık üretiminin maliyetini azaltmak için başvurulmuş bir başka durum da ilaçlama işlemi için ücretli işçi çalıştırmak yerine üreticinin kendi emeğini ya da ücretsiz hane emeğini kullanmasıdır.

Tırpan atma işlemi ise fındık hasadının hemen öncesinde, genellikle temmuz aylarında gerçekleştirilmektedir. Bu işlem; bahçenin tamamının fazla otlardan temizlenmesi işlemidir. Bu işlem de mekanizasyona dayalı olup, tırpan motoru veya ot motoru denilen aletle bahçelere tırpan atılmaktadır. Görüşmecilerin çoğu bu işlem için ücretli işçi çalıştırmazken, bunun nedeni olarak tırpancı yevmiyelerindeki geçen seneye göre artışı göstererek, fındık üretimindeki masrafı azaltmak için kendileri çalışırlar ya da aile içi emeği kullanırlar. İşçi çalıştıran görüşmeciler ise kendi köylerinden bu işi yapan kişileri çalıştırlar. Tırpan için ödenen günlük yevmiye ücreti 300-400 TL arasında değişmektedir. Görüşmeciler; geçen seneye göre, benzin fiyatlarındaki artış sebebiyle yaklaşık 50-100 TL civarında yevmiyelerde bir artış olduğunu belirtmişlerdir.

Fındığın toplanması, tamamen insan emeğine dayalı bir işlemdir. Fındık üretim süreci boyunca iş gücüne en fazla ihtiyaç duyulan aşama fındık hasadı işlemidir. İki köyde de aralarında 10-15 günlük zaman farkı olsa da ağustos ayında gerçekleştirilen

findık hasadı döneminde ücretsiz aile emeği ile birlikte kısmi oranda ücretli emek kullanılması söz konusudur. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden genel mevsimlik işçiler başta olmak üzere, bölgenin insanını ifade eden ve “yerli amele” olarak adlandırılan Ordu ilindeki ücretli işçiler ve Batum'dan gelen Gürcü işçiler findık hasadı döneminde üreticiler tarafından çalıştırılmaktadır.

İki köyde, özellikle findık hasadı döneminde daha da kalabalıklaşırken; Dumanlı köyünde findık hasadı sebebiyle yaşanan mevsimlik göç durumu daha çok görülmektedir. Üreticiler, findık hasadı zamanında köylerindeki evlerine gelmekte ve findık hasadı dönemi boyunca köyde kalmaktadırlar. Hasadın hemen sonrasında ise köyden ayrılırlar.

Görsel 4.2. *Dumanlı köyü Fındık hasadı (Ağustos, 2019)*

Görsel 4.3. *Güvercinlik köyü hasadı (Ağustos, 2019)*

Görsel 4.4. Güvercinlik köyü fındığı harmana serme ve kurutma işlemi (Ağustos, 2019)

Görsel 4.5. Dumanlı köyü fındığı harmana serme ve kurutma işlemi (Ağustos, 2019)

Fındık hasadının hemen ardından, toplanıp harmana serilen ve güneşte kurutulan fındık, dış kabuğundan ayrılmak üzere patozla verilmektedir. Dış kabuğundan ayrılan fındık, güneşte kurumak üzere tekrar harmana serilir ve kuruduktan sonra çuvallanarak satılır. Güvercinlik köyünde patoz aracı bir hanede vardır ve köylüler ihtiyaç halinde genellikle bu kişiyi çağırırlar. Dumanlı köyünde ise patoz yoktur. İhtiyaç durumunda komşu köylerdeki patoz aracı olan kişiler çağırılır. Patozcuya, patozun çalışma süresine bağlı olarak belli bir ücret ödenmektedir. Görüşmeciler, 2018 fındık hasadı döneminde patoz ücretlerinin saatinin yaklaşık 150-200 TL olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmaya göre, iki köy için de bu üretim aşamaları aynıdır. Tırpan atma, fındık hasadı ve patozla verme zamanları dışında fındık üretiminde iki köy için de anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

4.1.5. Fındık üretimindeki zorluklar ve bu zorluklar karşısında alınan tedbirler

Tarımsal üretim söz konusu olduğunda bütün ürünlerin üretim süreçlerinde birtakım güçlükler vardır. Fındık üretimi de içerisinde bir sürü zorluğu barındırmaktadır. Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde üreticileri, üretim ile ilgili zorlukları belirtirken, en çok fındığın insan emeğine dayalı bir üretim olması sebebiyle birtakım zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Makineleşmenin az olduğu fındık üretiminde, fındığın bakımı, toplanması, harmana getirilip kurumak üzere serilmesi tamamen insan gücüne dayalı, emek-yoğun olarak yapılmaktadır. Örneğin bir görüşmecinin bu durumla ilgili ifadesi şu şekildedir.

Fındık üretimindeki zorluklar, valla genel olarak fındık çok yorucu. Dalları çekiyorsun, kolların asılıyor. Ondan sonra, ayakta kalıyorsun. Dibine döktükten sonra yerden toplama yapıyon. İşte bacakların, dizlerin ağrıyor. Fındık çok yorucu bir iş. Getirip götürmek, harmana onu sermek, toplamak, baya bir zaman alıyor. Yorucu (İdris, 68).

Yukarıdaki görüşmeci fındık üretim sürecinin yorucu geçtiğini belirtirken, aşağıdaki görüşmeci de yine benzer şekilde üretim sürecinde sarf edilen emeğin yoruculuğunu şu şekilde belirtmiştir.

(...) Taşıma, toplama, sıcakta, yağmurda fındığı korumak için gösterilen çabalar... Çabalar nedeniyle sürekli devrim ve hareket halinde oluyor insanlar. Yorucu ve ağır geçen bir aylık çok etkin bir dönem. Ama tabi diğer on bir ayda yine fındıkla ilgilenmek, uğraşmak, bakmak, daha doğrusu yılın on iki ayı fındığın içerisinde olmak gerekiyor (Cemal, 63).

Fındık üretimindeki zorluklara yönelik olarak belirtilen bir başka durum da iklim koşullarıyla ilgilidir. Karadeniz Bölgesi'nin sürekli yağış alan bir bölge olması, fındık üretim sürecini güçleştirmektedir. Yağışlı havalar insanların fındık bahçesinde çalışmalarına, fındığın harmana serilip kurutulmasında engeller oluşturmaktadır. Örneğin bir görüşmeci, hava şartlarının özellikle fındık hasadı döneminde çalışmaya ne şekilde engel olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

Hava şartları istediğin gibi gitmiye. Mesela yağmiye yağmiye fındık ayına geliye bakıyorsun ki 2 günde bir hava yağiye. 2-3 günde bir hava yağiye. Amele alıyorsun yarım gün çalıştırıyon yağmur sebebiyle. Bahçadan çıksa yevmiyeden zararın oluyor. Bahçaya bir daha soksan amele bu sefer tiksiniyor. Daldan çiğse döküliye ya, yerden fındığı alacak. Bu sefer ne oliye, avaralık oliye. İstedğin gibi şey yapamıyon. Bir hamlada akşam oluyor. Bir adamın yevmiesi de mesela 100 lira olduğuna göre, istediğin kadar adam fındığı toplayamıyor o zaman. Dal çekse çiğse döküliye, yere çömelse üst baş ıslaniye (Ali, 50).

Araştırmada, değişen iklim koşullarının ve doğal afetlerin ürünlerine zarar vermesi durumunda gelir kaybı yaşamamak için, üreticilerin bir kısmı fındık bahçelerini sigortalatmışlardır. Bahçelerin sigortalanması; Tarım Sigortaları Havuzu (TARSİM)'na başvurularak olurken; sigortalatmanın kapsamı ve sigortalanan tehlikeler şu şekildedir:

Bütün bitkisel ürünler için;

- Dolu, fırtına, hortum, yangın, deprem, heyelan, sel ve su baskınının ürünlerde neden olduğu miktar kaybı ve
- Dolunun yaş meyve, yaş sebze ve kesme çiçeklerde neden olduğu kalite kaybı teminat kapsamına alınmaktadır.

İsteğe bağlı olarak;

- Don riskinin yaş meyvelerde, Yağ gülünde neden olduğu miktar kaybı,
- Dolu, dolu ağırlığı, fırtına, hortum, yangın, deprem, heyelan, sel ve su baskını, taşıt çarpması risklerinin dolu ağı ve örtü sistemleri, destek (telli terbiye) sistemleri ile bu sistemlerin altında bulunan ürünlerde neden olduğu zararlar,
- Yaban domuzunun tarla ürünlerinde, sebzelerde, fidanlarda ve çilekte neden olduğu miktar kaybı,
- Yağmur riskinin; kiraz ve üzüm ürünlerinde olgunlaşma ve hasat dönemlerinde neden olduğu miktar kaybı ile taze tüketime yönelik olarak üretilen incirlerde olgunlaşma ve hasat dönemlerinde yol açtığı kalite kaybı, kurutmalık amaçlı üretilen incirlerde olgunlaşma ve buruklaşma dönemlerinden hasada kadar olan dönemde neden olduğu miktar ve kalite kaybı,
- Dolu, fırtına, hortum, yangın, deprem, heyelan, sel ve su baskını risklerinin, salamuralık yaprak üretimi yapılan asmaların yapraklarında neden olduğu miktar kaybı teminat kapsamına alınabilmektedir (TARSİM, 2019).

Üreticilerin sigorta işlemlerini gerçekleştirebilmesi yapmaları gerekenler sırasıyla şu şekildedir:

Çiftçi, sigorta işlemlerini gerçekleştirebilmesi için öncelikle o yıla ait arazi ve ürün bilgilerine dair ÇKS kayıtlarını güncellemiş olması gerekmektedir. ÇKS kayıtlarını güncellemiş olan çiftçi ürününü sigortalatmak için Tarım Sigortaları Havuzuna (TARSİM'e) üye sigorta şirketine veya acentesine başvurur. Sigorta şirketi veya acente Tarım Sigortaları Havuzunun (TARSİM'in) sistemine girerek çiftçi bilgilerinin sorgulanmasını yapar. Devlet Destekli Bitkisel Ürün Sigortası Genel Şartlar ile Tarife ve Talimatlar doğrultusunda acente sistemde poliçeyi oluşturur. Acente öncelikle Bilgilendirme Formunu iki nüsha olarak sistemden alır ve bir nüshasını sigortalıya imza karşılığı verir. Sonrasında poliçeyi iki nüsha düzenleyerek bir nüshasını sigorta ettiren/sigortalıya verir (TARSİM, 2019).

Bitkisel ürünleri sigortalanması, üreticilerin ürünlerinin doğal afetler sonucunda zarara uğraması ihtimaline karşılık ürünlerini bir açıdan teminat kapsamına alarak aldıkları bir tedbirdir. Bu sigortada, teminat kapsamında olan bir riskin gerçekleşmesi halinde; sigortalı, rizikonun gerçekleştiği tarihten itibaren, don hasarlarında 10 günü, diğer hasarlarda 15 günü aşmamak üzere TARSİM'e hasar ihbarında bulunur. Hasar tespitleri TARSİM tarafından görevlendirilen eksperler tarafından yapılmakta ve hasar dosyasının tamamlanmasından sonra kesinleşmiş tazminat miktarları, en geç 30 gün içinde yine TARSİM tarafından sigortalıya, banka kanalıyla ödenmektedir (TARSİM, 2019).

Araştırmada, özellikle 2014 yılının Mart ayında yaşanan don olayı sonrasında üreticilerin bahçelerini sigortalatmaya başladıkları görülmüştür. Araştırmaya göre, bahçelerin sigortalanması durumu yüksek bölgede olduğu için don, sel gibi afetlerden daha çok etkilenen Dumanlı köyünde daha sık görülmüştür. Bahçeleri sigortalı olan üreticiler, 2014 yılında yaşanan don afeti sonrasında ve 2018 fındık hasadı döneminde yaşanan sel felaketinin ardından meydana gelen hasara göre belli bir ödeme almışlardır.

Bahçeleri sigortalı olan görüşmeciler, bu uygulamaya yönelik birtakım olumsuz eleştiriler getirmektedirler. Örneğin, Dumanlı köyündeki görüşmecilerden bir kişi, hasar tespit uygulamasının etkin yapılamaması sebebiyle meydana gelen hasarın çok altında bir ödeme aldığını şu şekilde belirtmiştir:

He don olayında o zaman biraz alındı. Bu sene alındı da yeterli mi, yeterli değil. Çünkü bir bahçede bizim uçugumuz oldu ama her bahçeden kaybımız oldu. Buradan da kayıp oldu ama burayı vermediler. Daldaki fındığa bakıyorlar. Fındık sayısı iyi diyor (Gülüyor). Yani (Hülya, 53).

Sigorta uygulamasıyla ilgili görüşmecilerin ifade ettiği bir başka durum ise her yıl sigortanın isteğe bağlı olarak yenilenmesi durumudur. Eğer sigorta yaptırdığınız yıl içerisinde sel, don gibi afetler nedeniyle bahçeler hasar görmezse, sigortaya ödeme yapılması durumu söz konusudur. Üreticilerin, doğal afetler sebebiyle bahçelerinin hasa görmesi ihtimaline karşılık aldığı tedbir, aynı zamanda fındık üretiminde maliyeti arttırıcı bir durum olarak da karşımıza çıkmaktadır. Doğal afet olduğu zaman, bahçelerin sigortalı olması üreticiler için avantaj olabiliyorken, doğal afetin olmadığı zamanlarda ise sigortaya para ödemek zorunda kalan üreticiler için bir dezavantaj, ürüne yönelik ekstra bir masraf durumu olmaktadır. Dolayısıyla bahçelerin sigortalanması uygulamasının üreticiler açısından tam olarak sağlıklı bir şekilde işlediğini söyleyemeyiz.

Araştırmada, bu durumla ilgili olarak, özellikle Güvercinlik köyünde, köyün sahile yakın olması nedeniyle bu tip doğal afetlerin köydeki fındık bahçelerini olumsuz etkilemeyeceği ve bu yüzden de fındığa yönelik fazladan masraf yapmak istemedikleri için bu uygulamadan kaçınmaktadırlar. Örneğin Güvercinlik köyündeki görüşmecilerden bir kişinin bu durumla ilgili görüşleri şu şekildedir:

Ben bundan üç sene önce sigortalı yaptırđım. Bahçede güneşten fındık yandı. Dediler ki biz güneş yanığına sigortalı para ödemiyoz. Neye ödüyon? Donla rüzgâra. E kardeşim sen, benim bahçem rüzgârdan da almaz, don da her zaman olmaz. Burası sahil köyü, bizi en fazla etkileyen şey güneş. E buna para vermeyince niye sigortalıcam ben. Bir buçuk milyar para ödedim sigortaya. Daha da ödemedim. Boş yere daha da yaptırmıyom sigorta filan (Kenan, 61).

Yukarıdaki görüşmeci, bahçeleri sigortalatmanın gereksizliği düşüncesi ile birlikte, TARSİM'in belirli doğal afetlerin ürüne zarar vermesi sonucunda üreticilere ödeme yapmasının bazı üreticiler açısından ortaya çıkardığı bir mağduriyet durumunu da vurgulamaktadır. Dumanlı köyünde bahçeleri sigortalı olan görüşmeciler ise, bahçede hasar olmaması durumunda, sigorta yaptırdıkları fındık hasadı dönemi için TARSİM'e para ödemek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla ürüne yönelik bu tedbirin uygulanması, köylülerin maddi durumları ile son derece ilişkilidir. Ayrıca, ürünlerin sigortalanması için ÇKS'ye kayıtlı, tapulu ve ruhsatlı topraklarda üretim yapmanız gerekmektedir. Dolayısıyla mülkiyet durumu ile de ilişkili olan tarım sigortası, her üreticiyi kapsamamaktadır.

İklim ve yer şekillerine bağılı olarak fındık üretim sürecinde yarattığı sorunlara yönelik olarak, Dumanlı ve Güvercinlik köylerinde, köylerin konumu itibariyle birtakım farkların olduğu görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Örneğin Dumanlı köyündeki görüşmecilerden bir kişi, köyün daha yüksek bölgede olması sebebiyle sahil bölgelerindeki fındık üretimi yapan köylere göre doğa şartlarından dolayı yaşadıkları zorlukları şu şekilde belirtmiştir:

(...) Zor yani. Bir de, dikkatimi çeken bir şey var. Fındık aslında bizim buralarımız yamaç yerler. Bizim burası yamaç, yani engebeli arazi. E burada daha zor. Yani diğer alanlara göre burası fındık üretiminde iş gücü emeği daha fazla var burada. Mesela aşağı kesimlerde, sahil kesimlerinde, biraz düz arazilerde insanlar fındığı böyle oynamış gibi topluyorlar. Yani bahçeye gitmekten çekinmiyorlar. Çünkü düz arazi. Yorulmadan, evin yanında oluyor bahçeleri. Bizim burada evin uzaklarında hep. Mezra gibi yerlerde. Uzak yollarda. Yürüyerek gidiyorsun. Elinde yükle geliyorsun. Yani burada fındık toplamak meşakkatli.

Zorlukları bu. Çok yani. Taş yuvarlanabilir, işte çamurlu yollarda ayağın kayabilir. Sonra, her türlü doğal şartların zorluğu burada var. Yani anlatmak da zor oluyor şimdi. Dallar ağır yüksek. Dalı aşağı çekerkene kendini incitebilirsin. Ayağın kayabilir. Çok dikkat etmek gerekiyor fındık toplarkene. Bahçelerken de öyle (Fikret, 57).

Özetle, fındık üretimi, makineleşmenin avantajlarından arazi kullanımının uygunsuzluğu, köylünün makineye sermaye yatırımı gerçekleştirememesi ve genel olarak makineleşmenin yaygınlaş(a)maması sebebiyle insan emeğine dayalı, üreticilerin hem kendilerinin hem de hane üyelerinin aktif bir şekilde rol almak durumunda kaldıkları bir süreçtir. Bu süreçte üreticiler hem emek-yoğun olması hem de Karadeniz Bölgesi'nin doğa şartları karşısında birtakım zorluklarla karşılaşmak durumunda kalmaktadırlar.

4.2. Geçinebilmek İçin Geliştirilen Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri

Araştırmada örneklem grubuna sorulan sorulardan bazıları köylülerin geliştirdikleri kırsal yoksullukla başa çıkma stratejilerine yöneliktir. Bu sorularla, günümüzde üreticilerin tarıma yönelik politikaların dönüşümü sonucunda yaşadıkları zorluklar karşısında varlıklarını devam ettirmek için ne gibi stratejiler geliştirdiklerine, hangi önlemlere başvurdıklarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Literatür bölümünde değinilen kapitalizmin tarımsal üretimde yaygınlaşp gelişmesi üzerine köylülüğün tasfiye olacağı tezine karşılık, günümüzde köylüler hala varlıklarını sürdürmektedirler. Devletin tarımsal üretimden desteğini çekmesi, üreticilerin serbest piyasa koşulları karşısında örgütsüz bir şekilde kalmaları, tarımsal girdilerin fiyatlarının sürekli olarak artması gibi koşullara rağmen köylülüğün zorlanarak da olsa devam etmesi, birtakım yoksullukla başa çıkma stratejileri geliştirdiklerinin göstergesidir. Yoksullukla başa çıkma stratejileri, toplumun refah seviyesinin altına düşmemek için sosyoekonomik durumu zayıf olan bireylerin ve hane halklarının, giderlerini kısmak ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ek gelir elde etmek gibi stratejik olarak geliştirilen bütün eylemlerini ifade etmektedir (Snel ve Starking, 2001, s. 10-11).

Özügurlu'ya (2011, s. 62) göre:

Küçük köylülüğün temel stratejisi varlığını idame stratejisidir; dayanağı da aile emeğinin özellikleri ile emeğin göreceli özerk kullanım olanaklarıdır. İdame stratejisi, köylülük için ne bir öznel tercih konusudur ne de içinden çıkmak için debelendiği bir zayıflık göstergesi; tersine, bu strateji, içsel parçasını oluşturduğu farklı bir iktisadi "sistemin" varlık nedenidir.

Köylülük, kapitalist çiftçilikten tam da bu nedenle tümüyle farklıdır; kapitalist olmadığı için kapitalizm öncesine (feodal, yarı-feodal) ait olduğu da ileri sürülemez. Bu yaklaşım tarzı için köylü ekonomisi tarihsel iktisadi sistemlerle yan yana olabilen adeta paralel bir iktisadi sistemdir; kâh hâkim iktisadi sistemlerle çatışır ve onlara direnir, kâh uyum sağlar ve eklemlenir; her iki durumda da farklı bir iktisadi sistem olarak çözülmeden varlığını sürdürür.

Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde yapılan mülakatlarda, devletin tarımsal üretimden desteğini çekmesi, fındığın pazarlanma bölümünde serbest piyasanın giderek etkinleşen rolü, tarımsal girdilerin sürekli artan fiyatları ve fındık üretimin sürekli artan maliyetine karşın taban fiyatlarının düşük olmasına karşı görüşmecilerin geliştirdikleri beka stratejileri çeşitli şekillerde gruplandırılmıştır. Bunlar; geçimlik üretim yapma, tüketime yönelik kısıtlamalar, borçlanma stratejisi, işletme emeği ile kâr etmeye çalışma durumu ve işçileşme şeklindedir.

4.2.1. Tüketime yönelik kısıtlamalar

Tüketim kavramı; ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok ögeyi içinde barındırmaktadır. Nitekim sosyologlar, 20. yüzyılda tüketim olgusunu, yalnızca yararcılık açısından ve ekonomik bir süreç olarak değil, gösterge ve sembolleri de içinde barındıran sosyal ve kültürel süreç olarak ele almaya başlamışlardır (Bocock, 1997, s. 12-13).

Tüketim kavramının kullanımıyla ilgili olarak, bazı sosyologlar bu kavramın monetarist, Keynesçi veya Marxçı ekonomik kuramlar içinde kullanıldığından farklı şekilde kullanmışlar ve sosyologlar, tüketim olgusuna da arz ve talebe, üretime, para miktarına ya da faiz oranlarına bağlı, özellikle ekonomik bir hareket olarak değil de sosyal bir olgu olarak yaklaşmaya başlamışlardır (Bocock, 1997, s. 15). Örneğin Max Weber'e göre, toplum sadece sermayeyi elinde tutan ekonomik bir sınıftan oluşmamakta, tarihsel gelişmeleri etkileyecek biçimde hareket edebilecek sosyal statü grupları ve politik partiler gibi başka gruplardan da oluşmaktadır. Bir statü grubunun farklı yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları vardır (Bocock, 1997, s. 15).

Emrah Başaran'a (2018, s. 215) göre, modern dünyada oldukça sık tartışılan konuların başında gelen tüketim olgusu belki de en saf biçimiyle kırsal bölgede kendisini göstermekte ve kırsalda yaşayan, genel ve temel üretim biçimi tarım olan bireylerin tüketim davranışında bulunmalarının nedenleri üzerine yapılan çalışma sayısı

ise oldukça azdır. Hâlbuki geçinebilmek için tarımsal üretim yapan köylüler için tüketim de son derece önemlidir.

Kırsal bölgelerdeki tüketim alışkanlıklarına yönelik olarak, hanenin geçimini sağlayabilmek için köylülerin çözüm olarak aldıkları ilk önlemlerden birisi tüketime yönelik kısıtlamalara gitmeleridir. Örneğin Aydın, Aydın'ın Tuzburgazı ve Eskişehir'in Kınık köylerinde yaptığı çalışmada (2001) köylülerin geçinebilmek için geliştirdikleri beka stratejilerinden birisinin tüketimi sınırlama olduğunu belirtmiştir. Yine Özügürlü, 24 köyde yapmış olduğu araştırmada küçük üreticilerin bir beygir gibi çalışıp serçe kadar tüketebilme becerisine sahip olmalarının onların varlıklarını devam ettirebilmesinde önemli bir nokta olduğunu belirtmiştir (Özügürlü, 2011, s. 62-84). Nitekim bu araştırmada da Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde, geçinebilmek için geliştirilen yoksullukla başa çıkma stratejilerinden birisi tüketime yönelik kısıtlamalara gidilmesi şeklindedir. Köylüler, varlıklarını devam ettirebilmek için tüketime yönelik harcamalarını olabildiğince minimal düzeye indirme çabası içindedirler.

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (TÜRK-İŞ) açlık ve yoksulluk sınırı araştırmasının 2019 Aralık ayı sonucuna göre:

- Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 2162,70 TL,
- Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 7044,62 TL,
- Evli olmayan- çocuksuz bir çalışanın 'yaşama maliyeti' ise aylık 2649,75 TL olarak hesaplanmıştır.

Araştırmadaki görüşmecilerin aylık kişisel gelir ortalaması 2091 TL, aylık hane gelir ortalaması ise 3516 TL'dir. Örneklem grubunun aylık kişisel ve hane gelir ortalaması ile açlık ve yoksulluk sınırı karşılaştırıldığında, örneklemin gelir ortalamasının kişisel ve hane ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Buna göre araştırmada görüşmecilerin geçinebilmek için geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejilerinden birisi olarak tüketime yönelik harcamaları kısıtlama yoluna gitmektedirler. Araştırmaya göre özellikle yiyeceğe, kıyafete ve sosyal aktivitelere yönelik kısıtlamalara gidildiği karşımıza çıkmaktadır.

Pazardan alınan, mesela kış ayında sebzeden vazgeçeriz. Sebzeden, sebze ağırlıklı şeyden kış ayında, mevsimliğe dönerim yani. Mevsimine göre ona dönerim yani. Başka şansım var mı? Yok. Ona dönerim. Onun haricinde kılık kıyafet türü şeylerde kısıklarım. Öyle yani. Zaten çok da lüks harcamalarımız yok ki bizim (Kenan, 61).

Mesela yiyecekten olabilir. Giyimden vazgeçilebilir. Öyle yani. Çok bir şeyden kısımayız. Zaten çok lüks şeyler almıyoruz. Harcamalarımız hep normal seviyede. Yani ihtiyacımızı alıyoruz. O yüzden onlardan da pek kısımayız (Cemal, 63).

Yukarıda görüşmecilerin aktarımları, tüketimde kısıtlamaya gitme durumuna örnek oluştururken, araştırmada görüşmeciler genellikle tüketim masraflarını hane ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yaptıklarını ve bunlar haricinde başka bir harcama yapmadıklarını belirtmektedirler. Tüketim; ihtiyaçların ve isteklerin karşılanmasına yönelik bir davranış şekli iken, tüketimi etkileyen ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok faktör mevcuttur. Dolayısıyla insanların neyi nasıl neden tüketecekleri, içinde bulundukları koşullarla da ilişkilidir. Araştırmada, tüketimle ilgili bir diğer nokta da köylülerin tüketime yönelik olarak öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaları ve bunların dışında lüks olarak gördükleri şeylere olabildiğince masraf yapmamaya çalışmalarıdır. Bununla ilgili, temel ihtiyaçların karşılanması nedeniyle herhangi bir kısıtlamaya gidemeyecekleri yapılan mülakatlarda sıklıkla vurgulanmaktadır.

Tasarruf, ne tasarrufu bundan sonra. Gelmişim 50-60 yaşına. Daha bundan sonra ne bulursan yiğcen. Aç kalmıcan. Zaten kısılmış yaşıyoruz. Daha nereme kısıyım (Gülüyor). Açıta kalamıcamı göre. Öyle yani (Kemal, 58).

Neden vazgeçcen? Yemekten vazgeçemezsin. Karnın doyana kadar yersin. Vazgeçebileceğimiz bir şey yok. Elektrikten sudan kısarsın da ondan da nasıl kısacan. Onu da kısılamazsın. Yakmazsan duramazsın. Suyu da kullanmazsan eğnin başın temiz olmaz. Evin temiz olmaz. Ne yapacan? Hiçbir şeyden ne vazgeçebiliyorsun ne de kısıbiliyorsun anladın mı? (Kerem, 64)

Yukarıdaki açıklamalarda da belirttiği üzere, tüketime yönelik harcamalarda gıda başta olmak üzere hanenin temel gereksinimlerinin karşılanması nedeniyle köylüler pek fazla kısıtlama yapmaya çalışmamaktadırlar. Tüketime yönelik asgari harcamaları da kısıtlanmış düzeyde olması nedeniyle, mevcut gelirleriyle olabildiğince hane ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar.

Başaran'ın (2018, s. 223) Konya ilinde gerçekleştirdiği küçük üreticilerin hayatta kalma stratejilerine yönelik alan araştırmasında, köylülerin zor durumda kaldıklarında

gıda tüketiminde kısıtlamaya gitmediklerini saptamıştır. Bu durumun nedeni ise sebze, meyve, bazı bakliyatlar ve kışlık hazırlığı gibi bazı gıda ürünlerinin hemen hemen hepsini kendilerinin ürettiyor olmalarıdır ve elde ettikleri bu ürünlerin yeterli gelmesidir. Ancak araştırmaya göre et, tereyağı, peynir gibi ürünlerin tüketiminde kısıtlamaya gidilmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri bu ürünlerin tüketiminin üreticiler açısından bir lüks olarak görülmesi, et ve et ürünlerinin daha çok özel günlerde tüketilen gıdalar olarak görülmesidir. Et tüketimiyle ilgili olarak, Aydın (2001) Tuzburgazı ve Kınık köylerinde yaptığı araştırmada köylülerin et ürünlerini tüketimini azaltıp daha çok karbonhidratlı yiyeceklerin ya da yetiştirdikleri meyve sebze tüketimini arttırdığını saptamıştır. Benzer durumu Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde de görmek mümkündür. Görüşmeciler tüketim harcamalarını azaltmak için özellikle kırmızı et tüketiminde kısıtlamaya giderken, yetiştirdikleri meyve sebzeleri ve bunlardan elde ettikleri gıda ürünlerini ya da daha çok karbonhidratlı yiyecekleri tüketmeye ağırlık vermektedirler.

Et almıyorum. Eskiden alıyordum. 3 kilo-5 kilo et alırdım. Ama şimdi et çok pahalı. Et almıyorum. Köyde yetişen şeylerden yapıyorum dolaba stokluyorum. Özellikle pancar, mantar filan çok oluyor buralarda. Kırmızı etten baya vazgeçtim yani anlıcan (Ömer, 67).

Önceden mesela et alırdım, tavuk alırdım şimdi pancar çorbası. Hani pancar çorbası değil de 2-3 ayda belki şey yaparım, alırım yani. Çocuklar mesela istiyeler ama şey yapamıyorsa. Hani frenliyorsun mesela. Çocuk şimdi et yemek istiyor, lahmacun yemek istiyorum diyor ama istediğin zaman da alamıyon. Sebzeye ağırlık veriyoz. Zaten köyde de yetişiyor az biraz bir şey. Onlardan yiyoz içiyoz (Ali, 50).

Yukarıdaki yarı yapılandırılmış mülakatlar içerisinde yer alan bazı aktarımlar, pek çok görüşmeci tarafından belirtilmiştir. Özellikle kırmızı et fiyatlarının yıllar içerisinde büyük bir artış gösterdiği özellikle vurgulanmaktadır. Kırmızı et fiyatlarındaki artış ve köylerde hayvancılığın azalması, köylüleri kırmızı et tüketiminde kısıtlama yapmak durumunda bırakmaktadır.

Araştırmada tüketime yönelik bir diğer kısıtlama, köylülerin gezmek, seyahat etmek ya da birtakım eğlence faaliyetlerinden vazgeçmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Köylüler, sosyal aktivitelerden vazgeçme eğilimi göstererek yaşam kalitelerini de düşürmektedir. Araştırmada, küçük metâ üreticilerinin hanenin temel ihtiyaçları haricindeki bütün harcamalarını kısma eğilimi gösterdikleri görülmektedir. Sosyal aktivitelere yönelik harcamalar da bunlardan bir tanesidir.

Mesela eskiden lokantaya gidiyorduk şimdi bir yere gidemiyok daha mesela. Dışarda yemek yiyemiyorsun. Mesela gezmeye gidiyorduk. Daha gezmeye de gidemiyok. Gezmeden kısmışık. İmkânları olmayınca kısıyon. Öyle işte (Ali, 50).

(Gülüyor). Yaylaya gidemezsin, eğlenceye gidemezsin, bir yere gidemezsin. Ne yapıyoz? Fatsa'ya pazartesi günleri gidiyoz, iki saat duruyoruz geri geliyoz. Eskiden de öyleydi. Yani şimdi değişen bir şey yok. Yani adam şimdi sadece şunu diyim. Eğitime, ondan sonra eğlenceye, gezmeye, böyle tatile bunları hiç daha düşünmüyo. Sadece adam geçim sıkıntısı. Geçinmek için boğazını düşüniye, yiyeceğini içeceğini. Başka yok. Şunu yapım, ben gezmeye gidim, tatile gidim, böyle bi para biriktirip, para biriktirip de bir yere gidemiyo ki (İhsan, 65).

Araştırmada, iki köyde de geliştirilen yoksullukla başa çıkma stratejilerinden en belirginini tüketime yönelik kısıtlamaya gidilmesidir. Tüketim harcamalarının azaltılması, sadece tüketimi kısmakla olmamaktadır. Bir sonraki bölümde de inceleneceği gibi geçimlik üretim yaparak özellikle gıda ve gıda ürünlerini kendisi üreten haneler, böylelikle gıda masraflarına yönelik azaltma yapabilmektedirler.

4.2.2. Geçimlik üretim yapma

Araştırmaya göre, iki köyde de hanenin geçimini sağlamak, hanenin gıdaya yönelik ihtiyaçlarını karşılamak ve böylelikle tüketime yönelik harcamalarını azaltabilmek için geçimlik üretim yapma durumunun sürdürülmesi hâkimdir. Geçimlik üretim, hanenin gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında ve buna bağlı olarak gıdaya yönelik masrafların azaltılmasında önemli bir rol oynarken üreticilerin de geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejilerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yiyecek ihtiyaçlarımızı bahçeden yani. Şimdi diyelim benim şimdi şöyle söyleyeyim. Patlıcanım, biberim, domatesim mesela, aşırı derecede yapıyorum. Şu anda benim mesela diyelim ki kırk kök domatesim var. Efendim, baya bir patlıcanım var. Baya bir salatalığım var. Yani ben şimdi şu aydan itibaren sebzeye para vermem. Kendim yetiştiriyorum (Veli, 65).

Mısır var, mesela salatalık var, mağrul var, efendim salatalık var. E bunları kendimiz üretiyoruz burada. Sezonluk, yaz sezonunda kendimize, ihtiyacımıza göre yani. Sonra fasulye turşusu yapıyoruz, reçel yapıyoruz. Meyvalarımız var. Eriklerden reçel yapıyoruz mesela. Çileklerden reçel yapıyoruz. Evimizin önünde ufacık bir yer var. Orda çilek yetiştiriyoruz. Ondan reçel yapıyoruz. Pekmez yapıyoruz meyvalardan. Olduğu sene, elma armut olduğu sene onları kaynatıyoruz pekmez yapıyoruz (Mustafa, 62).

Yukarıdaki görüşmecilerinkine benzer açıklamalar diğer mülakatlarda yer almaktadır. Hanenin geçimlik üretim yapmasına yönelik olarak; üretim ile sadece yiyeceğe yönelik harcamaları azaltma çabası değil aynı zamanda bir gelir elde etme durumu da söz konusudur. Üretilen birtakım meyve-sebzeleri ve gıda ürünleri hem ev içinde tüketilip hem de bir kısmı satılarak ek gelir elde etmek çabası durumu söz konusudur.

Mesela fasulye, salatalık, domates, ondan sonra pancar, bir de şey, galdirik deriz biz ona, onu pırasayla bacağına karışık koyarız turşu olarak. Turşumuz vardır evde yani. Başka yiyecek, pekmez yaparız. Bu sene elmam yok. Geçen sene benim aşağı yukarı 16-17, beş kiloluk su bidonlarında pekmezim oldu. Hala duruyor satıcam onları. Pekmezin de fazlasını satıyorum. Şimdi duruyor, bu sene satacam işte. Parasını da söyleyim sen sormadan (Gülüyor). Beş kiloluklar yedi buçuk kilo geliyor zaten. Beş kilo pekmezler. Onları 400 liradan verdim yani. Bu sene 16-17 tanesi duruyor. Hasta olmasam onları sattıydım ben de. Başka ne var (Düşünüyor)? Reçel yapıyoruz. İncirden yapıyoruz. Şeftali alıyoruz ondan yapıyoruz. Kayısıdan yapıyoruz. Gülden yapıyoruz. Benim hanım çok çeşitli reçel yapar. Reçeli de satmayız öyle. İhtiyacımız için (Kenan, 61).

Yukarıdaki açıklamaya benzer şekilde aşağıdaki görüşmeci de benzer şekilde kendi tarlasında yetişen birtakım sebze-meyveleri ya da bunlardan elde edilen gıda ürünlerini satarak hane geçimi için ek gelir elde etmeye çalıştığını şu şekilde anlatmıştır:

Lahanayı satıyor hanım pazarda. Bağ 1-2 lira. O yani başka bir şey satmıyok. He, pekmez var bir de. Pekmezin şeyine göre farklı oliye. Tut pekmezi pahalı oliye. Üzüm pekmezi, elma pekmezi 30 lira kilosu. Dutlar az pahalı oliye. 50. Olursa incir satıyok. İncir de 2 senedir hiç olmiye (Yücel, 66).

Geçimlik üretim ile ilgili olarak, araştırmada üreticilerin varlıklarını sürdürebilmek için geliştirdikleri bir diğer yoksullukla başa çıkma stratejisi, başat ürün olan fındığın üretimini arttırmaya çalışmaktır. Burada küçük metâ üreticileri için Ecevit, Karkıner ve Büke'nin (2009, s. 50) de ifade ettiği gibi, hem üretime dönük yatırımları kısarak, emeğini yoğunlaştırarak ve emek süresini uzatarak geçimlik üretimi artırma hem de yaşam kalitesini, refahını düşürerek, yani emeğini değersizleştirme durumu söz konusudur. Araştırmada da üreticiler emek süresini ve yoğunluğunu uzatıp başat ürünün üretimini arttırmaya çalışırken hem kendilerinin hem de hane üyelerinin emeklerini değersizleştirmektedir.

Devamlı fındık üretmeye bakıyok. Yaparsan karşılık seni rahatlaştırıye. Yapmazsan, pazara gidersen bir şey yok. Biz de devamlı üretiyok, çalışıyok, fındığa bakıyok. (...) Fındık önemli çünkü ondan geçiniyoz biz de. Ne kadar fazla olursa o kadar çok kazanırsın. Biz de fazla üretmeye bakıyok kızım (Yücel, 66).

Sonuç olarak, köylülerin geleneksel geçimlik üretim yapımları hanenin geçimi ve birtakım yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması açısından son derece önemlidir. Geçimlik üretim ile köylüler gelir elde edebilmekte ve yiyecek ihtiyaçlarını da karşılayarak gıda tüketimine yönelik masraflarını da azaltabilmektedir.

4.2.3. Borçlanma stratejisi

Araştırmaya göre, iki köyde de üretici ailelerin varlıklarını sürdürebilmek için başvurdukları yoksullukla başa çıkma stratejilerinden birisi de borçlanma durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin tarıma ve üreticileri destekleme konusundaki yetersiz politikaları, üreticilerin gelir ve giderleri arasındaki farkın büyümesine neden olması ve devlet sübvansiyonlarının geri çekilmesi, borçlanmayı, üretimin ve gündelik yaşamın sürdürülebilirliği açısından üreticiler için bir yaşam stratejisi haline getirmektedir (Öztürk ve Kart, 2019, s. 41).

Keyder ve Yenal'a (2013, s. 66) göre, özellikle son zamanlarda kırsal bölgelerde borçlanmanın giderek artmasının temel nedenlerinden birisi üretim maliyetinin artmasıdır. Devletin tarımsal girdilere yönelik desteklerini azaltması, günümüzde de tarımsal girdilere yönelik kapsamlı desteklerin olmaması ve tarımsal girdilerin piyasa koşullarına göre belirlenmesi nedeniyle küçük üreticiler için tarımsal üretim süreci maliyetli geçmektedir. Tarımsal üretimde kullanılan girdilerin fiyatları her yıl sürekli olarak artarken, üreticiler üretim maliyetini karşılayabilmek için borçlanma durumunu bir yoksullukla başa çıkma stratejisi haline getirmek zorunda kalmışlardır. Nitekim araştırmada da iki köyde de görüşmecilerin çoğu tarımsal üretimlerini hemen hemen her yıl borçlanarak sürdürebilmektedir. Görüşmecilerden bir kişi, sürekli borçlu olma durumunu şu sözlerle belirtmektedir.

Borçsuz yılımız olur mu? Eyvah. O günümüzü gördüm mü kurban kesecem ben (Gülüyor). Borçsuz yılımız olmaz. İnan olmaz. Borçsuz gün, ne bileyim sahipsiz eşek gibi gezeriz ya (Ahmet, 55).

Araştırmada iki köyün de borçlanma durumunu incelediğimizde, köylülerin özellikle fındıklarını pazarladıkları fındık tüccarlarına borçlandıkları görülmektedir.

Devletin tarıma yönelik desteklerini azaltmasıyla birlikte piyasalaşma süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan borçlanma durumunun, üreticilerin kısa dönemli olarak üretimde kalmalarını sağlarken onları uzun vadede piyasa koşullarına içermelerini de sağlayan paradoksal bir işlevi de söz konusudur (Öztürk ve Kart, 2019, s. 37). Araştırmada da fındık üreticileri, borçlanma yoluna giderek varlıklarını devam ettirmeye çalışırken aynı zamanda serbest piyasa koşullarına bağımlı hale gelmektedirler. Borçlanma, piyasa koşulları karşısında varlıklarını sürdürmek için başvurdukları hem bir direniş hem de üreticileri piyasa koşullarına bağımlı kılan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Öztürk ve Kart'a (2019, s. 37) göre, devletin küçük üreticilere sağladığı tarım desteklerindeki azalma ve küresel göstergelerin esas alınarak oluşturulduğu ürün fiyatları, özellikle de taban fiyatı uygulamasından vazgeçilmesi ürünlerin fiyatlarının maliyetlerinin altında kalmasına neden olmakta ve üreticiler açısından gelir/gider dengesini bozan belirsizliğin hâkim olduğu koşulları yaratmaktadır. Bu durumun sonucunda üreticiler, tarımsal üretimlerini sağlayarak varlıklarını devam ettirmek üzere, özellikle tohum, gübre ve ilaç gibi tarımsal girdileri üretim sürecinde kullanabilmek için borçlanmaya yönelmektedir. Nitekim araştırmada da iki köydeki görüşmeciler de tarımsal girdilerdeki fiyat artışlarına bağlı olarak artan üretim maliyetini karşılayabilmek için özellikle serbest piyasa aktörlerine borçlanmaktadırlar. Araştırmada, iki köyde de üreticiler özellikle gübre, ilaç ve fındık hasadı döneminde çalıştırılan mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerini karşılayabilmek için fındık tüccarlarına borçlanmaktadırlar.

Mübeccel Kıray (2000), Ereğli köylerinde yaptığı çalışmasında, köylülerin gereksinimlerini karşılayabilmek için yetiştirdikleri ürün karşılığında tüccarlara borçlandıklarını ifade etmektedir. Kıray'a (2000, s. 89) göre, köylü ile tüccar arasındaki bu ilişkide tüccarlar kendi belirledikleri fiyatlarda kendi kurallarına göre köylülerin para edebilecek ürünlerini almaktadırlar. "Köylü-tüccar ilişkisinin temeli ve en belirgin tarafı bu alışveriş ve borçlanma mekanizmasıdır (Kıray, 2000, s. 89)". Köylüler, ihtiyaç duyduklarında borçlanarak tüccarlardan para temin edebilirler. Köylü ve tüccar arasındaki bu ilişki formel bir ilişki değildir. Tüccarlar, köylü ile arasındaki bu ilişkide tampon bir kurum ve fonksiyon işlevi görmektedirler (Kıray, 2000, s. 90).

Araştırmada, Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde de benzer bir durumun varlığından söz edebiliriz. İki köyde de köylüler, özellikle üretim sürecinin maliyetini

karşılayabilmek için ihtiyaç duydukları parayı tüccarlardan kısa sürede temin etmektedirler. Üreticiler, hasat sonrasında ürünlerini borç aldıkları tüccarlara pazarlayacaklarının sözünü vererek tüccarlara borçlanırlar. Fındık tüccarları ile üreticiler arasındaki bu ilişki formel değildir. Tüccarlar, kendilerinin belirledikleri fiyatlarla üreticilerin ürünlerini almaktadırlar.

Köylüler için, özellikle üretim sırasında ihtiyaç duydukları paranın hemen karşılanması son derece önemlidir. Araştırmada özellikle fındık hasadı döneminde çalıştırılan mevsimlik işçilerin ücretlerini ödeyebilmek için paraya ihtiyaç duymaktadırlar. Mevsimlik tarım işçilerin çalışma süreleri bittikten sonra ücretlerinin ödenmesi gerekmektedir. Ancak bu süreçte köylüler fındık hasatlarını tamamlayamamış ya da ürünlerini henüz satmamış olmamaları nedeniyle, işçilerin ücretlerini ödeyebilmek için tüccarlardan borç almak zorunda kalmaktadırlar.

Tüccara borçlandı. İnsanlar artık ihtiyarlıyor. Gücü azalıyor. Beden gücü azaldığı için. E gençler de burada iş şeyi, iş imkânı olmadığı için şehir dışlarına gidiyor. Onlar da gelemiyor. İhtiyarlar da kendi güçleriyle yapamıyorlar. E bu sefer işçi almak zorunda kalıyor. İşçinin parasını ödicem derken kendi rızından gitmiş oluyor otomatik olarak. E ne oluyor bu sefer? Borçlu oluyorsun (Hülya, 53).

Yukarıdaki görüşmecinin de belirttiği gibi, genelde yaşlılık nedeniyle fındık üretim sürecinde yeterli olarak çalışamayan üreticiler, üretim kapasitesini arttırmak ve üretimi tamamlayabilmek için ücretli iş gücünü çalıştırmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Araştırmaya göre, bu durum en çok fındık hasadı dönemi için söz konusudur. Fındık üretiminde en çok emek gücüne ihtiyaç duyulan dönem hasat zamanıdır. Hasadın belli bir süre içerisinde tamamlanabilmesi için üreticiler, mevsimlik tarım işçisi çalıştırmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu dönemde, kendisinin ve hanenin emeğinin yeterli gelmemesi yüzünden üreticiler, ücretli yabancı emek çalıştırılıp hasat tamamlanmaya çalışılırken bu süreçte borçlu duruma düşmektedirler.

Mesela amele geldiği zaman fındık zamanı, fındık da olacağı için hani belki tüccardan o zaman alıyorsun. Yüklü bir para ödemek zorundasın. O zamanda aldığın para kadar fındık götürüyorsun ya da parasını götürüyorsun adamin. Ama özellikle fındık karşılığı veriyor zaten sana. Fındık alacam diye veriyor. O şekilde veriyor (Celal, 48).

Borçluluk durumu yalnızca tarımsal üretimin masraflarının karşılanması amacıyla değil, hanenin genel ihtiyaçlarının karşılanması durumunda da ortaya çıkmaktadır. Araştırmada, tarımsal üretimden elde edilen gelirin yetmemesi durumunda hane

ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için borçlanma stratejisine başvurulması söz konusudur. Bu duruma örnek olarak bir görüşmeci şunları belirtmektedir:

Neden alıyoruz, yani gelir yetmediği için. Tam da böyle yıl on iki ay ya. On ikinci ayda fındık toplıcaz mesela. Yılın şeyine, yılbaşına göre değil de hasat mevsiminin on ikinci ayında fındık toplıceksek, gelir yetemediği için sekiz dokuz onuncu aylarda tüccardan para alıyorum. Sekiz, dokuz, on dediğim mesela Mayıs- Haziran aylarına denk geliyor. Temmuz aylarına denk geliyor. Tüccardan nasıl olsa sana fındık getircez diye para alıyoz. Ondan sonra fındığı götürüp oraya veriyoz. Hesap kapanıyor. Alcağımız varsa alıyoruz yani. Genelde yle oluyor (Murat, 50).

Burada, tüccarlar üretimlerini gerçekleştirebilmeleri için üreticilere sermaye sağlarken, borçlandırma yoluyla üreticileri kendilerine bağımlı hale de getirmektedirler. Fındık reticileri, tüccarlara bu şekilde borçlanmaları nedeniyle, genellikle ürünlerini fındık hasatlarını tamamladıktan hemen sonra, fındık taban fiyatlarındaki artış durumunu bekleyemediğen borçlu oldukları tüccarlara satmak zorunda kalmaktadırlar. Fındık reticileri küçük metâ üreticileri olarak, kapitalizmin ‘serbest’ pazar koşullarında pazarlık imknlarını yitirerek sermaye sahibi tüccarlara bağımlı hale gelmektedirler. Dolayısıyla burada, yoksullukla başa çıkma stratejisi olarak serbest piyasaya bağımlı hale gelme durumu da söz konusudur.

Fiyat artışı, borcun olmıcek fiyat artışını beklicen. O da tabi bize vurmaz. Çünkü bizim paramız yok. Hemen ağrı kim alırsa çabuk genelik ona veriyok (Ayla, 67).

şimdi eğer ödemem olmasın, borcum harcım olmasın fiyat artışını beklerim. Ama şimdi fındığı kendi mağazana koyup da artacak diye beklersen yarın para aldığın paradan daha kapı alamazsın. Ona karşı ayıp olur. Çünkü o sana para verirken niye veriyor. Ya fındık alacak ya alacağını alacak. Öyle değil mi? şahıstan alırsan, Eylül ayı borç ödeme ayıdır, Eylül ayının içerisinde vermen lazım. Ama tüccardan alırsan tüccara fındık vermen lazım (Kenan, 61).

Keyder ve Yenal’a (2013, s. 68) göre, son yıllarda kredi piyasalarının ticarileşmiş ve bu süreç üreticilerin devlet bankaları ve kooperatiflerinin sağladığı daha ucuz kredilerden kolay ödeme koşullarıyla faydalanabildikleri önceki dönemlerle karşılaştırıldığında radikal bir değişimi meydana getirmiştir. Böylelikle devlet destekli formel kredi kanallarından faydalanabilen küçük üreticiler için üretim süreci ve geçimin sağlanması giderek zorlaşmıştır. Tarımdaki neo-liberal dönüşüm ile birlikte üretim maliyeti giderek artarken, tarımsal KİT’lerdeki yapısal dönüşüm ile üretime yönelik

desteklemeler de azalmış ve küçük üreticiler üretimi gerçekleştirebilmek için paraya ihtiyaç duyarken piyasa ile iş yapar hale gelmiştir (Yiğit ve Demiriz, 2013, s. 427). Özellikle KİT'lerin tasfiye edilmesi ile birlikte üreticiler ürünlerini pazarlayabilmek, tarımsal girdileri temin edebilmek ve artan maliyeti karşılayabilmek için borçlanmak üzere tüccarlara yönelmişlerdir. Bu açıdan, KİT'lerin özelleştirilerek tasfiye edilmesinin sonuçlarından biri olarak, köylülerin devlete değil de serbest piyasa aktörlerine borçlanarak bağımlı hale gelmeleri ve olarak değerlendirebiliriz. Köylüler hem üretimlerini devam ettirebilmek hem de geçimlerini sağlayabilmek için tüccarlara muhtaç kalmaktadır. Borçlanarak üretimlerini devam ettiren küçük üreticiler, böylelikle tüccarlara da mahkûm olmakta ve tüccarların piyasa koşulları karşısında sömürülen durumuna düşmektedir.

4.2.4. Hane emeği kullanarak kâr etmeye çalışma

Fındık üreticilerinin, fındığa verilen düşük taban fiyatları ve buna karşılık tarımsal girdilerin fiyatları ile işçi yevmiyelerinin ücretlerinin artması durumunda, hem fındıktan daha fazla gelir elde edebilmek için hem de geçinebilmek için başvurdukları stratejilerden birisi de fındık üretimine yönelik masraflardan tasarruf yapmaya çalışmaktır. Araştırmada iki köyde de özellikle fındığın tırpan, ışkın alma, gübre ve ilaç atma gibi bakımını içeren işler için ücretli işçi çalıştırmak yerine ücretsiz hane emeğini kullanması durumu karşımıza çıkmaktadır. Üreticiler, bu işlerde ücretli işçi çalıştırmak yerine kendisi çalışarak veya hane emeğini kullanarak bu işlere para ödemeyerek fındık gelirini yükseltmeye çalışmaktadır. Bazı görüşmecilerin mülakatlarından aktarılan aşağıdaki ifadeler bu stratejiye birer örnektir:

Şimdi dedim ya, biz %50 işçiliğini yaptığımız için. Ama burada hiç yapamayanlar, sıkıntı orda. Şimdi gelir vatandaş İstanbul'dan. Çalışan yoktur, tektir. İşte bu adam için zor. Veyahut da bir ton fındık yapıyorsa, bu adam bir ton fındığın 500'ünü işçiye vermek zorunda, kendi yapamadığı için diyorum. Hani biz kendimiz yine 3-5 kişi biraz yaptığımız için. Ben şimdi ilaç zamanı kendimiz yapıyoruz. Şimdi nedir, onun parası bize kalıyor. Gübrelemeyi kendimiz yapıyoruz, bize kalıyor. İşte bu sene tırpanını yapamadık. Yapsaydık güzel olacaktı, bize kalacaktı. O da güzel para. 300-400. Çünkü niye, ben rahatsız olmasam ben baya iş yapıyordum. Yapamadım (Naci, 56).

Ya kendimiz çalışıyoruz. Kendimiz çalışmazsak daha fazla masrafi. Yaklaşık 10 civarında. Geçen sene amele parası baya verdik. Çocuklar zaten fındık toplamıyor, fındığa gelmiyor. O yüzden hep işçilerle yapıyoruz. Senelik 3-5 lira kalıyor bize de. Ha, kendimiz çalışmazsak bir şey kalmıyor. Çalışırsak kalıyor (Memduh, 54).

Araştırmada, genellikle fındığın bakım işleri için hane emeğini kullanarak ücretli yabancı emek kullanımından kaçıp üretim maliyetini düşürme durumu karşımıza çıkarken, fındık hasadı döneminde genellikle hane emeği ile birlikte ücretli işçi çalıştırıldığı görülmüştür. Yine de araştırmaya göre, fındık hasadı döneminde çalıştırılan ücretli işçiler için birtakım kısıtlamalara başvurulduğundan söz edebiliriz. Bunlardan en belirgin olanı, bütün hasat dönemi boyunca ücretli işçi çalıştırmak yerine hasadın belli dönemlerinde işçi çalıştırıp, sonrasında hane emeğini kullanarak fındık hasadını tamamlamaktadır.

Amele şöyle, ameleyi çok alırsan yani bitirebilir ama vermemek için de mesela topluyorsun. Geri kalanı işte belli bir yeri topluyorsun. Diyorsun ki burayı ben topladıktan sonra gerisini ben toplayım diyorsun. Kendin de topluyorsun yani. Biz öyle yapıyoruz misal. Şimdi civar köyde bir tane şey var, tanıdık var. O tanıdık getiriyor bana işte. 10-15 kişi getiriyor bana. Benim uzakta bir bahçem var. Orayı topladıktan gerisini biz kendimiz topluyoruz eşimle. Genelde 1 gün alıyorum amele ben. Hani daha az para vermek için. Ücretler de pahalı çünkü. O yüzden gerisini biz topluyoruz (Halil, 60).

Üreticiler, bütün hasat dönemi yerine belli günlerde ücretli işçi çalıştırarak daha az işçi parası ödemektedirler. Hasat zamanında ücretli işçi çalıştırılmadığı dönemde ise hane emeğinin önemi karşımıza çıkmaktadır. Ancak araştırmada, görüşmecilerin büyük bir kısmının hane dışındaki çocuklarının ya da akrabalarının fındık hasadına aktif olarak katılmadıkları görülmüştür. Yalnızca, hane içerisinde yaşayan kişiler, fındık hasadı döneminde çalışmaktadır. Mülakatlara göre, görüşmecilerin köyde yaşamayan akrabaları, köye yalnızca belirli dönemlerde akraba ziyareti, gezme ya da tatil amaçlı gelmekte, fındık üretim süreci için herhangi bir ek emek gücü oluşturmamaktadır. Burada, köyden göç eden hane üyelerinin tarımsal üretim sürecinden de kopuşu ve tarımsal üretim sürecince, aile ve akrabalık dayanışmasının azalması söz konusudur. Köyden göçler, kentleşme ve tarım dışı işlerde çalışma durumu, köyde kalan üreticiler ile göç eden akrabaları arasında yardımlaşma ve dayanışma ilişkisini de etkilemiştir. Nitekim emek-yoğun bir üretime dayanan fındık üretiminde de köyden göç eden aile

üyelerinin tarımsal üretimde aktif olarak yer almayarak ek emek gücü oluşturmadığı ve köydeki akrabalarına üretim sürecinde yardımcı olmadıkları görülmüştür.

4.2.5. İşçileşme

Araştırmaya göre, geliştirilen yoksullukla başa çıkma stratejilerinden biri de üreticilerin emeklerini daha yoğun kullanarak gelirlerini arttırmaya çalışması durumudur. Köylüler, tarımsal üretici olmasının yanı sıra işçileşerek de hane gelirini arttırmaya çalışmaktadırlar. Araştırmaya göre işçileşme süreci karşımıza iki şekilde çıkmaktadır; üreticilerin kendi fındık üretimi ile birlikte köy içerisindeki başka bahçelerde ve köyün dışında tarım dışı işlerde çalışması şeklindedir. Üreticiler; emeğinin yoğunluğunu ve süresini arttırıp yaşam kalitesini düşürürken hem işçileşmekte hem de küçük üretici olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

Araştırmada, iki köyde de fındığın tırpan, ışkın gibi bakım aşamaları için hem kendi bahçelerinde hem de günlük yevmiye karşılığında köy içerisindeki başka üreticilerin bahçelerinde çalışmaya giden üreticiler bulunmaktadır. Üreticiler, daha fazla gelir elde edebilmek için kendi bahçelerinin bakım işleriyle birlikte başka üreticilerin bahçelerinin de bakım işlerini yapmaktadırlar. Üreticiler emek sürelerini uzatarak ek gelir elde etme çabası içerisindeyler. Bu duruma örnek olarak araştırmada bazı görüşmecilerin mülakatlarından aktarımlar şu şekildedir:

Yav benim işimin olmadığı zaman başkalarının işinde para karşılığı çalışıyorum. Gündelik, gündelik diyelar ona. 100 liraya da çalışıyorum, 110 liraya da çalışıyorum, 120 liraya de. O artık ayrı ayrı. İşine göre o da Fındık dışında ışkına, tırpana filan gidiyom öyle.

G9: Mecburuz. Elin bahçelerine yevmiyeye gidiyoruz. Yevmiyeyle çalışıyorum. Mecburum yani Aylık alacan. Maaşım yok bir şeyim yok. 200 lira, 125, lira, 150 lira yevmiye alıyorum işte. İşine göre. Köyde kimin işi olursa gidiyom. Tırpan, ışkın işleri falan yani. Onlara gidiyom (Ahmet, 55).

İşin durumuna göre. Millet ne verirse onu alıyorum ya. 300 lira filan. O da sezonluk. Her zaman da gitmiyorum yani. Fındıktan önce kendi yerimin tırpanı bitince boşta olursam gidiyorum. Kendi yerimin tırpanını da ben atıyorum çünkü. Öyle (Memduh, 54).

Araştırmada, hane gelirini arttırmak için yalnızca köydeki tarım işlerinde değil, köyden köyün çevresindeki ilçelere ya da büyük şehirlere göç edip tarım dışı işlerde çalışarak hanenin geçimini sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Bununla ilgili olarak 1990'da Ordu'da, temel geçim kaynağının fındık olduğu bir köyde çalışma yapan

Sönmez'e (2001, s. 72) göre, tarım dışı alanlardan elde edilen gelirin hane geçimini sağlamada son derece önemli olduğu görüşmüştür. Araştırmada da köylülerin köyün çevresindeki ilçelere ya da büyük şehirlere göç ederek tarım dışı işlerde çalışarak hane geçimini sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Köyden göç eden üreticiler, tamamen köyden kopmamaktalar, sezonluk olarak köylerine gelip tarımsal üretimlerini sürdürmektedirler.

Tarım... Çalışırsan kazanırsın. Bu kadar. Eğer ek işler yaparsan. Fındığa kalsa bizim işimiz zor. Yani. Fındık geçindirmiyor. Sade bir şey yani, hazır bir para geçiyor elimize. Daha önceleri mesela adamlar fındıkla bir sene borç almadan geçinebiliyormuş, çocuk okutabiliyormuş. Şu anda fındıkla çocuk okumuyor. Okutulmuyor. Yani maddi yetmiyor. Bir senenin fındığıyla düğün yapıyormuş eskiden mesela. Şimdi yapılmıyor. Yani şehirde çalışıyoruz biz de (Memduh, 54).

Devletin tarımsal üretime yönelik desteklerini azaltması, fındığa uyguladığı istikrarsız taban fiyatı politikaları sebebiyle tarımsal gelirle geçimlerini sağlayamayan üreticiler, hane geçimlerini sağlayabilmek için köylerinden göç ederek tarım dışı işlere yönelirler ve işçileşirler. Bu duruma, yine bir başka görüşmecinin mülakatından aktarılan aşağıdaki sözler örnek oluşturmaktadır:

Ben 30 sene olmuştur gideli. Burada geçinemedim. Köyde yani bir şey yok ki. Fındık ile de olmuyor. Zaten pek de sevmem fındıkla uğraşmayı. Para da etmiyor fındık. İstanbul'da iş buldum, çalışıyorum. Köyde dursam yapamazdım. O yüzden gittim. Geçinebilmek için yani (Agâh, 62).

Köyden göç edip tarım dışı işlerde çalışma durumu, üreticileri tam olarak köyden koparmamaktadır. Hane geçimi, hem tarım geliri hem de tarım dışı gelirle sağlanmaya çalışılmaktadır. Aşağıdaki görüşmecinin de belirttiği gibi, iki gelir de birbirlerini destekleyici ve tamamlayıcı görülerek hane geçimini sağlamaktadır.

Haneyi, geçim olarak şöyle. Yani biraz önce de anlattım ya. Fındık olmasa Fatsa'da çalıştığım ile yetemiyorum. Fatsa'da çalışmazsam fındığın ile yetemiyorum. Yani ikisi de birbirine destek oluyor. Tek taraflı beni idare etmiyor (Ali, 50).

Hanelerin geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejilerinden bir diğeri de hane geçimini düzenli bir maaşla sağlarken tarımsal gelirden ek gelir olarak yararlanmaktır. Fındık taban fiyatlarının düşük olması ve fındığa yönelik masrafların sürekli olarak artması sebebiyle üreticiler günümüzde tarımsal üretimden bekledikleri kazancı elde

edememektedirler. Bu yüzden geçimlerini genelde düzenli bir maaşla sağlarken, fındığı bu gelire bir destek olarak üretmektedirler. Araştırmada bazı fındık üreticileri, köylerinin çevre ilçelerinde ücretli işlerde çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışırken, fındıktan elde ettikleri geliri maaşlarına bir destek olarak görmektedirler. Örnek olarak aşağıdaki görüşmecilerin ifadeleri şu şekildedir:

(...) Düzenli çalışma, maaşlı çalışma. Benim çalışmam mesela geçindiriyor bizi. Çünkü benim gelirim iyi. Ben aşçı olduğum için iyi maaş alıyorum mesela. 45.. 45 seneden beri aşçılık yapıyorum. Artı tarım olarak da fındık, takviye olarak da fındık oluyor (Mustafa, 62).

(...) Çünkü yeterli karşılığı olmuyor maddi anlamda. Yeterli karşılığı olmuyor tarımsal faaliyetlerin. Örneğin fındık. Fındıkta yeterli refah payını yakalayamıyoruz. Çalışıyoruz şehirde. Sadece tek maaş da yetmiyor. Ama ikisinin birleşmesi bile lazım ama o bile yetmiyor bezen. Zorluk, sıkıntılar getiriyor (Cemal, 63).

Araştırmada, köyden göç ederek tarım dışı işlerde çalışma durumunun Dumanlı köyünde daha fazla olduğu görülmüştür. Güvercinlik köyündeki üreticiler genellikle köyde yaşayıp hane gelirlerini tarımsal gelirle sağlamaya çalışmaktadırlar.

Özetle, günümüzde köylüler geçimlerini sağlayabilmek için sadece tarımsal üretime bağlı kalmamakta, geçim stratejisi olarak geliri arttırmak için işçileşme yoluna gitmektedir. Bu hem köyün içinde fındığın bakım işlerinde yevmiyeli olarak çalışarak hem de köyden göç ederek ücretli işlerde çalışarak mümkün olmaktadır. Her durumda da fındıktan elde ettikleri gelirin hane geçimini tek başına sağlamada yetersiz kalması söz konusudur.

4.3. Tarımsal Destekler ve Politikalar

Bir ülkede devletin tarımsal üretime destekler sağlaması; üreticilerin geçinebilmeleri ve üretimlerine devam edebilmeleri için son derece önemlidir. Desteklerin yalnızca üretilen ürüne yönelik olarak değil; tarımsal girdilere ya da aletlere de sağlanıyor olması ülke tarımının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Tarımsal desteklemelerin dönüşüm süreçleri aynı zamanda ülkenin tarımsal üretiminin dönüşümü hakkında da pek çok durumu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de geçmişten günümüze tarım, devlet tarafından çeşitli şekillerde desteklenmiştir. Bu destekler zaman içerisinde değişime uğramış, buna bağlı olarak ülke

tarımı da değişim yaşamıştır. Literatür bölümünde değinildiği gibi, devletin fındık üretimine yönelik politikaları bir dönüşüm sürecine girmiştir. Araştırmaya göre, günümüzde fındığa yönelik devlet desteği olarak; üreticilere verilen Alan Bazlı Gelir Desteği ve devletin TMO aracılığıyla gerçekleştirdiği fındık alımını gösterebiliriz. Bu bölümde fındığa yönelik bütün devlet politikaları ve bunların dönüşümünün üreticileri üzerindeki etkileri 3 alt başlıkta incelenecektir. Bunlar, “Fındık üreticileri ve Alan Bazlı Gelir Desteği”, “Ürün fiyatlarının belirlenmesi, üreticilerin tarımsal yıllık geliri ve tarımsal ürün fiyatlarındaki tutumu” ve “Fındığın piyasalaşması süreci ve TMO” şeklindedir.

4.3.1. Fındık üreticileri ve Alan Bazlı Gelir Desteği

Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde yapılan araştırmada; fındık üreticilerinin en çok üzerinde durduğu konulardan biri fındık üreticilerine yönelik devlet desteğidir. Bu destek, 2009 yılından bu yana verilmekte olan Alan Bazlı Gelir Desteğidir. Yöre halkı tarafından “dönüm parası” olarak da ifade edilen bu desteğe yönelik olarak görüşmecilerin destek hakkındaki görüşleri olumlu ve olumsuz olarak değerlendirilebilir. Köyler arasında, desteğe yönelik görüşlerde bir farklılık bulunmamaktadır. Olumlu ve olumsuz görüşlere iki köyde de rastlanmaktadır. Tablo 4.3.’te görüşmecilerin fındık bahçeleri ile aldıkları Alan Bazlı Gelir Destekleri gösterilmiştir.

Tablo 4.3. *Örneklem grubunun sahip olduğu topraklar ve yararlandıkları Alan Bazlı Gelir Desteği.*

Görüşmeciler	Toprak (Dönüm)	Miktarı	Bahçe Sayısı	Aldıkları Alan Bazlı Gelir Desteği (TL)
Ali	16		1	3470 TL
Veli	65		3	10 000 TL
Ahmet	50-60		3	3000 TL
Mehmet	45		3	6000 TL
Yusuf	20		5	2200 TL
Hüseyin	13		3	1700 TL
Hasan	12		1	1700 TL
İhsan	14		2	1800 TL
Kemal	18		7	1300 TL
Ayşe	4		1	700 TL
Rıza	25		2	0 TL
Salih	30-40		4	5000 TL
Kenan	37		5	6000 TL
Yücel	30-40		6	5000 TL
Kerem	80		1	13 000 TL
Ömer	25		4	2800 TL
Zeynep	5-6		2	0 TL
Mustafa	12		3	1700 TL
Halil	10-15		3	0 TL
Ayla	30		4	4000 TL
Celal	12-13		5	1700 TL
Leyla	40		4	0 TL
Hülya	30		3	0 TL
Cemal	12		5	0 TL
İdris	16		7	0 TL
Naci	33		2	3000 TL
Memduh	21		3	3200 TL
Murat	15		4	4000 TL
Agâh	11		2	1500 TL
Fikret	30		5	4000 TL

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi görüşmecilerin fındık bahçesi sayısı 1-7 arasında değişmektedir ve toplam fındık bahçesi sayısı ortalaması 5,03'tür. Alan Bazlı Gelir Desteği, üreticilerin tapulu fındık bahçelerinin dönüm miktarına göre verilmektedir. Tabloya göre, araştırma örneklemini içerisinde toplamda 23 kişi bu destekten yararlanmakta, 6 kişi bahçelerinin tamamının tapusunun müşterek tapu olması sebebiyle destekten yararlanamamaktadır. 1 kişi (Rıza) ise verilen desteğe ihtiyacı olmadığını belirterek almayı tercih etmediğini belirterek destekten yararlanmamaktadır. Görüşmecilerin yararlandıkları Alan Bazlı Gelir Desteğinin ortalaması 3972,60 TL'dir.

Tabloda karşımıza çıkan bir diğer durum, aynı dönümde bahçelere sahip görüşmecilerin aldıkları Alan Bazlı Gelir Desteğinde farklılıklar olmasıdır. Örneğin,

Veli ile Ahmet'in bahçelerinin dönüm miktarının birbirlerine yakın olmasına rağmen aldıkları Alan Bazlı Gelir Desteğinde 7000 TL fark vardır. Bu durumun nedeni ise görüşmecilerden Ahmet'in, Kemal'in ve Naci'nin bahçelerinin belli bir bölümünün müşterek tapulu olmasıdır. Bu görüşmeciler, yalnızca tapusu üzerine olan bahçelerinin dönüm miktarı kadar Alan Bazlı Gelir Desteğinden yararlanabilmektedirler. Kendilerine ait fındık bahçeleri dışında, görüşmecilerden Ali annesine ait, Murat ise kardeşlerine ait bahçelerin de Alan Bazlı Gelir Desteğini almaktadır.

Araştırmaya göre, görüşmecilerin Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik görüşleri olumlu görüşler ve olumsuz görüşler olmak üzere iki ana başlıkta sınıflandırabiliriz.

4.3.1.1. Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumlu görüşler

Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumlu görüşlerden biri, desteğin üreticilerin üretim masraflarını karşılayabilmesinde katkı sağlayabilmesidir. Destek, her yıl üreticilere genellikle sahip oldukları ve tapulu bahçe miktarına göre mart ayında ödenmektedir. Araştırmada, üreticilerin fındık üretiminde yapılan masrafları karşılamasına katkı sağlayabilmesi açısından bu destek olumlu yönde değerlendirilmektedir. Örneğin aşağıdaki görüşmeci, desteği fındıktaki masrafları karşılayabilmesine katkı yönünden şu şekilde değerlendirmiştir:

Ya en azından onlarla beraber gübre parasını alıyoz. İşte şöyle hesaplarsan hemen hemen amale parası da çıkıye gibi geliyor bana. Hani gübreyle toplama parasını... Diyom ya, bir ton gübre atsam hani 1300 yapar. 4000 küsur lira da aldığımıza göre hemen hemen amele parasını da çıkariye yani. Toplama parasını, gübre parasını çıkariye. Diğer işçiliği de cepten. Hani tırpan parası, ondan sonra ilaçlama parası, onlar da yine cepten. Ama yine de onun faydası var yani (Ali, 50).

Desteğe yönelik bir başka görüş de verilen desteğin tarımsal üretim için kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Destek için her ne kadar tarımsal üretim yapılan topraklar için verileceği belirtilse de denetimlerin yetersizliği yüzünden bu sistem sağlıklı bir şekilde işleyememektedir. Alan Bazlı Gelir Desteği, tarımsal üretim için harcadığı sürece sağlıklı bir sistem olarak işleyebileceği şu şekilde belirtilmiştir:

Yani, ekonomik rahatlama açısından üreticiler için iyi bir uygulama. Yalnız verilen desteğin de tarımsal gelişmeye harcanıp harcanmadığı da denetlenmeli, kontrol edilmeli. Yani şimdi devlet parayı veriyor ama kişi bunu çok çeşitli yerlerde harcıyor. Bunu devlet

yatırıma, yani bahçesinde hangi uygulamayı yaptı ve neler yapabildi. Örneğin ilaçlama yaptı mı yapmadı mı bunu bilmesi, bildirmesi gerekir. Ama destek güzel, üreticiler için yararlı bir destek genel olarak. Yalnızca iyi denetlenmesi lazım (Cemal, 63).

Genel olarak, Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumlu görüşler, üreticilere maddi olarak bir katkı sağladığına yöneliktir. Ancak yapılan mülakatlarda desteğe yönelik olumlu görüşler yer alsa da genel olarak Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumsuz eleştiriler mevcuttur.

4.3.1.2. Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumsuz görüşler

Türkiye tarımının uluslararası şirketlerin faaliyet alanı haline gelmesinin, tarımsal dönüşümün 2000’li yıllar ve sonrasında aldığı seyrin ve daha genel olarak tarımın sermayenin yeni bir birikim unsuru haline gelmesinin çerçevesini TRUP oluşturmaktadır (Değirmenci, 2017, s. 772). TRUP kapsamında tarımsal girdilere ve üretilen ürünlere yönelik taban fiyatı uygulamaları ortadan kalkarken, Aydın’a (2018, s. 272) göre, tarımsal liberalleşmenin yoksulluğu arttırıcı etkisinin toplumda gerginlik ve istikrarsızlığa yol açacağı beklentileri, devlet ve devletin uluslararası fikir danışmanları tarımda mevcut destek ve sübvansiyon politikalarını ortadan kaldırmayı amaçlayan DGD sistemini getirmeye yöneltmiştir. Bu uygulama 2008 yılında kaldırılmış ve 2009 yılında da buna benzer bir uygulama olan Alan Bazlı Gelir Desteği getirilmiştir. Alan Bazlı Gelir Desteği, ürün taban fiyatlarının düşmesi ve devletin tarıma yönelik desteğini giderek azalmasına yönelik olarak, üreticilerin tepkilerini azaltmak için verilmeye başlanmıştır. Ancak bu uygulamada beklenen sonucu verememiştir.

Araştırmada, Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumsuz görüşleri birtakım alt başlıklar halinde sınıflandırarak inceleyebiliriz. Genellikle üreticilerin desteğe yönelik olumsuz görüşleri, dönüm parası yerine ürüne fiyat verilmesi gerektiği, desteğin mülkiyete dayalı olarak verildiği, desteğe yönelik birtakım şüpheli yaklaşımlar ve verilen desteğin genel olarak yetersiz görülmesi şeklinde sınıflandırılabilir.

4.3.1.2.1. “Fındığa fiyat verilsin, dönüm parası verilmesin.”

Araştırmada görüşmeciler tarafından desteğe getirilen olumsuz eleştirilerden birisi, düşük fındık taban fiyatlarına karşılık verilen dönüm parasının üreticilere yetersiz gelmesidir. Üreticilere göre, devletin tarımsal üretime verebileceği en iyi destek ürün taban fiyatlarını yüksek vermesidir. Ürüne fiyat verildiği sürece Alan Bazlı Gelir

Desteğinin verilmesine gerek duyulmayacağı araştırmada görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır. Aşağıdaki görüşmecilerin mülakatlarından aktarılan şu sözler bu duruma örnek olarak verilebilir:

Bu dönüm parasıyla ilgili ben hiçbir şey düşünmüyom. Benim fındığının fiyatını verse de dönüm parasını vermese diyom. Benim fındığımı 30 liradan versin ben dönüm parası istemiyom. Benim fındığının kilosunu 30 liradan yapsın (Ayla, 67).

Yav ne yardımı? Dönüm parası verene kadar fındığa fiyat versin. Tabi canım. Tabi. Bana dönüm parası verene kadar 1000 lira para, bir lira fazla versin. Hiç de yeterli görmüyom yani. Fındığa fiyat vermedikten sonra dönüm parasını napım ben? Saçma sapan bir iş bu yani. Fındığa fiyat verilsin, dönüm parası verilmesin (Kemal, 58).

Araştırmada, devletin üreticilere Alan Bazlı Gelir Desteği vermesi ile fındık taban fiyatlarını düşük tutması birbiri ile ilişkilendirilmiştir. Devletin, fındık üreticilerine zaten Alan Bazlı Gelir Desteği ile destek vermesi ve bu yüzden fındık taban fiyatlarını düşük tutma eğilimi gösterdiği görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır.

Ben onu bilmiyorum. İşte devlet dönüm parasını niye veriyor, çiftçiye destekliyor mu filan... Bu bence yani milleti kandırmak. Sana dönüm parası veriyom, yardımcı oluyom diyor. Verilen fındığın fiyatı düşük geliye. Fındığın fiyatına yansıdı bu. Keşke dönüm parası hiç verilme (Ahmet, 55).

Devletin, fındık taban fiyatlarını yüksek tutarak tarımsal üretimi desteklemesi üreticilerin tarımsal üretimden gelir elde edebilmesinde önemlidir. Alan Bazlı Gelir Desteği, üreticilerin desteklenmesi konusunda kesin ve etkili bir çözüm olmamakla birlikte üreticiler tarafından da desteklenmemektedir. Devletin tarıma yönelik desteğinde üreticiler için öncelikli olan taban fiyatı politikalarına yönelik müdahaleleridir.

4.3.1.2.2. Alan Bazlı Gelir Desteği ve mülkiyet ilişkisi

2005 yılında çıkarılan Tarım Kanunu'na göre, üreticilerin gelir desteklerinden yararlanabilmeleri için işledikleri toprakları kaydettirmeleri, kayıt işlemlerinin yapılabilmesi için de üreticilerin işledikleri toprakların tapusuna ya da tapulu toprak kiraladığını gösteren kira sözleşmesine sahip olması gerekmektedir (İslamoğlu v.d., 2008, s. 20). Burada önemli olan nokta, üreticilerin birtakım desteklerden yararlanabilmeleri toprak mülkiyeti ile ilişkilidir. Örneğin, günümüzde üreticilere

verilen Alan Bazlı Gelir Desteğinden yararlanabilmelerinin öncelikli koşulu, kayıtlı topraklarda üretim yapabilme, yani bir nevi sahip oldukları miktarıdır.

Araştırmaya göre, üreticilerin Alan Bazlı Gelir Desteğinden yararlanabilmelerinde öncelikli olarak toprak mülkiyeti ön plana çıkmakta, üreticiler ürettikleri fındığa göre değil toprak mülkiyetine göre bu destekten yararlanabilmektedirler. Araştırmaya göre bu sistem, toprak mülkiyetini temel alması nedeniyle, fındık üreticilerini öncelikle toprak sahibi olan-olmayan şeklinde ayırmakta ve köylüler arasında eşitsiz bir durum yaratmaktadır. Bu durumda, fındık üreticisi olan bütün köylülerin destekten yararlanamaması durumu da söz konusudur. Araştırmada, fındık üretimi yapsa bile üretim yaptığı toprakları kayıtlı olmadığı, tapusuz ya da müşterek tapulu olması nedeniyle Alan Bazlı Gelir Desteğinden yararlanamayan köylüler mevcuttur. Bununla ilgili olarak, destekten yararlanamayan görüşmecilerden birisi konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Dönüm parası yani şimdi ben de, tapular ayrılmış olsa ben de şey yaparım. Ama bu işi yapamadığımız için bu tarım parası şeye kalmış oluyor. Devlete kalmış oluyor. Ama alamıyoruz. Benim için iyi bir destek olurdu. (...) Ama bizde tapular müşterek. Tapu olmadığı için de fındık yapsam bile alamıyorsun. Ama alsam iyi olurdu. Bana da destek olurdu. Ne bileyim, gübre mi, şunu bunu alırdım en azından (İdris, 68).

Araştırmada, köylülerin topraklarını mülk edinmesinde miras paylaşımının önemli bir yeri olduğu karşımıza çıkmaktadır. İki köyde de toprakların miras yoluyla parçalanması, köylülere düşen toprak miktarını azaltmakta ve buna bağlı olarak alınan Alan Bazlı Gelir Desteği miktarını düşürmektedir. Ayrıca, miras hukuku nedeniyle ortaya çıkmış olan parçalı ve hisseli mülkiyet yapısı toprakların kayıt altına alınmasını da zorlaştırmaktadır (İslamoğlu v.d., 2008, s. 21).

Alan Bazlı Gelir Desteği, genel olarak büyük ve küçük ölçekli toprak sahipleri arasında farklılaşma yaratarak, üreticiler arasında eşitsiz bir durum meydana getirmektedir. Üretim üzerinden değil, tarımsal arazi üzerinden verilen bu destek, küçük ölçekli üretimi bir nevi cezalandırırken büyük ölçekli arazi sahiplerini de ödüllendirmiş olmaktadır (Kaya, 2010, s. 58). Toprağı fazla olan toprak sahipleri, ürettikleri ürün dikkate alınmayıp mevcut destekten daha fazla, toprağı az olan küçük üreticiler ise daha az yararlanmaktadırlar. Alan Bazlı Gelir Desteği, mülkiyet durumuna bağlı olarak üreticileri ayıran ve sadece büyük toprak sahiplerinin kazanç sağlayabildiği bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre araştırmada, mevcut desteğin yarattığı

sonuçları giderebilmek ve bütün üreticilerin kazanç elde edebilmesi için üretilen ürüne fiyat verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Örneğin aşağıdaki görüşmeci, Alan Bazlı Gelir Desteğinin büyük toprak sahiplerinin kazanç sağlamasına yönelik olduğunu ve bu sebeple de fındığa fiyat verilmesi gerektiğini şu şekilde belirtmiştir:

(...) Burada büyük arazi sahiplerine, burada büyük bir rant var. Başka bir şey yok. Zenginin cükkesine. Bizde şimdi burada öyle bir şey var, mesela diyelim insanlar var. 400 dönüm yeri var, düşünün. 160 liradan dönümünü hesap et. Şey pardon, kaç lira alıyordu dönümünü? 100 küsur lira işte. 300-400 lira para alan var dönümünden. Düşünebiliyor musun? Onun için, fındığa belirli fiyatını verecek devlet, hükümet. Ona göre de bu dönüm parasını da istemiyoruz (Veli, 65).

Alan Bazlı Gelir Desteği sisteminin işleyişiyle ilgili bir başka husus, toprak mülkiyeti temel alınarak üreticilere ödeme yapılması sebebiyle üretilen ürünün dikkate alınmamasıdır. Devletin, toprak sahiplerinin üretim süreçleri ile ilgili denetlemelerinin de yetersizliği, ürünün destekleme uygulamasındaki önemini kaybetmesine yol açmaktadır. Buna göre, araştırmada Alan Bazlı Gelir Desteği ile ilgili bir başka görüş, desteğin zaten tapulu fındık bahçesi olduğu için destekten yararlanan büyük toprak sahiplerini üretimden uzaklaştırdığına ve “tembelleştirdiğine” yöneliktir.

Ben verilmemeli diyorum. Verilmemeli. Vatandaşı hem tembelleştiriyor. O ağalar daha ekip dikmiyor. Dünyaları balya edip cebine dolduruyor. Ekmiyor daha da. Tarım düştü. Neden düştü ekip diken yok. Ben diyor dönüm parası alıyorum diyor. Ovalarda, o ovaların daha ne mazot kullanıcam ne ekecem biçecem makine getirecem, döver getirecem, biçtiricem, dövdürecem, ektirecem, alıyorum dönüm parasını diyor çiftlik ağası. Üç yüz beş yüz dönüm arazisi olanlar var. Onun için ben verilmemeli diyorum o ağalara. Hoş bir şey değil (Rıza, 77).

Bana göre, devlet bana destekleme verirse fındığımı 20 lira yapsın. Ben 3000 lira istemiyorum. Şimdi sana ne diyorum, ben diyor destekleme alıyorum diyor 3000 lira, benim bahçeyle ne işim olur diyor. Adam haklı. Adam İstanbul'dan buraya bile gelmiyor. Bakmiye ki. Destek bana göre kesmesi lazım. Kardeşim millet çalışsın. Ha ben aldığım için... Benimkini de kessin. Herkesinkini kessin. Vermesin diyorum (Naci, 56).

Fındık üreticilerinin Alan Bazlı Gelir Desteğinden yararlanabilmesi için ÇKS'ye kayıtlı ve fındık bahçelerinin tapusunun olması şartı nedeniyle, tapusu olmadığı halde belli bir fındık bahçesinde üretim yapan üreticiler yerine toprak sahibi olan ama fındık üretim sürecinde yer almayan toprak sahipleri destekten yararlanmaktadır. Bu durum,

bir başka eşitsizliği daha yaratmaktadır. Büyük toprak sahipleri, esasen maddi olarak fındık için hiçbir masrafta bulunmayıp, üretim sürecinde yer almazken; bahçedeki üretimin bir başkası tarafından gerçekleştirilmesine rağmen destek alması sebebiyle üretimden uzaklaşmaktadır.

Açıklanan desteğe ben karşıyım. O, çünkü neden? Tembelleştiriyor. Şimdi Alan Bazlı Destek veriyor. Diyelim ki adam burada çalışıyor. Yerin üstünde bakıyor ediyor ama tapular başkasının üzerine kayıtlı. Bu tapuların kayıtlı olduğu kişi Alan Bazlı Desteği alıyor, cukka. Aslında yerle hiç bir alakası yok. Olmuyor yani. Ve de o hazır para olmuş oluyor. Adam hazır fındığın bakım zamanına kadar harcıyor. Anladın mı? O yüzden öyle açıktan destek beklemiyoruz. Doğru bir şey değil (Murat, 50).

Yukarıdaki ifadede yalnızca büyük toprak sahiplerinin üretimden uzaklaşması durumu değil, topraksız küçük metâ üreticilerinin emeğinin sömürülmesi durumu mevcuttur. Alan Bazlı Gelir Desteğinin mülkiyet durumuna göre üreticilere verilmesi, genel olarak köylüler arasında eşitsiz bir durum yaratmaktadır. Destek, toprak sahiplerinin yararına olurken, topraksız köylüler hiçbir şekilde destekten yararlanamamaktadır. Sonuç olarak, üretilen ürün baz alınarak oluşturulmamış olan bu destek sistemi sağlıklı ve adil bir şekilde işlememektedir.

4.3.1.2.3. Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik şüpheli yaklaşımlar

Araştırmada, Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olarak birtakım şüpheli görüşler karşımıza çıkmaktadır. Bu görüşleri; esasen devletin üreticilere sağladığı bir destek olmamasına yönelik, bu durumla ilişkili olarak verilen desteğin miktarına yönelik ve devletin desteği üreticilere karşılıksız vermediğine şeklinde sıralayabiliriz.

Türkiye, IMF ile imzaladığı 17. Stand-by Anlaşması'nın, DB'nin ve TRUP'un da etkisiyle 2000 yılında DGD sisteminin pilot uygulamasına başlamıştır. Bu uygulama 2008 yılında sona ererken, yerini 2009 yılında benzer bir uygulama olan Alan Bazlı Gelir Desteği uygulamasına bırakmıştır. Her iki uygulama da, Türkiye'nin uluslararası kuruluşlar ile imzaladığı anlaşmaların sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşmalar ile birlikte Türkiye, mevcut tarımsal destekleme politikalarını değiştirerek, tarımsal üretimi serbest piyasaya açık hale getirmiştir. Tarım, devletin desteklediği bir sektör olmaktan çıkarak serbest piyasa koşullarına göre yeniden şekillenmiştir. DGD ve Alan Bazlı Gelir Desteği, Türkiye'nin kendisinin uyguladığı destekleme politikalarından ziyade uluslararası kuruluşlarla imzalanan anlaşmaların birer sonucu olarak

nitelendirilebilir. Nitekim araştırmada bazı görüşmeciler tarafından, Alan Bazlı Gelir Desteğinin uluslararası kuruluşlar ile imzalanan anlaşmaların sonucunda geliştirilen bir destekleme politikası olduğu vurgulanmıştır.

Devletin verdiği bir para değil ki bu. Dünya Bankası'nın verdiği, dünya bankalarının verdiği bir para bu çiftçiye. Devlet, devlet buradan hiç bir şeyi yok ki. Fonksiyonu yok. Hani bu vatandaş sanıyor ki bize devlet veriyor sanıyor. Devlet vermiyor bu parayı bize. Dünya Bankaları yatırıyor bu parayı. Ha şimdiki hükümet de ne diyor ben size diyor dönüm parası verdim diyor fındığınıza para vermicem diyor. Verme dönüm parasını bize o zamana. Verme bize. Fındığın fiyatını arttır. İstemiyom dönüm parasını ben misal, hadi misal diyelim. Verme bana (Hüseyin, 41).

Yukarıdaki görüşmeci, Alan Bazlı Gelir Desteğinde uluslararası kuruluşların etkin olduğunu ifade ederken, devlete tarımsal desteklerde pasif bir rol yüklemekte, ürüne taban fiyat verilmeyerek esasen tarımın devlet tarafından desteklenmediği de vurgulamaktadır.

Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik şüpheli görüşlerden bir diğeri, verilen desteğin miktarına ilişkindir. Bu görüş, biraz önceki desteğin uluslararası kuruluşlar tarafından üreticilere sağlandığı görüşüyle de ilişkilidir. Alan Bazlı Gelir Desteğinde üreticilere ödenen miktara ilişkin şüpheli görüş, uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan desteğin tamamıyla devlet tarafından üreticilere verilmediğine yöneliktir.

Ya, fındığa bir destekleme olarak şey yaptılar Dünya Bankasından gelen parayı. Bunu devlet cebinden vermiyor. Dünya Bankası veriyor. Dünya Bankası dönümü şey... Bize 150-160-170'ten veriliyor. Dünya Bankası bunun iki katını veriyor oysa. Gerisi bütçeye kalıyor hep (Kenan, 61).

Devletin çiftçiye destek diye yürüttüğünü düşünüyorum. Devletin de yürüttüğünü düşünmüyorum. Bu Avrupa Birliği'nin herhalde Türkiye Cumhuriyeti'ne vermiş olduğu bir bağış okiye bize gelen bir para. Devlete kalsa bu parayı zaten vermez bize. Belki de biraz mecburiyetten veriyor. Avrupa Birliği hani ben sana para gönderdim bu parayı ne yaptın diye sorarsa. Yani biraz bize, yani Avrupa Birliği'nin sözleşmesine göre verildiğini düşünüyorum. Devletin değil. Hatta belki de daha fazladır bu para. Onu da belki de devlet kendisi de kaynak olarak kullanmış olabilir (Fikret, 57).

Yukarıdaki iki görüşmecinin de belirttiği gibi uluslararası kuruluşlar tarafından üreticilere verilmesi hedeflenen desteğin, devlet tarafından tam olarak üreticilere verilmediği vurgulanmaktadır. Burada, devletin ülkedeki üreticilere destekleme

sağlamamasıyla birlikte, uluslararası kuruluşların vermiş olduğu desteğe de el koyarak üreticilerin destekten yararlanmalarını olumsuz etkiledikleri yönünde devlete bir rol yüklenmektedir.

Araştırmadaki Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik şüpheli görüşlerden birisi de devletin bu desteği üreticilere karşılıksız vermediğine yöneliktir. Bununla ilgili olarak, aşağıdaki görüşmecilerin mülakatlarından aktarılan şu sözleri değerlendirebiliriz:

Ben ne düşünüyom biliyor musun? Devlet bu şekilde verecek verecek, en sonunda hesabını yapacak, bu verdiği paraların yerine yerlerimizi alacak gibi geliyor bana. Ya şimdi kimse kimseye, kimse kimseye bedava bir şey vermeyeceğine göre. Onun da bir beklediği vardır. Arazileri gayit altına aldı. Uydudan çekiyor, aşağıdan çekiyor, yukardan çekiyor parayı veriyor. Neye karşılık veriyor? Bir gün arkadaş sana verdiğim para yeter, senden alacağım bu kadar der. Yerlere ev goyar, evi bize kiraya verir. Başka ne yapacak? (Yusuf, 74).

Valla bilmiyom sonu ne olacak. Hazır toprağı mı satın alacak? Kimse kimseye bedava ekmek vermez. Kızım tapu, imza veriyorsun da. İpotek gibi bir şey. Hani tüccardan para alıyon da senet yapıyor sana ya. Aynı. Ne olcağı belli değil ki (Yücel, 66).

Yukarıdaki iki görüşmecinin de belirttiği üzere, devlet tarafından Alan Bazlı Gelir Desteğinin üreticileri mülksüzleştirmek ve kendine bağımlı kılmak üzere kullanılması olmak üzere iki türlü rol yüklendiği görülmektedir. Devletin “karşılıksız” olarak üreticilere ödeme yapması ve ÇKS sebebiyle tarım topraklarının kayıt altına alınması üreticiler tarafından riskli bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla, bu düşünce sebebiyle desteğe yönelik belli bir güvence duyamamaktadırlar.

4.3.1.2.4. Alan Bazlı Gelir Desteğinin yetersiz bulunması

Alan Bazlı Gelir Desteği sistemiyle, ÇKS’ye kayıtlı üreticilere sahip oldukları toprak miktarına göre ödeme yapılması şeklindedir. Destek kapsamında fındık üreticilerine, 17 TL/da mazot, 4 TL/da gübre desteği ile birlikte dönüm başına 170 TL de Alan Bazlı Gelir Desteği verilmektedir. Araştırmada, üreticilerin bu desteği yetersiz bulmasındaki en önemli unsurlardan birisi desteğin kapsamının sınırlı olmasıdır. Özellikle, her yıl sürekli olarak artan gübre, ilaç gibi tarımsal girdiler üreticiler için maliyet oluşturmakta ancak Alan Bazlı Gelir Desteği bu tarımsal girdileri kapsamamaktadır. Devletin tarımsal girdilere yönelik desteğinin olmaması üreticilerin tarımsal girdilerin maliyetini karşılamada zorluklar yaşamalarına da neden olmaktadır.

Aşağıdaki görüşmeciler, verilen desteklerin daha fazla ve kapsamlı olması gerektiği, özellikle gübre, yakıt, ilaç gibi tarımsal girdilere yönelik de devletin üreticiye yönelik desteklemelerinin olması gerektiği şu şekilde vurgulamaktadır:

Mutlaka desteği doğru dürüst vermesi lazım. Gübre desteği, özellikle ilaç desteği yok. Ondan sonra, gübre ile mazot diye geçiyor ama bunun içinde ilaç var, tırpan var, temizlik var. Yani ot temizliği gibi bir sürü iş var. Yani onların hiçbirinin desteği yok. Dolayısıyla zaten fiyat da uygun olmayınca yani düşük olduğu için, bir türlü tarımda şey sağlıklı değil yani. Yani en az, dediğimi söylüyorum, on liradan aşağı düştüğü zaman bahçe, bağ bahçe elinde kalıyor (Mehmet, 60).

Desteğin daha (...) çok olması lazım. (...) İki ton fındıkta diyelim ki ben on yedi on yedi otuz dört bin lira alacağdım. İki ton fındıkta on iki on iki yirmi dört bin lira aldım. Gaç lira, on beş bin lira zararım var. Bana verdiği iki bin lira. Geri kalanı on üç bin lira. Şimdi desteği neye verecek? Gübreyi gaça alıyorsa onun fiyatına verecek. Ameleyi toplatma parasının kompleksini verecek, tırpanının parasını verecek, patozunun parasını verecek, çapalatacak parasını verecek. Yani destek böyle olur. Sana destek veriyom mu veriyom. İki bin lira verdim tamam bitti. Veriyom veriyom değil, destek gerçek destek olması lazım (İhsan, 65).

Genel olarak, Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik olumlu ve olumsuz görüşler her iki köyde de mevcuttur. Olumlu görüşler, fındık üretimindeki maliyeti karşılamada verilen desteğin katkısı olduğu yönündedir. Destekle ilgili en çok belirtilen nokta, desteğin üretilen üründen ziyade toprak mülkiyetini temel alarak üreticilere verilmesidir. Destek sisteminin işleyişi üreticileri mülkiyet durumuna göre sınıflandırmaktadır. Bu durum; sahip olunan toprakta üretim yapılıp yapılmadığına bakılmaksızın büyük toprak sahiplerinin destekten yararlanmalarına, topraksız küçük üreticilerin ise destekten yararlanamamalarına neden olmaktadır. Büyük toprak sahipleri kazanç sağlarken, küçük üreticiler yoksullaşmaktadırlar. Toprak mülkiyetinin esas alınması durumuyla büyük toprak sahipleri reel anlamda üretimden uzaklaşmaktadırlar. Ortaya çıkan bu eşitsiz duruma karşılık üreticiler tarafından ileri sürülen çözüm, fındığa taban fiyat verilmesi yönündedir.

Araştırmada destekle ilgili, desteğin esasen uluslararası kuruluşlar tarafından verildiği ve devletin bu desteği tam olarak üreticilere sağlamadığına ilişkin şüpheli yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Üreticilerin destekten yararlanabilmeleri için ÇKS'ye kayıtlı olmaları ve tarım arazilerinin kayıt altına alınması, üreticiler tarafından mülksüzleşme ve devlete bağımlılaşma durumuna karşılık riskli olarak görülmektedir.

4.3.2. Ürün fiyatlarının belirlenmesi, üreticilerin tarımsal yıllık geliri ve tarımsal ürün fiyatlarındaki tutumu

4.3.2.1. “El elde baş başta kalıyor.”

Tarımsal üretimde devlet desteklerinin ve sübvansiyonların kaldırılmasıyla üreticiler bir yoksullaşma sürecine girmişlerdir. Özellikle, bir yandan tarım ürünlerine verilen ve çoğu hallerde maliyetin altında olan taban fiyatları, diğer yandan serbest bırakılan ve her yıl sürekli olarak artış gösteren tarımsal girdi fiyatları üreticileri zorluklarla karşı karşıya getirmiştir. Üreticilerin ürünlerine düşük fiyatlar verilmesine karşın mazot, gübre ve diğer kimyasal girdilerin fiyatlarının serbest piyasa fiyatlarına göre belirlenmesi örgütsüz ve güçsüz tarım üreticilerini eşitsiz koşullar altında bırakmıştır (Aydın, 2001, s. 13).

Nitekim çalışmada da görüşmeciler, fındık üretiminin maliyetinde meydana gelen artış ile fındık fiyatlarının düşük olması sebebiyle, fındıktan elde ettikleri gelirde düşüşün meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Yükselen tarımsal girdilerin ve işçilerin yevmiyelerine karşın fındık taban fiyatlarının beklentilerin altında olması, üreticilerin fındıktan elde ettikleri kazancın düşmesine, bölge insanlarınınca sıklıkla kullanılan “el elde baş başta kalma” ya da “kurtarmama” durumunu meydana getirmektedir. Bu sebeple günümüzde devlet tarafından fındığa verilen fiyatlar yeterli görülmemektedir. Aşağıdaki görüşmecilerin ifadeleri örnek olarak verilebilir:

(...) Yaptığın masraf, fındığın maliyeti 15 lirayı buluyor. Bir kilo fındığın maliyeti 15 lirayı buluyor. 15 liranın altına düştüğü zaman zarar ediyorsun. 15 liraya sattığın zaman el elde baş başta kalır. Yani ne kârın olur ne zararın olur (Mustafa, 62).

Yav, fındığın zaten şeye maliyeti bugün, bugünkü hesapta tamam mı? Fındığın kilo başına maliyeti en az on beş lira. On beş liraya mal edersin. Bu fındığı, eğer bizi düşünecek olursa yetkililer eğer, yirmi lira, en az yirmi lira taban fiyatı koymasına lazım. Çünkü fındıkçı kendini kurtaramaz. Niye biliyor musun? 450 lira bir gün tırpan yevmiyesi. Ot motoru var ya, 450 lira. Geçen sene 300 liraydı mesela. Geçen seneden bu seneye benzine, misineye, yağa zam geldi. Tırpanda, bundan bir parça kırsan gidip 150 milyondan aşağı taktıramıyorsun yavrum. Ben tırpanın bakımını yaptırdım. Aldığım bir şaft ya. Önceden 120 liraya aldığım şaft, 380 lira bakım parası verdim bir tırpana. E gidiyorsun çalışırken pat diye arıza yapıyor. Dünya kadar para ödüyorsun (Kenan, 61).

Maliyetini kurtarmıyor. Ama ne oluyor? Maliyetini kurtarmıyor derken herhalde bu fındığın fiyatını hesapliyenler bizim emeğimizi hiç hesaba katmıyorlar. Biz sadece işçilik,

yaptığımız işçiliğin fiyatını anca kurtarabiliyoruz fındıktan. Yani ekstra bir yaşam sağlamıyor bize. Yaşama katkı sağlamıyor. Mesela bahçede çalışıyorsun, yevmiyeli çalışıyorsun ya. Anca o kadar para kalıyor bize. Fazla bir şey kalmıyor (Murat, 50).

Yukarıdaki ifadeler, düşük fındık taban fiyatlarının, fındığın maliyetini karşılamada yetersiz kalmasına yöneliktir. Artan tarımsal girdilerin fiyatları ve çalıştırılan işçilerin ücretlerine karşılık üretilen ürüne yönelik istikrarlı taban fiyatlarının uygulanmayışı, üreticilerin ürünlerinden elde ettikleri kazancı düşürmekte ve yoksullaşmalarına sebep olmaktadır.

Görüşmecilerden bir kişi de fındığa verilen taban fiyatlarını eleştirirken geçmişle günümüze yönelik bir karşılaştırma yapmaktadır. Önceden fındığa verilen taban fiyatlarının, üreticilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmede yeterli geldiği, ürettikleri üründen kazanç sağlayabildikleri belirtilirken, günümüzde bu durumun tam tersi olduğu vurgulanmaktadır:

Masraf çok. Fındığın masrafı çok. Mesela eskiden diyorlardı büyüklerimiz. Eskiden fındığı sattığın zaman iki kilo zeytin alıyordun bir kilo fındığın karşılığında iki kilo zeytin alıyordun. Şimdi tersi oldu. İki kilo fındık satacaksın bir kilo zeytin alacaksın. Yani onun için gerekli fiyat yok fındıkta. Mesela bu fındık üreticisinin eşi var, ailesi var, çocukları var. Yani bunların senelik ortama giderini hesap et.. etceksin. Sonra bunun, insanların geçinmesi için gerekli ücreti vereceksin (Fikret, 57).

Uygulanan tarımsal politikalarda yaşanan dönüşümle birlikte küçük üreticiler, yoksullaşma süreci içerisine itilmiştir. Ürüne verilen istikrarsız ve düşük taban fiyatları, üreticilerin geçinebilmelerine ve ürünlerinden kazanç sağlayabilmelerini imkânsız hale getirmektedir.

4.3.2.2. Ürün fiyatlarının belirlenmesinin zamanına ilişkin olumsuz tutumlar

2018 yılı için, hükümetin fındık fiyatlarını fındık hasadı dönemi boyunca açıklamaması, fındık fiyatlarının 1 Kasım 2018 tarihinde açıklanarak TMO'nun fındık alımlarına bu tarihten itibaren başlaması, üreticiler üzerinde olumsuz sonuçlar meydana getirmiştir. Hükümetin TMO aracılığıyla fındık alımını gerçekleştirmemesi sebebiyle görüşmeciler ürünlerini hükümetin açıkladığı fiyattan daha düşük bir fiyata satmak zorunda kalmışlardır. 2018 fındık hasadı döneminde yaşanan bu duruma ilişkin olarak, mülakatlarda geçen şu ifadeler örnek oluşturmaktadır.

Desteği işte vermemek üzere, zamanında şeyi ödememek şeklinde veya fiyat açıklamasını geçtiğimiz bu yıl, geçtiğimiz yıl diyelim artık, kasım ayında üreticinin elinde hiç fındık kalmadan fındık fiyatı açıklanır mı? Kasım ayında. Fındığın fiyatı ağustosta açıklanır (Mehmet, 60).

Fındığa en iyi fiyatı ne zaman verdiler biliyor musun? Ben şimdi açık açık söyleyeyim. Millet elindeki mahsulü çıkarttıktan sonra, vatandaş, çiftçi, kasım aylarında on yedi on sekiz milyonu buldu fındık. Ağustos ayında biz fındıkları satarken sekiz liraydı fındık. Yani milletin, vatandaşın elinden çıkardıktan sonra gendüleri rant yapmak için on yedi on sekiz lira fiyat biçtiler. Yani benim elimde fındık olmadıktan sonra sen fiyat biçsen ne olacak? (Hüseyin, 41).

Fındık fiyatlarının kasım ayında açıklanması ve TMO'nun da kasım ayında fındık alımına başlaması nedeniyle üreticiler, fındık hasadı bitip kasım ayında TMO'nun fındık alımı yapmasına kadar olan süreçte ürünlerini, serbest piyasada tüccarlara, hükümetin açıkladığından daha düşük fiyatlara satmak zorunda kalmışlardır. Bu durumda üreticilerin ürettikleri üründen elde ettikleri kazanç düşmüş ve zarara uğramışlardır.

İşte, öyle olmaması lazım. Fındığı millet elinden çıktıktan sonra fiyat açıklanmaması daha iyi. Niye? Şimdi Temmuz ayı, fındığın fiyatının şu an açıklanması lazım. Fındığa galdı burada aha 15-20 gün. Şimdi açıklıcek ki fındığın fiyatını üretici neye ne yapacağını bilecek. Mesela düğün yapacaksa ona göre hazırlığını yapacak. Davet yapacaksa ona göre hazırlığını yapacak. Ev yapacaksa ona göre hazırlığını yapacak. Şimdi adam, fındığın önü açık. Nolcağı belli değil. Fiyatı diyelim ki hep on bin lira olursa ne olacak? Masrafını alamıcek. Bu sefer üretici mağdur duruma düşecek. Yani fındığın fiyatının fındık mevsimi, yani toplama zamanı gelmeden açıklanması lazım. Daha önceki yıllar, bundan tam 10-15, öyle tahmin ediyom. İyi de bilmiyom da. Tam şimdi çıkaramıyom tarihini. Fındık fiyatı devlet tarafından açıklanıyordu. Şimdi serbest piyasa ekonomisi var. Serbest piyasa ekonomisinden dolayı fındık fiyatını açıklamıyorlar. Tüccarlar alabildiğine gendi başlarına alıyorlar fındığı. Yani burada üretici mağdur oluyor (İhsan, 65).

Devletin fındığa yönelik uyguladığı taban fiyatı politikaları, fındığın pazarlanması sürecinde serbest piyasa aktörlerinin daha etkin bir şekilde rol almalarına neden olmaktadır. Üreticilerin serbest piyasada ürünlerini daha düşük fiyatlara satmak durumunda kalmaları, devletin gerekli desteği ürüne ve üreticilere vermemesinden dolayı ortaya çıkan bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biz üretici olarak, eylül ayında bize fındık verilmesi yahut da daha erken. İşte bu aylarda olsa fındık satmaya başlarız biz. Ağustos-eylül. Geçen sene ekim ayında fındığın fiyatı açıklandı. Sen hiç duydun mu ekim ayında fındık... Kimsede fındık kalmaz ki. Sen şimdi gurbetçi. Gelmişin İstanbul'dan ne edecen? Fındığın fiyatı belli değil ama işçinin fiyatı belli. Geçen sene işte ne oldu? 14 lira taban fiyat verdi ama ekim ayında verdi. Biz fındığı 11-12 öyle sattık. Adam mecbur öyle sattı. Ne yapsın? (Naci, 56).

Devlet fındık üreticisini kesinlikle desteklemiyor. Kesinlikle. Yani ortaya bırakmış. Siz ne haliniz varsa görün demiş. Bir örnek verim sana. Bu sene 2019. 2018 fındığının fiyatını vatandaş sattuktan sonra cumhurbaşkanı açıkladı fiyatını. Kimsede fındık kalmadı. Aralık ayında, kasım ayında mıydı? Kasım ayında fındık fiyatı açıklandı. Şu anda ağustos ayındayız. Fındık toplanıyor. Şu anda fındığın fiyatı belli. Sen, insanlar fındık fiyatı beklerkene tüccarın eline düştü. Tüccar diyor ki fındık 11 lira diyor. Adam ihtiyacı var satıyor. Sonra da cumhurbaşkanı çıkıyor diyor ki kasım ayında fındık fiyatı diyor bu sene 15 lira (Fikret, 57).

Görüşmeciler tarafından belirtilen 2018 yılındaki fındık hasadı dönemindeki bu durum, günümüzde devletin tarımsal üretim için uyguladığı politikaların ortaya çıkardığı bir durumdur. Devletin tarımdan elini çekmesi, üreticileri serbest piyasa koşullarıyla tek başına bırakmıştır. Devletin yeterli desteği üreticilere sağlamamasıyla üreticiler, ürünlerini pazarlayabilmek ve gelir elde edebilmek için fındık tüccarlarına yönelmişlerdir. Fındık tüccarları, üreticiyi desteklemeyen devletin yerini doldurmaya çalışmakta ancak düşük fiyattan üreticilerin ürünlerini satın alarak zarar etmelerine neden olmaktadır.

4.3.2.3. “Masraftan ne kalırsa”

Araştırmada görüşmecilerin fındıktan elde ettikleri gelir ile ilgili olarak, fındığın bakımı ve hasadı sırasında sarf edilen ek masraflar nedeniyle fındıktan elde ettikleri toplam gelirden düşüş yaşandığı karşımıza çıkmaktadır. Artan tarımsal girdi fiyatları ve çalıştırılan ücretli işçi ücretleri fındık üretim maliyetini arttırmaktadır. Fındığa zamanında verilmeyen ve düşük taban fiyatları, fındığın maliyetini karşılamakta yetersiz kalmakta ve üreticilerin fındıktan elde ettikleri gelirin düşmesine neden olmaktadır. Fındıkla ilgili kazanç ve maliyet durumu karşılaştırıldığında, üreticilerin zarar ettikleri görülmektedir.

(Gülüyor) Ya şimdi ben sana nasıl söyleyeyim ben bunu. Mesela diyelim ki öyle olur elli bin lira olur ama tabi bunun... Öyle olur yetmiş bin lira olur. Öyle olur mesela diyelim yüz bin lira olur. Bunu da şimdi efendim bana nerden maliyetine baksan eee şimdi ortalama yedi ton fındık olsa üç yüz adam gidiyor. Üç yüz adamın bugünkü şartlar altında otuz bin lira yevmiyesi var. Otuz bin lira, düşünebiliyor musun? Ondan sonra efendim beş bin lira tırpancıya veriyorsun. Efendim, dört yüz bin beş yüz bin lira da lombardini, taşımacılığına veriyorsun. Bir milyon iki milyon lira da patoza veriyorsun. Ne kaldı bana fındıktan (Veli, 65)?

Şimdi bak, benim yerim çok. Fındıktan da kazanıyom çok şükür. Ama hayat pahalı işte. Kazandığım olduğu gibi gidiye (Gülüyor). E olanı söylüyom da kızım. Bak, geçen sene gübreyi ben 750'den aldım. Bu sene 1450'den aldım. Yarı yarıya fark etti bak. Böyle bir zam olur mu? Böyle bir fiyat olur mu? Fındık kaç lira aha şimdi? 13 lira. Kurtarır mı bunu? Adamın yevmiyesi olmuş 125 lira. 125 liraya ne kadar fındık toplar adam? Kimi var iki teneke topluye. Diyelim ki iki teneke fındık topladı. Hesaplayalım senlen. 13 liradan 20 kilo fındık ne yapıyor? 13 liradan 260 yapıyor işte. 260'ın 125'ini ver ameleye, 135 lira kalır. E bunun ilacı var, benzini var, bunun daha dibi var, bunun daha paklama işi var, gübresi var, tırpanı var, bakımı var, her şeyi var. Ne kaliye? Kaliye mi bir şey? Hesap etsek kalmiye. Aha şimdi 10 gün bahçede tırpan vurulcak, motor çalışacak. Yevmiye 400 lira kızım. Daha bundan ne kalır ki adama? Kalır mı (Kerem, 64)?

Fındık üreticileri, üretimden zarar etmelerine rağmen fındık üretimine devam etmekte ve köyde varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Araştırmaya göre, bu durumun en önemli nedenlerinden biri, toprağa yüklenen sembolik ve manevi anlamlardır. Köylülere dedelerinden/babalarından miras kalan toprağı koruma, karşılaşılan zorluklara rağmen toprağı satmak yerine üretime devam ederek miras toprağı koruma çabası içerisindeyler (bkz. s.174).

Özetle, günümüzde devletin tarımsal üretime yönelik desteklerini azaltmasının sonuçlarından biri de verilen düşük taban fiyatlarının sürekli artan üretim maliyetini karşılamada yetersiz kalmasıdır. Üreticiler, üretimin masraflarını kendileri karşılamak zorunda kalırlarken ürettikleri üründen yeterli kazancı sağlayamamakta ve tarımsal gelirleri üretim maliyetini karşılarken düşmektedir. Bu duruma göre, devletin tarıma yönelik her türlü desteği fındık üreticileri için büyük bir önem taşımaktadır. Üreticilerin tarımdan gelir elde edebilmeleri, devletin tarıma yönelik politikalarıyla son derece ilişkilidir. Devlet desteğinin yetersizliği, üreticilerin ürünlerinden kazanç sağlayamamalarına neden olmaktadır.

Tarıma yönelik devlet desteğinin azaltılmasıyla birlikte, günümüzde fındığın pazarlanma işleminin serbest piyasa koşullarında gerçekleştiği görülmektedir. Bir sonraki bölümde, fındığın piyasalaşma süreci ve serbest piyasa karşısında devlet adına fındık alımı yapan TMO'nun rolü ve üreticiler üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

4.3.3. Fındığın piyasalaşması süreci

Geçmişten günümüze tarım politikalarında yaşanan dönüşüm, beraberinde tarımsal üretimde ve kırsal kesimdeki insanların yaşamlarında bir dönüşümü meydana getirmektedir. Devletin tarımsal ürünlerdeki taban fiyatına yönelik desteğini kaldırması, üretici birlikleri olan kooperatifleri işlevsiz hale getirmesi tarımsal üretimi, ürünlerin pazarlanmasını ve de buna bağlı olarak köylülerin geçimini yeni bir süreç içerisine sokmuştur.

2000 yılında devletin desteğini keserek özelleştirmesi, fındık üreticilerinin ürünlerini alacak yeterli bütçesinin olmaması ve üreticilere zamanında ödeme yapamaması nedeniyle iflas eden FİSKOBİRLİK, 2005 yılından itibaren fındık alımını tam olarak gerçekleştirememiş ve fındık üreticilerine destek veren bir kuruluş olma özelliğini yitirmiştir. Araştırmada, iki köyde de yapılan mülakatlarda, işlevsiz hale getirilmeden önce devlet adına fındık alımı yapan FİSKOBİRLİK'e fındığını veren görüşmeciler mevcuttur.

Aydın'a (2018, s. 246) göre, kooperatifler kırsal kalkınmada ve üyelerinin haklarının korunmasında önemli bir rol oynamışlar, üreticilere modern girdi ve tarım aleti sağlanmasında, ürünlerin fiyatlandırılması, satın alınması ve pazarlanması için çiftçilerle devlet arasında arabulucu rolü üstlenmişlerdir. Buna göre, başka bir örgütlenmesi olmayan fındık üreticileri için FİSKOBİRLİK bir anlamda güvence oluşturmaktaydı. Ancak devletin kooperatifleri işlevsiz hale getirmesiyle birlikte FİSKOBİRLİK, üreticiler için bu rolünü önemli ölçüde yitirmiştir. Buna yönelik olarak araştırmada, işlevsiz hale getirilmeden önce FİSKOBİRLİK'in fındık alımının üreticiler için önemli bir destek, güvence kaynağı olması belirtilmiştir.

Mesela FİSKOBİRLİK'in günlerinde mayıs ayında fiyat belirlerlerdi. Mesela derdi ki hükümet, misal diyelim fındık fiyatı sekiz lira bu yıl. Elli randıman fındık sekiz lira peşin paraylanlık FİSKOBİRLİK'lere verilirdi. Tüccarda FİSKOBİRLİK'ten üç lira beş lira fazla almak zorundaydı bağ fındık getirsin diye. Bu millet FİSKOBİRLİK'e verdiği sürece bu fındık o zaman ne güzel para ediyordu (Hüseyin, 41).

FİSKOBİRLİK, FİSKOBİRLİK eskiden tam destek alırdı çiftçiden. Mesela fındık tüccarda on bir liraysa FİSKOBİRLİK'te on dört liraydı. Tüccarda düşüktü FİSKOBİRLİK'te pahalıydı. FİSKOBİRLİK alırdı fındığı, stop ederdi, gelecek seneye de geri geliri.. şey fındığı içerirdi. FİSKOBİRLİK şu anda çalışsaydı, devam etseydi bizim fındığımız 30 liraydı kilosu (Hasan, 66).

Devletin FİSKOBİRLİK aracılığıyla fındık alımı yapması ve taban fiyatlarını genelde hasat zamanından önce açıklaması, tüccardan yüksek bir fiyata alım yapması küçük üreticiler için bir güvence oluşturmaktaydı.

Günümüzde FİSKOBİRLİK hâlâ varlığını sürdürse bile pek çok fabrikası işlevsiz hale gelmiştir. FİSKOBİRLİK, son dört yılda piyasadaki fiyatın bir miktar üzerinde, ticari bir kurum olarak alım yapmaya çalışmaktadır (FİSKOBİRLİK, 2019). Ancak daha önceden iflas etmesi nedeniyle üreticilerin ödemelerini zamanında yapamaması, günümüzde atıl durumda olan fabrikaları, verilen düşük taban fiyatları için etkili bir çözüm önerisi sunamaması ve devletin de TMO aracılığıyla fındık alımını gerçekleştirmesi gibi nedenlerden dolayı, araştırmada FİSKOBİRLİK'in çalışmaları üreticiler tarafından yeterli görülmemektedir.

FİSKOBİRLİK'in çalışmalarını yeterli görüyordum fakat ne olduysa o da kapandı. O da bitti. Aha bizim buradaki FİSKOBİRLİK depoları, valla kimisi pimapen oldu kimisi konfeksiyon oldu kimisi şu oldu kimisi bu oldu. İflas filan etmişti ya zamanında, bilirsin sen de. Yok yani artık FİSKOBİRLİK. Hiçbir işe yaramıyor. Fındığı zaten, hükümet fındığı TMO ile alıyor. Millet ya TMO'ya veriyor, onu da verebilen veriyor ya neyse. Tüccar var işte. Daha yok yavrum FİSKOBİRLİK filan. Bitti gitti o işler (Kenan, 61).

Devletin politikaları sonucunda fındık üreticilerinin birliği olan ve üreticiler için bir güvence rolü üstlenen FİSKOBİRLİK'in işlevsiz hale getirilmesi, araştırmada da pek çok görüşmeci tarafından vurgulanmıştır.

Yani şimdi şöyle söyleyeyim. Ben, hamal bakımından, yani işçi, işçilik bakımından. Yani senin arabandan fındığı indirir, kantarına koyar, tarttırır yani. Her şeyi ile yardımcılardı. Bir de efendime söyleyeyim gidiyordun, FİSKOBİRLİK'in şeyi vardı. Yağını alıyordun. Makarnanı alıyordun. Şekerini alıyordun. Şimdi yok, bitti. FİSKOBİRLİK bitti. Ak Parti iktidarı geldi FİSKOBİRLİK'i bitirdi (Veli, 65).

FİSKOBİRLİK üreticilerin birliğiydi. Üretici birliği, kooperatif. Devlet destekliydi ayrıca. Üyelerinin, daha doğrusu fındık üreticilerinin çıkarlarını gözetan bir kuruluştı. Hem kredi anlamında üreticilere destek olurdu hem de onların, üreticilerin fındığını alır, işler, satar idi. Kooperatif olması sebebiyle FİSKOBİRLİK geçmiş yıllarda çok önemli görevler üstlenmiş. Daha sonraki yıllarda hükümetlerin destek vermemesi sebebiyle dar boğaza girerek ödemeleri yapamamış, alımları da gerçekleştirememiş ve süreç içerisinde işlevini yerine getiremez hale gelmiştir (Cemal, 63).

Hükümetin tarıma yönelik desteklerini azaltma politikalarından biri de kooperatifleri özelleştirerek işlevsiz hale gelmelerine neden olmasındır. FİSKOBİRLİK'in işlevsiz hale gelmesinin sonuçlarından birisi araştırmaya göre, fındık taban fiyatlarındaki düşüş ve fiyatların zamanında açıklanmamasından kaynaklı bir belirsizlik durumunun ortaya çıkmasıdır. Günümüzde FİSKOBİRLİK dönemindekinin aksine fındık taban fiyatlarının genelde hasat sırasında ya da hasat zamanından sonra ve üreticilerin beklentilerinden daha düşük açıklanması, üreticileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Mesela şöyle diyim sana. Şimdi FİSKOBİRLİK fındık alımı yaparkana eskiden Mayıs ayında yeni fındığın taban fiyatını, yani fiyatını belirlerdi. Mesela diyelim bu seneki sezonun fındığı on lira diyim, diyelim. Elli randıman fındık elli lira diye açıklama yaparlardı. Ama şimdi o da yok. O açıklama yaptıktan sonra da tüccar da bundan dört lira beş lira yüksek almak zorunda kalıyordu. Fındık o zamanlar para ediyordu. Ama şimdi ne fiyat belli ne şey belli, istikrarı belli fındığın. Ne olacağı belli değil (Hüseyin, 41).

FİSKOBİRLİK devrinde olsaydı kızım, fındığımız on dört, ay otuz liraydı. Ama şu anda kaç lira? On dört buçuk lira geçen sene kasım ayında oldu bak, fındığı millet sattıktan sonra. Bu sene şu ana kadar verilmedi. FİSKOBİRLİK devrede olsaydı bizim temmuzun on beşinde fındığın fiyatı belli olurdu. Fındığın fiyatı belli olurdu işçinin fiyatı da belli olurdu. Ama şimdi iş..işçinin fiyatı belli oldu fındığın fiyatı belli değil (Hasan, 66).

Yukarıdaki görüşmecilerin de belirttiği gibi, taban fiyatlarının zamanında açıklanmamasından kaynaklı olarak ortaya çıkan belirsizlik durumu, üreticileri serbest piyasa koşulları içerisine itmektedir. FİSKOBİRLİK'in işlevsizleştirilmesinin sonuçlarından birisi de ürün satış kanallarının büyük bir dönüşüm süreci içerisine girmesidir. Küçük üreticiler ürünlerini fındık tüccarlarına satmak zorunda kalarak serbest piyasa ekonomisinin zorlu koşullarıyla karşı karşıya kalmışlardır.

Fiyat farkı vardı. O zaman devlet açıklıyordu fiyatı. Devletin verdiği fiyata göre biz, tüccar fazlaysa tüccara veriyorduk, devlet fazlaysa devlete veriyorduk. Devlet şimdi elini hep çekti üzerimizden biz kaldık muallakta. Tüccar ne derse o oluyor (Yusuf, 74).

Bundan yirmi sene önce FİSKOBİRLİK'e satardım. O zaman FİSKOBİRLİK fındığımızı aldığı zaman tüccar bizden fındık almak için fındığın fiyatını yüksek tutardı. Ama FİSKOBİRLİK parayı kestiği zaman bizden fındığı alıyordu. Parayı ödüyordu mesela. Para vermediği zaman, tüccar bunu gördüğü zaman fındığın fiyatını aşağı düşürüyordu. FİSKOBİRLİK'i kapattılar. 3-4 sene Toprak Mahsulleri aldı. Oraya verdim. Ondan sonra tamamen tüccarın vicdanına kaldık (Murat, 50).

Fındık tüccarlarının insafına kalan üreticiler, örgütsüz olmaları ve devletin de üreticilere yönelik desteğinin olmaması nedeniyle bu durum karşısında tepkilerini gösterememektedirler. Fındığın pazarlanma süreci giderek piyasalaşmaktadır.

Araştırmada görüşmeciler, FİSKOBİRLİK ile fındık tüccarlarının fındık alımı işlemlerinde birtakım farklılıkların olduğunu vurgulamışlardır. Fındık alımı sırasında randıman kırma durumu, FİSKOBİRLİK ve fındık tüccarları arasındaki fındık fiyat farkının ortaya çıkmasında etkili olan bir durumdur. FİSKOBİRLİK'te randımana bağlı olarak fındığa fiyat verilirken, tüccarlarda ise randıman farkına bağlı olarak fiyat verilmemekte ve bu yüzden de fındığın fiyatı düşmektedir. Fındığın randıman durumuna bağlı olarak tüccarlar üreticilerin ürününü daha düşük fiyattan almaktadırlar.

Şimdi, fındığın buruşuk kısmı olur, çürük kısmı olur, FİSKOBİRLİK fabrikada randıman alırken o çürüğü ayırır. Buruşuğu da tartar. 3 gramsa gramını sayar. 2 randıman eder. Yahut da onu sayar yani. Öbür normal fındığın üstüne katar. Ama tüccara verinde o randıman düşük gelir. Buruşukları saymaz. Bu der çöp olacak. Hâlbuki çöp olmuyor. Yağlığa gidiyor. Çürük fındıkla buruşuk fındıktan yağ yapıyorlar onlardan. Fındık yağı. FİSKOBİRLİK onun birazını sayıyordu randımana. Daha iyi oluyordu (Ömer, 67).

Ya şimdi FİSKOBİRLİK'e verirsen senin randımanın parasını veriyor. İyiyse fındığın kaliteliyse, mesela %50'nin üzerindeyse randımanın o zaman farkı veriyor. Ama tüccar onu vermiyor. Tüccar da bakıyor fındığa. Fındığa, zaten fındığı anlayan adam karıştıra gene fındığı anlar. Bakıyor ki fındık düşük randımanlı. Tüccar o zaman fiyat kırar. 48-49 geldi, o düşük randımanın parasını keser bizden. Ama fındığa karşı gene bakar fındığın randımanı yüksek gelir hiç randıman vurmadan kantara koyar. Köylü de ne yapsın işte kendini savunamadığı için veyahut da ilerde işim düşer misali pek sesini çıkaramaz (Murat, 50).

Üreticilerin bu durum karşısında seslerini çıkaramamaları hem tüccarların fındık alımındaki hâkimiyetini hem de üreticilerin bu koşulları bir şekilde kabullenmek

zorunda kaldıklarını göstermektedir. Genel olarak, FİSKOBİRLİK'in fındık üreticilerinin desteklenmesi, ürünlerinin alınması ve taban fiyatlarında belli bir istikrar sağlayabilmesi açısından önemli bir birlik olduğu görülmektedir. Ancak devletin FİSKOBİRLİK'i özelleştirmesiyle üreticilere sağladığı bu imkânlar da ortadan kalkmıştır. Fındığın fiyatlandırılmasında ve pazarlanmasında mağduriyetler yaşamaya başlayan üreticiler, serbest piyasa aktörlerine yönelmişlerdir. Tarımda devlet yerine fındık tüccarları piyasayı şekillendiren, yönlendiren ve etkin olarak faaliyet gösteren aktörler haline gelmiştir. Daha öncesinde FİSKOBİRLİK aracılığıyla devlete ürününü satan üreticiler, şimdi örgütsüz de olmalarıyla birlikte zorlu serbest piyasa koşullarıyla baş başa kalmışlardır. Ürünlerini daha düşük fiyata pazarlamak durumunda kalan üreticiler, fındıktan elde edecekleri gelirden kayıp yaşayarak zarara uğramaktadırlar.

4.3.4. Fındıkta piyasalaşmaya karşı TMO

Günümüzde devletin fındık alımı, FİSKOBİRLİK yerine TMO tarafından gerçekleştirilmektedir. İlk kez 2006 yılında fındık alımını yapan TMO, 2009 yılında yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile fındık alımı görevine son verilse de 2017 yılında tekrar alımlara başlamış, günümüzde de devlet adına fındık alımını sürdürmektedir.

TMO'nun fındık alımı, genel olarak FİSKOBİRLİK'in işlevsiz hale gelmesinin ardından fındık üreticilerinin tepkilerini bastırmaya yönelik bir girişim olmuştur. Ancak araştırmada, devletin TMO aracılığıyla fındık alımını gerçekleştirmesi, fındığın piyasalaşmasına mâni olamamıştır. Yapılan mülakatlarda görüşmecilerin tamamına yakını fındık tüccarlarına ürünlerini satmakta ve genel olarak TMO'nun fındık alımına yönelik olumsuz eleştiriler yöneltmektedirler. İki köyün de TMO'nun fındık alımındaki görüşlerinde anlamlı bir farklılık bulunmamakta, iki köyde de yapılan mülakatlarda benzer görüşler yer almaktadır. Tablo 4.4.'te 2018 yılı fındık hasadı döneminde görüşmecilerin sattıkları ürün miktarı ve satış kanalları gösterilmiştir.

Tablo 4.4. *Örneklem grubunun 2018 yılı fındık hasadı döneminde ürettikleri ürün miktarı ve ürünlerini pazarladıkları satış kanalı.*

Görüşmeciler	2018 Fındık Hasadı Döneminde Ürettikleri Fındık (kg)	2018 Fındık Hasadı Döneminde Ürünlerini Pazarladıkları Satış Kanalı
Ali	700 kg	Tüccar
Veli	750 kg	Tüccar
Ahmet	2250 kg	Tüccar
Mehmet	400 kg	Tüccar
Yusuf	800 kg	Tüccar
Hüseyin	200 kg	Tüccar
Hasan	570 kg	Tüccar
İhsan	1200 kg	Tüccar
Kemal	1300 kg	Tüccar
Ayşe	80 kg	Tüccar
Rıza	1700 kg	Tüccar
Salih	800 kg	Tüccar
Kenan	1300 kg	Tüccar
Yücel	2000 kg	Tüccar
Kerem	2000 kg	Tüccar
Ömer	1500 kg	Tüccar
Zeynep	600 kg	Tüccar
Mustafa	800 kg	Tüccar
Halil	1300 kg	Tüccar
Ayla	1400 kg	Tüccar
Celal	2000 kg	Tüccar
Leyla	4000 kg	Tüccar
Hülya	2500-3000 kg	Tüccar
Cemal	2000 kg	Tüccar
İdris	1000 kg	Tüccar
Naci	3500 kg	Tüccar
Memduh	2500 kg	Tüccar
Murat	1500 kg	Tüccar
Agâh	750 kg	Tüccar
Fikret	1700 kg	TMO

Tablo 4.4.'e göre, görüşmecilerden sadece 1 kişi ürününü TMO'ya satabilmiş, 1 kişi (Kerem) de TMO'ya fındık götürse bile TMO'nun kabuklu fındık alım şartlarına uymaması nedeniyle ürününü tüccara satmak durumunda kalmıştır. Tabloda da

görüldüğü gibi findığın fiyatlandırılmasında ve pazarlanmasında serbest piyasa aktörleri etkin bir rol oynarken bu durumun ortaya çıkışında devletin rolünü görmezden gelemeyiz. 2018 yılı fındık hasadı için bir değerlendirme yaptığımızda, devletin TMO aracılığıyla fındık alımlarına 1 Kasım 2018 tarihinde başlaması, üreticilerin hasat sonrasında ürünlerini tüccarlara satmalarında büyük bir etkindir.

Araştırmada, görüşmeciler tarafından TMO'nun fındık alımına yönelik getirilen en önemli eleştirilerden biri, devletin fındık taban fiyatlarını ekim ayında açıklayıp kasım ayında TMO aracılığı ile alıma başlamasıdır. Devletin alıma geç başlaması, üreticilerin büyük bir mağduriyet yaşamalarına neden olmuştur. Üreticiler, TMO alıma başlayana kadar serbest piyasa koşullarınca tüccarlar tarafından açıklanan ve devletin ekim ayında açıkladığı fiyattan (2018 fındık hasadı dönemi için kalite findığın kilosu 14 TL ve 2 TL de destekleme ödemesi) çok daha düşük bir fiyata ürünlerini pazarlayarak ürünlerinden zarar etmişlerdir.

La ben şimdi geçen sene... Ekim ayında fındık fiyatı verilmez. Öyle bir şey yok. Hiç verme daha iyi. 10 liraya fındık satan oldu ya. Ha ben verdim 11 buçuk-12 buçuktan da verdim ama o 14'ü zamanında ver de ben de findığımı 14'ten satayım be gözüm. Ya bende kâr yapayım. Ben 3 buçuk ton fındıktan bilmem kaç lira zarar ediyorum. Ben geçen sene 9 bin lira zarar ettim ya kendi şeyimde. E bekleyemiyorsun da. Borcun oluyor, para lazım oluyor. Hemen satman lazım. Bekletsen de kasıma kadar bekletmesin yeğenim. Kasıma kadar nasıl beklesin bu millet (Naci, 56).

Üreticiler fındık hasadı sonrasında, borçlarını ödemek, birtakım ihtiyaçlarını karşılamak, fındıklarının saklayacak yerlerinin olmaması ya da köyden ayrılıp şehirdeki hayatlarına dönmek durumunda kalmaları nedeniyle, devletin fiyat açıklamasını bekleyemeyip, ürünlerini fındık tüccarlarına satmak durumunda kalmışlardır.

Araştırmada, sadece TMO'nun fındık alımının zamanına ilişkin değil, fındık alımına yönelik uygulamalarına da olumsuz eleştiriler getirilmiştir. Üreticilerin TMO'ya fındıklarının verebilmesi için öncelikle TMO'nun sisteminden randevu almaları gerekmektedir. Üreticiler, randevu sistemiyle ürünlerini satacakları günü ve TMO şubesini belirlemektedirler. TMO'nun fındık alımı belli bir kota ile sınırlıdır. Bununla birlikte, TMO'nun (2019) Kabuklu Fındık Satın Alma Şartları şu şekildedir:

- 1- Kabuklu fındıklar 2019 yılı mahsulü olacaktır.
- 2- Ürün kendine özgü doğal renk ve kokuda olacak, dış yüzeyi ıslak olmayacaktır.
- 3- Canlı fındık zararlısı tespit edilmese dahi %3'ün üzerinde fındık zararlısı tahribatı içeren ürünlerde satın alınmaz.
- 4- İç fındık rutubet oranı %6'dan fazla olan kabuklu fındıklar satın alınmaz.
- 5- Yabancı madde oranı %0,5'ten fazla olan kabuklu fındıklar satın alınmaz.
- 6- Sağlam iç fındık oranı %40'tan az olan fındıklar satın alınmaz.
- 7- Buruşuk iç fındık oranı %10'dan fazla olan kabuklu fındıklar satın alınmaz.
- 8- Çürük ve bozuk iç fındık oranı %3'ten fazla olan kabuklu fındıklar satın alınmaz.
- 9- Zuruflu tane oranı %3'ün üzerinde olan kabuklu fındıklar satın alınmaz.
- 10- Kabuklu fındıklar içerisinde grup karışımı tespit edilmesi ve üreticinin kabul etmesi halinde;
 - a) Levant kalite ürün içerisinde Giresun kalite oranı %5'in üzerinde olsa bile ürün Levant kalite kodu ve fiyatı ile alıma tabi tutulacaktır.
 - b) Giresun kalite ürün içerisinde Levant kalite oranı %5'in üzerinde ise ürün Levant kalite kodu ve fiyatı ile alıma tabi tutulacaktır.
 - c) Giresun Kalite ve Levant kalite ürün içerisinde Sivri kalite oranı %5'in üzerinde ise ürün Sivri kalite kodu ve fiyatı ile alıma tabi tutulacaktır.
- 11-Çatlak ve kırık fındıklar ile kabuğundan çıkmış iç fındıkların toplamı %5'in üzerinde olanlar satın alınmaz.

TMO'nun kabuklu fındık alımındaki bu şartları sebebiyle fındık alımı esnasında fındığı fazla incelemesi, seçmesi, belli bir kalitenin altındaki fındığı almaması, randevu sistemi sebebiyle üreticilerin satmak için beklemek zorunda kalmaları ve sattıktan sonra da ödemelerini hemen alamamaları, araştırmaya göre üreticilerin TMO'ya fındık satması konusunda itici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

TMO'ya vermek zor, meşakkatli bir iş. Gün alıyorsun. Bazen alamıyorsun. İstedğin zaman alamıyorsun. Geç veriyorlar. Geçen yıl hatta biz fındığı sattık yani. Ondan sonra fiyat açıklandı. Yani alıcaz dendi, üreticinin elinde fındık kalmadı. Götürüyorsun. İşte arabayı tutuyorsun. Sıra bekliyorsun. Hatta bir gün önceden gidiyorsun. Sonra gidiyorsun, diyorlar fındık işte yaş. Nem oranı fazla diyorlar. Karışık fazla diyorlar. Geri dönebiliyor. O yüzden öyle şeyler var (Celal, 48).

Çünkü fındığı kurutuyorsun harmanda. Götürüyorsun yok onda çürük çıktı diyor, yok seçmemişin diyor. Tekrar geri iade ediyorlar sahibine. İnsanları uğraştırıyorlar fındık alırken. Bu yönden beğenmiyorum TMO'yu. Resmen fındık almak için değil de almamak için uğraşıyorlar. Bilmiyorum, bana öyle geliyor yani (İdris, 68).

Araştırmaya göre, TMO'nun fındık alımı politikalarını incelediğimizde karşımıza ürüne yönelik bir standartlaştırma eğilimin varlığı da karşımıza çıkmaktadır. Tarımda kapitalist ilişkilerin yaygınlaşması ve endüstriyel tarımın gelişmesi ile ortaya çıkan standartlaşma “tarımsal üretim sürecini ve giderek artan oranda gıda sanayisinin girdisi haline gelen tarımsal ürünleri, esas olarak çok-uluslu tarım-gıda şirketlerinin ihtiyaçları doğrultusunda kontrol etme ve düzenleme çabaları (Büke, 2019, s. 136).” şeklinde ifade edilebilir. Gıda üretiminin endüstrileşmesinde ve piyasalaşmasında özellikle belli standartlara, belli kaliteye göre ürünü tek tipleştirmeye yönelik gıda üretimi günümüzde giderek yaygınlaşmıştır. Buna bağlı olarak TMO'nun fındık alımı sırasındaki uygulamalarını, ürüne yönelik bir standartlaştırma çabası olarak değerlendirebiliriz. Ancak, araştırmada bu standartlaştırma çabasının üreticiler için birtakım mağduriyetler yaratması söz konusudur. Buna göre fındık üreticileri de bu mağduriyetlerden kaçınmak için TMO'ya ürünlerini pazarlamamaktadır.

Araştırmaya göre, TMO'nun kabuklu fındık alımı uygulamasındaki bu şartlarına karşın fındık tüccarlarının fındık alımında tam tersi bir durum söz konusudur. Fındık tüccarlarının kabuklu fındık alımında belli kriterlerinin olmaması, alım sırasında fındığı çok fazla inceleyip seçmemesi, randevu sistemiyle çalışmamaları, üreticilerin ürünlerini hemen satıp ödemesini hemen ya da kısa süre içerisinde alabilmesi gibi sebepler nedeniyle, üreticilere tüccarlara fındıklarını satmak TMO'ya satmaktan daha kolay gelmektedir.

Daha da, daha şimdi daha çok düşük yapıyorlar. Ben de daha şeye götürmüyom. TMO'ya götürülenler çok oldu geçen sene, daha önceki sene. Niye ben onu beklim bir ay iki ay parasını alıcam diye. Beklemiyom ben. Benim çok yok ki zaten. Bir de şöyle yapıyorlar. Randıman düşüyorlar. Bir de fındığın yok çürüğü varmış yok çorluğu varmış yok goruğu varmış. İnceliyip seçenen o kadar fındığın içini. Onla mı uğraşıcım. Al götür yükle ver şeye tüccara (Ayşe, 75).

Pıçağınan fındığı kesiyor, bak diyor içine özüne, bu fındık lekeli. Rutubetli. Yok diyor bunda toz var savur. Ben iki sefer fındık savurttum. Gine almadı. Tuttum ben Ünye'de Fatsa tüccarına getirmeden bir fabrikaya fındığı verdim, 52 randıman geldi. 52 randıman. Orda fındığı almadılar. Hem de getir götür getir götür masraf yaptırdılar bana. İşçi parası savurtmaya, savurtturuyon, fabrikadan elek alacan, mağaza kiralıcan, mağazada savurcan, çuvallatıracan. Her bir günün arasına 15 gün gün atıyor sana sonraya veriyor. Onun için, ben TMO'ya fındık verene kadar tamam mı? Tonda bir milyar, bir buçuk milyar, iki milyar zarar edeceğimi biliyom, TMO'nun kapısına gitmem. Tüccara satıyom kolay gene. Hiç uğraşmıyom. Yok sıra bekle, yok fındığı seç, yok şey yap. Ver tüccara gitsin (Kenan, 61).

TMO'nun randevu sistemiyle fındık alımıyla ilgili olarak Dumanlı köyündeki bir görüşmeci hem TMO'nun fındık alım zamanına yönelik bir eleştiri getirirken hem de köyün dağ köyü olması nedeniyle fındık hasadının daha geç tamamlanmasının bir dezavantajını vurgulamaktadır. Fındık hasadını daha önce tamamlayan daha alçak bölgelerdeki fındık üreticileri TMO'dan daha erken randevu alabilmektedirler. Dumanlı köyü fındık hasadını daha geç tamamlaması sebebiyle daha geç randevu alma durumu ortaya çıkmaktadır.

(...) Ama alıma hemen eylül ayında başlaması lazım, hatta ağustos ayında başlaması lazım. Erken çıkaranlar var geç çıkaranlar var. Alıma başlaması lazım TMO'nun. Yok ben kasım ayında, aralık ayında alıma başlıcam derse adamın paraya ihtiyacı var. Çocuklarını okula göndericek. Yani adam şimdi ya borç etmiştir ya ev taksiti verecektir. Veyahut da fındığı iyidir, güzeldir, para eder. Bir ev satın alacaktır. Adama bekle demiştir. Ne zamana kadar? En son ekim ayına kadar. Sen kasım ayında fiyat verirsen, şey, almaya başlarsan bana ne zaman sıra gelecek? Onun da bir de sırası var. İlk önce gidenler sıra alıyor. Ya geç kaldı adam duymadı, ne yapacak? E hemen fındık alımına, fındık ne zaman çıkar, ne zaman şey yapar onlar biliyorlar zaten. Sahil kesimi erken çıkartıyor fındığı. O zamandan başlıcaklar almaya. Hem sıkışmazlar. TMO'da sıkışmaz, vatandaşlar da sıkışmaz (Ömer, 67).

TMO, kuruluşundan bu yana hububat başta olmak üzere mısır, pirinç, haşhaş ve bakliyat gibi ürünlerin alımını gerçekleştirmektedir. Bu durumla ilgili olarak araştırmada, FİSKOBİRLİK gibi yalnızca fındıkla ilgili bir kurum ve çalışanlarının da fındığı bilen insanlardan oluşmaması sebebiyle TMO'nun fındık alım uygulaması doğru bulunmamaktadır. Görüşmeciler, TMO'nun kuruluşundan bu yana alımını yaptığı ürünlerin kriterlerine göre fındığı değerlendirmesi nedeniyle fındık alım uygulamasının doğru bulunmaması, TMO'nun kendi ilgili olduğu ürünlerde alım yapması gerektiğinin üzerinde durulmuştur.

Fındıktan anlamıyorlar. Fındık üzerine eğitilmemişler. Anca onlar neden anlar biliyon mu, incirden, üzümünden, pamuktan anlar. Her şeyin bir şeyi vardır, bilmişi okumuşu. Mesela diyelim ki ben neyi okudum, o incirden mesela ders aldım. Onu bilirim tamam mı. Bu iş böyle. Şimdi Almanya'da, Fransa'da ben gittim gördüm. Şu taşı şimdi, taşı öyle bir inceliyorlar ki. Yani o neden olmuş, nasıl yapılmış. Ama bir TMO, TMO anca Akdeniz, az önce ne dedim, Akdeniz ürünlerinden anlar. Marmara'nın zeytininden anlar. Bizim fındığımızdan anlamaz (Veli, 65).

Toprak Mahsulleri Ofisinin çalışmasını yeterli görmüyom. Toprak Mahsulleri Ofisi buğday, mısır gitsin onları alsın. Fındıktan hiç alakası yok onların. Onlar fındık, fındığın ne

olduğunu bilmiyolar. Milleti geçen sene rezil ettiler. Bir git seç getir, git yaş gurut getir, git içinde sivri fındık var seç getir. Milleti bezirgün ettiler yav (İhsan, 65).

FİSKOBİRLİK'in yalnızca fındık ve fındık ürünleri üzerine bir kuruluş olması nedeniyle, çalışanları da genellikle o yörenin insanlarından oluşan, fındık hakkında bilgi sahibi olan kişilerden oluşmaktadır. FİSKOBİRLİK fındık alımı yaptığı dönemde, randevu sistemiyle çalışsa ve belli bir oranda fındık alımı yapsa bile her randımandaki fındığı üreticiden satın almakta ve bu fındıkları, fındık yağı yapımı kullanımındaki gibi değerlendirmektedir. TMO'da ise üreticilerin satmak üzere şubelere getirdikleri fındıklar dikkatle incelenmekte, fındık çürük değilse bile onların kriterlerine uymaması sebebiyle üreticilerin fındıklarını almamaktadır. Üreticiler için hasat tamamlandıktan sonra patoza verilmiş ve harmanda kurutulmuş fındığın çuvalanarak, kamyonlara yüklenip TMO şubesine getirilmesi hem emek açısından zahmetli hem de taşıma açısından maliyetli ürünlerinin geri gönderilmesi, üreticileri de büyük bir mağduriyet içerisine düşürmektedir.

Araştırmada, bu duruma çözüm olarak TMO'nun sağlıklı bir şekilde fındık alımı gerçekleştirebilmesi için fındık alımında, fındığı ve fındık üretimini bilen yöre halkından insanların çalıştırılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Çünkü oradaki memur arkadaşlar kusura bakmasın da fındıktan alıcek. Geçen gün Tayyip televizyona çıktı. "Ey Kılıçdaroğlu sen fındığın ne olduğunu biliyor musun?" dedi. Şimdi o diyene, bizim TMO'ya gelen memur arkadaşlar fındığı bilmiyorlar. Ha biz şimdi, insanları şey yapmıyorum. Adam gelmiş Antalya... Antalya'daki memur fındığın ağacını görse bile tanıyamaz. Bu fındık ağacı diyemez bana göre (Naci, 56).

TMO'nun fındık alımı çok yanlış. Bence çok çok yanlış. TMO'nun fındık alımı, Toprak Mahsulleri Ofisi kurumunun elemanları gelip buraya fındık alıyor. Hâlbuki FİSKOBİRLİK'in elemanları buranın insanları. Yani nerenin, Ordu'nun, Giresun'un, Samsun'un, Trabzon'un. Yetişen insanlar, bu üreticiyi tanıyan insanlar, fındık içinde yaşayan insanlar. Ama TMO'nun insanları buğdayı tanıyor, arpayı, tanıyor, yulafı tanıyor, Doğu'daki bakliyat ürünleri neyse işte hepsini tanıyor. Geliyor burada da fındıkta da aynı olayı arıyor. Adamlar Antepliyim diyorlar, gidiyorsun, randımancı Antepliyim diyor. Öteki diyor ki işte ben şuralı değilim. E yetişmiş eleman ama ne kadar yetişmiş eleman olsa da fındığın içinde yaşamadığı için fındık üreticisinin halini anlamaz yani (Fikret, 57).

Genel olarak bu araştırmaya göre, TMO'nun fındık alım uygulamasının üreticiler için birtakım mağduriyetler meydana getirdiğini söyleyebiliriz. TMO'nun fındık üzerine

yönelmiş bir kuruluş olmaması, fındık alımındaki şartları, üreticiler için zor ve uğraştırıcı olarak görülmektedir. Bu noktada, fındık tüccarlarının üreticiler için bir seçenek olduğu dikkat çekmektedir. Tüccarların fındık alımı uygulaması nedeniyle, üreticilerin tüccarlara fındıklarını satmaları daha kolay bir yol olarak görülmektedir. Burada, fındığın pazarlanma sürecinde serbest piyasanın rolünün artmasında yine bir açıdan devletin neden olduğu görülmektedir. Devletin, küçük üreticilere ve ürünlerine yönelik uygulamalarının yetersizliği ve doğru şekilde uygulanmaması, üreticileri serbest piyasa içerisine itmektedir. Üreticilerin fındık tüccarlarına ürünlerini satmak zorunda kalmaları, TMO'nun fındık alım uygulamasından kaynaklı bir zorunluluk durumu olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada TMO ile ilgili olarak, devletin TMO'yu kullanarak üreticileri manipüle etmeye çalıştığına yönelik eleştiriler karşımıza çıkmaktadır. Burada, devletin TMO aracılığıyla fındık alımı yapmasına yönelik bir güvencesizlik durumu da söz konusudur. Devletin fındık alımını yapması üreticilere destek olmaktan ziyade özellikle seçim zamanlarında üreticilerden oy alabilmek ve genel olarak kırsal kesimin iktidarı desteğini sürdürebilmesine yönelik kullanılmaya çalışılması düşüncesi araştırmada vurgulanmıştır.

TMO, politik bir kurum haline geldi fındıkta. Yani tepkiler çok yüksekse veya seçim zamanı ise mevcut hükümet ve iktidarlar daha fazla oy almak istiyorsa TMO'yu devreye sokar, fındık aldırır. Yani, TMO'yu devreye sokmaya gerek yok çünkü çiftçinin FİSKOBİRLİK diye bir kurumu var, kooperatifi var. O devam etmesi gerekir. TMO, hükümetler tarafından politik bir araç olarak kullanılıyor (Cemal, 63).

(...) TMO devlet desteklemiyor. Şu anda TMO'dan verilen fiyatı cumhurbaşkanı açıkladı ama desteklemek için açıklamadı. Sadece işte cumhurbaşkanı Ordu'dan oy almak için, Ordu'nun üreticinin yanındayım gibisinden fiyat açıklaması yaptı. Eğer gerçekten desteklemiş olsaydı geçen sene kasım ayında fındığa fiyat vermezdi. Temmuz'da, Haziran'da verirdi (Fikret, 57).

Araştırmada, 2018 fındık hasadı döneminde yalnızca 1 kişi TMO'ya fındık satmıştır. Bu kişi ekonomik koşullarıyla da ilişkili olarak fındıktan elde edeceği gelire hemen ihtiyaç duymaması sebebiyle ürününü bekletebilmiş ve tüccarın alım yaptığı fiyatın üzerinde bir fiyata satmıştır.

Ya biz zaten eylülün beşi-onuna kadar bizim mahsul anca burada harmanda hazır oluyor. O da 5-10 gün beklettik. Fazla bekletmedik. Bekletme şansımız yok bizim yani. Bunu nasıl

saklim ben? Saklayamam ki. O zaman ben 24 saat burada beklemem lazım. Ben normalde köyde yaşamıyorum. Fındık zamanı geliyorum köye. O yüzden o şansım da yok. Yağmuru var, faresi var, şunu bunu var. Ne yapacam? Zar zor beklettim bu sene kasıma kadar. Randevu aldım, sıra mıra verdiler. Orda da baya sırayla filan uğraştık. Bir sürü millet bekliyor filan. Yine de sattık işte. En azından yüksek fiyata sattım. Öyle borcum filan olmadığı için hazır paraya ihtiyacım yoktu benim. O yüzden beklettim yani. Yoksa millet hep tüccara satıyor. Nasıl bekletsin o zaman... zamana kadar? Para lazım (Fikret, 57).

Yukarıdaki görüşmecinin de belirttiği gibi, üreticilerin ürünlerini satma zamanları; borçlanma durumlarıyla, ekonomik koşullarıyla ve sosyal hayatlarıyla ilişkilidir. Geçimlerini sağlayabilmek için ürettikleri üründen elde edecekleri kazanca ihtiyaç duyan küçük üreticiler, ürünlerini hasadın hemen sonrasında satarak gelir elde etmek zorundadırlar. Bu yüzden 2018 fındık hasadı dönemi için TMO'nun fındık alımına başlamasını bekleyemeyen üreticiler, tüccarlara fındıklarını satarak gelir elde etmeye çalışmışlardır. Bu durumla ilgili bir diğer görüşmeciden şu aktarım örnektir:

Biz hemen sattık. Para lazımdı. Krediye de ödüyok ya. Ondan sattık hemen. Hükümet de fiyat açıklamadı. Para lazımken hükümetin keyfini de bekleyemeyeceğimize göre (Gülüyor). Mecbur sattık. Hükümet fiyat açıklayana kadar, tüccar alacağını aldı zaten millettten. Herkes fındıktan gelecek paraya bakıyor çünkü. Bana da lazımdı para, sattım o yüzden hemen (Zeynep, 69).

Araştırmaya göre, fındığı hemen satmalarındaki bir diğer neden ise köy yerine köyün çevresindeki ilçelerde ya da İstanbul'da ikamet eden üreticilerin, fındığı bekleme gibi bir şanslarının olmamasıdır. Yalnızca hasat zamanında köyde belli bir süre yaşamak durumunda kalan bu üreticiler, hasat sonrasında şehirdeki yaşamlarına geri dönmek için ürünlerini hemen satmak zorundadırlar. 2018 hasat yılı için, TMO'nun kasımda alımlara başlaması, bu üreticilerin ürünlerini tüccarlara satmak zorunda bırakmıştır.

Ben genelde satarım çünkü bekletsen bekletecek yerim yok. Ben fındığı toplayıp İstanbul'a gidiyorum. İzin alıp geliyorum zaten köye. O yüzden bekletmek olmuyor. Tüccara fındığı bırakıp da bekletemezsin. Mecbur hemen satıyorum. Devlet geçen sene geç alım yaptı misal. Ben o zamana kadar mümkün değil bekletmem. Tüccar alıyordu, mecbur sattık bir fiyata (Agâh, 62).

Araştırmada, TMO'nun fındık alımına yönelik olumlu görüş, devletin TMO aracılığıyla fındık alımı yapmasıyla üreticilerin serbest piyasa haricinde, devlet kanalı

gibi bir alternatifinin olmasıdır. Üreticiler için ürünlerini devlete satmak, serbest piyasa koşullarında tüccarlara satmaktan daha kazançlı bir yol olarak görülmektedir.

Mesela şöyle bir şey. En azından bir fiyat veriyeler. En azından bir fiyat verince tüccarların önünü kesmiş oliyeler. Mesela adam fındığa sahip çıkınca en azından vatandaş diye ki, şimdi mesela tüccar fındık 5 lira diye. Tüccar 5 liradan alacak belli. Ama şimdi Toprak Mahsulleri Ofisi veya FİSKOBİRLİK diye ki fındık 12 lira diye. Bu sefer adam mahsulünü güzel gene temizliye, içindeki o kuruğunu moruğunu temizliye, TMO'ya götürüye. 12 lira ya, tüccar 5 liraya alacak. O zaman ne oliye, tüccar da fındığın ayarını kaldırıye. Aynı seviyeye getirtiliye. Hani 12'ye eşitletiliye. Hani o olmasa TMO, bu sefer tüccar tek kalacak. Bir de şöyle, tüccar senin fındığın koruktu, işte şuydu buydu, randımanı düşüktü, istediği fiyattan alırdı. Ama şimdi devlet buna böyle fiyat verince, sahip çıkınca ister istemez tüccar da fiyatını kaldırıyor yani (Ali, 50).

Her ne kadar TMO'ya fındık satmak, serbest piyasadan daha kârlı bir yol olarak görülse de TMO'nun fındık alım uygulaması ve şartları üreticileri fındık tüccarlarına yönlendirmektedir. Fındık tüccarlarının her randımandaki fındığı alması, randevu sistemiyle işlememesi ve fındık alımına TMO'dan önce başlaması, üreticiler için fındığı tüccarlara satmak, daha kolay bir yol gibi görünmektedir. Örneğin yukarıdaki görüşmeci de TMO'nun fındık alımına yönlendirdiği olumlu eleştirilere rağmen 2018 yılı fındık hasadı dönemi için ürününü TMO'ya satmamasını şu şekilde anlatmaktadır:

Ben neden vermedim TMO'ya? Şimdi şöyle, TMO'ya versem eyiydi. Sonuçta devlet eli ya orası. Ama çok geç aldılar fındığı. Ta Kasım ayında öyle söyleyeyim ben sana. E şimdi ben köyde yaşamıyorum. Evim Fatsa'da TOKİ'de. Burası da babamların evi. Burada fındık saklayamam o zamana kadar, orda da saklayamam. Fındığı o kadar süre bekletemezdim yani. Tanıdık tüccarım da vardı. Oraya götürdüm verdim hemen (Ali, 50).

Sonuç olarak, TMO her ne kadar fındığın serbest piyasa aktörlerinin kucağına düşmesine engel olabilecek bir kuruluş olarak görülse de genel olarak TMO'nun fındık alımı uygulamasının ve kabuklu fındık alımı şartları, küçük metâ üreticilerini daha çok serbest piyasa içerisine itmektedir. Burada, devlet eliyle bir piyasalaşma durumundan söz edebilmek mümkündür. Küçük metâ üreticileri, devletten yeterli desteği alamadıkları ölçüde piyasa aktörlerine yönelmektedirler.

4.4. Tarımsal Üretimin Geri Bağlantıları

Bu bölümde, küçük metâ üretiminde tarımsal girdilerin ve tarımsal aletler ve makinelerin kullanılması iki temel başlık halinde incelenecektir.

4.4.1. Tarımsal girdiler

Tarımsal üretimde suni tohum, gübre, ilaç gibi girdilerin kullanımı, üreticiler için ürünlerinin büyümesi ve olgunlaşması için önemlidir. Tarımsal üretimde girdi kullanımının önemi, dışsal ekolojik koşullar dışında tarımsal ürün arzını belirleyen önemli bir faktör olmasıdır ve dolayısıyla da üretimin maliyetini, teknolojik gelişmeyi, rekabet edilebilirliği önemli ölçüde girdi kullanımı belirlemektedir (Şengül vd., 2010).

Türkiye’de tarımsal üretimde kimyasal gübre ya da ilaç kullanımına baktığımızda, bunların tarımda modernleşme süreci ile ilişkili olarak geliştiği görülmektedir. Özellikle 1940’lı yılların sonu ve 1950’li yıllarda traktörlerin, alet ve makinelerin kullanım düzeyi hızlı bir şekilde artmış, 1950’li yılların sonu ve 1960’lı yıllarda yapay gübre kullanımı yaygınlaşmış, 1960’lı ve 1970’li yıllar da yüksek verimli ıslah çeşitlerine ait tohumluk ile ilaç kullanımının yaygınlaştığı yıllar olmuştur (Şengül vd., 2010). Bu dönemlerde tarımsal girdiler devlet tarafından desteklenmektedir. Ancak özellikle 2000 sonrası dönemde devlet, tarımsal girdilere yönelik desteğini de azaltarak tarımdan elini büyük ölçüde çekmiştir. Günümüzde tarımsal girdilerin ücretleri büyük ölçüde serbest piyasa koşullarınca belirlenmektedir.

Tarımsal üretimde verimi arttırabilmenin en etkili yollarından birisi suni gübre kullanımıdır. Suni gübre, tarım yapılan toprakların kaybettiği vitaminleri geri kazanmasını ve ürünün gelişip olgunlaşmasına katkı sağlamaktadır. Suni gübrenin hammaddesi büyük ölçüde dışa bağımlıdır ve fiyatları petrol fiyatlarından doğrudan etkilenmektedir (Şengül vd., 2010).

Türkiye’deki gübre desteğine yönelik olarak:

Petrol krizi ile birlikte artan gübre fiyatları nedeniyle başlatılan gübre desteği ödeme şekli ve miktarı dönemlere göre değişmekle birlikte 2001 yılına kadar sürdürülmüştür. 2001 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile gübre desteklemesine son verilmiştir. Gübre desteği, daha önce verilen desteklerden tümüyle farklı bir şekilde alan bazlı olarak 2005 yılında verilmiş, 2006 yılında verilmemiş, 2007 yılı seçim yılı olması sebebiyle yeniden verilmiştir. 2009 yılı gübre desteği için 50 dekar üzerinde ekiliş alanına sahip üreticilere toprak analizi yaptırma koşulu getirilmiştir. 50 dekarın altında ekiliş alanına sahip üreticilerden toprak

analizi koşulu aranmamaktadır. Verilen desteklerden yararlanmak için Çiftçi Kayıt Sistemine dâhil olmak gerekmektedir (Şengül vd., 2010).

Tarımsal üretimde verimi arttırmak için kullanılan kimyasal girdilerden bir diğeri de tarımsal ilaçlardır. Tarımsal ilaçlar daha çok bahçedeki zararlı böcekleri ve otları öldürmek için kullanılmaktadır. Ayrıca gübreleme, toprağın işlenmesi gibi birtakım işlemler nedeniyle artan hastalıkları önlemek için de kimyasal ilaçlar kullanılmaktadır (Dağ vd., 2000). Tablo 4.6.'da Türkiye'deki kimyasal ilaç kullanımı gösterilmektedir:

Tablo 4.5. *Türkiye’de tarımda kullanılan kimyasal ilaç miktarı (TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır).*

Yıllar	Kullanılan İlaç Miktarı (Ton)
2006	45 376
2007	48 716
2008	38 836
2009	37 651
2010	38 555
2011	39 534
2012	42 611
2013	39 440
2014	39 723
2015	39 026
2016	50 054
2017	54 098
2018	60 020

Tabloya göre, tarımsal üretimde ilaç kullanımında özellikle son 3 yılda ciddi bir artış meydana gelmiştir. Fındık üretiminde de ‘zararlı’ böcekleri öldürmek, bahçeyi ‘zararlı’ otlardan temizlemek ve küllenme gibi birtakım hastalıkları önlemek için zirai ilaçlar kullanılmaktadır.

Üreticilerin tarımsal girdileri kullanması, tarımsal girdi fiyatları ve üreticilerin alım gücüyle son derece ilişkilidir. Araştırmaya göre, sürekli olarak artan tarımsal girdi fiyatları, fındık üretiminde üreticiler için ek maliyet oluşturmaktadır.

4.4.1.1. *Tarımsal girdilerin fiyatları*

Aysu'ya (2015, s. 177) göre, ilaç, tohum, petrol ve gübre şirketleri ile büyük tarım ve gıda tekelleri zenginleşirken çiftçiler yoksullaşmakta ve doğa tahrip olmaktadır. Tarımsal girdilerde verimi arttırabilmek için ilaç, gübre ve genetiği değiştirilmiş tohumlar gibi tarımsal girdilerin kullanılması gerektiği vurgulanırken, sürekli olarak bu girdilere yapılan zamlar sonucunda küçük metâ üreticileri için üretim sürecindeki maliyeti artmaktadır. Tarımsal üretimden desteğin çekilmesi, ürün taban fiyatlarının düşük tutulması karşısında maliyetlerin bu derece artması da küçük üreticileri yoksullaşma süreci içerisine itmektedir.

Araştırmada her iki köyde de gerçekleştirilen mülakatlarda, görüşmecilerin tarımsal girdilerle ilgili en çok vurguladıkları nokta; gübre, ilaç, benzin, mazot gibi tarımsal girdilerdeki fiyat artışıdır. Özellikle bu girdilerin geçen seneye göre bu sene daha da pahalı olması, üreticiler için ciddi anlamda bir ek maliyet oluşturmaktadır.

Benzin alıyorum. Tırpan için. Yani ağaç kesiyorsun, fındık dallarını falan. Onun için benzin lazım. Bir gidiyorsun çarşıya. Maaş aldıysan işte 50 liralık-100 liralık benzin alıyorum. Eskiden yetiyordu ama şimdi yetmiyor. Şimdi 200 liralık-300 liralık yetmiyor. Geçen sene litresi 4 lira falandı. 4-4 buçuk lira. Şimdi 6 lira. Daha fazla belki bilmiyorum. Bidonu veriyorduk, işte 20 liraya doluyordu. Daha sonra 25'e çıktı, 30'a çıktı. Geçen para verdim, 50 lira verdim. Şu beş litreliği doldur dedim. Bana 15 lira verdi. Demek 35 lira, 7 lira olmuş yani (Ömer, 67).

Geçen seneye göre tarımsal girdilerin fiyatlarındaki artışın nedenlerinden biri, araştırmaya göre mevcut hükümetin tarımı desteklemeye yönelik politikalar uygulamamasıdır. Örneğin aşağıdaki görüşmeciler bu durumu belirterek günümüzdeki tarım politikalarına yönelik şu şekilde eleştiriler getirmektedirler:

Köylüye sahip çıkmadı. Ondan böyle arttı her şey. Devlet dese ki, bu köylü dese ondan sonra, üretim yapmıgıncik dese, biz burada ne yiyücük, ne içecük dese. Bunu dese ondan sonra, biraz yönlü gine verelim dese, fiyatı aşağı çekelim dese, biz gübre alıp atmazmuyduk (Ayla, 67).

Gübre çok yükseldi. İşte bunun reklamını yap. Bak şimdi, geçen sene gübreyi aldım ben 1100 lira, aynı kullandığım gübre Şubat ayında 2400 lira. Baya bir şey var. Neden peki bu kadar arttı? İşte bizi yönetenlerin şeyi. Ha, birçok insan da gübre kullanmamıştır. Neden kullanmamıştır, fiyat yüksek. Hani biz kullanıyoruz bir şekilde. Bir öyle ödüyoruz bir böyle.

Karttan çektiriyoz. Ama Şimdi bizim üreticilerde hiç gübre kullanmayan vardır. Fiyat yüksek. Yok ki para. Alamıyorlar (Naci, 56).

Yukarıdaki eleştirilerde de belirtildiği üzere küçük metâ üreticileri, tarımsal girdilerin maliyetlerini karşılayamamaları nedeniyle bu girdileri kullanmaktan vazgeçebilmektedirler. Yine artan tarımsal girdileri fiyatlarına bağlı olarak küçük metâ üreticileri, ürünü istikrarlı bir piyasa fiyatı bulamamakta ve müdahale kuruluşlarının işlevsizleştirilmesi nedeniyle, üretici ürününü çoğu zaman maliyet fiyatına dahi satamamaktadır (Aysu, 2014, s. 526). Araştırmada, tarımsal girdiler sürekli olarak pahalılaşırken, küçük metâ üreticilerin temel ürünü olan fındığın taban fiyatının istikrarsız olması, üreticilerin tarımsal gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Üretim sürecinde yapılan masraflar karşısında fındığa verilen düşük taban fiyatları nedeniyle fındıktan elde edilen kazanç düşmektedir.

Pahalı. %50 pahalı. Her sene %50 pahalı oluyor yani. Bu durum bizim için kötü. Mesela sattığımız üründe fazla zam vermiyorlar. Aldığımız her üründe %50 zam var. Her sene öyle oluyor yani. O yüzden sürekli bizim kazancımız geriye düşüyor fındıktan (Agâh, 62).

Araştırmada hem Güvercinlik hem de Dumanlı köylerinde karşımıza çıkan bir durum, artan tarımsal girdi fiyatları nedeniyle üreticiler hem bir geçim stratejisi olarak hem de ürünlerinden daha fazla gelir elde edebilmek için tarımsal girdilerde tasarrufa giderek maliyeti düşürmeye çalışmaktadırlar. İki köyde de tarımsal girdiler içerisinde en çok gübrede tasarrufa gitme eğilimi gözlenmiştir. Tasarruf şekillerinden birisi, maliyeti azaltmak için yıl içerisinde fındık bahçelerine iki kere değil bir kere gübre atılmasıdır.

Onu da ihtiyacın kadar alıyon. Ben iki kere değil bir kere atarım gübreyi. Bazısı kışın da atıyor. Ben bir kere atıyom,. Gübre de masraflı iş çünkü. İki kere gübreye para vermektense bir kere veriyom. Tasarruf o yani. Onu da bahçeye göre alıyom (Ahmet, 55).

(...) O senin elinde. İster az vurursun ister çok vurursun. Verimli olsun diye biraz fazla atarsın. Ben normal vurduruyorum. Onun bir ölçüsü var zaten. Ha, yazlık gübre vurursun ama kışlık gübre vurmazsın bazen. Benim bazen değişiyor mesela. O açıdan tasarruf olabilir. Kışlık gübreyi vurmazsın ya da az vurursun. Gübre de pahalı çünkü. İki sefer vermek kişiye de para olarak yük bence (Agâh, 62).

Tarımsal girdilerden tasarrufa giderek üretim maliyetini düşürmeye çalışmanın bir başka yolu da girdileri hiç kullanmamak şeklindedir. Araştırmada iki köyde de en çok gübreden tamamen vazgeçme durumu görülmüştür.

Gübre fiyatları geçen senekine göre biraz daha pahalı. Her sene üzerine koyuyor. Mesela geçen sene ne kadardı? Tonu 900 lira falandı. Bu sene de 1150 lira 1200 lira, gübresine göre değişiyor yani. Biz vurmadık ama. Pahalıydı hem. Bi de gübresiz deneyelim dedik (Gülüyor) (Mustafa, 62).

Yok canım. Bahçeye vurduğumuz gübreyi birer kısım, ikişer kısım atıyok. Ondan sonra, fazla gine alamıyok ki. Para... Çok pahalıydı gübre. Geçen seneye göre katına kat geldi. Geçen sene ben bir ton gübreye 800 milyon para verdim idi. Bu sene bir ton gübre de 1400 lira mı olmuş ne. Alamadık. Pahalıydı (Ayla, 67).

Aşağıdaki görüşmecinin aktarımında ise fındığın taban fiyatlarının düşük olması sebebiyle tarımsal girdilere yönelik maliyetin karşılanamaması ve bunun sonucunda da üretilen ürüne edilen masrafin “değmemesi” sebebiyle gübreyi kullanmaktan bir vazgeçiş durumu söz konusudur:

Tabi ihtiyacımız olduğunda satın alıyoruz ama benim politikam gübre kullanmamak. Belki de toprağın ihtiyacı var, ürünün ihtiyacı var ama mahsulün maliyetini arttırıyor. Nasıl yani? Gübre alıyorsun, çok pahalı gübre. Ne kadardı? 1400-1500 lira, yazlık gübre diyoruz. O civarda. Bunu alıyorsun. Bir de onun nakliyesi, işte işçiliği, vurması, efendim bunun tekrar üstünün kapatılması, yani gübrenin toprağa yedirilmesi baya yüklü ve zahmetli bir iş. Sonuçta ürün de para edecek ki buna değecek. Ürün de para etmediği için zaman zaman ben gübre çok kullanmak istemiyorum (Fikret, 57).

Tarımsal girdilerin kullanımındaki bu vazgeçiş durumu, kimi üreticilerin üretim süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Tarımsal girdilerin kullanımı ve üretilen ürünün bakımının yapımı, üreticinin ekonomik koşullarıyla son derece ilişkilidir. Tarımsal girdilerden vazgeçip ürünün bakımını tam olarak gerçekleştiremeyerek üretim maliyetinden tasarrufa gitme durumu, bu sefer bahçe veriminin düşmesine neden olmaktadır. Örneğin bu seneki fındık hasadı dönemi için gübre ve ilaç kullanımında vazgeçen bir görüşmecinin mülakatında bu durum şu şekilde belirtilmiştir:

Yavrum şimdi, bak gübre vurulmadı bu sene. Neden? E şey yapıyorsun, tüccardan alıyorsun borç. E fındık bittikten sonra da bize bir şey kalmıyor. Fındığın fiyatını bilsen önceden ona göre bir şey yaparsın belki. Bakımını yaparsın. Bir şeye bakarsan bağ olur bakmazsan dağ olur misali. Gübre atmadık bu sene, ilaç atmadık. Pahalı çünkü. Verim düştü, işte hastalıklar filan var. Ot götürüyor bahçeyi. Gübre atsak daha dolgun, iri olurdu fındık mesela. Ama bunlar işte ekonomik koşullarla alakalı güzelim. Yeterli bütçen varsa bahçene mis gibi bakarsın. Benim ekonomik durumum yok yapamıyorum onu (Hülya, 53).

Üreticiler, tarımsal girdilerden kısararak ya da tamamen vazgeçerek üretim maliyetini azaltmaya çalışsalar da tarımsal üretimde bu girdilerin kullanılmasına devam edilmektedir. Tarımsal üretimde verimi arttırmak ve daha iyi gelir elde edebilmek için, tarımsal girdilerin kullanımı bir gereklilik olarak görülmektedir. Nitekim araştırmada da maliyetine rağmen tarımsal girdilerden tasarrufa gidilemeyeceğini ya da tamamen vazgeçilemeyeceği görüşü karşımıza çıkmaktadır. Bu durumla ilgili aşağıdaki görüşmecinin görüşleri bu duruma örnek oluşturmaktadır:

Şimdi şöyle. Bak yavrum, nasıl derler. Eski bir ata lafı vardır. Ben rahmetli babamın lafını her zaman tutarım, takdir ederim. Mekânı cennet olsun. Derdi ki, yevmiyeye gitme yevmiye ver derdi. Ben ilaçtan tasarruf etmem. Gübreden tasarruf etmem. Neden etmezsin biliyor musun sen? Sana bir misal vereyim. Az bir yemek yiyip normal yaşamını idam ettirebilir misin? Dengen zayıflar de mi? Ama normal, yani bir insanı idam ettirecek şekilde doyarsan daha iyi olmaz mı? Hah. Ben de ilacı verirkenlik onu doyurucu şeklinde veririm ona göre de ürün alırım (Kenan, 61).

Araştırmaya göre, tarımsal girdilerin fiyatlarının artmasının sonuçlarından biri Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde tarımsal girdilerin fiyatlarının artmasına bağlı olarak işçi yevmiyelerinin de artmasıdır. Özellikle benzin fiyatlarındaki geçen seneye göre meydana gelen artış, tırpan yevmiyelerinin de geçen seneye göre daha da artmasına neden olmuştur.

Geçen seneye göre baya fark var. Yani o sorulmaz da bir defa ölçülmez de. Çok fark var. %100'e yakın fark var geçen yıla göre. Yani şimdi bizim memleketimizde kültür olmuş. Adam, diyelim ki benzine bir lira zam gelmişse adam iş yapacağı zaman diyor ki. İşte bakıyorsun mesela otuz liraya yaptığı işe elli lira istiyor. Tırpanda öyle mesela. 350-400 arası bu sene yevmiye. Abi niye böyle oluyor diyorsun, abi diyor benzine zam geldi. Herkesi, bakıyorsun benzinin ona yaptığı maliyeti hesaplıyorsun. Bir lira, iki lira veya beş lira maliyeti var. On beş lira da o goyuyor (Gülüyor). Yani bir fırsat şeyi. Yani hemen hemen hep öyle memlekette. Yani fırsatı buldun mu değerlendiriyorlar (Murat, 50).

Sonuç olarak; küçük metâ üreticilerinin tarımsal girdi kullanarak bahçelerin bakımını gerçekleştirmeleri, ekonomik koşullarla son derece ilişkilidir. Günümüzde tarımsal girdi fiyatlarının sürekli artması ve devletin bu girdiler konusunda yeterli destek vermemesi üreticilerin tarımsal yıllık gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Üreticiler artan maliyeti karşılayamadıkları için ya girdi kullanımını azaltmaya ya da o hasat dönemi için tamamen vazgeçmeye çalışmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda

tarımsal geliri arttırmaya çalışma çabası ve mevcut tarımsal gelirle geçinebilmek için geliştirilen bir strateji olarak görülebilir.

4.4.1.2. “İsrail malını istemiyoruz”

Özkaya’ya (2014, s. 72) göre, kapitalist üretim sisteminin tarım alanında yayılması doğrudan üretici olan köylülerin mülksüzleştirilmesi ile olur. Tohum; tarımsal üretimin temel unsurudur. Eğer toprağa tohum ekilmezse ürün elde edilemeyeceği için tarımsal üreticiler ve tüketiciler için tohum yaşamla eş öneme sahiptir (Aysu, 2015, s. 153). Geçimlik tarımın ya da üretimin yapıldığı toplumlarda yıllık ürünün bir bölümünün bir sonraki yılın tohumluğu olarak ayrıldığı ve tohum insanların kendi geçimlerini sağlamak için yetiştirdikleri bitkilerin yeniden üretilmesinin temel koşulu olduğu için de tohumların elde edilmesi ve saklanması önemli bir süreçtir (Evrensel, 2016, s. 37). Özellikle geçimlik üretim yapılan küçük aile işletmeleri, kendilerine özel bir tohum saklama ve takas ağı bulunan bu işletmeler çoğunlukla kendi tohumlarını kullanmakta ya da komşu, akraba, vb. gibi resmî olmayan tohum ağları ile bu tohumları temin ederek üretime devam etmektedirler (Kan, 2016, s. 29).

Köylüleri tohumdan ayırmak kapitalist sistem için önemli bir amaç olurken, tohumun metâlaştırılması süreci kolay olmamıştır. Bunun iki yolu vardır. Birincisi; ürün-tohum-ürün sürecinin kırılarak üründen tekrar tohum elde edilmesini önlemektir. İkincisi ise fikri mülkiyet hakları denilen bir sistemle tohumların tekrar tekrar kullanılmasına yasalar yoluyla engel olmaktır (Özkaya, 2014, s. 72). 1980’li yıllardan bu yana, ulusal bitki yetiştirme ve geliştirme programları çeşitli farklı yollar izlese de her durumda ulus ötesi şirketler tarafından üretilen tohumların kullanımı ve pazarlanması giderek genişlemiş ve 1990’lı yılların sonunda artık bu tohumlar dünyanın tohum kaynaklarının en büyük bölümünü oluşturur hale gelmiştir (Evrensel, 2016, s. 38). Genel planlama ise şu şekilde işlemektedir:

Kayıt olmamış hiç kimse, tohum üretip satamaz ve tescil edilmemiş türleri piyasaya süremez hale getirilmiş hata bazı durumlarda bu zorunluluk yalnızca satışa değil, aynı zamanda tohumların bağışlanmasına, hatta çiftçiler arasındaki para karşılığı olmayan tohum değiş-tokuşuna bile uygulanmıştır. Tüm tohumlar tetkik edilmek zorunda kalmış, standartlara uymayan tohumlar yasaya aykırı sayılmıştır. Pek çok durumda, tescilli olmayan tohumları ekmek -ister standartları karşılarsın ister karşılamasın- yasadışı olarak değerlendirilmiş, hatta şirketlere ait tohumlar bir biçimde başka çiftçilerin topraklarında

yetiŖse bile çiftçiler Ŗirketler tarafından açılan davalarla mücadele etmek zorunda bırakılmıştır (Evrensel, 2016, s. 38-39).

Türkiye’de, 2006 yılının nisan ayında çıkarılan Tarım Yasası ile 2006 yılının ekim ayında çıkarılan Tohum Yasası, çok uluslu tarım ve sanayi Ŗirketlerinin tarımsal üretime daha özgürce yerleşmesi için gerekli altyapının hazırlanmasına iyi bir örnek teşkil etmektedir (Aydın, 2018, s. 266). 2006 yılında çıkarılan 5553 sayılı Tohumculuk Kanunuyla hükümet çiftçilerin ürettikleri tohumlarına sadece değiş-tokuş hakkı tanınmış ve satışlarını engelleyerek tohum Ŗirketlerinin tarımsal üretimde egemen olmasına zemin hazırlamıştır (Aysu, 2015, s. 172).

Fındık, fide olarak yetiŖmesi nedeniyle üretiminde tohuma ihtiyaç duyulmamaktadır. Araştırmada, iki köyde de meyve ve sebze için tohuma ihtiyaç duyduklarını belirten görüşmecilerden hibrit ve GDO’lu tohumlar yerine olabildiğince ürettikleri ürünlerden kendi tohumlarını elde etmeye çalışanlar bulunmaktadır. Tohumları kendilerinin üretmelerinin nedenlerinden biri olarak yerli tohum kullanma isteğini göstermektedirler.

Tohumdan bir sonraki seneye ayırım yaparız tabi ki. Tekrar ekmeye lazım. Yoksa İsrail malı kullancaz (GülüŖmeler). İsrail malını istemiyoruz. Yerli tohum önemli. Yerli tohum dururken yabancı Ŗey, İsrail malını neden kullanalım (Yusuf, 74).

Yine bir başka görüşmeci de yerli tohum kullanma isteğini ve tohumluğunu kendisinin ayırdığını benzer Ŗekilde söylemiştir:

Yerli tohum isterim. Veyahut da komşular birbirlerine vermek isterler. Sebze tohumlarını özellikle komşular birbirlerine verir. Bana tohum pek lazım olmaz öyle. Pek bir Ŗey ekmem. Salatalık, efendim, lahana, biber, patlıcan, bunlar. Başka bir Ŗey yok. Biz ekin ekmiyoruz. Ha, mısır tohumu. Onlar bu seneden kalır bizde. Onu tohumluk ayırırız. Diğeri harcarız bir türlü. Tohumlukları harcarız yani. Başkasından almayız (Ömer, 67).

Aysu’ya (2015, s. 182) göre, yerel tohumlar doğayla uyumlu olması sebebiyle canlı kalırlar, doğal bir denge içerisinde her yıl yeniden ürerler ve nesillerini devam ettirebilme kabiliyetlerine sahipken hibrit ve GDO’lu tohumlar standarttır, neslini devam ettiremez; her yıl tarla ortamında değil, doğal olmayan yerlerde yeniden imal edilmektedirler. Dolayısıyla bu tohumların doğal bir döngüsü yoktur ve kendisiyle birlikte çiftçiye de kısıtlamaktadır (Aysu, 2015, s. 182). Hibrit ve GDO’lu tohumların bu özelliğinden dolayı, üreticiler tohumlarını saklayamamakta, her yıl yeniden satın almak durumunda kalmaktadırlar. Araştırmada da hibrit tohumların bu özelliği vurgulanmaktadır.

Yapamıyoruz kızım. Böcekler çoğaldı şimdi. Tohum yapıyoruz ya. O tohumları böcekler yiyor. İlaçlıyorlar çünkü. Dışı ilaçlı aldığımız tohumların öyle değil mi? Evde eskiden hep kendimiz yapıyorduk. Çuval çuval fasulyelerimiz duruyordu şurada. Hiç böcek yimiyordu. Şimdi yiyor. Değişik..iklimin değişikliğinden bu şey olmuyor artık. İklim değişikliği var. Ağaçta duran fasulyeyi yidi geçen sene benim turşuluk fasulyeyi. Ağaçta kurusun da alayım dedim ağaçta yemiş (Ayşe, 75).

Hibrit tohumların yerel tohumlar gibi bir sonraki sene için saklanamadığını bir başka görüşmeci de şu sözlerle belirtmiştir:

Eskiden kendi tohumumuzu saklıyorduk. Şimdi toplamadan daha böğcük atıyor hemen. İçi böğcükleniyor. Onu eve hiç getiremiyon. Şimdiki ne bileyim ben ne var o tohumlarda. Eskisi gibi değil yani tohumlar. Şimdi saklayamıyorsun. Anında böğcükleniyor, bir şeyler oluyor (Mehmet, 60).

Genel olarak, görüşmecilerin mülakatlarından aktarılanlar; hibrit tohumların ithal ürün olması ve bir sonraki sene için saklanamaması nedeniyle yerli tohum kullanılmasının tercih edilmesi yönündedir.

4.4.1.3. Tarımsal girdileri zararlı olarak görme

Aysu'ya (2015, s. 131) göre, yeşil devrim sonrasında köylü tarımı yerine endüstriyel tarımın gelişmesiyle birlikte doğanın da dengesi bozulmaya başlamış, tarımsal üretimde suni gübreler ve kimyasal tarım ilaçları kullanılmaya başlanmıştır. Kimyasal gübreler ve tarım ilaçları, şirketler ve hükümetler tarafından tarımsal üretimde verimi arttıracakı öne sürülerek üreticileri kullanmaları için teşvik edilmektedirler.

Araştırmada her iki köyde de fındık bahçelerinde kullanılan suni gübreleri ve zirai ilaçları zararlı olarak gören görüşmeciler mevcuttur. Mülakatlar sırasında verilen şu cevaplar, bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Gübreden çok, ben dediğim gibi gübreyle fazla yüklenmek istemiyorum bahçeye. Gübreyle doldurmamak daha iyi. Mesela işte fındık kavşağı dediğimiz onun çürüğünü çürütüp bahçeye dökmek daha iyi diye düşünüyorum. Ondan sonra tırpan vurduğın zaman yeşil otun çürümesi orda gübre vazifesi görüyor gibi düşünüyorum. Doğal gübre daha iyi bence (Fikret, 57).

Bizim şu anda fındığımız organik gibi bir şey yani. Yeme fındıklarını şimdi bizden alıyor akrabalar. Çoğu tarımda şu anda sırgan ilacı falan. Sırf kanser. Gübre kanser. Bunların hiçbirini kullanmıyoz. Mesela gübre atmak da çok iyi bir şey değil. Toprağı sıklaştırıyor. Tembelleştiriyor toprağı. Ama organik yapmayı düşünüyorum (Memduh, 54).

Kimyasal zirai gübrelerin ve ilaçların zararlı olarak görülmesi nedeniyle üreticiler üretim sırasında bunları kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Yalnızca suni ilaç ve gübre kullanımı için değil, suni tohum kullanımı için de benzer durum söz konusudur.

E şimdi bir, herhangi bir, sadece mısıra göre değil. Herhangi bir bitkinin genetiğiyle ufak bi şey oynandığı zaman, mesela mısırla oynandı. O artık mısır değil, o artık başka bir şeydir. Mısıra benziyordur. Değildir yani onun özelliği bitmiştir. Doğru mu? O mısır değildir. Mesela elmayı gurt yemesin diye ona başka bir şey yapıyorlar. Tohumu olmuyor bir şeyi olmuyor mesela. Ama o artık elma değildir. Elma bu şekildedir. Onu değiştirdiğin zaman o başka bir şeydir artık. Onu, elmanın benzeri bir cisimdir (Murat, 50).

Sonuç olarak, tarımda kullanılan suni gübreler yalnızca maliyetleri nedeniyle değil suni olmaları üreticiler için bir güvencesizlik durumu oluşturmakta ve kimyasal ve zararlı olarak görülmeleri nedeniyle üreticiler tarafından kullanımı tercih edilmemektedir. Bu noktada, tarımsal girdi şirketlerinin, tarımsal üretimde kimyasal girdi ve ilaç kullanımının gerekli olduğunu belirtmelerinin aksine, bu girdiler kullanılmadan da üretimin gerçekleşmesi durumu karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal girdileri zararlı olmaları nedeniyle kullanmaktan kaçınan üreticiler, ürünün kalitesinde ve veriminde olumsuz yönde bir değişiklik olmadığını, aksine kimyasal girdilerin bahçeye ve ürüne zarar verdiğini belirtmektedirler. Bu açıdan, kimyasal tarımsal girdilerin, en azından fındık üretimi için gereklilik olmadığını görebiliriz.

4.4.2. Tarımsal alet-makine kullanımı

Fındık üretim süreci, genellikle emek yoğun bir üretim sürecine dayanmaktadır. Karadeniz Bölgesi'nin yer şekilleri ve iklim şartlarının elverişsizliği genel olarak tarımda makine kullanımına engel olmaktadır. Yine de üretim sürecinin sınırlı aşamalarında sınırlı sayıda tarımsal aletler ve makineler kullanılmaktadır. Bunlar, ilaçlama işleminde kullanılan ilaçlama moturu, tırpan atma işleminde kullanılan tırpan motoru, fındığın yeşil kabuğundan ayrılması işleminde kullanılan patoz makinesi ve bahçelerden fındık ya da yük taşımak için kullanılan lombardin aracıdır.

Görsel 4.6. *Dumanlı köyünde fındık bahçesine tırpan atan bir fındık üreticisi (Ağustos, 2019).*

Görsel 4.7. *Lombardin, Güvercinlik köyü. (Temmuz, 2019)*

Görsel 4.8. *Patoz, Dumanlı köyü (Ağustos, 2019).*

Araştırmada küçük metâ üreticileri, üretim potansiyelini arttırmak ve üretimi kolaylaştırmak için bu aletlerden ve makinelerden bir kısmını ya da tamamını kullanmaktadırlar. Üreticilerden, tırpan motoru ya da ilaçlama motoruna sahip olmayanlar, ihtiyaç durumunda köy içerisinde bu aletlere sahip ve ücret karşılığı tırpan atma, ilaçlama yapma veya ağaç budama işlerini yapan kişilere günlük ücret ödeyerek bahçenin bakım işlerini başkalarına yaptırmaktadır. Lombardin aracına sahip olmayan görüşmeciler ise saatlik ücret karşılığında köyde lombardini olan kişilere bahçedeki yüklerini çekirmektedir. Patoz işleminde ise köyde patoz aracı olan birinden saat karşılığında kiralanmaktadır. Güvercinlik köyünde 1 kişide patoz vardır. Dumanlı köyünde patozu olan hiç yoktur ve ihtiyaç durumunda köylüler komşu köylerde patozu olan kişilerden saat karşılığında kiralamaktadır.

Araştırmaya göre, fındık üretiminde bu aletlerin kullanılmaya başlanmasının üretim sürecinde birtakım etkilerinin olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu etkiler; fındık üretiminde imece usulünün ortadan kalkması ve üretim sürecini kolaylaştırdığına yönelik iki alt başlık şeklinde incelenecektir.

4.4.2.1. Fındık üretiminde imece usulünün kalkması

İmece; bir köy ya da köy topluluğu içinde işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak elbirliği içinde yapılması anlamına gelmektedir ve köy veya küçük kasabalarda yazılı olmayan hukuka dayalı, herkes tarafından kabul edilen bir dayanışma örgütüdür (Kara, 2016, s. 378-379). Tarımda meydana gelen dönüşüm ile birlikte imece usulünün giderek

yaygınlığını yitirmesine sebep olmuştur. Araştırmada bunun en belirgin örneğini, fındık ayıklama işleminde patoz makinesinin kullanılmaya başlanmasıyla görmekteyiz.

Fındığı patoza verme işlemi; fındık hasadının hemen sonrasında gerçekleştirilen ve fındığın yeşil kabuğundan ayrılması işlemidir. Fındığını patoza verecek olan üreticiler, kendi köylerinde veya komşu köylerden patozu olan tanıdık birini çağırarak, süresine göre belli bir ücret ödeyerek fındığını patoza verirler. Alkan'a (2018, s. 79) göre, fındığı patoza verme işlemi sadece mekanizasyona değil, insan emeğine de dayanan bir işlemdir. Fındığı patoza verme işleminde, patoz makinesinin hortumunun tutulması, fındığın daha rahat patoza verilmesi için fındığın toparlanması ve makine tarafından ayıklanan fındığın tanelerinin çuvallara aktarılırken çuvalların tutulması işlemi insan gücüne dayanmaktadır (Alkan, 2018, s. 79). Dolayısıyla fındığı patoza verme, mekanizasyon ile insan gücünün birlikte olduğu bir işlemdir.

Patoz makinesinden önce fındığın yeşil kabuklarından ayrılması işlemi tamamen insan gücüne dayanarak yapılmaktadır. Mülakatlarda görüşmeciler, patozdan önce imece usulüyle fındıkların kabuklarından ayrıldığını, bu işlemin çok uzun sürdüğünü ancak patoz makinesinin çıkmasıyla birlikte artık imece usulüne gerek kalmayarak, kısa süre içerisinde patozla birlikte bu işlemin gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Görüşmecilerden biri bu süreci etraflıca şu şekilde anlatmıştır:

(...) Fındığı harmana sererdik. Fındığı böyle tırmık deriz, fındık dövme el aleti, onunla döverdik fındığı. İşte çotanaktan çıkardı. Onu da yaba deriz, savurma aleti var. Böyle yaba. Rüzgâra karşı atardık böyle yabayla. Fındığın tozunu savurarak... Yani elimizle bizzat patoz görevi yapardık. Elimizle yapardık. Diğer çotanakların içerisinde kalan fındıkları da evimizde bir boş odaya o fındıkların tamamını yığardık. Kışın o fındığı alır, tekrar komşularla imece usulüyle, odanın ortasına koyar, o çotanakların içerisinde kalan çıkmayan fındıkları da tekrar elimizle çıkartırdık. Ondan sonra, onları da satardık. Onlar zaten kurumuş oluyor. Fındığı satardık yani. Çünkü patoz hepsini ayıklıyor, tırmık dediğimiz dövme fakat elle dövme aleti hepsini ayıklamıyor. Sen onu biliyor muydun? Bak sana iyi anlatım. Bahçede böyle tırmıkla dövüyorsun ya fındığı. O kavşak var, çotanak deriz. Gaçak diyoz ya, gacağın içerisinde fındık kalıyor. Fındığı da tabi adam atmıyor, onu da ayıklamaya çalışıyor. O da elle ayıklamak zorunda. O yazın ortasında elle ayıklanmayacağı için onu böyle bi kuru yere alıyorlar. Yağmurdan korunma altına alıyorlar. Ondan sonra, yaz dönemindeki işler bitince, kar yağınca kuru yere alıyorlar, evin ortasında bir şeye seriyorlar, sergiye seriyorlar. Herkes etrafında fındığı iç etmeye başlıyor. Fındığı çıkartıyor yani kavşaktan. Mesela, öyle ki yarış da oluyordu. Mesela bir adam bir günde bir teneke fındık çıkartıyordu. Böyle 8-10 kişi böyle ooo kışın, komşular birbirlerine yardım ederlerdi.

Hatta belki de yevmiye de alırlardı. O dönemlerde fındığın patoz görevini böyle görüyorduk (Fikret 57).

Araştırmaya göre, iki köyde de patoz yaklaşık 40-50 yıldan bu yana kullanılmaktadır. Güvercinlik köyünde 1 tane patoz vardır ve bütün köyün patoz ihtiyacını karşılamaktadır. Dumanlı köyünde ise patoz yoktur, ihtiyaç durumunda komşu köylerdeki patoz sahipleri köye çağırılmaktadır. Patozla birlikte, insan emeğiyle son derece uzun süren ve yorucu bir işlem olan fındığın yeşil kabuğundan ayrılması işlemi saatler içerisinde yapılmaktadır. Bu açıdan fındık üreticileri için zaman ve emek açısından kolaylık sağlamıştır.

4.4.2.2. “İşin kolayı oldu.”

Üreticiler için tarımda makineleşme emek olarak kolaylık, zaman açısından tasarruf sağlamaktadır. Fındık üretim süreci genel olarak insan emeğine dayansa bile patoz, lombardin ve tırpan motoru kullanımının yaygınlaşması üreticiler için kolaylıklar sağlamıştır. Örneğin patozdan önce fındığı yeşil kabuğundan ayıklama işleminin hem tamamen insan gücüne dayandığını hem de bu işlemin çok uzun ve zahmetli bir iş olduğunu bazı görüşmeciler tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

Patozdan önce de harmanda topluyorduk fındığı. Dırmıkla vur babam vur, vur babam vur. Bir eleme yapıyorduk bir daha, bir eleme yapıyorduk bir daha. Ondan sonra tekrar elden geçiriyorduk. Çok maşakatlı. Baya maşakatlı iş yani (Agâh, 62).

Tırmıkla dövüyorlar. Bir yere yığıyorlar. Kurutup yığıyorsun. Tırmıkla dövüyorsun. Elektan geçiriyorsun. Ondan sonra, geçirdiklerini günlükçü alıyorsun. Gapçağından çıkarıyorsun, o kabuklu şeyinden. Onları taneliyorsun. Yani çok zahmetli (Hülya, 53).

Bahçelerin bakımında kullanılan tırpan motoru, ağaç motoru, ilaçlama motoru gibi aletler ile yük taşımada kullanılan lombardin aracı da görüşmecilere göre tarımsal üretimde kolaylık sağlamıştır.

Yok. Çok da masrafı, masraf...masraflı değil. Yani devirmezsene, şey yapmazsan. Yakıt, yakıt koyacan içine o kadar. Bahçenin içindeki odunu, daşını, toprağını alacan getiricen. İşin kolayı oldu. Eskiden hep sırttaydı. Eee, aha şimdi büyükannen olsun, deden olsun, ohoo... Aha buradan aşağıya belle babam belle. Ya. Onun için bence en büyük hizmeti o adam (Necmettin Erbakan) yaptı. Yani ben oy da vermedim ona ama (Gülüyor). Evet, bunu da söylüyorum her yerde. Çünkü bu işin mucidi o (Mehmet, 60).

Özetle, tarımsal üretimde makineleşme, üreticiler için kolaylık sağlamaktadır. Kullanılan aletlere rağmen zeytin üretimindekine benzer biçimde en azından ürünü işleme öncesinde, fındık üretiminde tam olarak bir makineleşmeden söz edemeyiz. Fındığın bakımı, hasat zamanı ve hasat sonrasında kurutulması işlemi yoğun bir insan gücüne dayanmaktadır. Bu açıdan da üretim sürecinde hane emeğinin önemi karşımıza çıkmaktadır. Bir sonraki bölümde, üretim sürecinde hane emeğinin kullanımı incelenecektir.

4.5. Tarımsal Üretimde Hane Emeği Kullanımı

Tarımsal üretimde hane emeği; tarımsal üretimde küçük metâ üreticileri için büyük bir öneme sahiptir. Kazgan'a (2013, s. 39) göre, özellikle geçimlik üretimde genelde ücretli işçi yerine hane emeği kullanılır ve hane emeği serbestçe değiştirilebilir bir üretim faktörü değildir. Emek niteliklerinin düşüklüğü, tarım dışı üretim faaliyetlerinde ve ticari tarımda iş bulma ihtimallerini düşürmektedir.

Araştırmada, Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde hane emeğinin önemli görüşmeciler tarafından büyük ölçüde vurgulanmaktadır. Özellikle fındık gibi makineleşmenin az olduğu ve daha çok insan emeğine bağlı ürünlerin üretiminde, hane emeği vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece geçimlik üretimin sağlanmasında değil, kapitalizmin tarımdaki zorlu şartları karşısında hanenin hayatta kalabilmesi için de hane emeği gereklidir. Köylüler, ücretsiz hane emekleriyle geçimlik üretimlerini yaparken; emeklerinin yoğunluklarını, süresini uzatarak daha çok üretmeye çalışırlar. Daha çok üreterek gelir elde etme çabasında olan köylüler bu sayede hem emeğini sömürmekte hem de emeğini değersizleştirmektedir.

Hane emeğinin bu derece etkin olarak kullanılması, köylülerin, günümüzdeki üretimin zorlukları karşısında direnip varlıklarını sürdürmelerini de sağlamaktadır. Araştırmada hane emeğini incelerken özellikle son derece ön plana çıkan kadın emeğinden ve hane emeğinin üretim sürecinde yeterli gelmemesi halinde yabancı emek kullanımı üzerinde durulacaktır.

4.5.1. Küçük metâ üretiminde kadın emeği

Ecevit'e (1994, s. 101) göre, küçük metâ üretiminin varlığını devam ettirebilmesinde kadın emeğinin çok yönlü katkısı bulunmaktadır ve küçük metâ üretimi analitik olarak nasıl ayrıştırılırsa ayrıştırılsın, kadın bunların her birinde aktif olarak

bulunur ama ideolojik parçalama, kadının konumunun bütünlüğünü anlaşılmasını engellemekte ve güçleştirmektedir. Candan ve Özalp Günal'a (2013, s. 93) göre:

Yerleşik hayata geçişten bu yana var olan tarımsal faaliyetler, hem üretim şekillerinde hem de tüketim şekillerinde coğrafyaya göre, kültürlere göre, ürünün özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Tarımsal üretim sürecinde tohumun saklanması ürünlerin yetiştirilmesine, hasattan ürünün sofraya ulaşımına kadar farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda kadın emeği en büyük ortak paydadır.

Geçimlik üretim, ödenmeyen emek ya da çalışma türlerinden olmakla birlikte metâlaşmamış, ticarileşmemiş bir üretim şeklini ifade eder ve ücretsiz aile emeği özellikle de kadın emeği kullanılarak gerçekleştirilir (Alkan, 2018, s. 19). Küçük metâ üreticisi haneler geçimlerini erkeğin uzun dönemli mevsimlik işçiliği ve kadının metâlaşmamış emeğiyle sağlar (Karkıner, 2014, s. 230-231). Küçük metâ üretimiyle uğraşan aile birimlerinde işletmenin varlığına devam etmesi, aile reisi olan erkeğin ücretsiz aile emeğini harekete geçirme yeteneğine bağlıdır ve bu da genellikle kadınların işgücünü denetleme anlamına gelmektedir (Kandiyoti, 2013, s. 56). Araştırmada, Güvercinlik ve Dumanlı köyleri için kadın emeğinin de kullanılması hem üretim süreci için hem de üreticilerin varlığını devam ettirebilmesi için önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Christine Delphy'e (2012, s. 92) göre, bütün toplumlar çocukların yetiştirilmesi ve ev içi hizmetlerin kadınların karşılıksız emeğine dayanmakta ve kadınların bu emeği mübadele alanından dışlanmış olmaları nedeniyle değer taşımamaktadır. Kadının ev içi emeğinin maddi olarak karşılığı yoktur. "Bu hizmetlerin karşılığında kadınların ellerine geçen, yaptıkları işten bağımsızdır ve onun karşılığı olarak sunulmaz; yani yapılan işin karşılığı olarak hak edilen bir ücret gibi değil, bir bağış gibi verilir (Delphy, 2012, s. 93)".

Savran'a (2012, s. 9-12) göre, kadının bu emeğinin görülmeyen emek olarak nitelendirilmesinin birtakım nedenleri vardır. İlk olarak, bu emek doğallaştırılmıştır; ev içindeki ilişkiler ve pratikler doğallaştırılır ve kadınların yaptıkları bu işler kadın doğasının bir parçası, kadınların doğal yatkınlıkları olarak sunulmaktadır. İkinci neden; bu işler için belirlenmiş mesai saatlerinin olmayışıdır. İş zamanıyla boş zaman, çalışma ile dinlenme, iş yapmakla sevgi paylaşmak iç içe geçmiştir ve bundan dolayı neyin emek harcama neyin sevgi ya da şefkat gösterme olduğu anlaşılmamaktadır.

Görölmeyen emek olmasının üçüncü ve en önemli nedeni, karşılıksız olmasıdır; kadınlar ücretli bir işte çalışsalar bile ev içindeki emekleri karşılıksızdır.

Kırsal alanda üretim faaliyetlerine yoğun bir şekilde katılan kadınlar, çoğunlukla karşılığı ödenmeyen ücretsiz aile işçisi olarak yer almaktadırlar ve tarımsal üretimin önemli bir bölümü kadınların bu emeğine dayanmaktadır (Kızılaslan ve Yamanoglu, 2010, s. 155). Tarımsal üretim sürecinde kadın emeği yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen kadınların üreticilik rolleri geri plana atılmıştır. Kadın hem üreticidir; hem de yeniden üretim sorumluluğunu yüklenmektedir, erkek ise yüklendiği ölçüde sadece üretim alanında ve işletmenin örgütlenmesinde sorumluluk almaktadır (Ecevit, 1994, s. 101).

Türkiye’de tarımla uğraşan ailelerde iş bölümünde erkekler genellikle sadece tarımsal işlerin bir kısmını yaparken, kadınlar hem yeniden üretim hem de ailenin yaşamının sürdürölmesi için gerekli tüm ihtiyaçları karşılamaya yönelik faaliyetleri de gerçekleştirirler (Candan ve Özalp Günal, 2013, s. 95-96). Nitekim bu araştırmaya göre, erkekler fındık üretim sürecinde fındığın bakım işleri, toplanması ve harmana serilmesi gibi işleri yaparken, kadınlar hem bu işleri yapıp hem de hanenin yeniden üretimi için gerekli işleri de yapmaktadırlar. Özellikle hasat döneminde erkekler bahçede ve harman işlerinde çalışırken kadınlar hem bahçede hem de evde olmak üzere iki tarafta da çalıştıkları, hatta harman işlerinde de erkeklere yardım ettikleri görölmüştür. Fındık hasadı döneminde bahçede fındık toplayan kadınlar, bu işin dışında kalan zaman diliminde yemek, temizlik, gibi ev işlerini yaparak hanenin yeniden üretimini sağlamaktadırlar. Gündüz bahçede çalışan kadınlar, eve geldikleri zaman ev işlerini yaparak çalışmaya devam etmektedirler.

Görsel 4.9. Güvercinlik köyünde fındık hasadı dönemi (Ağustos, 2019)

Görsel 4.10. *Dumanlı köyünde fındık hasadı dönemi (Ağustos, 2019)*

Araştırmada, fındık hasadı zamanında ev işlerinin daha da arttığı görülmüştür. Hasat döneminde kadınların ev işlerindeki sorumluluğu azalmamakta aksine daha da artmaktadır. Gündüz bahçede çalışan kadınlar, akşam eve geldikleri zaman dinlenmek yerine yemek, temizlik gibi işlerle uğraşmaya devam etmekte hatta ertesi gün bahçeye götürülecek ya da evde yenilecek yemeği de akşam geç saatlerde ya da sabah diğer hane üyelerinden daha erken kalkarak yapmaktadırlar.

İşte onlar da bayanlara bakıyor. Bayanlar, hanımlar, işte saat altıda yedide, mesela biraz daha erken çıkıyor bir kişi. İşte yemek hazırlıyor akşama. Temizlik, banyo, her akşam banyo işi oluyor, çamaşır işi oluyor. Bahçede çünkü baya bir terliyorsun. Fındığın şeyleri yapıyor. Hanımların işi on ikiye kadar da bitmiyor yani. Yemektir, bulaşıktır, çamaşırdır. Bahçeye de geliyorlar tabi. Hem bahçe hem işleri. Hatta, harmanda bak, bazen erkekler yetişemiyor, harmanda bile çalışıyor. Baya yoğun geçiyor yani hanımlar için (Celal, 48).

Evde yemek işlerini iç işleri bakanı yapıyor. Bizde iç işleri bakanı benim emekli eşim (Gülüyor). O yapıyor işleri. Bahçeye de geliyor o. Erken kalkıyoruz ya, o erkenden bizim yiyeceklerimizi hazırlar. Birlikte bahçeye gideriz. Yani o... O aslında fındıkta çift yevmiye hak ediyor. Hemen benim çift yevmiyemi ver dese veriyorum (Gülüşmeler). Hem ev işlerini hem bahçe işlerini yapıyor. Onu da tabi bizim gözümüz görüyor. Diğer işlerde biz yardımcı oluyoruz zaten. Onun yetişmediği yerde biz fazla bir şey istemiyoruz. Yani. Sen illa bu işi yapıcaksın demiyoruz (Fikret, 57).

Fındık hasadı döneminde, kadınlar erkeklerden daha uzun süre çalışmaktadırlar. Gündüz bahçede çalışan kadınlar, eve geldiklerinde de ev işlerini yapmaya devam ederken erkekler bu süreyi dinlenerek geçirirler.

Ben sabah erkenden gidiyorum. Akşam da en geç eve ben giriyorum. Eda’ylan annesi az geç geliyorlar. Akşam da temizlik memizlik, ben hiçbir şeye garişmıyom. Geliyom eve el ense oturiyom. Temizliğı onlar yapıyorlar (Murat, 50).

Yukarıdaki görüşmeciinin sözlerine benzer görüşler, araştırmadaki pek çok erkek görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir. Erkekler, ev işlerini kadınların yaptığını belirtirken, toplumsal cinsiyete bağılı olarak şekillenen ev içi iş bölümü üzerinden erkekliğini inşa etmektedirler. Bu noktada, kadının hem ev içinde hem de ev dışında çalıştığı erkekler tarafından görmezden gelinmekte ve kadının emeğinin çift taraflı sömürüsü de yeniden üretilmektedir. Araştırmaya göre köylerdeki ataerkil yapı ve kadınların çift taraflı olarak emeğinin sömürülmesi, küçük metâ üretiminin ve köylü hane işletmelerinin varlığı devam ettirebilmesinde önemli bir etkindir.

Ailedeki işbölümünde, bahçedeki fındık çuvallarını taşımak, harman, tamirat, odun kesme gibi ev dışındaki işler “erkek işi”, ev işlerinin tamamı “kadın işi” olarak nitelendirilmektedir. Bu işbölümünde, birincisi daha ağır ve maddi açıdan gelir getirdiğı için de ikincisine göre daha değerli görülmektedir (Candan ve Özalp Günal, 2013, s. 95-96). İşlerin niteliklerine göre cinsiyete dayalı olarak sınıflandırılmalarını görüşmecilerden bir kişi şu şekilde belirtmiştir:

Ev işlerini hanım yapıyor. Evde kız çocuğı varsa kız çocuğıyla hanım yapar. Bahçeye de geliyorlar tabi. Hem bahçeye gidip hem de ev işleriyle ilgileniyorlar (Gülüyor). Öyle da. Hem bahçede çalışıyorlar. Eve gelip o bulaşığı yıkayıp tekrar sabaha yemek hazırlıyorlar. Sabahtan daha erken kalkıp yemeğı pişiriyorlar. Yemekleri alıp bahçeye gidiyoruz birlikte (Gülüyor). Ama erkekler de ağır iş yapar şimdi. Çuvallara getirir, lombardine yükler. Çuvalları harmana boşaltır. Harmanı erkekler yapar. Bu da zor yani. Her iki taraf için de zor. Ağır işleri erkekler yapar. Mutfak işlerini de bayanlar yapar (Memduh, 54).

Araştırmaya göre ev içindeki işbölümünün genelde erkeklerin fındığın gübreleme, ilaçlama, tırpan atma, ışkın alma gibi bahçe işleriyle, çapalama, odun kesme, tamirat, harman gibi dışarı işleriyle, kadınların ise yemek, temizlik, tarladaki sebze ve meyvelerin bakımı ile toplanması, ev içinde tüketilen gıdaların hazırlanması, kışlık hazırlığı gibi işleriyle ilgili olduğu görülmüştür.

Ev işini kim yapacak. Ev işini karı yapar, dışarı işini de erkek yapar. Böyle yani. Ben şimdi çamaşır yıkamadan da anlamam yemek yapmadan da. Ha, bazen karının işi olur yardımcı olmaya çalışırım. O olur. Ama yani genel olarak ev işleri onda, dışarı işleri bende. Harman işi, ne bileyim odun kesme falan filan yani (Kemal, 58).

Ben ineklere bakarım. Hanım da bahçadan eve getirir. Seçer, toplar, doğrar, pişirir. Turşuları yapar, sütleri yoğurtları mayalar, yayık yapar, yağ yapar, çökelek yapar. Dışarı işlerini ben yaparım. Çapalama, gübreleme, ilaçlama, bağa bahçeye bakma filan yaparım (Yücel, 66).

Ya, Karadeniz Bölgesi'nde genelde ev işini bayanlar yapar. Erkekler de dışarının işini yapar. Kadınlar dışarının işlerinde de oluyor ama. Fındıkta falan bahçeye geliyorlar. Ama daha çok ev işlerindeler. Erkekler ise dışarı işlerindeler (Memduh, 54).

Tarımsal üretimde kadın emeğini inceleyebilmek için araştırmadaki kadın görüşmecilerin deneyimleri büyük önem taşımaktadır. Kadınların hem tarımsal üretimde hem de üretim dışında da ev işlerinde çalışmalarını ve çift taraflı emeklerini ortaya koymaları durumunu inceleyebilmek için araştırmadaki kadın görüşmecilerin bizzat kendi deneyimlerinden örnekler vermeleri araştırma için son derece önemlidir. Örneğin, kadın görüşmecilerden bir kişi hasat döneminde bahçede çalıştığı zaman dışında ev işlerini de yaptığını şu şekilde aktarmıştır:

Akşam yatmadan yapıyom. Makine bulaşığı, bulaşığı makine yıkıyor zaten. Akşam yatmadan yapıyok. Sabahleyin de sabah yemeğini yiyoruz makineye içine tıkiyorum kahvaltı yaptıktan sonra. Öğlen de makine içine tıkiyom. Evin işini öyle yapıyok. Yemeği de akşamdan yapıyom, sabah götürüyom bahçeye. Yiyok öyle evdekilerle birlikte (Ayşe, 75).

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, hayvancılığın azalışı ve ev içinde mutfak aletlerinin kullanılmaya başlanması gibi nedenler sebebiyle geçmişe göre kadınların ev işlerindeki yükü biraz daha hafiflemiştir. Eskiden bulaşık, çamaşır yıkamak gibi pek çok işin kadınlar tarafından elle yapıldığı, günümüzde ise bu işlerin makineler tarafından yapılması sebebiyle ev içi işlerin “daha kolaylaştığı” vurgusu görüşmeciler tarafından belirtilmektedir. Örnek olarak, kadın görüşmecilerden bir kişi geçmişle günümüzü kıyaslayarak bu durumu belirtmektedir:

Şimdi ben yapıyom yapabildiğim kadar, kızım varsa kızım yapıye. Kızım şimdi iş mi var? Hep kuzineler, ocaklar var yemekler onda pişiye. Çamaşırları, aha makineler var. At doldur içine, yıkiye kütür kütür. Yuniye. Bulaşığı aha şu (bulaşık makinesini gösteriyor) yıkiye. Şimdi iş mi var ah kızım. Şimdi iş yok yavrum. Şimdi hep gelinler, karılar zevkinle âleminde. Zevkinde âleminde. Eskiden mal da oliyidi, mal da bakıyorduk, evin işini de görüyorduk, bahçeye de gidiyorduk. Emme biz de gene iyi yaşaduk. Çok zorluklar aştuk (Leyla, 77).

Ev işlerinde ev aletlerinin kullanımının yaygınlaşması ile ilgili olarak, kadınların ev işlerindeki yükünün eskiye göre azaldığı görüşü araştırmadaki bütün erkek görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir.

Eskiye göre mi? Eskiye göre tabi şey, azalma oluyor. Teknoloji çıktı. Elektrik, eskiden elektrik süpürgesi yoktu. Şimdi elektrik süpürgesi var. Bulaşık elde yıkaniyordu. Şimdi bulaşık makinası. Çamaşır elde yıkaniyordu, şimdi çamaşır makinası. E bundan tabi ki azalıyor da (Kenan, 61).

Şöyle diyim sana, hep elektrikli malzemeler çıktı. Çamaşır makinesi çıktı, hanımın işi biraz azaldı. Bulaşık makinesi çıktı, hanımın işi biraz azaldı. Anladın mı? Ütü çıktı hanımın işi azaldı (Gülüyor). Elektrik süpürgesi çıktı hanımın işi azaldı. O açıdan kolaylaştı işler hanımlar açısından (Fikret, 57).

Erkeklerle göre, kadınların ev işleri için ev aletleri kullanımı ev içi işleri kadınlar açısından kolaylaştırmıştır. Araştırmada Erkekler, kadınların ev aletlerini kullanımını belirtirken, kendilerinin yaptıkları dışarı işlerinin ‘ağırlığını’ ya da ‘zorluğunu’ da belirterek erkek işleri olarak görülen işlerin kadınların yaptıkları işlerden daha üstün ve zor olduğunu da dolaylı yoldan vurgulamaktadır. Bu noktada, erkekler yine toplumsal cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkan iş bölümü üzerinden erkekliğini yeniden inşa etmektedir. Ayrıca ev aletleri kullanımının kadınlar için ev işlerini kolaylaştırdığını belirtirken, kadınların hem bahçede hem de evde çalıştıklarını görmezden gelmekte ve kadın emeğinin çift taraflı sömürsünün üstünü örtmeye çalışmaktadırlar. Oysa, araştırmada hem kadın görüşmeciler hem de bazı erkek görüşmecilerin eşleri, hem ev içinde hem ev dışında çalışmanın kadınlar açısından zorluklarını vurgulamaktadırlar. Bu açıdan araştırmada kadınların görüşmecilere yer vermek, verilerin yorumlanması açısından son derece önem kazanmaktadır. Araştırmada hem ev içinde hem ev dışında çalışmak kadınlar için oldukça zor ve yorucu olarak görülmektedir.

Kadın için çok zor ya. Yavrum bak, ben şimdi hem yemek yapıyorum hem bahçeye gidiyorum. Bahçeden geldiğim zaman dinlenmek haram bana. Hemen evi temizliyorum. Yarın sabahın yemeğini yapıyorum. Mesela sadece burada değil, İstanbul’da da öyle. Hem işte çalışıyorum hem evde. Şimdi erkeklere kolay geliyor ev işi şu bu ama inan bana çok zor. Hele fındık zamanı bahçeden geliyorsun, o yorgunlukta evle mutfakla filan uğraşmak tam bir işkence (Hülya, 53).

Kızılarıslan ve Yamanoğlu’na (2010, s. 155) göre, kadınlar içerisinde tarımda iş gücünü nakde çeviren kadın oranı oldukça sınırlıdır ve nakde çevrilebilen iş gücü, ev

kadınları arasında bağ-bahçe ve tarlada çalışarak elde edilen ürünün pazarlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum küçük metâ üretiminin ataerkil yapısının bir sonucudur. Küçük metâ üretiminde hanenin ve üretim sürecinin örgütlenmesi ve denetlenmesi erkeklerin kontrolündedir. Kadınlar tarımsal üretim sürecine katılsalar bile üretimin denetlenmesinde söz sahibi değildirler. Tarımsal üretim sürecinde yer almalarının da ücret olarak bir karşılığı bulunmamaktadır. Nitekim Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde yapılan araştırmada fındık hasadı zamanı hem bahçede hem de evde çalışan kadınların bu emeğinin ücret olarak bir karşılığı bulunması, fındık hasadının tamamlanıp fındığın satılması şeklindedir. Fındığın pazarlanması ve satılması işlemi de erkeklerin kontrolünde gerçekleşmektedir. Sadece, iki köyde de yapılan toplamdaki 5 kadın görüşmeci fındığın satımı ve fındıktan elde edilen paranın idaresinden bizzat sorumludurlar. Ancak bu kadın görüşmeciler içerisindeki 4 kişi de eşleri öldükten sonra bu statüyü elde etmişlerdir. Her biri, eşleri ölmeden önce fındık hasadında ve satılmasında şimdiki gibi aktif olmadıklarını, bunun sorumluluğunun eşlerinde olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada, fındık hasadı dönemi haricinde köyde ikamet etmeyen erkek görüşmecilerden bazı kişilerin eşleri ücretli işlerde çalışırken, kadınların ücretli işlerde çalışması ev içi işlerdeki sorumluluklarını azaltmamaktadır. Kadınlar hem ev içinde hem de ücretli işlerde çalışmaya devam etmektedirler.

Eşim şu an sigortasını doldurmak için çalışıyor. Arta kalan zamanda ev işlerini genelde. Çamaşırdı, bulaşıktı, yemekti. Onun dışında ben mesela ne yaparım. Tırpan işi, işte bahçede kazma işi, çangal işi, mesela sırık dediğimiz fasulye sırıkları vardır. Onları mesela. Odun işi. Mesela ufak tefek şey inşaat işleri, öyle diyelim mesela. Bunlar bana ait (Halil, 60).

Bu noktada, kadının ev içi emeği görünmez ve değersiz bir hal alırken aynı zamanda kadının emeğinin çift taraflı sömürülmesi söz konusudur. Araştırmada, şehirde yaşayan erkeklerin eşleri için şunları söyleyebiliriz. Şehirde yaşayan üreticilerin hem köyde hem de köyün çevresindeki çevre ilçelerde bir hayatlarının olması sebebiyle, bu kişilerin gündelik yaşamları, sürekli köyde yaşayan üreticilere göre daha yoğundur. Şehirde yaşayan kadınlar da; şehirdeki evlerinin ev içi işleriyle, köydeki evlerinin ev içi işleriyle ve yetiştirdikleri birtakım ürünlerin üretimiyle ilgilenmek durumundadır. Ücretli bir işte çalışan kadınlar, çalışmadıkları zamanda hem şehirdeki evin hem de köylerindeki evi işleriyle ilgilenmek zorunda kalmaktadırlar.

Görsel 4.11. *Güvercinlik köyü, (Temmuz 2019)*

Görsel 4.12. *Dumanlı köyü (Ağustos, 2019)*

Görsel 4.13. *Dumanlı köyü (Ağustos, 2019)*

4.5.2. Ücretli emek kullanımının nedenleri

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda gerçekleşen kırsal dönüşümün en belirgin etkisi kentlere göçler ve bununla birlikte kentlerdeki hızlı değişim ve kırsal bölgelerde kalanlar ya da henüz göç etmeyenler üzerinde de önemli bir etkisi olmuştur (Çınar ve Lordoğlu, 2011, s. 420). 1948-1956’lı yıllarda, kırsal bölgelerde makineleşmeyle birlikte toprakların genişleyip belli ellerde yoğunlaşmaya başlamasıyla birlikte Türkiye’de kırsal alanlardan şehirlere göçler büyük boyutlara ulaşmıştır (Tekeli ve Erder, 1978, s. 305). Daha sonrasında, kırsal bölgelerde özellikle tarımda kapitalist ilişkilerin gelişmesi ve makineleşmenin de artmasıyla birlikte ortaya işgücü fazlası çıkmıştır. Ortaya çıkan bu işgücü fazlası, bazı bölgelerde kentlere kitlesel göç hareketi olarak tezahür ederken, bazı bölgelerde ise tarımda ücretli işçilik biçiminde çalışma eğilimini ortaya koymaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2011, s. 420).

1980 sonrası dönemde ise devletin tarımsal ürün, girdi ve kredi piyasalarındaki desteklemelerini ve tarım ürünlerinin ithalatının önündeki engelleri kaldırmasıyla birlikte sermayenin metâ üreticisi köylülük üzerindeki artan kontrolü tarımın istihdam yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur (Yıldırım, 2015, s. 213). Metâ üreticisi köylülerin ücretsiz hane emeklerinin kentlere göç etmesiyle birlikte küçüklü ve büyüklü tarımsal işletmelerdeki ücretli tarım işçisine olan ihtiyacı görmezden gelinemez bir duruma getirmiştir (Yıldırım, 2015, s. 213). Sonuç olarak, 1980’ler sonrasında, tarımsal üretim sürecinde ücretsiz hane emeği ile birlikte ücretli yabancı emek kullanımı da bir ihtiyaç haline gelmiştir. Özellikle kırsal bölgelerde geçimlerini sağlayamayan, topraksız ya da az topraklı aileler, yaşadıkları köylerde, kasabalarda veya başka köylerde tarımsal üretimin işgücü kaynaklarını oluşturmuşlardır (Çınar, 2014, s. 33).

Son yıllarda, Türkiye’de tarımsal dönüşüm süreci incelendiğinde kırsal burjuvazi ve proletaryadan oluşan ikili sınıf yapısı yerine kapitalist çiftçiliğin sınırlı kaldığı küçük ve orta ölçekli üretim yapan çiftçi ailelerin varlığını koruduğu ancak ücretli emek kullanımının yaygınlaştığı daha karmaşık bir yapı görülmektedir (Yıldırım, 2015, s. 71). Özellikle tarımsal üretimin hasat gibi makineleşmenin yaygın olmadığı dönemlerinde, üreticiler ücretli yabancı emek kullanımına büyük ölçüde başvurumaktadırlar. Nitekim fındık üretim sürecinde de özellikle hasat döneminde ücretli yabancı emek kullanımı sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmaya göre, Güvercinlik ve Dumanlı köylerindeki fındık üretiminde hane emeği temel emek gücünü oluştururken, özellikle hasat döneminde hane emeğinin

yeterli gelmemesi sebebiyle ücretli yabancı emek kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmada, iki köyde de genç nüfusun köylerden kentlere göç edip tarımsal üretim sürecinden uzaklaşmalarıyla birlikte ortaya çıkan işgücü açığını, ücretli yabancı emeğin doldurduğu görülmektedir. 2000'lerin başından günümüze Türkiye'de tarımsal üretimde meydana gelen dönüşümden fındık üreticileri de etkilenmiş, fındık üretimine yönelik desteklerin azaltılmaya başlanmasıyla üreticiler yoksullaşma sürecine girmişlerdir. Fındıkta desteklemelerin asgariye indirilmesi, fiyatlardaki dalgalanmalar, arazilerin miras yoluyla parçalanarak küçülmesi gibi çok sayıda etken üretici ailelerinde büyük bir çözülmeye yol açmış ve üretici aileler dışarıya yoğun bir göç vermeye başlamıştır (Yıldırım, 2016, s. 204). Bundan dolayı da fındık üretiminde hane emeğinin yeterli gelmemesi sebebiyle yabancı emeğin kullanılması zorunlu hale gelmiştir (Ulukan ve Çiğerci Ulukan, 2011, s. 8-9). Köylerden göç edenler, kentlerde işgücü oluştururken, kırsal bölgelerdeki işgücü açığı yabancı emek kullanılarak doldurulmaktadır. Ecevit'e (1999, s. 203) göre, mevsimlik ücretli emek kullanımı, küçük metâ üretiminin koşulları veri olmak kaydıyla, hane emeğinin ve haneler arasındaki olası emek işbirliğinin, işletmenin emek gerekliliğini tatmin edemediğini göstermektedir. Buna bağlı olarak küçük metâ üreticileri, hane emeğine destek olarak ücretli işçi çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar.

Araştırmaya göre, fındığın bakımı için ücretli işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyulmasının nedeni hane üyelerinin köyde yaşamamaları ve üreticilerin de yaşlılık nedeniyle kendilerinin çalışamamasıdır.

Onu da işte pariylen yaptırıyok. Ben yapamıyom ki. Zor oliye, para veriyom ama ne yapmam lazım başka. Kendim yaşlıyım, bi başına yapamam. Evlatlarım gelmiye. İşleri güçleri var. Bu yerlere de bakılacak illa ki. Verilmiş bize. Mecbur parayla yaptırıyom birilerine. Maaştan ödüyom işte. O bir milyar alıyom ya aydan aya, onlan ödüyom (Zeynep, 69).

Yine bir başka görüşmeci de çocuklarının şehirde yaşamaları ve kendisinin de yaşlılık nedeniyle fındığın bakım işleriyle ilgilenememesi nedeniyle ücretli işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir:

Bakamıyok ki. Ben değneklen geldim eve. E kim gelecek? Çocuklar burada yok. El çocuklara bahçe temizlenecek, yürü git işini yap demiyor ki adama. Ben de yaptığım kadar yapıyom, yapmadığım yer duriye aha öyle. Bahçalarımız orman oldu. Orman, tiken bahçalar şu an. Veriyom parayı birilerine ışıknını, tırpanını filan öyle attırıyom (Ayla, 67).

Yaşlılık ve hane üyelerinin köyden göçleri dışında ücretli işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyulmasının nedenlerinden birisi de sürekli olarak köyde ikamet etmeyen üreticilerin köye sık sık gidip gelememeleri nedeniyle bu işler için ücretli işçi çalıştırmasıdır. Örneğin, şehirde yaşayıp düzenli bir işte çalışan görüşmecilerden bir kişi, bu işler için ücretli işçi çalıştırmaya gereksinim duyduğunu şu şekilde anlatmıştır:

Bakımını, çalışıyorsak eğer şeyde kendimiz yapıyoruz. Kendimiz çalış... Çalışmazsak kendimiz yapıyoruz. Çalışırsak, yani işgücü olarak çalışırsak başkalarına yevmiyeli olarak yaptırıyoruz yani. Ben yerine göre, zaman zaman yevmiyeli yaptırıyorum. Ben kendim çalışıyorsam, kendim çalıştığım zaman imkânımız olmuyor mesela. Paralı yevmiyeci tutup yaptırıyoruz. Temizletiyoruz, ıskasını aldırıyoruz, gübresini vurduruyoruz. Ha kendimiz çalışmadığımız zaman gelip ailecek kendimiz yapıyoruz yani (Mustafa, 68).

Genel olarak; yaşlılık, hane üyelerinin köyden göç etmeleri gibi nedenlerden dolayı küçük aile işletmesinin emeği fındık üretimde yeterli gelmemektedir. Fındığın bakım işleri ile birlikte en çok fındık hasadı döneminde yabancı emek kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır.

4.5.2.1. Üreticilerin çalıştırdıkları ücretli yabancı emeğin kaynağı ve özellikleri

Araştırmaya göre fındık üreticileri, fındığın bakım sürecini kapsayan bahçeye gübre, ilaç ve tırpan atma, fındık ocaklarının dibindeki ıskını alma ve fındık ağaçlarının dalını budamak gibi işlerde duydukları iş gücü ihtiyacını genelde köylerinden veya köyün çevresindeki bölgelerden gelen işçilerle karşılamaya çalışmaktadır. Örneğin aşağıdaki görüşmeci, hane emeğinin yetmemesi sebebiyle bahçeye tırpan atma işi için köyden işçi çalıştırdığını belirtmiştir.

Valla kendimiz yapıydık şimdiyeli ondan sonracığzıma. Şimdi yapamıyok daha. Gübre alıp atmadık. Ondan sonra, tırpan işini geçen sene adam aldık. Paraylenlik yaptırık. Bakalım bu sene nasıl oliyi. Bilemiyom. Tırpana para da lazım. Motorcu yevmiyesi geçen sene ben 350'den çalıştırdım. Bu sene dahaca çağırmadım. Beş kişilik beş günlük iş var işte (Ayla, 67).

Araştırmaya göre, görüşmeciler özellikle en çok fındık hasadı döneminde ücretli işçi çalıştırmaya ihtiyaç duymaktadırlar. Yapılan mülakatlara göre, Dumanlı ve Güvercinlik köylerine fındık hasadı için çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçilerinin üç gruba ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Doğu ve Güneydoğu Anadolu

Bölgesi'nden gelen ve görüşmeciler tarafından "Kürt amelesi" olarak da ifade edilen mevsimlik tarım işçileridir. Bu işçiler, mevsimlik tarım işçileri içerisindeki sayıca en fazla çalışmaya gelenleri oluşturmaktadır. Yıldırım'a (2015, s. 234) göre, özellikle Karadeniz'in doğu ve batı bölgelerinde pazara yönelik fındık üretiminin yaygınlaştığı yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde büyük toprak sahipliğinin gelişimi, geçimlik tarımın çözülmesi ve köy boşaltmaları nedeniyle kırsal bölgelerden kopan geniş bir kitle ortaya çıkmaktaydı. Buna göre hem Karadeniz'deki hem de Sakarya ve çevresindeki fındık üretiminde ihtiyaç duyulan ek işgücü ihtiyacı köylülüğün daha alt kesimlerinden olan Güneydoğu'nun kırdan kopan kesimlerinden sağlanmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 234-235). Nitekim araştırmada da iki köyde de fındık hasadı döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelen mevsimlik tarım işçileri çalıştırılmaktadır.

İki köyde de fındık hasadı döneminde çalışan mevsimlik tarım işçilerinden ikinci grup Ordu'nun çeşitli ilçelerinden çalışmaya gelen ve görüşmeciler tarafından "yerli amele" olarak da ifade edilen yerli halkın oluşturduğu mevsimlik işçileri oluşturmaktadır. Bu işçiler hem daha deneyimli olmaları hem de sayıca da az olmaları nedeniyle ücretleri Kürt ve Gürcü işçilere göre daha yüksektir. Üçüncü grup ise Batum'dan gelen Gürcü işçilerin oluşturduğu gruptur ve bu grup diğer iki gruba göre azınlıktadır. Çalıştırılan işçilerin büyük çoğunluğunu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ve özellikle Urfa, Batman, Siirt ve Diyarbakır gibi illerden gelen işçiler oluşturmaktadır. Yerli işçi grubunu oluşturan Ordu ilindeki işçiler ise Aybastı, Gürgentepe, Korgan, Fatsa, Kabataş, Ünye gibi ilçelerden gelmektedirler.

Araştırmada, Güvercinlik ve Dumanlı köyleri arasında fındık hasadında çalıştırılan mevsimlik işçilere yönelik olarak, köylerin konumu sebebiyle fındık hasadı zamanlarının farklı olmasından kaynaklı bir farklılık belirtilmiştir. Güvercinlik köyü alçakta, Dumanlı köyü ise dağ köyü olması sebebiyle iki köyün fındık hasadı zamanı da birbirlerinden farklılık göstermektedir. Güvercinlik köyü, Dumanlı köyüne göre fındık hasadına 10-15 gün gibi bir sürede daha erken başlar ve daha erken bitirir. Mülakatlarda karşımıza çıkan durumlardan biri, fındık hasadına geç başlayan Dumanlı köyündeki üreticilerin hasat zamanında özellikle yerli işçi bulmakta sıkıntı yaşadıklarını ifade etmeleridir. Fındık hasadına geç başlamaları ve yerli işçilerin de alçaktaki bölgelerin fındık hasadında çalışıp sonrasında kendi fındıklarının hasat zamanının gelmesi sebebiyle, Dumanlı köyündeki görüşmeciler fındık hasadı zamanında yerli işçi bulamadıklarını belirtmişlerdir.

Yerli amele buralarda yok. Bizim burada fındık toplamaya başladığımız zamanda herkes kendi fındığına başlıyor. Ondan yerli amele bulmak zor oluyor. Korgan'dan da şöyle getiriyoruz. Onlar daha geç başlıyorlar bizden. Veyahut Gürgentepe'den de getiren oluyor ama ben denemedim. Bilmiyorum. Bizim buralardan işçi bulamazsın bu o zaman. Geç başlamamız o açıdan dezavantaj (Ömer, 67).

Araştırmaya göre, fındık hasadı zamanında mevsimlik tarım işçilerini çalıştırmaları iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi; fındık üreticisi olan görüşmecinin kendisi, fındık hasadı öncesi işçilerin başlarındaki kişiyle iletişime geçerek hasat zamanı için gerekli iş gücünü sağlamaktadır. Dayıbaşı, elçi ya da çavuş olarak adlandırılan bu kişiler; mevsimlik tarım işçiliğinde işverenler için gerekli iş gücünü ayarlayan kişilerdir. Bu kişiler, işveren ile işçi arasındaki ilişkiyi ayarlamaları karşılığında işveren tarafından diğer işçilerin aldıkları ücretin iki katını, yani “çift yevmiye” almaktadırlar.

Dayıbaşı, amele başı veya çavuş olarak ifade ettikleri bu kişiler, görüşmeciler için gerekli olan işçileri ayarlamaktadır. Ordu'nun Gürgentepe, Korgan, Çullu, Aybastı, Ünye ve Fatsa gibi ilçelerinden dayıbaşlarının öncülüğünde çalışmaya gelen “yerli amelesi” sabah çalışmak üzere bahçeye gelip akşam da geri gitmektedirler. Özellikle bahçesi ve fındığı fazla olan görüşmeciler, dayıbaşlarının aracılığıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden işçi getirdiklerinde, bu işçilerin barınma ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadırlar. “Yatılı amele” olarak ifade edilen bu işçiler, fındık hasadı boyunca görüşmecilerin sağladıkları, görüşmecilerin daha önce kullanıp şu an için kullanmadıkları eski bir evde veya görüşmecilerin evlerinin önüne çadır kurmalarına imkân sağladıkları yerde barınmaktadırlar. Aşağıda, yatılı işçi getirme süreci görüşmeciler tarafından şu şekilde anlatılmıştır.

Bu süreç, daha önceden tanıdık, daha önceden, babamızın gününde gelen işçiden veya başka işçilerin arkadaşlarından filan duyarsın. O ona söyler, ona söyler derken bir yerden de işçi alırsın. O işçi o memleket nereyse, diyelim ki Gürcistan'dan, diyelim ki Aybastı'dan, diyelim ki Niksar'dan. O memlekette bir insan tanıyorsan söylersin. Bana fındık işçisi lazım, böyle böyle. O çevreyi gezer, 5-10 kişi yapar. Alır gelür, çalışırız. Ha, bu insanlar iyi, bak çalıştım ben, paramı da verdi, evi de yatacak yeri de var der. Bir dahaki sene yine gelir. Birinci ikinci aylarda telefon açarsın görüşürsün veya gider görüşürsün. 5-10 kuruş para bırakırsın. İşçiyi şu tarihe getirirsin dersin, çeker gelirsin. İşçi olayı bu (Ahmet, 55).

Şimdi zaten çavuşumuz, mesela fındık ağustos ayında di mi? Çavuşumuz yılbaşından sonra bu taraflara gezmeye diye gelir. Misafir olur bana. Ankara'ya da geçer, İstanbul'a da. Türkiye'nin neresine giderse gitsin telefonlaşırız. İlla ki işçi konusunda değil. Bayramlarda, haftalarda, ara zamanlarda birbirimizi ararız biz. Akşamları konuşuruz. Sohbet ederiz. Görüntülü konuşuruz. Bir aile gibi yani. Onun için ne zaman der işçi getireyim der. Onlar zaten mevsimlik çalıştıkları için. Şu an mesela kayısıdalar. Şeyde, Kayseri'de kayısı topluyorlar. Önceden Adıyaman'da şeker pancarı çapalıyorlardı. Böyle yani. Ağustos'un birinde ikisinde onların işi biter orda. Beni ararlar. Eğer Ağustos'un beşine hükümet izin vermişse onlara derim ben. Gelin, 3-4 gün yatın. Burada 3-4 gün kalırlar yani. Dinlenin çamaşırınızı yıkayın. Orda su sorunu var yani. Burada zaten şebeke suyu var. Ha, bana zararı oluyor ama olsun (Kenan, 61).

Fındık hasadı için üreticilerin çalıştıracakları işçileri ayarlayabilmelerinin ikinci yolu ise, görüşmeciler kendi köylerinde veya çevre köylerde yatılı işçi çalıştıran fındık üreticilerinden geçici bir süreliğine temin edilmesidir. Üreticiler, belli bir süre için bu işçileri, işçilerin çalışmak için geldikleri asıl fındık üreticisinden belli bir süre için kendilerine çalışmaları için almaktadır.

Bize nerden geliyor. Şimdi civar köyde bir tane şey var, tanıdık var. O kendisi için getirmiş oluyor zaten. Bana da veriyor işte. 10-15 kişi getiriyor bana. Benim uzakta bi bahçem var. Orayı topladıktan sonra eğer yetişemezsem tekrar ilave ediyorum. Ya da o grup olmayabilir başka bir grup olabilir (Halil, 60).

Yine bir başka görüşmeci de benzer şekilde, hane emeğinin yeterli gelmemesi durumunda köydeki yatılı işçi getiren diğer fındık üreticilerinden belli bir süreliğine işçi alıp çalıştırmaktadır.

Amele, yatılı amele oluyor komşularda. 15-20 kişi geliyor. Mesela 3-4 gün gelse bana 15-20 kişi yetiyor. Yeterli oluyor çünkü tam fındık dökülüyor. Yere döküldüğü zaman daha fazla toplanıyor. O zamana kadar da ben topluyorum zaten. O şekilde (Celal, 58).

Fındık üretimi özellikle hasat zamanı, fındık toplamada insan emeğine dayalı olması nedeniyle, araştırmada ücretli emek ile hane emeğinin birlikte kullanılması durumu söz konusudur. Hane emeğinin yeterli gelmemesi durumunda ücretli yabancı emek kullanımına başvurulurken, iki emek türü birbirine destek niteliğinde de bir işlev görmektedir.

Araştırmaya göre, fındık hasadı döneminde çalıştırılan mevsimlik tarım işçilerinde eskiye göre birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan birisi, kullanılan yabancı emeğin çalışma süresine ilişkindir. İki köyde de yapılan mülakatlara

göre, eskiye göre günümüzde fındık hasadında çalışan mevsimlik işçilerin çalışma saatleri daha kısadır. Örneğin bir görüşmeci, çalışma saatlerindeki değişime yönelik şikâyetini şu şekildedir:

Bahçede kaç saat çalışılıye, altıda paydos işte. Akşam altıda paydos. Ona kadar çalışıyor adam. On buçukta bir oturuyor on beş dakika. Ondan sonra kalkıyor. Birde yemek paydosu, bir saat mola. Üç, yani dört gibi bir daha oturuyor on beş dakika. Altıda paydos. Onlar da bir değişti (Ahmet, 55).

Araştırmaya göre, günümüzde mevsimlik tarım işçilerin çalışma saatleri aşağıdaki Tablo 4.6.'de gösterilmektedir.

Tablo 4.6. *Günümüzde fındık hasadı döneminde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çalışma saatleri*

Kürt ve Gürcü İşçiler	Yerli İşçiler
07:00 İşbaşı	08: 00 İşbaşı
10:00-10:30 Mola	10:00-10:30 Mola
12:30 ya da 13:00 Öğle Yemeği	12:30 ya da 13:00 Öğle Yemeği
13:30 ya da 14:00 İşbaşı	13:30 ya da 14:00 İşbaşı
16: 00 Mola	16: 00 Mola
18: 00 Paydos	18: 00 Paydos

Tablo 4.7.'ye göre, yerli işçilerin ile Kürt ve Gürcü işçilerin çalışma saatleri arasında farklılık vardır. Kürt ve Gürcü işçiler, yerli işçilere göre yaklaşık 20 TL daha düşük ücrette ve daha uzun saatlerde çalışmaktadırlar. Araştırmada bu durum, üreticileri fındık hasadında Kürt ve Gürcü işçileri çalıştırarak fındık üretim sürecinde maliyeti azaltmaya çalışmalarına neden olmaktadır.

Şimdi nasıl, buradaki adamla Kürtler arasında fiyat farkı var. Diyelim ki fındık toplamaya şimdi bizim burada 100'den aşağı bulamazsın. Onlarda, atıyorum 80'e toplatırsın. Ha, o da 20 lira bir kâr amaçlı yani. O yüzden mecbur buranın adamını çalıştırmıyoruz. Çünkü pahalılar ve daha kısa çalışıyorlar ötekilere göre. Ötekiler hem fazla çalışıyor hem de ucuz çalışıyor daha (Naci, 56).

Araştırmaya göre, mevsimlik işçilere yönelik bir başka değişiklik de eskiden daha çok mevcut köylerden veya köyün çevresindeki başka köylerden, Ordu'nun ilçelerinden ya da Ordu'nun komşu illerinden gelen işçiler daha ağırlıkta çalışırken günümüzde bu durumun eskiye göre azalmasıdır. Hem köylerden hem genel olarak Ordu'dan dışarıya

verilen göçler sebebiyle fındık hasadında çalışacak emek gücünün kalmaması sebebiyle yerli işçi kullanımının giderek azalmıştır. Fındık hasadı döneminde ihtiyaç duyulan emek gücünü, yerli içi yerini daha çok Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan gelen ile Gürcistan'dan gelen mevsimlik tarım işçileri karşılamaktadır.

Yine eskiye göre fındık hasadında çalıştırılan işçilere yönelik belirtilen değişikliklerden birisi, önceden işçilerin yemeklerinin üreticiler tarafından hazırlanması söz konusuysa, günümüzde genelde yemeklerin işçilerin kendisinin üstüne olmasıdır. Görüşmeciler, önceden fındık hasadında çalışacak işçilerin yemeklerinin evdeki kadınlar tarafından hazırlandığını, günümüzde ise işçilere yemek verme durumunun azaldığını belirtmişlerdir. Yatılı gelen Kürt ve Gürcü işçilerin hepsinin yemekleri kendilerine aitken, yerli işçilerde üreticinin kendisinin yemek verme durumu ortaya çıkabilmektedir. Eğer yerli işçiler içerisinde, yemek işçilere aitse kişi başı yevmiyede 10 TL daha fazla, eğer üreticilere aitse 10 TL daha az olmaktadır. Fındık üreticileri, özellikle birkaç gün çalıştıracakları yerli işçilere daha az yevmiye vermek için, yemekleri kendileri vererek ücreti düşürebilmektedir. Bu durumda hanedeki kadınlar bahçeye çalışmaya gitmezler. Evde kalarak işçilerin öğlen yemeklerini ve molalardaki yiyeceklerini hazırlarlar. Bu duruma örnek olarak, bir kadın görüşmeci kendi deneyimlerinden şunları aktarmıştır:

Evvelce bak, kuzine de yoktu o zaman, yer ataşında ekmekleri pişiriyordum. Allah etmesin, ameleye yemek veriyordum. Ameleye sabah yemeği ayru, kuş.. kuşluk yemeği ayru, öğlen yemeği ayru veriyordum. Neler çektim ben. Bir başıma neler çektim. Şimdi rahatlık var gızım. Ameleye yemek vermiyok daha (Leyla, 77).

Genel olarak, fındık üretim sürecinde hane emeğinin yeterli gelmemesi durumunda ücretli emeğe başvurulmaktadır. En fazla fındık hasadı döneminde bu emeğe ihtiyaç duyulur ve bu ihtiyacı da karşılayabilmek için mevsimlik işçilerden yerli, Kürt ya da Gürcü işçiler çalıştırılmaktadır.

Görsel 4.14. *Dumanlı köyünde fındık hasadında çalışan mevsimlik Kürt tarım işçileri (Ağustos, 2019)*

Görsel 4.15. *Güvercinlik köyünde fındık hasadında çalışan mevsimlik Kürt tarım işçileri, (Ağustos, 2019)*

4.6. Toprak ve Üretim

Bu bölümde, Güvercinlik ve Dumanlı köylerindeki üretim sürecinde toprağın önemi, toprak mülkiyeti ve üreticilerin genel olarak geleceğe yönelik beklentileri çerçevesinde tartışılacaktır.

Araştırmaya göre, Güvercinlik ve Dumanlı köylerindeki köylüler, emek kullanımlarını ve topraklarını öncelikle fındık üretimine ayırmaktalar ve geriye kalan topraklarını da mısır, fasulye, çilek, lahana, pancar gibi ürünleri yetiştirmekte kullanılmaktadırlar. Fındık dışında yetiştirilen bu ürünler genellikle ev içinde tüketilmekte, ürün fazlası pazarlarda bazı köylüler tarafından satılmaktadır.

Araştırmada, görüşmecilerin tamamı kendi topraklarında, kendileri adına üretim yapmaktadırlar. İki köyde de genel olarak topraklarını kiraya verme durumu mevcut değildir. Görüşmeciler içerisinde de topraklarını kiraya veren mevcut değildir.

İki köyde de fındık, topraklardaki başat üründür ve köyün temel ekonomik geçim kaynağını oluşturmaktadır. İki köyde de 1970'lere kadar mısır, buğday, Çorum fasulyesi gibi ürünler yetiştirilirken, fındık üretiminin yaygınlaşmasıyla ve köylülerin fındıktan gelir elde edebileceklerini düşünmesiyle birlikte mısır ve buğday tarlaları fındık bahçesine dönüştürülmüştür. Günümüzde buğday ve Çorum fasulyesi iki köyde de hiç yetiştirilmezken mısır da sadece hane tüketimini karşılayacak kadar yetiştirilmektedir.

İki köyde de köylülerin geçimini temelde fındık oluşturmaktadır. Karadeniz'in genel iklim ve yer şekillerinin yarattığı koşullar nedeniyle de genel olarak bölgede başka bir ürün yetiştirilememektedir. Üreticiler, topraklarının neredeyse tamamında fındık üretmektedirler. Bu bölümde, iki köydeki toprak mülkiyeti, toprak mülkiyeti araçları ve tarımsal üretim ile ilgili olarak geleceğe yönelik beklentileri ve görüşleri tartışılacaktır.

4.6.1. Toprak mülkiyeti

Araştırmada, görüşmecilerin tamamı kendi topraklarında, kendileri için üretim yapmaktadırlar. Görüşmecilerden 21 kişinin topraklarının tamamının tapusu kendisi adına, 3 kişinin topraklarının yaklaşık 6-11 dönüm aralığındaki bölümü müşterek tapu, geriye kalan topraklarının tapusu ise kendisi üzerine ve 6 kişinin ise topraklarının tamamı müşterek tapudur. Bireysel mülkiyetteki topraklar 5-60 dönüm arasında değişmektedir. Müşterek tapulu topraklara sahip üreticiler, kadastro işlemlerinin maliyetini gerekçe göstererek bahçelerinin tapularını üzerlerine almadıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada, 30 görüşmeci içerisinde yalnızca 3 kişinin kendi köylerindeki mülk topraklarına ek olarak köy dışında da toprakları vardır. Bu görüşmecilerin köy dışındaki toprakları komşu köylerde ve bu topraklarda da fındık üretimi gerçekleştirmektedirler. Bir sonraki alt başlıkta, görüşmecilerin üretim gerçekleştirdikleri topraklarını mülk edinme araçları ve buna bağlı olarak köylerdeki toprak mülkiyetindeki cinsiyet eşitsizliği tartışılacaktır.

4.6.1.1. *Toprak mülkiyeti araçları*

Araştırmaya göre, Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde toprak mülkiyeti ve toprakların elde edilmesi iki şekilde gerçekleşmektedir: Miras ve satın alma. Araştırmanın örneklem grubu, bu toprak mülkiyeti araçlarından yalnızca biri ile topraklarını mülk edinmiştir.

Araştırmada, miras ile toprakları mülk edinme temel mülkiyet aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecilerden 28 kişi topraklarının tamamını miras yoluyla elde etmiştir. Yalnızca 2 kişi (Kenan ve Kerem) topraklarının tamamını, mirasın kendilerine toprak olarak kalmaması nedeniyle satın alarak mülk edinmişlerdir. Topraklarının tamamını satın alarak mülk edinen iki görüşmeci de Güvercinlik köyündendir. Güvercinlik köyünde 1970'lere kadar beylik sistemi olması ve beylik sisteminin dağılmaya başlamasıyla birlikte köylüler beylerden toprak satın almaya başlamışlardır. Nitekim araştırmada Güvercinlik köyündeki pek çok görüşmeci, kendilerine babalarından miras kalan topraklarla ilgili olarak, babalarının beylerden toprak satın aldıklarını belirtmişlerdir. Topraklarının tamamını satın alarak mülk edinen iki görüşmeci de beylerden yerlerini satın almışlardır.

Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde, genel olarak toprak alımı ve satımı köy içerisindeki insanların birbirleri arasında olmaktadır. Görüşmeciler içerisinde ise toprak satan bulunmamaktadır. Toprak alım-satımı ile ilgili karşımıza çıkan en önemli unsur, iki köyde de geçmişte toprak alım-satımının daha sık görülmesidir. Günümüzde iki köyde de neredeyse hiç toprak alım-satım işlemi gerçekleşmemektedir. Bununla ilgili olarak görüşmecilerinden bir kişi şunları belirtmektedir:

Toprak alımı satımı şimdi olmaz kızım. Eskiden çok oluyordu kızım. Yıllık yer alıyordum, toprak alıyordum. Babadan kalma yerim yoktu. Toprak aldım ben de hep. Etraftan satılan yerleri aldım hep. Beylik yeriye eskiden buralar. O beyler de sonra sonra o yerleri hep sattılar, buraları da bırakıp gittiler. Ben de aldım onlardan. Şimdi beylik de kalmadı. Öldüler gittiler hep. Bir de eskiden toprak ucuzdu. Hani yer almak daha kolaydı. Şimdi ise hem toprak pahalı hem de içindeki ürün para etmiye. Ürün para etmedikten sonra toprağı daha kim alır (Kerem, 64).

Günümüzde, toprak fiyatlarının geçmişe göre artması ve fındığa yönelik uygulanan politikalar, köylüleri toprak alım-satım işleminden uzaklaştırmaktadır. Toprak ve toprakta yetişen ürün, insanlara eskisi gibi cazip gelmemektedir. Tarımsal üretimden gelir elde edemeyen üreticiler, daha fazla toprak alarak üretimi artırma çabası

içerisine girmemektedirler. Nitekim toprak alımına yönelik talep olmaması nedeniyle toprak satımı da gerçekleşmemektedir. Araştırmada iki köydeki görüşmeciler de geçmişte köy içinde toprak alım-satımın olduğunu ve kendi babalarının da toprak alıp sattıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada, toprak mülkiyet araçları içerisinde mirasın rolünün önemli olduğu görülmektedir. Bir sonraki alt başlıkta miras aktarım sürecine, mirasa yüklenen manevi değere ve miras aktarımının kadınlar açısından nasıl işlediği tartışılacaktır.

4.6.1.1.1. Miras aktarımı süreci

“Baba miras satılmaz.”

Marx’a (2003, s. 614-645) göre, köylüler topraklarından kovularak mülksüzleşmişler ve büyük şehirlerde işçi statüsüne gelmişlerdir. Kautsky ve Lenin tarafından da köylülüğün tasfiyesi tezi ileri sürülürken, günümüzde bu görüşlerin aksine köylülüğün hala varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Özellikle Marx’ın mülksüzleşme tezi karşısında köylüler mülksüzleşmeyerek varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Köylülerin bu mülksüzleşmeme durumu, yalnızca ekonomik nedenlere ya da geliştirdikleri beka stratejilerine bağlı değildir. Araştırmada, miras paylaşımına yüklenen kültürel ve manevi değerlerin sonucu olarak da mülksüzleşmemeye çalışma çabası görülmüştür. Ata toprağının satılmaması düşüncesi, köylüleri topraklarına bağlamaktadır. Araştırmada da görüşmeciler içerisinde toprak alım-satım işleminin çok yaygın olmadığı görülmüştür. Toprak satımına görüşmeciler mirasa yükledikleri anlamlar sebebiyle yanaşmamaktadırlar. Köyde değil de köylerinin çevre ilçelerinde ya da İstanbul’da kalan görüşmeciler bile toprağa olan bağlılıkları sebebiyle köyden tam olarak bir kopuş gerçekleştirememişlerdir. Görüşmecilerden bir kişi miras kalan toprağı satmak istememesinin nedeni bu duruma örnek oluşturmaktadır:

Bizim buralarda baba mirası satılmaz. Yani dededen, babadan kalmış bu yer yurt. Neden satalım. Sen olsan sen de satmazsın. Miras toprağı çünkü. Bir şekilde bakıyoz ediyoz işte. Ha, fındık para filan etmiyor ama yapacak bir şey yok kızım. Yere yurda sahip çıkıyoz yine de. Yoksa orman olur buralar, başkaları yer içer. Dedemizin toprağına bakıyok işte (Kemal, 58).

Köylülerin mülksüzleşmemeleri sadece ekonomik nedenlerden dolayı değil, toprağa yüklenen sembolik, manevi ve kültürel anlamlardan da kaynaklanmaktadır.

Miras toprağa sahip çıkma, koruma düşüncesi nedeniyle köylüler üretim yapmaya ve toprakla ilgilenmeye devam etmektedirler.

Türkiye’de Tarımda Dönüşüm ve Küresel Piyasalarla Bütünleşme Süreci adlı araştırma raporunda (İslamoğlu v.d., 2008, s. 47), köylülerin tarım politikalarında yaşanan dönüşüm karşısında yoksullaşma sürecine girseler bile bir mülksüzleşme eğilimi göstermedikleri belirtilmiştir. Köylüler, yaşadıkları borçlanma ve yoksullaşma süreçlerine rağmen özellikle topraklarını satmak anlamında bir mülksüzleşme eğilimi göstermezler ve yaygın olan eğilim genel olarak mülksüzleşmeden yoksullaşma (İslamoğlu v.d., 2008, s. 47) şeklindedir. Nitekim bu çalışmada da iki köyde de benzer bir eğilimin olduğundan söz edebiliriz. Köylüler gerek topraklarına yükledikleri manevi anlamlardan gerekse toprağı bir güvence kaynağı olarak görmeleri nedeniyle topraklarını satmaktan kaçınmakta ve yaşadıkları zorluklara rağmen fındık üretimine devam etmektedirler.

Miras paylaşımında kadın-erkek eşitsizliği

Kandiyoti’ye (2013, s. 57) göre, pek çok tarım toplumunda olduğu gibi Anadolu köylü hanesi de klasik bir ataerkillik örneği oluşturmakta ve bu atayerli ve atasoylu hanenin antropolojik betimlemelerinde, babanın ölümünden sonra, oğullar mülkü kendi aralarında paylaşmaktadır. Miras paylaşım sürecinde kadınlar yer almamaktadırlar. Toprak mülkiyetinin, küçük metâ üretiminin devamlılığı ya da farklılaşması açısından temel bir rolü vardır ve kadınları bu alandan soyutlamak, bir anlamda onu küçük metâ üretimin güç dinamiklerinin dışına itmek demektir (Ecevit, 1994, s. 99).

Araştırmada iki köyde de erkek görüşmecilerin hemen hemen hepsinin topraklarını mülk edinme biçimi miras yoluylaadır. Miras paylaşım süreci kadınlar için erkeklere göre farklı şekillerde işlemektedir. Bunlardan birisi, kız kardeşlerinin babadan kalan mirastan toprak ya da para olarak hiçbir karşılık almadan vazgeçmesi ve mirasın tamamının erkek kardeşler arasında bölünmesidir.

Bak şimdi, bizim babam yerleri böldü burada dedim ya. Bizim ufak bilader buradaki yeri kendisi topluyor. Annemlerin fındıkla işi yok daha. Yerleri böldüler, üzerinden attılar. Tapuyu verdiler üzerlerinden. Ufak yer bizim ufak biladerde. Babamla annemin daha fındıkla daha bir şeyliğı yok. Bunlar sadece burada kiracı gibi oturiyelar. Ev filan hep öbür biladerin üzerine. Biz şimdi memur olduğumuz için, öbür biladerle ben memur olduğumuz için o zaman biz dedik ki, biz bu ufak yeri ufak biladere verelim. Diğer yeri de biz alalım

diye öyle paylaştık. Bunların üzerinde hiçbir şey yok. Sadece babam emekli SSK. Diğerleri, yani bu evle ufak yer diğer ufak biladerde. Kız kardeşlerim de bir şey almadılar yerden filan (Ali, 50).

Kadınlar için miras paylaşımının bir başka şekli ise erkek kardeşlerin kız kardeşlerine, miras kalan toprağın değerinin altında para ederek kız kardeşlerini “razı etmeleri” şeklindedir. Kadınlar toprak yerine para alıyor gibi görünseler de bu durum aslında erkeklerin lehinedir. Erkekler, kız kardeşlerine toprağın değerinin altında para vererek toprağı satın alarak toprak sahibi olmaktadır. Kadınlar ise miraslarından “rıızalarıyla” vazgeçerek mülksüzleşmektedirler. Miras paylaşımında bu duruma örnek olarak mülakatlardan bazı aktarımlar şöyledir:

Yok. Şimdi şöyle yaptık biz. Gene şeydir, bilmiyorum memleketin diğer taraflarında nasıldır ama bizim bu Karadeniz’de kızlara yer bölmek çok nadirdir. Bölmezler ya. Bi şekilde razı ederler. Ya birkaç kuruş para verirler ya o tamam ben almıyorum der. Ya da çok dişli çıkarsa isterse verirler de ayrı mesele de genelde vermezler. O yüzden altı erkek kardeşin, altıya bölünmüş. Biz dokuz kardeşiz. Üç kız altı erkek. Altıya bölünmüş. Kendi hissemle beraber üç hisseyi ben topluyorum. Diğerleri, diğer üçü de kendi hisselerini topluyorlar. Kızları da parayla razı ettik (Murat, 50).

Kadınların miras almalarının gereksiz olduğu düşüncesine ilişkin olarak; bunun nedenlerinden birisi araştırmaya göre, evlenen kadınların kız kardeşlerinin eşlerinden dolayı toprak sahibi sayıldığını ve bu yüzden baba mirasından hak almalarına ihtiyaçlarının olmadığı yönündedir. Evlenen kadınlar, eşlerinden dolayı toprak sahibi sayıldığı yönündeki düşünce, kadınlar için mülksüzleşme durumunu yaratmaktadır.

Var. İki kız kardeşim var. Onlar almadı yer. Onları ikna ettik yani. Bedelli yani. Para verdik onlara. Erkek kardeşim birine, ben de birine para vererek razı ettik onları. Zaten onların koca tarafından yerleri var. Buradakine ihtiyaçları yok. Durumları da iyi çok şükür. Öyle yani (Agâh, 62).

Aramızda halledeceğiz onu. Almaya çalışıyor işte. Razı edebilirsek alacağız. Fazla istiyor, biz de vermiyoruz. Daire istedi. Bir tane daire istedi. Tapu almadık ya, bizim aldığımız hisseye sahip, şeyi var. Ama yer alma şansı yok. Çünkü yerimiz çok karışık. Aynen böyle kalacak yerler. Para alır oturur aşağı yani. Yere ihtiyacı mı var. Koca tarafından var yeri. Ya şimdi yerin yurdun olmasa, gel istediğin yerden vereyim. Yolun kenarından arsa istiyor. Bana dedi. Ben de dedim benim yolun kenarında bir dönüm yerim var dedim. Onu da sana mı verecem dedim. Para alır yani. Bir bende değil ki hisse. Öyle yani. Bizim yerler beş erkek arasında (Kemal, 58).

Kadınların miras almalarının gereksizliği düşüncesi, yalnızca erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da içselleştirilmiştir. Örneğin, araştırmadaki 5 kadın görüşmeciden sadece 1 kişi babasından kalan mirastan toprak olarak hakkını almış ve fındık üretim sürecinde aktif olarak rol almaya başlamıştır. Diğer 4 kadın görüşmeci ise babadan kalan mirastaki haklarını, toprağın değerinin altında bir miktarda para alarak erkek kardeşlerine satmışlardır. Bu görüşmecilerin toprakları eşlerinden kalan, eşlerine de babalarından kalan topraklardır. Kadının kendi hakkından bu şekilde vazgeçmesi, tarımsal üretimdeki mülkiyet sürecinin sürekli olarak erkekler lehine işlemesine de neden olmaktadır.

Babamgilden hakkımı abime devrettim ben. Bir sene oldu işte. Valla bir şey almadım desem. Yani şimdi işine geleni yazcan sen di mi oraya? He. Bize bura yapılır analık bin tuğlaylan kırk torba çimento verdi. O zaman diyorlardı ki işte bir milyar yapıyor diyorlardı. Ama şu anda da o, tabi beş sene oldu. Her şeye zam geldi. Artık iki milyar mı yapar, iki buçuk milyar mı yapar. İşte kardeşlerim arasında yerler bölününce, yedi kardeşiz biz, dört kız üç oğlan. Ben de ona verdim hakkımı. Diğerleri almadılar da, öyle duruyor. Birisi, dönüm parasını şey yapmış, ondan vermiş mesela kız kardeşime. Hani tümünü vermemiş. Yani benim kendi babamın yerlerini erkek kardeşlerim topluyor. Öyle söyleyim sana. Kafan karışmasın şimdi. Kızlar da kimi hakkını parayla devretti, kimi de ne yer aldı ne para aldı. Duruyor öyle (Zeynep, 69).

Toprakları mülk edinme sürecinin kadın açısından işleyiş şekillerinden birisi de miras toprakların erkekler arasında bölüştürülmesi ancak belli fındık hasadı zamanlarında, kız kardeşlere “yardım amaçlı” bahçelerin toplanmasına müsaade edilmesidir. Burada mülk kadınlar, erkek kardeşlerinin müsaadesi ve denetimiyle baba toprağını kullanabilir ve bir gelir elde etmeye çalışabilir. Örneğin aşağıdaki görüşmecilerin ifadeleri şu şekildedir:

Kardeşler arasında, şu an müşterek olduğu için yani kızlar gelip durmuyorlar. Oturmuyorlar. Toplamıyorlar, çalışmıyorlar. Biz, o yüzden biz yapıyoruz. Ama ihtiyaç halinde kardeşlerimize diyoruz sen de kullanabilirsin diye. Kullanıyorlar öyle işte (Halil, 60).

Özetle, miras paylaşımının daha çok erkekler lehine olduğu ve bu durumun da tarımsal üretimde mülkiyet konusunda erkeklerin söz sahibi olmasına zemin oluşturmaktadır. Kadınlar mülkiyet sürecinden dışlanırlar. Kadının mülkiyet ilişkilerinden dışlanması sadece miras paylaşımıyla olmamaktadır. Ecevit’e (1994, s. 99) göre, “kadının mülk edinebileceği toprak kaynağının sadece miras aracılığı ile olabileceği düşünülmemeli; hanenin yaşam sürecinin tamamına yayılabilen temel bir

olgu olarak ele alınmalıdır”. Geçimlik üretim yapan haneler toprak alımı satımı yapsalar bile bu işlem erkekler arasında gerçekleşmektedir. Alınan ya da satılan topraklar erkeklerin üzerine kaydettirilmektedir. Ecevit’in ifadesinde belirttiği durumu Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde de görmek mümkündür. İki köyde de hemen hemen bütün üreticiler topraklarının tamamını ya da tamamına yakını miras yoluyla elde ederken, çok az bir miktarda toprak alım satımı durumunda erkekler rol oynamakta ve bu topraklar erkeklerin üzerine kaydedilmektedir.

4.6.1.2. Gelecek beklentisi

Araştırmada, miras aktarım süreci ile ilgili geleceğe yönelik olarak birtakım görüşler karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecilerin tamamı, üretim yaptıkları toprakları çocuklarına bırakmak istemektedirler. Ancak mirasın paylaşımı ile ilgili olarak karşımıza çıkan bulgulardan birisi, görüşmecilerin sadece kendi miras paylaşım süreçlerinde değil, çocuklarına miras aktarımı sürecinde de kız çocuklarını razı etme durumudur. Görüşmeciler, kız çocuklarının toprak yerine para ile mirastan pay almalarını belirtirken, babadan oğula olan geleneksel miras aktarımını devam ettirme düşüncesi içerisindeyler.

Haklı hakkını alacak yani. Ama kızımın ihtiyacı yok. Ben şöyle derim mesela. Razı edip de kızım parayla razı olsa daha iyi derim. Çünkü kendisi burada da değil yani. O yüzden gelip bakamaz da kızım. O yüzden razı olsa daha iyi gibi geliyor bana. Erkekler burada. Toprağa filan da bakarlar hem. Kızım da parayla hakkını almış olur (Kemal, 58).

Miras aktarım süreci bu şekilde devam ederek, kadınların mülksüzleştirilmesi de kendisini sürekli olarak yeniden üretmektedir. Toprak yerine para vererek kadınlara mirastan hak verilmesi, mağdur edilmemeleri yönünde hakları veriliyor gibi görünse de mülksüzleştirilmeleri ve genelde toprağın değerinden çok daha düşük para almaları nedeniyle erkekler ile mirastan eşit pay almamaktadırlar.

Yav miras yönünden, adamın eğer imkânı varsa, verebiliyorsa vermesi lazım. Yani şimdi kız çocuğuna miras verme erkek çocuğuna ver o yanlış bir şey. Bazı bizim buralarda var gene, hala da yaptılar. Adam, çocuğu erkek, arazisini erkek oğlunun üzerine vermiş. Kız çocuklarına vermemek için şimdiden tapuyu vermiş. Ne lüzum var? Ona da çağır, de ki kızım azdan çoktan razı et bir şeyler ver. Para filan var yani. Sen de yani vicdanen rahat ol. Ben öyle düşünüyom ama bilmiyom ya (İhsan, 65).

Kız çocuklarının mağdur edilmemesi için mirastan haklarının para olarak verilmesi aslında kadınlar için eşitsizlik durumu yaratmaktadır. Kadınların mirastan toprak olarak haklarını almalarının gereksizliği düşüncesi kuşaktan kuşağa miras aktarımı sürecinde kendini yeniden üretirken, bu durumu yalnızca erkekler değil kadınlar da içselleştirmişlerdir. Örneğin, araştırmadaki kadın görüşmecilerden bir kişi kendisinden sonraki miras aktarım süreciyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

Valla onları herkes kendi bilir. Ben almam derim. Ben almadım. Şimdiki gençlerin, şimdikilerin kafalarını bilmem. Valla benim şimdi bi oğlum var. Benim daha yerim de yok. Bir yerim var orda. Evde, hani böyle büyük bir ev değil. Hani oğlanın olsun isterim şimdi. Ha, artık onlar da kardeşimizin olsun deyip imza verirler mi vermezler mi onu bilmem (Zeynep, 69).

Miras aktarımındaki bu ataerkil süreç, bizzat kadınlar tarafından da içselleştirildiğinin göstergesi kadınların da kız çocuklarına miras toprak vermek istememesiyle kendini göstermektedir. Tarımda mülk sahibi olma yalnızca erkekler aracılığıyla değil, kadınlar tarafından da sürekli olarak yeniden üretilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmada, miras paylaşımında kız ve erkek çocuklarının toprak olarak eşit yer alması gerektiği de bazı görüşmeciler tarafından vurgulanmaktadır. Örneğin görüşmecilerden bir kişi miras paylaşımını üç çocuk arasında da eşit şekilde yaptığını şu şekilde aktarmıştır:

Ben kız ve oğlan çocuklarımı ayırmadım. Babamdan düşen 16 dönüm yeri, adam başı 5'er dönümü resmiyette tapuda hepsi üstünde. Tapuda verdim. Tapular çocukların üstünde bizde. Ben o konuda şimdik şöyle düşündüm. Dedim kız-oğlan, ilerde kimin ne duruma düşeceğini ben bilemem. Ölür giderim. Belki fakirdir. Belki uzağa gider kız mesela. Doğu'ya gider, İç Anadolu'ya gider. En azından dedim mesela bunun da burada yeri olsun. Ya da durumu kötü olur, hastalanır, söker olur. En azından elinde gelir getirici, para eden bir şey olsun dedim. Ya da buraya gelir ev yapar. Burada oturur. Güzel yer. O yüzden ben ayırım yapmadım. Kıza da verdim öbür oğlanlara da verdim (Ali, 50).

Araştırmada, miras aktarımında kız çocuklarına da toprak olarak haklarının verilmesi gerektiğini belirten görüşmecilerin tamamı, kendi kız kardeşlerini para ile razı ederek onların mirastan haklarını kendileri almıştır. Miras aktarım sürecinde kendi çocukları arasında eşitliği savunan bu görüşmecilerin hiç biri kız kardeşlerine toprak olarak yer vermemişlerdir. Miras paylaşımında kız çocuklarının da toprak olarak

haklarını almaları düşüncesine rağmen bu düşünceye göre kendi kardeşleri arasında paylaşım yapmamışlardır.

Bence şöyle, mal eşit olarak şey edilmeli. Kız-erkek evlat ayrımı yoktur. Bizde yok yani. Eski... köy olduğu için bazı, şimdi şöyle söyliyim sana. 60 yaş üzerindeki biraz daha bu şeye sıcak bakmıyorlar. Kız evlatla erkek evladı birbirlerinden ayırıyorlar. Mesela eskiden bak bizde de yerler iki erkek kardeşim arasında bölüşüldü. Kız kardeşlerimizi razı ettik. Eskiden bu vardı çünkü. Hani kızlara biraz daha az vermeye çalışıyorlar. Yanlış ama bu. Ama şimdiki bizim dönemimizdeki şeylerde eşit. Herkes eşit hakkını almalı. Benim düşüncem öyle. Bu düşünce biraz da nesilden nesle değişiyor (Mustafa, 62).

Burada, miras paylaşımında kadınların ve erkeklerin haklarını almalarına yönelik düşüncenin zaman içerisinde değişmesi de söz konusudur.

Araştırmada, görüşmecilerin geleceğe yönelik miras aktarımlarıyla ilgili karşımıza çıkan bir diğer durum, mirasa yüklenen manevi anlamlarla da ilişkilidir. Ata toprağına yüklenen sosyal ve kültürel anlamlar sebebiyle, görüşmeciler kendi çocuklarının toprakla ilgilenmelerini istemektedirler.

(...) bizim buralarda, bu bölgede, Ordu bölgesinde, Karadeniz bölgesinde kimse kolay kolay yer satmaz. Babadan oğula kalır. Oğul olmazsa torun bakar. Bir şekilde devam eder. Benden sonra da evlatlara kalacak işte. Evlatlar da devam ettirecek (Mustafa, 62).

Ya tabi ki toprak, baba ocağı diyelim. Toprak diyelim, baba toprağı. Ben isterim tabi ki. Hatta onları kalmak için teşvik ediyorum yani. Diyorum ev yaptırdım, ikinci katı da yaptırım siz durun bizden sonra diyorum. Toprağı da bakarlar hem (Halil, 60).

Bu düşüncenin temelinde, ata toprağı ile ilgilenme ve toprağına sahip çıkma düşüncesi mevcuttur. Miras yoluyla kendilerine aktarılan bu toprakların, gelecek nesiller tarafından da korunması gerektiği düşüncesi nedeniyle küçük üreticiler, kendilerinden sonra çocukların da topraklarla ilgilenmeleri istemektedirler.

Araştırmada, iki köyde de genç nüfusun köyden göç edişi ve tarımsal üretim sürecinde yer almamaları, görüşmecilerin gelecekle ilgili olarak, çocuklarının tarımsal üretime devam etmeyeceklerini düşünmelerine neden olmaktadır.

Yok yok. Ben isterim baksınlar ama kimse bakmaz ki. Orda toprağıımız var derler. İşte bir kaç kişiye benim yeri sen topla senin olsun derler. Şurada bir tane şey var. İki kardeşler, öldüler ikisi de. Yerler bak sen topla demiş adama. Hem de ileriki mahalleden, kendi mahallesinde adam yok mu bilmiyom. Ona öyle demiş. İstanbul'da bunlar. Gelmezler (Ömer, 67).

Şimdi sanmıyorum (Gülüyor). Sanmıyorum. Yani bir şeyin, dönemin bitişi gibi bir şey yani bu. Sanmıyorum, neden sanmıyorum? Biz bayramlarda, tatillerde falan gelmesini o kadar arzuluyoruz ki çeşitli sebeplerden gelemiyorlar. İşte ekonomik demeyim de izin olayıyla yani. Zaten burada yaşamıyorlar. Hepsinin de başka başka işi gücü var. Gelmezler yani. Topraklar da orman olur gider (Gülüyor) (Halil, 60).

Sonuç olarak, iki köyde de toprak mülkiyetindeki temel unsur olan miras durumu, gelecek nesillere de aktarılması düşüncesi söz konusudur. Ancak görüşmeciler, mirasa sahip çıkılması gerektiğini düşünseler bile kendilerinin aksine çocuklarının onlar gibi topraklarla ilgilenmeyecekleri, günümüzde olduğu gibi tarımsal üretim sürecinde yer almamaya devam edecekleri düşüncesi içerisindedir. Genç nüfus, tarımsal üretimde yer almak yerine köylerden kentlere göç ederek tarım dışı işlerde çalışmakta ve tarımsal üretimde yer almamaktadırlar. Burada, Türkiye'nin kırsal bölgelerinde üretimde ve tüketimde meydana gelen değişimler de etkili olmaktadır. Devletin tarımsal üretime yönelik politikaları, kentlerde gelir getirici işlerin artması, ulaşım ve iletişimin gelişmesiyle tüketim alışkanlıklarının köylerde çeşitlenmesi, kırsal bölgelerdeki insanları kentlere yönlendirmiştir. Genç nüfus, köylerden ve tarımsal üretimden zaman içerisinde giderek kopmuştur.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Dünyada ve Türkiye’de, geçmişten günümüze köylülüğün ve tarımsal üretimin geçirdiği değişim, bu değişimin nedenleri ve sonuçları sosyal bilimlerin ilgisini çeken konular olmuştur. Özellikle son zamanlarda, tarım, gıda ve ekoloji sorunlarının bir arada olması, sosyal bilimlerin bu konular ile ilgili çalışmalara yönelmelerine neden olmuştur. Ancak tarımsal üretim, bu konulardan daha karmaşık durumları içerisinde barındırmaktadır.

Türkiye’de köy sosyolojisine yönelik çalışmaları incelediğimizde, köy sosyolojisine yönelik çalışmaların 1940’lardan sonra şekillenmeye başladığını ve 1960’lardan sonra ise giderek geliştiği görülmektedir. 1980’lerden sonra ise neo-liberal politikaların yaygınlaşması, küreselleşme, kentlere göç ile birlikte sosyal bilimlerin tarımsal üretime, köye ve köylülüğe yönelik ilgisinin azaldığı görülmektedir. Ancak yine de bu dönem sonrasında tarımsal üretimde kapitalist ilişkilerin giderek yaygınlaşmasına, köylülüğün geçirdiği dönüşüme, küçük metâ üretime ve değişen tarım politikalarına yönelik pek çok çalışma yapılmıştır.

Bir ülkede tarımsal üretime yönelik uygulanan politikalarda meydana gelen değişimler, beraberinde ülkenin tarımsal üretiminin ve üreticilerinin hem üretim hem de yaşam koşullarının bir dönüşüm süreci içerisine girmesine neden olmaktadır. Yine bir ülkenin tarıma yönelik uyguladığı politikalardaki dönüşüm, o ülkenin tarımındaki kapitalist ilişkilerin gelişmesine ve yeniden şekillenmesine zemin hazırlamaktadır.

Türkiye’de tarımsal üretim, geçmişten günümüze devlet tarafından çeşitli politikalarla desteklenen bir alan olmuştur. Geçmişten günümüze uygulanan politikalarda meydana gelen dönüşüm, beraberinde köylülüğü ve tarımsal üretim sürecini de bir değişim içine soksa da her şeye rağmen tarım, Türkiye ekonomisi için önemini korumaktadır. Türkiye’de kırsal nüfus oranının günümüzde, kentleşme ve göçlere rağmen nedeniyle tarım, çoğu insanın temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Günümüzde kentleşmeye bağlı olarak köylerden kentlere göçler giderek artsa da tarımın ya da köylülüğün Türkiye’de tamamen bittiğinden ya da önemini yitirdiğinden söz edemeyiz.

Araştırma ile ilgili literatürü incelediğimizde, Türkiye’de uygulanan tarım politikaları, özellikle 2000 yılı ve sonrası dönemde IMF, DB, AB gibi kuruluşlar aracılığıyla yeni bir boyut kazandığı görülmektedir. KİT’lerin özelleştirilerek işlevsiz hale getirilmesi, tarımsal ürünlere yönelik taban fiyatı uygulamaları ve tarımsal girdilere

yönelik desteklerin kaldırılması gibi uygulamalarla, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devletin tarıma yönelik desteği, son yirmi-otuz yılda giderek azalmıştır. Devletin tarıma yönelik politikalarındaki dönüşümle birlikte tarımda kapitalist ilişkiler yeni bir boyut kazanmış ve tarımdaki kapitalist örüntüler gelişerek yayılmıştır.

Bu açıdan bu araştırma, tarımda gelişerek yayılan kapitalist ilişkileri, devletin genel olarak tarıma özel olarak da fındığa yönelik uyguladığı politikalarındaki yaşanan dönüşümü fındık üreticileri üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri bağlamında, sosyolojik bulgularla inceleme amacını taşımıştır. Bu amaca yönelik olarak, Türkiye’de fındık üretiminin en fazla gerçekleştiği ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer alan Ordu ilinde uygulamaya dayalı nitel bir araştırma yapılmıştır.

Araştırma ile ilgili olarak, literatürü ve daha önce fındık ile ilgili yapılmış çalışmalara baktığımızda fındık ile ilgili araştırmaların daha çok iktisadi olarak fındık politikalarını değerlendirmeye, fındık yetiştiriciliğine ve fındık hasadı döneminde çalıştırılan mevsimlik tarım işçilerine yönelik olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan tarımda kapitalist ilişkileri, küçük metâ üreticiliğini, devletin tarıma ve fındığa yönelik politikaların fındık üreticileri üzerinden sosyolojik olarak incelendiği araştırmalardaki eksikliği giderme amacını taşıması bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

Fındık, Ordu için yalnızca en fazla yetişen ürünlerden birisi olması nedeniyle değil, ilde yaşayan köylülerin neredeyse tek geçim kaynağı olması, bölgenin yer şekilleri ve iklim koşulları neticesinde başka ürünlerin yetişmesinin olanağının olmaması ve şehrin sosyal ve kültürel yaşantısının da şekillenmesinde etkili olması nedenleriyle de son derece önemlidir. Bu ildeki köylerin ekonomik olarak tek geçim kaynağının fındık olması ve fındık üretiminin de küçük aile işletmeciliği şeklinde yapılması nedeniyle araştırma bu ilde yürütülmüştür. Araştırmanın konusuna, amacına, problemine ve alt problemlerine uygun olarak; Ordu ilinin Fatsa ilçesine bağlı Güvercinlik köyü ile Ünye ilçesine bağlı Dumanlı köyünde uygulamaya dayalı nitel bir araştırma yürütülmüştür.

Araştırmaya göre, iki köyde de fındık üretiminde hanenin en büyük üyesi olan dede ya da baba hem hanenin hem de üretim sürecinin bütün örgütlenmesinden ve denetlenmesinden sorumludur. İki köyde de hanenin kadın üyeleri fındık üretim sürecinde aktif olarak yer alsalar bile, fındığın üretiminin, pazarlanmasının ve fındıktan elde edilen gelirin denetimi doğrudan erkeklerin elindedir. Kadınlar bu gücü, hanedeki büyük erkek öldükten sonra elde edebilmektedirler.

Araştırmaya göre, iki köyde de hanelerin genç üyelerinin eğitim ya da iş nedeniyle köylerden göç etmekte ve genel olarak tarımsal üretim sürecinde aktif olarak yer almamaktadır. İki köyde de fındık üretim sürecinde aktif olarak yer alan kişiler genellikle hane büyükleri olmaktadır. Araştırmaya göre iki köyde de gençler için genel olarak tarımsal üretim hem kişisel hem de hane gelirini sağlamadaki önemini yitirmiştir. Buna bağlı olarak gençlerin hem tarımsal üretim sürecinden hem de köylülüğünden uzaklaştıklarını söyleyebiliriz. Araştırmaya göre köylerdeki gençler, eğitim ya da iş nedeniyle köylerden göç edip kentlerde yaşamaya başlarken, iki köyde de fındık üreticileri yaşlanmakta ve köyün demografik yapısında yaşlılık baskın bir görünüm sergilemeye başlamaktadır. Yaşlılık çalışmalarının çoğunlukla kentteki yaşlılara odaklandığını düşündüğümüzde Türkiye’de kırsal yaşlılıkla ilgili yeni çalışmalar yapılabilir.

Günümüzde tarımsal üretime ve köylülüğün genel durumunu incelediğimizde, Marksistlerin, neo-liberallerin ve diğer yaklaşımların ileri sürdükleri köylülüğün yok olacağına yönelik görüşlere karşılık varlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir. Marx’ın köylülüğün mülksüzleşmesi, Kautsky ve Lenin’in köylülüğün tasfiyesi gibi tarımda gelişen kapitalist ilişkilere karşılık köylülüğün yok olacağı görüşlerine karşılık, günümüzde köylülüğün hala varlığını sürdürdüğü ve önemini koruduğu görülmektedir. Tarımsal üretime yönelik değişen politikalar, devletlerin köylülüğe ve tarıma yönelik desteğini azaltması ve küçük metâ üreticiliğinin giderek yaygınlaşması durumlarından köylüler olumsuz yönde etkilenseler bile tamamen bir tasfiye olma süreci içerisine girmemişlerdir. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de köylülük halen devam etmekte ve önemini korumaktadır. Bununla ilgili olarak, benzer bir durumu fındık üreticileri için söyleyebiliriz. FİSKOBİRLİK’in kapatılması, devletin fındık ürününe yönelik desteklerini azaltması, taban fiyatlarının istikrarsızlaşması, tarımsal girdi fiyatlarının ve çalıştırılan ücretli emeğin ücretlerinin artmasına bağlı olarak araştırmada, köylülerin bir yoksullaşma süreci içerisine girdikleri ancak varlıklarını devam ettirebilmek için birtakım yoksullukla başa çıkma stratejileri geliştirdikleri görülmüştür. Bunlar sırasıyla tüketime yönelik kısıtlamalar, geçimlik üretim yapma, borçlanma, hane emeğinin kullanılarak kâr elde etmeye çalışma ve işçileşme eğilimidir.

Tüketime yönelik kısıtlamalarda, sosyal aktivitelere ve yiyecekte özellikle kırmızı et tüketime yönelik kısıtlama durumu söz konusudur. Bir diğer yoksullukla başa çıkma stratejisi, ev içindeki yiyecek ihtiyacının giderilmeye çalışılması, yiyeceğe yönelik

harcamaların azaltılması ve birtakım meyve sebzelerin ve bunlardan elde edilen gıda ürünlerinin satılarak hane için gelir elde edilmeye çalışılması için geçimlik üretim yapılmasıdır.

Köylülerin geliştirdikleri bir diğer yoksullukla başa çıkma stratejisi ise borçlanmadır. Araştırmaya göre, köylüler tarımsal üretim süreçlerini genel olarak borçlanarak geçirmektedirler. Özellikle üretim sürecinde kullanılan tarımsal girdilerin ve çalıştırılan ücretli işçilerin ücretlerinin sürekli olarak artması, köylüler için üretimin maliyetini arttırmaktadır. Köylüler, bu maliyeti karşılayıp üretimin devam etmesini sağlayabilmek için çözüm olarak borçlanma yoluna gitmektedirler. Araştırmaya göre, köylülerin genel olarak serbest piyasa aktörlerine borçlanarak üretim sürecinin devamlılığı için gerekli sermayeyi sağladıkları görülmektedir. Burada, fındık üreticileri ile fındık tüccarları arasında çelişkili bir durum da söz konusudur. Fındık tüccarlarına borçlanarak üretim için gerekli sermayeyi elde eden üreticiler, borçlanma nedeniyle fındık tüccarlarına bağımlı hale de gelmektedirler. Köylüler, genellikle hasat sonrasında ürünlerini borç aldıkları tüccarlara pazarlama sözünü vererek tüccarlara borçlanırken, tüccarların fındık alım şartlarını da kabul etmektedirler. Böylelikle hasat sonrasında ürünlerini, fiyat artış durumunu değerlendiremeden, düşük taban fiyatları ile fındık tüccarlarına pazarlamak durumunda kalmaktadırlar. Fındık üreticileri ile tüccarlar arasındaki bu ilişki enformel bir ilişkidir. Devletin hem ürüne yönelik ve üreticileri destekleyen bir kooperatifi işlevsiz hale getirmesi hem de ürüne yönelik desteklerini azaltmasının sonucunda, köylüler enformel bir borçlanma ile üretim süreçlerinin devamlılığını sağlamaya çalışmaktadırlar. Böylelikle serbest piyasa koşullarına bağımlı ve bu koşullar karşısında sömürülen konumuna düşmektedirler.

Araştırmaya göre, geliştirilen yoksullukla başa çıkma stratejilerinden bir diğeri ise hane emeğinin kullanılarak kâr elde edilmeye çalışılması durumudur. Araştırmada iki köyde de özellikle fındığın tırpan, ışkın alma, gübre ve ilaç atma gibi bakımını içeren işler için ücretli işçi çalıştırmak yerine ücretsiz hane emeğini kullanması durumu karşımıza çıkmaktadır. Üreticiler, bu işlerde ücretli işçi çalıştırmak yerine kendisi çalışarak veya hane emeğini kullanarak bu işler için para ödemeyerek fındık gelirini yükseltmeye çalışmaktadır. Hane emeğinin kullanımıyla ilgili olarak, araştırmada genç nüfusun fındık üretim sürecinde aktif olarak yer almadıkları görülmektedir. Genç nüfus genellikle eğitim ve çalışma için köylerden göç etmektedirler.

Yoksullukla başa çıkma stratejilerinden sonuncusu ise işçileşme eğilimidir. İşçileşme, üreticilerin, köydeki başka fındık üreticilerinin fındığın bakımı işleminde yevmiyeli çalışması ve köylerden göç ederek tarım dışı işlerde çalışarak işçileşmesi şeklinde olmaktadır. Araştırmaya göre, fındıktan elde edilen gelir hanelerin geçimini ve üretim sürecinin maliyetini karşılamada yetersiz kalması nedeniyle köylüler, emeklerinin süresini ve yoğunluğunu arttırarak hem yaşam kalitelerini de düşürmekte hem de ek gelir kaynakları yaratmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye'nin genel tarım politikalarıyla birlikte fındık ürününe yönelik destekleme politikalarında geçmişten günümüze önemli bir değişim meydana gelmiştir. Devletin fındığa yönelik ilk büyük uygulaması FİSKOBİRLİK'i kurmasıdır. FİSKOBİRLİK, fındık ürününe ve üreticilerine yönelik bir kooperatif olması nedeniyle son derece önemlidir. Kuruluşundan 1964 yılına kadar kendisi adına, 1964'ten de 2000 yılına kadar da devlet adına fındık üreticilerinin ürünlerini alarak ürüne ve üreticilere destek olmaktaydı. Araştırmaya göre, FİSKOBİRLİK'in fındık alımı yaptığı dönemlerde fındığa taban fiyatı verilmesi daha istikrarlı bir şekilde sürdürülmüştür. FİSKOBİRLİK döneminde genellikle taban fiyatları hasat zamanından önce ve serbest piyasadan daha yüksek verilmektedir. Bu açıdan görüşmeciler tarafından, FİSKOBİRLİK'e ve FİSKOBİRLİK'in fındık alımı üreticiler için olumlu olarak değerlendirilmektedir. Ancak 2000 yılı sonrasında devletin tarıma yönelik politikalarındaki yeni süreç fındık üreticilerini de etkilemiş, FİSKOBİRLİK'e verilen finansın kesilmesiyle birlikte FİSKOBİRLİK alım yapamaz hale gelmiş ve üreticiler büyük bir mağduriyet süreci içerisine girmişlerdir. Ürünü hiçbir devlet kuruluşuna pazarlama imkânı bulamayan üreticiler, çözüm olarak serbest piyasa koşullarına yönelmek zorunda kalırlarken hem fındığın piyasalaşmasına hem de fındık üretiminde kapitalist ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamaktadırlar. FİSKOBİRLİK'in özelleştirilmesi ve devletin fındığa yönelik taban fiyatındaki desteğinin azalmasıyla birlikte fındığın üretim ve pazarlanması sürecinde serbest piyasa aktörlerinin etkin olmaya başlamıştır. Fındık tüccarlarının serbest piyasa koşullarına göre fındık alımı yapmaları, üreticilerin ürünlerini düşük fiyattan pazarlamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Devletten ürünlerine yeterli desteği göremeyen köylüler, ürünlerini pazarlayabilecekleri alternatif başka bir kurum ya da birlik de olmaması nedeniyle fındık tüccarlarına yönelmek durumunda kalmışlardır.

Günümüzde devletin fındığa yönelik temel uygulamaları, üreticilere verilen Alan Bazlı Gelir Desteği ile devletin taban fiyatı açıklayıp TMO aracılığıyla fındık alımı gerçekleştirmesidir. İlk kez 2009 yılında uygulanmaya başlanan Alan Bazlı Gelir Desteği, 2000 yılında TRUP kapsamında uygulanmaya başlanan DGD sisteminin bir benzeri olup, ÇKS'ye kayıtlı ve fındık üretici belgesine sahip üreticilere verilen bir destektir. Genellikle mart ayında üreticilere verilen bu destek, üreticilere üretim sürecinde ve geçim konusunda ekonomik olarak bir yardım olsa da araştırmaya göre, desteğin verilmesinde esas alınan temek unsurun köylülerin tarımsal üretim yapması değil sahip oldukları toprak miktarı olması sebebiyle birtakım olumsuz durumlar ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, bu destek köylüleri mülkiyet durumuna göre toprak sahibi olan ve olmayan ya da sahip olunan toprak miktarına göre daha az toprağa sahip olanlar ile büyük toprak sahipleri olarak ayırmaktadır. Alan Bazlı Gelir Desteğinden yalnızca toprak sahibi olanlar yararlanabilirken, üretim yaptıkları halde ruhsatlı ve kayıtlı topraklarda üretim yapamayan ve ÇKS'ye kayıtlı olmayan köylüler bu destekten yararlanamamaktadır. Dolayısıyla desteğin bütün köylüleri, üreticileri ya da genel olarak üretilen ürünü kapsadığını söyleyemeyiz. Alan Bazlı Gelir Desteğinin toprak mülkiyetine göre verilmesi, köylüler arasında eşitsiz bir durum yaratmaktadır.

Araştırmaya göre, Alan Bazlı Gelir Desteğinin verilmesine yönelik denetimlerin de sınırlı olması nedeniyle, fındık üretmediği halde yalnızca toprak sahibi olduğu için bu destekten yararlanan toprak sahipleri, fındık üretmeye gereksinim görmemekte ve üretimden uzaklaşmaktadırlar. Araştırmada yer alan bazı görüşlere Alan Bazlı Gelir Desteğinin yalnızca mülkiyete göre verilmesi, fındığın pek çok üretim masrafını kapsamaması nedeniyle verilen destek hem üretim maliyetinin karşılanması hem de hane geçiminin sağlanması nedeniyle yetersiz görülmektedir.

Araştırmada, Alan Bazlı Gelir Desteğine yönelik birtakım şüpheli yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Şüpheli görüşlerden birisi, mevcut desteğin uluslararası kuruluşlar tarafından devlete verildiği ve devletin bu desteği üreticilere tam olarak vermediğine yöneliktir. Mevcut desteğe yönelik bir diğer şüpheli görüş, desteğin karşılıksız olarak verilmediği; desteğin, devlet tarafından üreticileri mülksüzleştirmek ve kendine bağımlı kılmak üzere kullanıldığına yönelik iki türlü rol yüklendiği görülmektedir. Devletin “karşılıksız” olarak üreticilere ödeme yapması ve ÇKS sebebiyle tarım topraklarının kayıt altına alınması üreticiler tarafından riskli bir durum

olarak görülmektedir. Araştırmadaki desteğe yönelik şüpheli görüşlerin hepsinde, hem devlete hem de verilen desteğe yönelik bir güvensizlik durumu söz konusudur.

Araştırmanın örnekleme bakıldığında, hane gelirinde fındığın büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte, yalnızca fındıktan elde edilen gelir hanelerin geçimini sağlamamaktadır. Araştırmada, Ürüne yönelik desteğin azaltılması, günümüzde uygulanan desteklerin yeterli olmaması ve her yıl sürekli olarak artan üretim maliyeti ile birlikte köylülerin fındıktan elde edilen gelir sürekli azalmakta ve hanelerin geçimini sağlamada yeterli olmamaktadır. Bu süreç içerisinde fındık, köylüler için ana gelir kaynağı olma özelliğini yitirdiği görülmektedir. Köylülerin geçimlerindeki ana gelir kaynağı tarım dışı işlerden elde edilen gelir oluşmaktadır. Görüşmecilerin aylık kişisel ve hane gelirlerinde, emekli maaşı ya da tarım dışı işler gibi fındık üretimi dışındaki diğer gelir kaynaklarının önemi büyüktür. Hane gelirinde fındık dışındaki gelir kaynakları ancak asgari geçim olanağı sağlamaktadır.

Fındığa yönelik taban fiyatlarındaki bir başka nokta taban fiyatlarının belirlenme zamanına ilişkindir. Araştırmaya göre, özellikle 2018 fındık hasadı yılı için devletin fındık taban fiyatlarını geç açıklayıp kasım ayında TMO aracılığıyla fındık alımına başlaması, üreticileri büyük bir mağduriyet içerisine itmiştir. Ürünleri devlet tarafından alınmayan üreticiler, çözüm olarak serbest piyasa aktörlerine yönelerek, düşük fiyatlara fındık tüccarlarına satmak durumunda kalmışlardır. Devletin günümüzdeki tarıma yönelik uyguladığı politikalar ve bu politikaların yarattığı koşullar, üreticileri serbest piyasa ekonomisi koşulları karşısında baş başa bırakmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre fındığın piyasalaşması durumu, tarıma yönelik desteklerin azalması ve günümüzde uygulanan tarım politikaların da bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde, devlet FİSKOBİRLİK yerine TMO aracılığıyla fındık alımını gerçekleştirmektedir. TMO, kuruluşundan bu yana buğday, hububat, pirinç, mısır gibi ürünlerin alımını yaparken, ilk kez 2006 yılında devlet adına fındık alımı gerçekleştirmiş, 2009 yılında fındık alımı son bulmuş ve daha sonrasında 2017 yılında tekrar fındık alımı için görevlendirilmiştir. Araştırmada, TMO'nun fındık alımı devletin üreticilere yönelik bir desteği ve serbest piyasa yönelmelerine engel olmaları açısından bir fırsat gibi görünse de genel olarak genel olarak devletin TMO aracılığıyla fındık alımını gerçekleştirmesi olumsuz açıdan değerlendirilmektedir.

TMO'nun fındık alımı sırasında uyguladığı politikalar, fındık alım şartları ve fındık alım zamanı gibi etkenler nedeniyle üreticiler açısından TMO fındık satış kanalı

olarak değerlendirilmemektedir. TMO'nun özellikle 2018 yılı fındık hasadı dönemi fındık alım zamanı, fındık alımının randevu sistemi ile gerçekleşmesi, kabuklu fındık alımına yönelik şartları ve ÇKS'ye kayıtlı üreticilerin fındıklarını almaları gibi nedenler sonucunda, araştırma örnekleminde yalnızca 1 kişi TMO'ya ürününü pazarlayabilmiştir. TMO'nun fındık alım politikaları, üreticiye destek olmaktan ziyade üreticileri daha çok serbest piyasa koşulları içerisine itmektedir. Araştırmada TMO, kuruluşundan beri FİSKOBİRLİK gibi fındığa yönelik değil de buğday, hububat, pirinç, mısır gibi ürünlere yönelik bir kurum olarak fındık alımı gerçekleştirmesi açısından da olumsuz yönde eleştirilmektedir. TMO'nun diğer ürünlerin alımı için uyguladığı politikaların benzerini fındık ürününe de uygulaması durumu söz konusudur. TMO, fındık taban fiyatlarını FİSKOBİRLİK gibi serbest piyasa koşullarından yüksek tutsa bile FİSKOBİRLİK'in aksine ÇKS'ye kayıtlı olmayan üreticilerin ürünlerini ve belli bir kalitenin altındaki kabuklu fındığı almaması, fındık taban fiyatlarını serbest piyasanın açıkladığı fiyat zamanından geç açıklaması, fındık alım zamanının geç olmasıyla birlikte randevu sistemi nedeniyle de üreticilerin beklemesi ve üreticilere ödemelerinin hemen yapılmaması gibi nedenler sonucunda TMO'nun devlet adına fındık alımı gerçekleştirmesi araştırmaya göre doğru bulunmamaktadır. Bu açıdan, her tarımsal ürün için o ürüne yönelik kurum ve birliklerin önemi öne çıkmaktadır. Sonuç olarak TMO, fındığın piyasalaşması sürecini engelleyici, FİSKOBİRLİK'in alternatifi gibi bir kuruluş olmak yerine uygulamaları nedeniyle üreticileri serbest piyasaya daha çok iten bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu süreç içerisinde fındık ürünü giderek serbest piyasa koşullarında alınıp satılarak metâlaşmakta, fındık üreticisi köylüler de birer küçük metâ üreticisine dönüşmektedirler. Küçük metâ üreticisine dönüşen fındık üreticileri, serbest piyasa koşullarına bağımlı ve bu koşullar karşında sömürülen konumuna düşmektedir.

Araştırmanın gerçekleştiği iki köyde de küçük metâ üreticileri tarımsal üretimlerini arttırabilmek için birtakım tarımsal aletleri ve makineleri kullanmaktadırlar. Fındık üretimi, genel olarak insan gücüne dayalı olması nedeniyle tarımsal makinelerin kullanımının oldukça kısıtlıdır. Yine de araştırmada patoz, lombardin, tırpan motoru gibi kullanılan tarım makinelerinin genel olarak üretim sürecini kolaylaştırdığı görülmüştür. Bu makineler bütün üretim süreci boyunca değil, üretimin belli aşamalarında sınırlı olarak kullanılmaktadır. Araştırmada, iki köyde de tarımda makine kullanımına bağlı olarak meydana gelen dönüşümle, köylerde yaygın olan imece

usulünün giderek yaygınlığını yitirdiği görülmüştür. Araştırmada bunun en belirgin örneğini, fındık ayıklama işleminde patoz makinesinin kullanılmaya başlanmasıyla görmekteyiz. İki köyde de, fındığın patozdan önce ayıklanma işlemi insan gücüyle olurken, imece usulünün de bu aşamada önemli bir yeri vardır. Patozdan önce iki köyde de imece usulüyle bu işlem gerçekleştirilirken, günümüzde patozla yapılmaktadır.

Türkiye’de 1940’larda kullanılmaya başlanan günümüze kadar gelişerek yayılan tarımsal girdiler ve aletler 2000’li yıllara kadar devlet tarafından desteklenmekteydi. 2000’li yıllardan sonra ise devlet tarımsal girdilere yönelik desteğini de azaltmış ve günümüzde bu girdilerin ücretleri büyük oranda serbest piyasa koşullarınca belirlenmektedir. Nitekim araştırmaya göre, tarımsal girdilerin sürekli olarak artan fiyatları üreticileri için ek maliyet oluşturmaktadır. Tarımsal ürünlerin devlet tarafından yeterince destek görmemesine karşılık üretim maliyetinin sürekli olarak artması, üreticilerin tarımsal üretimden gelir elde edebilmelerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Araştırmada görüşmeciler, tarımsal girdilerin fiyatlarının her geçen yıl arttığını belirtirken üretim maliyetini azaltabilmek ya da bu maliyeti karşılayamadıkları için tarımsal girdilerden belli fındık hasadı dönemleri için azaltma ya da vazgeçme yoluna başvurmaktadırlar. Yine üretilen ürüne yönelik istikrarlı taban fiyatı uygulamasının olmayışı nedeniyle üreticiler ürünlerini düşük fiyata satmak zorunda kalırken, ürüne yönelik girdi kullanımından kaçınmaktalar ve ürüne yapılan masrafın ürüne verilen düşük taban fiyatlarına değmeyeceğini belirtmişlerdir. Fındığa verilen düşük taban fiyatları, üreticileri ürüne yönelik çabaya ve zahmete girmekten uzaklaştırmaktadır.

Araştırmada üretim sürecinde bu tarımsal girdileri kullanmama durumu bazı üreticilerin üretim süreçlerini olumsuz yönde etkilemiş, üründen aldıkları verimde düşüş yaşamalarını belirtenlere karşılık kimyasal tarımsal girdileri zararlı olarak gördükleri için kullanımından kaçan üreticiler bu girdileri kullanmadıkları için bahçelerin veriminin arttığını, bunların ürüne ve toprağa zarar verdiklerini belirten görüşmeciler de mevcuttur. Yine de araştırmada, tarımsal girdilerin sürekli artan fiyatlarına rağmen bu girdilerin kullanımına genel olarak devam edilmektedir.

Araştırmaya göre, tarımda, özellikle geçimlik üretim yapan üreticiler için üretim sürecinde hane emeğinin kullanılması son derece önemlidir. Fındık gibi makineleşmenin az olduğu ve insan gücüne dayanan bir ürünün üretiminde hane emeği vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Araştırmada küçük metâ üretimi aileler temelinde gerçekleştirilmektedir. Üretim sürecinde hane emeğinin kullanılması, küçük

metâ üreticilerinin sürekli bir emek kaynağına sahip olduklarını ve bunu olabildiğince kullandıklarını da göstergesidir. Hane emeğinin kullanımı yalnızca tarımsal üretimin gerçekleştirilmesinde değil kapitalizmin tarımdaki zorlu şartları karşısında hanenin hayatta kalabilmesi için de gereklidir. Küçük metâ üreticileri, ücretsiz hane emekleri ile geçimlik üretimlerini yaparken emeklerinin yoğunluklarını ve süresini uzatarak daha çok üretim yapmaya çalışırlar. Daha çok üreterek gelir elde etme çabasında olan köylüler bu sayede hem emeğini sömürmekte hem de değersizleştirmektedir.

Hane emeği ile ilgili olarak araştırmada küçük metâ üretiminde kadın emeğinin önemi karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin köylerden göç edip üretimden uzaklaşmasıyla birlikte, hanelerde ücretsiz emek olarak kullanılabilecek kadınların emeği ön plana çıkmaktadır. Hane işletmeleri ataerkil yapıya göre örgütlenirken, kadınlar hem işletmenin yeniden üretiminde hem de tarımsal üretim sürecinde aktif rol almaktadırlar. Araştırmada, hanelerdeki bu ataerkil güç, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünde de kendisini göstermektedir. Kadınlar, ev işleri, çocukların bakımı ile birlikte tarlada ve bahçede de çalışarak küçük metâ üretiminin varlığını devam ettirmesine de katkı sağlamaktadırlar. Kadınların ev içinde hem de ev dışında çalışmaları, kadın emeğinin çift taraflı sömürüldüğünün de bir göstergesidir.

Fındık üretiminde emek kullanımıyla ilişkili olarak, fındık gibi emek yoğun bir ürünün üretiminde hane emeğinin yeterli gelmemesi durumunda, üretim kapasitesini arttırmak ve üretimi gerçekleştirebilmek için ücretli yabancı emek kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde fındığın bakım aşaması ile birlikte fındık hasadı döneminde ücretsiz hane emeğinin yeterli gelmemesi durumunda ücretli emek kullanılmaktadır. Küçük metâ üretimi, varlığını devam ettirebilmek için üretim kapasitesini arttırmaya ihtiyaç duymaktadır. Araştırmaya göre bu durum, ücretli yabancı emek ile ücretsiz hane emeğinin bir arada kullanılmasıyla gerçekleşebilmektedir. Nitekim Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde, bu iki emek türü bir arada kullanılarak üretim tamamlanmaya çalışılmaktadır.

Araştırmaya göre fındık üretiminde ücretli yabancı emek kullanılmaya ihtiyaç duyulmasının nedenleri hanelerin özellikle genç üyelerinin köylerden göç etmesi ve köylerdeki üreticilerin yaşlılık nedeniyle yeterli emek gücünü üretim sürecinde gösterememesidir. Buna göre araştırmada hane üyeleri sayısında eskiye göre azalma durumu ve hanelerden göç edenlerin de tarımsal üretimde aktif olarak yer almamaları söz konusudur. Fındık üretim sürecinde hanelerin yaşlı üyeleri yer almaktadır.

Küçük metâ üreticileri için ürünlerini elde ettikleri toprak son derece önemlidir. İki köyde de görüşmeciler topraklarını genel olarak fındık üretimine ayırmışlardır ve fındık iki köyün de geçimini oluşturan başat bir ürün haline gelmiştir. Köylülerin topraklarını neredeyse tamamını fındık üretimine ayırarak gelir elde etmeye çalışmalarında, bölgenin iklim ve coğrafi koşulları da son derece etkilidir. İki köye de yer şekilleri ve iklim koşulları nedeniyle fındık dışında başka bir ürün yetiştirilememektedir. Bunun sonucunda da fındık, köylülerin tarımsal üretimden elde ettikleri temel gelir kaynağı olmaktadır.

İki köyde de toprak kiralama hiç yoktur, ortakçılık durumu ise iki köyde de çok azdır. İki köyde de toprak alım-satımı yaygın değildir. Araştırmaya göre, eskiye göre toprak alımı ve satımı köylerde giderek azalarak yok olma durumuna gelmiştir. Bunun nedenlerinden birisi, devletin fındığa yeterli destek vermemesi nedeniyle eskiye göre fındığın ve toprağın köylüler için cazibesini ya da önemini yitirmesi ve eskiye göre toprak fiyatlarının günümüzde daha yüksek olmasıdır. Devletin fındığa yönelik uyguladığı politikalar sonucunda köylüler üretim kapasitesini arttırmak için toprak alımına başvurmamakta, mevcut topraklarında üretimlerini gerçekleştirmektedirler.

Köylüler, devletin genel olarak tarıma, özel olarak da fındık ürününe yönelik desteğini azaltmasına, tarımsal üretim maliyetlerinin her yıl artmasına rağmen topraklarını tamamen satarak köylerini terk edip mülksüzleşme eğilimi göstermemektedirler. Mülksüzleşme durumunun en önemli nedenlerinden birisi, toprağa yüklenen yalnızca ekonomik değil sosyal ve kültürel olarak yüklenen kaynaklanmaktadır. Bununla ilgili olarak, araştırmada en sık görülen toprakları mülk edinme araçlarından birisi metâ dışı bir ilişki olan miras aktarım süreci ön plana çıkmaktadır. Miras aktarım sürecinde ata ya da baba toprağına yüklenen kültürel semboller, üreticileri topraklarını korumaya ve zorlu koşullara rağmen fındık üretimine devam ettirmelerine neden olmaktadır. Köylüler, toprağı bir güvence kaynağı olarak görmekteler, toprağı manevi birtakım anlamlar yüklemekteler ve bunların sonucunda da yaşadıkları zorluklara rağmen topraklarını satarak mülksüzleşme eğilimi göstermemektedirler.

Ataerkilliğe bağlı olarak ortaya çıkan güç ilişkileri toprak mülkiyetinde de kendini göstermektedir. Toprakların mülkiyeti erkeklerin üzerindedir. Toprakların alımı satımı gerçekleştirilir, miras aktarımı erkekler arasında birbirlerine devredilir. Araştırmada özellikle miras aktarımı sürecinde kadınlar, kadınların hiçbir karşılık almadan tamamen

haklarından vazgeçmek zorunda kalmaları, toprağın değerinden daha düşük bir parayla topraklarını erkek kardeşlerini devretmeye “razı olmaları” ve belli fındık hasadı dönemlerinde erkek kardeşlerinin topraklarda üretim yapmalarına izin vererek “yardım etmeleri” ile mülksüzleşmektedirler. Kadınların mülksüzleştirilmesi, miras aktarımı sürecinin ve küçük metâ üretimdeki ataerkil güç ilişkilere bağlı olarak kendini sürekli olarak yeniden üretmektedir.

Geleceğe yönelik olarak, iki köyde de tarımsal üretimin devamlılığına şüpheyile yaklaşılmaktadır. Devletin tarıma yönelik desteklerini azaltması küçük metâ üreticilerini tarımsal üretime yönelik güvenlerini kaybetmelerine neden olurken, özellikle gelecek kuşakların üretimi sürdürmelerine şüpheyile yaklaşılmaktadır. Küçük metâ üreticileri hanelerinin genç üyelerinin köylerden göç etmeleri ve şehirlerde tarım dışı işlerde çalışmaları, üreticileri tarımsal üretimin devamlılığı konusunda şüpheyile düşürmektedir. Araştırmada da hanelerdeki genç üyelerin köylerden göç etmeleri ve tarım dışı işlerde çalışmaları nedeniyle tarımsal üretimi hanelerin orta yaşlı ya da yaşlı üyeleri devam ettirmektedir.

Araştırmada, Güvercinlik ve Dumanlı köylerinde birtakım farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, daha alçakta yer alan Güvercinlik köyünde fındık hasadının Dumanlı köyüne göre daha erken başlaması ve tamamlanmasıdır. Buna göre Güvercinlik köyündeki üreticiler, ürünlerini daha erken pazarlayabilirler. Bu durum ürün taban fiyatları yüksekte açıklanıp sonradan düşüş göstermesi durumunda avantaj, düşük fiyattan açıklanıp daha sonrasında yükseliş göstermesi durumunda ise Güvercinlik köyü için dezavantaja dönüşmektedir. Dolayısıyla ürünü erken ya da geç satma durumu, fındık taban fiyatlarının düşmesi ya da yükselmesiyle son derece ilişkilidir.

Araştırmaya göre iki köy arasındaki farklardan birisi, dağ köyü olması ve yer şekillerinin daha engebeli, iklimin daha soğuk ve yağışlı geçmesi nedeniyle Dumanlı köyündeki fındık üreticileri için üretim sürecinin Güvercinlik köylülerine göre daha zorlu geçtiği görülmüştür. İki köy arasındaki konum farkından dolayı ortaya çıkan bir diğer durum Güvercinlik köyündeki üreticilerin genel olarak sürekli olarak köylerinde ikamet etmeleri, Dumanlı köyündekilerin ise fındık hasadı dönemi haricinde köye yakın ilçelerde ya da büyükşehirlerde yaşıyor olmalarıdır. Dumanlı köyünün konum itibari ile şehir merkezinden uzak olması, iklim, yer şekilleri ve ulaşım olanaklarının Güvercinlik köyüne göre kısıtlı olması, Dumanlı köylülerini köylerine yakın ilçelere ya da

büyükşehirliere göç etmeye yöneltmiştir. Buradaki fındık üreticileri, yalnızca fındık bakım ve hasat dönemleri için belli zamanlarda köye gelmekte ve geçici bir süreliğine kalmaktadırlar.

İki köyde küçük metâ üreticileri tarımdaki değişim süreci karşısında hem direnerek hem de uyum sağlayarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Fındık üreticileri birbiriyle rekabet içerisinde değillerdir ve pazarla ilişkileri de son derece sınırlıdır. Pazarla bütünleşmelerinin sınırlı olması, metâ üretimlerini de kısıtlamaktadır. Araştırmada, devletin genel olarak tarım, özel olarak fındığa yönelik uyguladığı politikalarındaki dönüşüm fındık üreticileri üzerindeki başlıca etkileri üzerine birtakım değerlendirmeler yapabiliriz. Günümüzde, üreticilerin ürünlerine yönelik gerekli desteği bulamaması nedeniyle fındık üretiminin eski çekiciliğini yitirmesi ve köylülerin fındık dışında başka gelir kaynaklarına yönelmesi araştırmada karşımıza çıkan önemli bir bulgudur. Araştırmaya göre günümüzde hane geçimini sağlamada yalnızca fındıktan elde edilen gelir yeterli olarak görülmemekte, köylüler fındık dışındaki gelir kaynaklarına yönelmektedir.

Üreticilerin fındık üretimine yönelik masraflarının her yıl sürekli olarak artması ve fındığa yönelik istikrarsız taban fiyatları uygulamaları, üreticilerin fındıktan elde ettikleri geliri düşürmektedir. Bunun sonucunda köylüler giderek bir yoksullaşma süreci içerisine girmektedirler. Köylülerin bu duruma yönelik olarak birtakım yoksullukla başa çıkma stratejileri geliştirmekte ve üretime yönelik masraflarını azaltmaya çalışmaktadırlar.

Tarımsal üretimde gelişerek yayılan kapitalist ilişkilerin ve devletin uyguladığı tarım politikalarındaki dönüşümün en önemli etkisi, fındığın özellikle pazarlanması sürecinde serbest piyasa aktörlerinin aktif olmasıdır. Fındık tüccarları, piyasa koşullarına göre üreticilerin ürünlerini alırken, fındık üreticilerin örgütsüzlüğü ve tüccarlar dışından başka alternatiflerinin olmaması nedeniyle piyasa koşullarına karşı çıkamamaktadırlar.

Gelecekteki çalışmalar için, öncelikle konu olarak küçük metâ üreticiliğini fındık üretiminin ile ilişkili olarak ele alan daha geniş çaplı araştırmalar gerçekleştirilmelidir. Bu araştırma gerek zamansal açıdan gerek diğer olanaklar açısından fındık üretiminin gerçekleştiği yalnızca iki köyü ele alıp bu iki köy üzerinden sınırlı sayıda bir örneklem grubunu incelemiştir. Örneklem grubunun daha büyük ve çeşitli olduğu araştırmalar, tarımda kapitalist ilişkileri, yoksullaşmayı, mülksüzleşmeyi ve tarımda kadın emeğini

findık tarımı ve üreticileri üzerinden inceleyen araştırmaların gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akad, T. (1987). Kırsal kesime devlet müdahaleleri ve kooperatifler. *On Birinci Tez Kitap Dizisi* içinde (s. 142-157). İstanbul: Uluslararası Yayıncılık.
- Akşit, B. (1988). Kırsal dönüşüm ve köy araştırmaları (1960-1980). Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar* içinde (s. 179-195). Ankara: Yurt Yayınları.
- Aktar, A. (1990). *Kapitalizm az gelişmişlik ve Türkiye’de küçük sanayi*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Aktaş, A. R., Öztürk, E., ve Hatırlı, S. A. (2016). Dünya fındık piyasasında Türkiye'nin rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1(1), 36-54. <https://dergipark.org.tr/en/pub/vizyoner/issue/23026/246190> (Erişim Tarihi: 05.01.2020).
- Alkan, I. (2018). *Tarım sektöründe kadın emeği*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Alp, E. (2016). Fındık örneğinde tarımı destekleme politikalarında dönüşüm. D. Yıldırım ve E. Haspolat (Ed.), *Değişen Karadeniz’i Anlamak* içinde (s. 235-255). Ankara: Phoneix Yayınları.
- Amin, S. (1997). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme* (2. Baskı) (Çev: Semih Um). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Anonim (2014). <https://ekonomi.haber7.com/sektorler/haber/1177350-turk-findik-devi-italyanlara-satildi>. (Erişim Tarihi: 06.01.2021).
- Atalık, A. (2007). Sıra fındık ve zeytin-zeytinyağı üretimini bitirmeye geldi. *Almanak 2006 Analizleri* içinde (s. 189-205). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Atalık, A. (2014). Genetiği değiştirilmiş organizmalar (GDO). A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülükten sonra tarım* içinde (s. 36-70). Ankara: Epos Yayınları.
- Aydın, Z. (2001). Yapısal uyum politikaları ve köylünün beka stratejileri. *Toplum ve Bilim*, (88), 11-31.
- Aydın, Z. (2018). *Çağdaş tarım sorunu*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Aysu, A. (2008). *Küreselleşme ve tarım politikaları*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Aysu, A. (2009). Piyasa ve küçük köylülük. *Mülkiye Dergisi*, XXXIII (262), 223-235.
- Aysu, A. (2014). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e devlet ve tarım yıkılış-kuruluş-çözülüş. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülükten Sonra Tarım* içinde (s. 530-610). Ankara: Epos Yayınları.
- Aysu, A. (2015). *Gıda krizi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de kırsal kalkınma* (1. Baskı). Ankara: Nobel Basımevi.
- Başaran, E. (2018). *Tarımsal Küçük Üreticilerin Hayatta Kalma Stratejileri: Konya Örneği*. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Bates, D. G. (2009). *21. yüzyılda kültürel antropoloji, insanın doğadaki yeri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşri Sosyoloji Serisi.
- Bernstein, H. (1990). Taking the part of peasants?. H. Bernstein, B. Crow, M. Mackintosh ve M. Martin (Ed.), *The Food Question: Profit Versus People?* içinde (s. 69-79). London: Earthscan Publication. https://www.iss.nl/sites/corporate/files/1_Bernstein.pdf (Erişim Tarihi: 26.04.2019).
- Bernstein, H. (1994). Agrarian classes in capitalist development. L. Sklair (Ed.), *Capitalism And Development* içinde (s.40-71). London: Routledge. <https://www.scribd.com/document/148116017/BERNSTEIN-Farewells-to-the-Peasantry> (Erişim Tarihi: 26.04.2019).
- Bernstein, H. (2014). *Tarımsal değişimin sınıfsal dinamikleri* (Çev: O. Köymen). İstanbul: Yordam Yayınevi.
- Bocock, R. (1997). *Tüketim* (1. Baskı) (Çev: İ. Kutluk). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları. <https://yadi.sk/i/lAdpsB7T3RDybw> (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Bor, Ö. (2014). Yeni tarım düzeni. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülükten Sonra Tarım* içinde, (s. 82-121). Ankara: Epos Yayınları.
- Boran, B. S. (1992). *Toplumsal yapı araştırmaları (İki köy çeşidinin mukayeseli tetkiki)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Boratav, K. (1980). *Tarımsal yapılar ve kapitalizm*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Boratav, K. (2015). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Büke, A. (2019). 21. yüzyılda kapitalist tarım-gıda sistemi ve tarım/köylü sorunu tartışmaları. *Praksis*, 50, 123-148.
- Candan, E. ve Özalp Günel, S. (2013). Türkiye’de tarımda kadın emeği. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, (16), 10-12. <https://www.turktob.org.tr/upload/dergi16/10-12.pdf> (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri* (Çev: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çınar, S. ve Lordoğlu, K. (2011). Mevsimlik fındık işçileri: Marabadan ücretli fındık işçiliğine. *III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu* içinde (s. 419-448). Kocaeli: Petrol İş Yayını. <http://www.sosyalhaklar.net/2011/bildiri/sidar-lordoglu.pdf> (Erişim Tarihi: 10.16.2019).
- Dağ, S. S., Aykaç, V. T., Gündüz, A., Kantarcı, M. ve Şişman, N. (2000). Türkiye’de tarım ilaçları endüstrisi ve geleceği. *Türkiye Ziraat Mühendisliği 5. Teknik Kongresi*, Ankara Bildiriler Kitabı 2, 933-958.
- De Janvry, A. (1981). *The Agrarian Question And Reformism In Latin America*, Londra: The Johns Hopkins University Press. <http://en.bookfi.net/book/1194400> (Erişim Tarihi: 06.06.2019).
- Değirmenci, S. (2017). *Doğrudan gelir sistemi ve uygulamalar: Literatür incelemesi*. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü. Ankara. <https://docplayer.biz.tr/16516504-Dogrudan-gelir-sistemi-ve-uygulamalar-literatur-incelemesi.html> (Erişim Tarihi: 28.07.2018).

- Delphy, C. (2012). Baş düşman. G. A. Savran ve N. T. Demiryontan (Ed.), *Kadının Görünmeyen Emeği* içinde (s. 89-113). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Demirci, S. (2000). *Doğrudan Gelir Sistemi ve uygulamalar: Literatür incelemesi*. Ankara: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967*, Ankara. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Birinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1963-1967%E2%80%8B.pdf> (Erişim Tarihi: 19.03.2019).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C4%B0kinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1968-1972%E2%80%8B.pdf> (Erişim Tarihi: 19.03.2019).
- Devlet Planlama Teşkilatı (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-1973-1977%E2%80%8B.pdf> (Erişim Tarihi: 19.03.2019).
- Direk, M. (2010), *Tarım tarihi ve deontoloji*. Konya: Eğitim Akademi Yayınları
- Doğan, Z., Arslan, S. ve Berkman, A. N. (2015). Türkiye’de tarım sektörünün iktisadi gelişimi ve sorunları: Tarihsel bir bakış. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (8), 29-41.
- Duman, M. (2009). *Fındık serdim harmana - Türk fındığının öyküsü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ecevit, M. (1994). Tarımda kadının toplumsal konumu: bazı kavramsal ilişkiler. *Amme İdaresi Dergisi*, 2 (27), 89-108.
- Ecevit, M. (1999). *Kırsal Türkiye’nin değişim dinamikleri Gökçeada köyü monografisi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ecevit, M.C., Karkiner, N. ve Büke, A. (2009). Köy sosyolojisinin daraltılmış kapsamından, tarım-gıda-köylülük ilişkilerine yönelik bazı değerlendirmeler. *Mülkiye Dergisi*, XXXIII (262), 41-61.
- Erdem, A. S. (2004). Fiskobirlik ve fındık. *Üçüncü Milli Fındık Şurası* içinde (s.116-119). Giresun: Uğur Eğitim Hizmetleri ve Yayıncılık A. Ş.
- Ergin, Y. D. (1994). Örneklem türleri. *M.Ü Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (6), 91-102.
- Erköse, H. Y., Şahin, O., Yüksek, D. ve Sert, D. H. (2020). *Devlet ve küresel piyasa arasında: Karadeniz Bölgesi’nde küçük ölçekli fındık üretimi*. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 40 (1), 55-77.
- Ersoy, M. (1984). Çevre toplumsal formasyonlarda ulusal ekonomiler ve kentsel sanayi sektörünün yapısına ilişkin modeller. H. Ç. Keskinok ve M. Ersoy (Ed.), *Üretim tarzlarının eklenmesi üzerine* içinde (s. 1-22). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

- Sirman, N. (2001). Sosyal bilimlerde gelişmecilik ve köy çalışmaları. *Toplum ve Bilim*, 88, 251-254.
- Evrensel, Ö. (2016). Metâ olarak tohum. *SAV Katkı*, (2) (32-46). https://www.academia.edu/27762835/Meta_Olarak_Tohum_Seed_as_Commodity_SAV_Katk%C4%B1_2016_2_32-46_ (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Ferrero Web Sitesi. <https://www.ferrero.com.tr/Turkiye-de-Ferrero>. (Erişim Tarihi: 06.01.2021).
- FİSKOBİRLİK Web Sitesi <https://www.fiskobirlik.org.tr/>. (Erişim Tarihi: 21.02.2019).
- FİSKOBİRLİK Web Sitesi <https://www.fiskobirlik.org.tr/tarihcemiz>. (Erişim Tarihi: 21.02.2019).
- FİSKOBİRLİK Web Sitesi <https://www.fiskobirlik.org.tr/hakkimizda/>. (Erişim Tarihi: 21.02.2019).
- FİSKOBİRLİK (2019). *Fiskobirlik'ten fındık açıklaması: Fındık alımı yapacağız!*. <https://www.fiskobirlik.org.tr/fiskobirlikten-findik-aciklamasi-findik-alimi-yapacagiz/>. (Erişim Tarihi: 20.10.2020).
- GOOGLE EARTH (2020). <https://www.google.com/maps/place/Erenyurt,+52300+%C3%9Cnye%2FOrdu/@40.8904742,37.3499875,64149m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x4062c95620425141:0x21088ea74ff1badc!8m2!3d40.971136!4d37.350942> (Erişim Tarihi: 01.02.2020).
- Food And Agriculture Organization Of The United Nations, http://www.fao.org/faostat/en/#rankings/countries_by_commodity (Erişim Tarihi: 11.05.2019).
- Günaydın, G. ve Ertuğrul, C. (2000). AB ortak tarım politikasında çevresel Sorunlara yeni yaklaşımlar ve Türk tarımı. 4. *Tarım Ekonomisi Kongresi* içinde, Tekirdağ. <http://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/03/86.pdf> (Erişim Tarihi: 15.03.2019).
- Günaydın, G. (2002). *Küreselleşme ve Türkiye tarımı*. Ankara: Ziraat Mühendisleri Odası.
- Günaydın, G. (2004). *Türkiye ekonomisinin tarımsal yapısı ve gelişimi, Türkiye ekonomisi*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 95-127.
- Günaydın, G. ve Suiçmez, B. R. (2004). Türkiye'nin fındık politikası ve çözüm arayışları. *Üçüncü Milli Fındık Şurası* içinde (s. 120-124). Giresun: Uğur Eğitim Hizmetleri ve Yayıncılık A. Ş.
- Günaydın, G. (2009). Türkiye tarım politikalarında “yapısal uyum”: 2000’li yıllar. *Mülkiye Dergisi*, XXXIII, (262), 175-222.
- Günaydın, G. (2010). *Tarım ve kırsallıkta dönüşüm*, Ankara: Tan Kitapevi Yayınları.
- Günaydın, G. (2014). Köylülüğün dönüşümü. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Editörler), *Köylülükten sonra tarım* içinde (s. 535-610). Ankara: Epos Yayınları.
- Goodman, D. ve Redclift, M. (1982). *From peasant to proleterian*, Newyork: St Martin’s Press. <https://ru.b-ok.org/book/936967/677e13> (Erişim Tarihi: 17.03.2019).

- Hoell, G. (1975). *Tarımda kapitalizmin gelişmesi ve toprak rantı*. (Çev: A. Doğan). İstanbul: Bilim Yayınları.
- İslamoğlu, H., Güloksüz, E., Kaya, A. Y., Çavdar, A., Karakoç, U., Nizam, D., Yazıcı, G. (2008). *Türkiye’de Tarımın Dönüşüm ve Küresel Piyasalarla Bütünleşme Süreçleri* (Proje No: 106K137). İstanbul: TUBİTAK.
- Kablay, S. (2016). Fındık bahçesinde işçi olmak: Ordu ve Giresun illerinde mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları. D. Yıldırım ve E. Haspolat (Ed.), *Değişen Karadeniz’i anlamak içinde* (s. 281-308). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Kan, M. (2016). Küçük aile çiftçiliğinin yerel tohumların sürdürülebilirliğindeki rolü. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 5 (19), 29-33. <https://www.turktob.org.tr/dergi/makaleler/dergi19/29-33.pdf> (Erişim Tarihi: 18.11.2019).
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaptangil, K. (2005). Fındık tarımı ve ekonomisi üzerine bir araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (11), 117-132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/basbed/issue/43998/174895> (Erişim Tarihi: 12.09.2019).
- Kara, M. A. (2016). Toplumsal dayanışma kavramı temelinde imece kültürü: Tirebolu-Doğankent yöresi örneği. *International Journal Of Social Science*, (53), 377-386.
- Karadeniz İhracatçı Birlikleri Resmi Sitesi. <http://www.kib.org.tr/> (Erişim Tarihi: 07.01.2020).
- Karadeniz İhracatçı Birlikleri Resmi Sitesi (2020). <http://www.kib.org.tr/files/downloads/2019-ilk%2020.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2021).
- Karaman, K. ve Yılmaz, A. S. (2011). Mevsimlik tarım işçileri ve enformel ilişkiler ağı: Giresun’da çalışan mevsimlik tarım işçileri üzerine bir araştırma. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, III (1), 211-226.
- Karkıner, N. (2006). Tarımda kadın ve bazı yapısal ilişkiler. *İktisat Dergisi*, (469), 24-31.
- Karkıner, N. (2014). Anadolu’da devletten oğula ataerkil tarım: küçük köylü mülkiyeti ve küçük metâ üreticiliği. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülükten sonra tarım içinde* (195-235). Ankara: Epos Yayınları.
- Kautsky, K. (1988). *The agrarian question*. London: Zwan Publications. <https://ru.b-ok.org/book/966231/53d96d> (Erişim Tarihi: 25.05.2019).
- Kaya, A. Y. (2010). 2000’ler Türkiye’sinde tarım politikaları ve toprak mülkiyeti: Efemçukuru’nda “mülkiyet nedir?”. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 5 (12), 53-69.
- Kayalak, S. (2009). *Türkiye fındık piyasasındaki ekonomik değişkenlerin yapısal değişimi ve zaman serisi analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/24287/> (Erişim Tarihi: 15.02.2020)

- Kayalak, S. ve Özçelik, H. (2012). Türkiye’de ve dünyada fındık politikaları. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18 (2), 43-53. https://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/03/2012_02_01.pdf (Erişim Tarihi: 07.05.2019).
- Kazgan, G. (2013). *Tarım ve gelişme*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Ç. (1988). Türk tarımında küçük metâ üretiminin yerleşmesi (1946-1960). Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye’de tarımsal yapılar 1923-2000* içinde (s. 166-162). Ankara: Yurt Yayınları.
- Keyder, Ç. (2013). 2000’lerde devlet ve tarım. Ç. Keyder ve Z. Yenil (Ed.), *Bildiğimiz tarımın sonu* içinde (s. 191-218). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Yenil, Z. (2013). *Bildiğimiz tarımın sonu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıray, M. (2000). *Ereğli ağır sanayiden önce bir sahil kasabası*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kızılaslan, N. ve Yamanoglu, A. (2010). Kırsal alanda kadınların tarımsal üretime ve aile içi kararlara katılımı: Tokat ili örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (13), 154-166. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi13kadinsayisipdf/kizilaslan_nuray_ve_asiyeyamanoglu.pdf (Erişim Tarihi: 25.02.2020).
- Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2018). *2017 Yılı Fındık Raporu*. Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. <http://koop.gtb.gov.tr/data/5ad06bb9ddee7dd8b423eb23/2017%20Fındık%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 30.01.2019).
- Köymen, O. (1999). Cumhuriyet döneminde tarımsal yapı ve tarım politikaları. O. Köymen (Ed.), *75 yılda köylerden şehirlere* içinde (s.1-31), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, O. (1999). Köylü sorunu araştırma ve tartışmaları. O. Köymen (Ed.), *75 yılda köylerden şehirlere* içinde (s.133-141), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve köylülük ağalar, üretenler, patronlar*. (1. Baskı). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Köymen, O. (2009). Kapitalizm ve köylülük: Ağalar-üretenler-patronlar. *Mülkiye Dergisi*, XXXIII (262), 25-40.
- Kuş, E. (2012). *Nitel-nitel araştırma teknikler*. (4. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lenin, V. İ. (2016). *Rusya’da kapitalizmin gelişmesi*. (Çev: S. Erdoğan). Ankara: Eriş Yayınları. <https://doczz.biz.tr/doc/164944/rusya-da-kapitalizmin-gelistmesi> (Erişim Tarihi: 25.11.2018).
- Mariano, R. V. (2005). Genetik emperyalizm ve biyo-serflik. *Kırda yoksulluk ve direniş ekolojik politika kitaplığı:1* içinde (s.141-158). Ankara: Kültür Sanat Yayıncılık. <https://docplayer.biz.tr/3442828-Kirda-yoksulluk-ve-direnis-ekolojik-politika-kitapligi-1.html> (Erişim Tarihi: 12.06.2019).
- Marx, K. (2000). *1844 el yazmaları* (1. Baskı). (Çev: M. Belge). İstanbul: Birikim Yayınları.

- Marx, K. (2003). *Kapital Birinci Cilt.* (3. Baskı). (Çev: A. Bilgi). Ankara: Eriş Yayınları. <https://www.marxists.org/turkce/m-e/kapital/kapital1.pdf> (Erişim Tarihi: 25.10.2018).
- Marx, K. (2012). *Louis Bonaparte'ın 18. brumaire'i.* (Çev: S. Belli). Ankara: Sol Yayınları
- Nerse, S. (2014). Türkiye kır çalışmalarında paradigma değişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 29(2), s.165-179.
- Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal araştırma yöntemler I-II* (Çev: S. Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Oral, N. (2002). *Fındık üreticisi gene tefeciye terk edildi.* <http://bianet.org/bianet/tarim/13446-findik-ureticisi-gene-tefeciye-terkedildi> (Erişim Tarihi: 02.02.2019).
- Oral, N. (2006). *Türkiye tarımında kapitalizm ve sınıflar* (No. 6). Ankara: MMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi.
- Oyan, O. (2004). Tarımsal politikalardan politikasız bir tarıma doğru. N. Balkan ve S. Savran (Ed.), *Neoliberalizmin tahribatı içinde* (s.44-67). İstanbul: Metis Yayınları.
- Oyan, O. (2009). IMF ve Dünya Bankası'nın Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin bilançosu. *Mülkiye Dergisi*, XXXIII (262), 234-257.
- Önal, N. E. (2007). 1980'den günümüze tarımsal destek sisteminin dönüşümü: köylülüğün tasfiyesi. 10. *TSBD Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*'nde sunulan tebliğ, Ankara: ODTÜ.
- Önal, N. E. (2010). *Anadolu tarımının 150 yıllık öyküsü.* İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Önal, N. E. (2017). Tarım ve köylü "sorun"larına dair bir tartışma çerçevesi. *Praksis Dergisi*, 1 (4), 727-739.
- Önder, İ. (1999). Aşar'ın kaldırılması ve tarım kesimine uygulanan vergiler. O. Köymen (Editör), *75 yılda köylerden şehirlere içinde* (s.67-74). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özcüre, G. (2012). AB tarım politikası uyum perspektifinde Fiskobirlik ve fındık üreticilerinin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm arayışları. *Kent Akademisi Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi*, 5 (3), 105-128. <https://www.kentakademisi.com/ab-tarim-politikasina-uyum-perspektifinde-fiskobirlik-ve-findik-ureticilerinin-ekonomik-ve-sosyal-sorunlarına-cozum-arayislari/16517/> (Erişim Tarihi: 02.05.2019).
- Özkaya, T., Günaydın, G., Bozoğlu, M., Olhan, E. ve Sayın, C. (2010). Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi içinde* (s. 3-22). Ankara: TBMM Ziraat Mühendisleri Odası. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/2fcc8cfe1fa4c77_ek.pdf (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Özkaya, T. (2014). Türkiye'de tohumculuğun tarihsel gelişimi. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülüğten sonra tarım içinde* (s.71-81). Ankara: Epos Yayınları.

- Özkaya, T. (2016). Yeni köylülük tarımsal sorunlara çözüm olabilir mi? B. Karlı, v.d. (Ed.), *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s.869-877), Isparta: Özüm Ajans.
- Öztürk, Ö. ve Kart, E. (2019). Borçlanmanın kırsaldaki görünümü: Borçluluğun küçük üretici üzerindeki tezahürleri. *Toplum ve Bilim*, (150), 35-62.
- Öztürk, Ş. (2009). Kırsal kalkınma yaklaşımları ve küçük metâ üretimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 173-188.
- Öztürk, Ş. (2014). *Yeni köy sosyolojisi tartışmaları küreselden yerele tarım politikaları ve yoksulluk*. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- Özuğurlu, M. (2011). *Küçük köylülüğe sermaye kapanı* (1. Baskı). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1999). İkinci Dünya Savaşı yıllarında iâşe politikası ve köylülük. O. Köymen (Ed.), *75 yılda köylerden şehirlere* içinde (s. 57-66). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2009). Türkiye’de tarım ve iktisadi gelişme: 1880-2000. *Mülkiye Dergisi*, XXXIII (262), 63-75.
- Planck, U. (1977). Türkiye’de köy sosyolojisi. *İşletme Dergisi*, 2(4), 223-240.
- Ploeg, J. D. V. D. (2012). Bir kez daha köylü üretim tarzı üzerine. *Kırsal Kalkınmada Alternatif ve Yeni Yaklaşımlar* içinde (s. 7-38), İstanbul: Heinrich Böll Vakfı, <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kirsalkalkinmada-alternatif-ve-yeni-yaklasimlar-0> (Erişim Tarihi: 04.01.2021).
- Resmî Gazete*, 14.06.2000 (Sayı: 24079).<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/24079.pdf> (Erişim Tarihi: 14.03.2019).
- Resmî Gazete*, 14.03.2000 (Sayı: 23993).
http://www.zmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=127 (Erişim Tarihi: 14.03.2019).
- Resmî Gazete*, 21.06.2001 (Sayı: 24439).
<http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete/rga/01/06/21060104.htm> (Erişim Tarihi: 15.03.2019).
- Resmî Gazete*, 26.10.2001 (Sayı:3940).
<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/mevzuat/kararnameler/findikalantespit14.pdf>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019).
- Resmî Gazete*, 31.07.2002 (Sayısı: 24832A).
<http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete/rga/02/07/31070205.htm> (Erişim Tarihi: 15.03.2019).
- Resmî Gazete*, 19.06.2003 (Sayı: 25143).
<http://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2003/06/20030619.htm#4> (Erişim Tarihi: 09.03.2019).
- Resmî Gazete*, 23.07.2004 (Sayı: 25531).
<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5216.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2020).

- Resmî Gazete*, 25.04.2006 (Sayı: 26149).
https://egitim.tarimorman.gov.tr/adana/Belgeler/MEVZUAT/TARIM_KANUNU.pdf.ç (Erişim Tarihi: 15.03.2019).
- Resmî Gazete*, 31.08.2006 (Sayı: 26275)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060831-1.htm> (Erişim Tarihi: 11.03.2019).
- Resmî Gazete*, 15.07.2009 (Sayı: 27289)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090715-6.htm>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019).
- Resmî Gazete*, 15.07.2009 (Sayı: 27289)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090715-6.htm>. (Erişim Tarihi: 09.03.2019).
- Resmî Gazete*, 15.07.2009 (Sayı: 27289)
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090715-5.htm> (Erişim Tarihi: 11.09.2019).
- Resmî Gazete*, 22.03.2013 (Sayı: 28595)
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130322-2.htm> (Erişim Tarihi: 07.01.2020).
- Resmî Gazete*, 16.08.2013 (Sayı: 28737)
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130816-4.htm> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).
- Resmî Gazete*, 27.02.2015 (Sayı: 29260)
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150207-6.htm> (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
- Resmî Gazete*, 09.11.2015 (Sayı: 29567).
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/12/20151219-3.htm> (Erişim Tarihi: 16.03.2019).
- Resmî Gazete*, 19.08.2017 (Sayı: 30159)
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170819.htm>. (Erişim Tarihi: 17.03.2019).
- Resmî Gazete*, 26.02.2018. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180226-15.pdf>. (Erişim Tarihi: 16.03.2019).
- Savran, G. A. (2012). İkinci Baskıya Önsöz. G. A. Savran ve N. T. Demiryontan (Editörler), Kadının Görünmeyen Emeği içinde (s. 10-13). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Silier, O. (1981). *Türkiye’de tarımsal yapının gelişimi 1923-1938*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Snel, E. ve Staring, R. (2001). Poverty, migration and coping strategies. *Focaal-European Journal of Anthropolgy*, (38), 7–22. <https://repub.eur.nl/pub/1860> (Erişim Tarihi: 12.01.2020).
- Şahin, O. (2007). Fındık ve destekleme. *Tarımda Destekleme Paneli* içinde, Ankara: Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği ve Vakfı.

- Şahinöz, H. (1992). ABD-AT ticaret savaşı paylaşılamayan dünya tarım pazarları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (10), 9-16.
- Şahinöz, A. (2014). Küresel ekonomiden küresel tarım politikalarına uluslararası aktörler: IMF, DB ve DTÖ. A. Aysu ve M. S. Kayaoğlu (Ed.), *Köylülüğten sonra tarım* içinde (s.411-454). Ankara: Epos Yayınları.
- Şengül H., Güneş E., Artukoğlu M. ve Kızıllarslan H. (2010). Tarımsal girdi kullanımı ve politikaları. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi*, 2, 853-860.
- Sönmez, A. (2001). Fındık üretiminde toprak ağalığı ve kırsal dönüşüm. *Toplum ve Bilim*, (88), 69-104.
- Tanrıvermiş, H., Gönenç, S., Terzioğlu, S. B. ve Şanlı, H. (2004) Türkiye'de fındık üretiminin sosyo-ekonomik yapısı, tamamlayıcı gelir kaynaklarını geliştirebilme olanakları ve etkilerinin değerlendirilebilmesi. *3. Milli Fındık Şurası Tebliğler Kitabı* içinde (s. 125-146). Giresun: Uğur Eğitim Hizmetleri ve Yayıncılık A.Ş.
- Tarım Sigortaları Havuzu (2019). *Bitkisel Ürün Sigortası*. https://web.tarsim.gov.tr/havuz/subpage?_key_=6D7415BE31795E0576A7CE18FEDB4F2E6776033TZW2H832CS2K57446YX17062015 (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- Taylor, J. G. (1984). Üretim tarzları eklemellenmesinin ortaya çıkışı ve üçüncü dünya formasyonlarının yapısı üzerindeki etkisi. H. Ç. Keskinok ve M. Ersoy (Ed.), *Üretim tarzlarının eklemellenmesi üzerine* içinde (s.125-178). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- TBMMO Ziraat Mühendisleri Odası (2019). *Fındık Raporu-2018*. http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30070&tipi=17&sube=0 (Erişim Tarihi: 20.11.2019).
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1988). Devletçilik dönemi tarım politikaları: Modernleşme çabaları. Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye'de tarımsal yapılar (1923-2000)* içinde (s. 37-89). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı, 10 Ekim 1935, *Birinci Ulusal Fındık Kongresi (1. Millî Fındık Şurası)*, Seri:3, No:2, Ankara. <https://docplayer.biz.tr/1365006-Birinci-ulusal-findik-kongresi-1-milli-findik-surasi.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2018).
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2019) *Fındık Üreticileri Alan Bazlı Gelir Desteği* <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Alan-Bazli-Destekler> (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (2018). *2017 Yılı Fındık Sektör Raporu*. <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/findiksektorraporu2017.pdf> (Erişim Tarihi: 30.01.2019).
- Toprak Mahsulleri Ofisi (2018). *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Fındık Üreticilerine Müjde*. http://www.tmo.gov.tr/Upload/Images/Slaytlar/millirade20181027_10.jpg (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- Toprak Mahsulleri Ofisi (2019). *Kabuklu fındık satın alma şartları*. <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/findik/satinalmasartlari.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2020).

- Toprak Mahsulleri Ofisi (2019). *2019/20 Kabuklu fındık alım fiyatları*. <http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/findik/alimfiyrandv.pdf> (Erişim Tarihi: 05.12.2019).
- Toprak Mahsulleri Ofisi (2020). *Ulusal Fındık Çalıştayı*. <http://online.anyflip.com/vsmd/ikqt/mobile/index.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2020).
- Toprak, Z. (1988). Türkiye tarımı ve yapısal gelişmeler 1900-1950. Ş. Pamuk ve Z. Toprak (Ed.), *Türkiye'de tarımsal yapılar (1923-2000)* içinde (s. 19-35). Ankara: Yurt Yayınları.
- Tökin, İ. H. (1990). *Türkiye köy iktisadiyatı*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. <https://docplayer.biz.tr/48601153-Ismail-husrev-tokin-turkiye-koy-iktisadiyatı.html> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (2019). *Aralık 2019 Açlık ve yoksulluk sınırı*. <http://www.turkis.org.tr/ARALIK-2019-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d340750#sthash.VW0pW9H5.dpuf> (Erişim Tarihi: 10.01.2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>. (Erişim Tarihi: 11.05.2019)
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> (Erişim Tarihi: 25.11.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047. (Erişim Tarihi: 15.01.2019).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> (Erişim Tarihi: 12.02.2020).
- Tütengil, C. O. (1977). *100 soruda kırsal Türkiye'nin yapısı ve sorunları* (2. Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ulukan, U. Ve Ciğerci N. (2011). Fındık üretiminde çalışma ilişkileri ve mevsimlik işçiler: Perşembe örneği. Özdemir, G. Y., Coşar, S., Birler, Ö. ve H. Mıhcı (Ed.), *2000'li yıllarda Türkiye'de iktisat ve siyaset rüzgârları* içinde (s.1-22). Ankara: Efil Yayınevi. https://www.researchgate.net/publication/258446856_Fındık_Uretiminde_Calışma_iliskileri_ve_Mevsimlik_Isciler_Persembe_Ornegi (Erişim Tarihi: 20.04.2019).
- Uşul, H. ve Ertan, A. (2004). Fiskobirlik'in finansal ve pazarlamaya yönelik sorunları ve çözüm önerileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 141-156.
- Yasa, İ. (1985). *Yirmi beş yıl sonra Hasanoğlan köyü: karşılaştırmalı bir toplum bilimsel araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yaşar, K. (2018). *Fındık tedarik zincirinin en mutsuzları: Çiftçiler ve tüketiciler*. <https://www.karasaban.net/findik-tedarik-zincirinin-en-mutsuzlari-ciftciler-ve-tuketiciler-kutsi-yasar/> (Erişim Tarihi: 26.09.2018).
- Yenal, D. ve Yenal, Z. (1993). 2000 yılına doğru dünyada gıda ve tarım. *Toplum ve Bilim*, (56-61), 93-114.

- Yenal, Z. (2013). Tarımın ve gıda üretiminin yeniden yapılandırılması ve uluslararasılaşması. Ç. Keyder ve Z. Yenal (Ed.), *Bildiğimiz tarımın sonu* içinde (s. 103-136). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, U. D. (2015). *Türkiye tarımında yapısal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçileri: Sakarya örneği* (1. Basım). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Yıldırım, U. D. (2016). Karadeniz’de çay ve fındık üretiminde göçmen işgücünün etnikleşme süreçleri. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (52), 191-210. <https://docplayer.biz.tr/55765726-Karadeniz-de-cay-ve-findik-uretiminde-gocmen-iscucunun-etniklesme-surecleri.html> (Erişim Tarihi: 15.12.2018).
- Yiğit, E., Demiriz, G. (2013). “*Paraya takla attırmak*”: Türkiye’de kırsal piyasalaşan yapısı ve yoksulluk halleri. Uluslararası Katılımlı 7. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı, (7), 417-434.
- Yörür, N. (2010). 1990 sonrası Türkiye’de uygulanan kırsal alan ve tarım politikaları üzerine genel bir değerlendirme. *Planlama*, (2), 3-19.

EK-1. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soruları

1. Demografik Bilgiler

- 1 Kaç yaşındasınız?
- 2 Medeni durumunuz nedir?
 - 2.a. Evliyseniz kaç yıldır evlisiniz?
 - 2.b. Nasıl evlendiniz?
- 3 Eğitim durumunuz nedir?
- 4 Mesleğiniz nedir?
- 5 Nerede doğdunuz? (il, ilçe, köy)
- 6 Sürekli olarak yaşadığınız yer neresidir? (il, ilçe, köy)

2. Hane Üyeleri Hakkında Demografik Bilgiler

- 7 Çocuğunuz var mı?
 - 7.a. Varsa kaç çocuğunuz var?
 - 7.b. Nerede doğdular?
 - 7.c. Kaç yaşındalar?
 - 7.c. Eğitim durumları nedir?
 - 7.d. Mesleği nedir?
 - 7.d. Medeni durumu nedir?
 - 7.e. Şu anda nerede yaşıyor?
 - 7.f. Çocukları var mı?
- 8 Sizce, ideal çocuk sayısı kaç olmalıdır? Neden?
- 9 Babanızın eğitim durumu nedir?
- 10 Annenizin eğitim durumu nedir?
- 11 Babanızın mesleği nedir?
- 12 Babanız emekli mi? (Emekli ise nereden emekli? Emekli maaşı ne kadar?)
- 13 Annenizin mesleği nedir?
- 14 Anneniz emekli mi? (Emekli ise nereden emekli? Emekli maaşı ne kadar?)
- 15 Şu anda hanede kaç kişi yaşıyorsunuz? (Hanede yaşayan kişilerin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, meslekleri)

3. Göç Örüntüleri

- 16 Hanenizden temelli göç edenler var mı?
 - 16.a. Varsa kim?
 - 16.b. Neden göç etti?

EK-1. (devam)

16.c. Ne zaman göç etti?

16.d. Nereye göç etti?

16.e. Şu anda ne iş yapıyor?

16.f. Köy ile ilişkileri nasıl?

16.e. Haneden temelli göç edenlerin toprakları (tarla/bahçe) var mıydı? (Var ise, bu topraklara ne oldu?)

17 Hanede mevsimlik göç edenler var mı?

17.a. Varsa kim?

17.b. Ne tür işler için göç ediyor?

17.c. Neden göç ediyor?

17.d. Hangi süreyle göç ediyor?

17.e. Nasıl göç ediyor?

17.f. Köyle ilişkileri nasıl?

18 Köyden temelli göç etme planınız ya da düşünceniz var mı? Varsa nedeni, muhtemel zamanı, yerleşmek istediğiniz yer neresidir?

4. Gelir ve Sosyal Koruma Göstergeleri

19 Aylık kişisel geliriniz ne kadar?

20 Emekli maaşınız var mı?

21 Aylık hane geliri ne kadar?

22 Sosyal Güvenlik Sigortanız var mı? Varsa, hangisi? (SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı)

23 Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanırsınız? (Yeşil Kart, SSK, BAĞ-KUR, Emekli Sandığı, parasını ödeyerek mi yoksa yararlanamaz mı?)

24 Yardım alıyor musunuz? Evet ise; nereden alıyorsunuz? (Enformel bir yardım mı yoksa resmi bir kurumdan mı yardım alıyor? Kaymakamlık, belediye, dini kuruluş, dernek, konu-komşu, akraba...) Devletten aldığınız bu yardımları yeterli görüyor musunuz?

25 Devletten hangi yardımları bekliyorsunuz?

5. Yaşam Standardı Göstergeleri

26 Borcunuz var mı? (Varsa kime? Ne kadar borcunuz var? Ne zaman, ne amaçla bu borcu aldınız?)

EK-1. (devam)

- 27 Borçsuz yılınız oluyor mu? (Burada, önceki soruyla ilişkili olarak, önceki yıllara ait, tamamen ödediği bir borcu var mı diye sorulabilir)
- 28 Kredi kartı kullanıyor musunuz? (Evet ise, kredi kartını ne amaçla kullanıyor? Belli bir harcama sınırı var mı? Kredi kartı borcunu düzenli ödeyebiliyor mu?)
- 29 Borç veya kredi yükümlülüğünüzü yerine getirebiliyor musunuz? (Zamanında ödeyebiliyor musunuz yoksa aksama oluyor mu?)
- 30 Yaşadığınız ev sizin mi?
- 31 Eviniz ne zaman yapıldı? (Burada, daha öncesinde nerede, kimle yaşadığı sorulabilir. Neden şimdi yaşadıkları eve taşındılar?)
- 32 Evinizde kaç oda var?
- 33 Evinizde ayrı bir mutfak ve tuvalet var mı?
- 34 Evinizde hangi beyaz eşyalar var? Bunları ne zaman aldınız? Alım gerekçeleri, kullanım biçimleri nelerdir?
- 35 Birden fazla eviniz var mı? Varsa kaç tane? Nerede? Bu evleri ne amaçla kullanıyorsunuz? (Kiraya mı verdi yoksa yılın belli dönemlerinde kendisi ya da aile üyeleri mi kullanıyor?)

6. Toprak Miktarı ve Mülkiyet Biçimleri

- 36 Köyde toprağınız var mı? (Toprakların tamamının tapusu kendisinin üzerine mi?)
 - 36.a. Varsa kaç dönüm toprağınız var?
 - 36.b. Bunlar kaç bahçeden oluşuyor?
- 37 Köyün dışında toprağınız var mı?
 - 37.a. Varsa nerede?
 - 37.b. Kaç dönümden oluşuyor?
 - 37.c. Kaç bahçeden oluşuyor?
- 38 Köyün dışında, toprak haricinde başka bir mülkünüz var mı? (daire vb. gibi)
- 39 Toprak kiraliyor musunuz?
 - 39.a. Evet ise kaç dönüm?
 - 39.b. Kaç bahçeden oluşuyor?
 - 39.c. Bu toprakları nereden kiraliyorsunuz?
- 40 Toprağı kiraya veriyor musunuz?
 - 40.a. Evet ise kaç dönümünü kiraya veriyorsunuz?

EK-1. (devam)

40.b. Kaç bahçeden (parçadan/parselden) oluşuyor?

40.c. Nerede?

41 Topraklarınızı nasıl mülk edindiniz?

41.a. Kaç dönümü, kimden miras kaldı?

41.b. Toprağınızın ne kadarını, ne zaman, kimden satın aldınız?

42 Hiç toprak sattınız mı?

42.a. Evet ise ne zaman toprak sattınız?

42.b. Kaç dönümden oluşuyor?

42.c. Neden sattınız?

43 Bu toprakları nasıl ekiyorsunuz?

44 Boş bırakılan arazi var mı? Varsa neden boş bıraktınız? Kaç dönüm? Ne zamandan beri boş bırakılıyor? Bu toprakları ileride yeniden kullanmak ister misiniz? İsterseniz hangi amaçla?

45 Sahip olduğunuz bahçelerin dışında, çalıştığınız bahçeler var mı? Var ise nerede? Sahipleri kim? Karşılığında ne kadar ücret alıyorsunuz?

46 Sizce, yeterli toprağınız var mı?

47 Hiç topraksız kaldığınız oldu mu? Olduysa, ne zaman?

7. Üretim Araçları

48 Hangi üretim araçlarına/ekipmanlarına sahipsiniz? Bu araçları/ekipmanları ne zaman, nasıl aldınız? Eğer borç/kredi ile alındıysa, borcu bitti mi? Hanede kimler kullanır?

49 Daha önce sattığınız tarım araçları/ekipmanları oldu mu? Olduysa hangileri? Neden sattınız?

50 Kira ile aldığınız üretim araçları/ekipmanları var mı? Var ise, hangileri? Kimden alıyorsunuz? Satın almayı düşünür müsünüz?

51 Kiraya verilen üretim araçları var mı? Var ise, hangileri? Hangi koşullarda; kime, ne zaman ve ne kadar fiyat ile kiraliyorsunuz?

8. Üretim Girdileri

52 Tohum satın alır mısınız?

52.a. Evet ise, nereden satın alırsınız? (şirket, tüccar, kooperatif, bayi ya da şahıs...)

52.b. Ödeme biçiminiz nasıl? (peşin, borç, taksit, veresiye...)

EK-1. (devam)

52.c. Tohumdan tasarruf yapar mısınız?

53 Gübre satın alır mısınız?

53.a. Evet ise, nereden satın alırsınız? (şirket, tüccar, kooperatif, bayi ya da şahıs...)

53.b. Ödeme biçiminiz nasıl? (peşin, borç, taksit, veresiye...)

53.c. Gübreden tasarruf yapar mısınız?

53.d. Geçen yıl, gübre için toplamda ne kadar bir masraf yaptınız?

54 İlaç satın alır mısınız?

54.a. Evet ise, nereden satın alırsınız? (şirket, tüccar, kooperatif, bayi ya da şahıs...)

54.b. Ödeme biçiminiz nasıl? (peşin, borç, taksit, veresiye...)

54.c. İlaçtan tasarruf yapar mısınız?

54.d. Geçen yıl, ilaç için toplamda ne kadar bir masraf yaptınız?

55 Yakıt (benzin, mazot vb.) satın alır mısınız?

55.a. Evet ise, nereden satın alırsınız?

55.b. Ödeme biçiminiz nasıl?

55.c. Yakıttan tasarruf yapar mısınız?

55.d. Geçen yıl, yakıt için toplamda ne kadar bir masraf yaptınız?

9. Fındık Üretimi İle İlgili Sorular

9.1. Fındık Üretim Miktarı

56 Kaç yıldır fındık tarımı yapıyorsunuz?

57 Topraklarınızın ne kadarında fındık yetiştiriyorsunuz?

58 Geçen sene ne kadar fındık ürettiniz?

59 Geçen sene sattığınız fındığın değeri ne kadardı?

9.2. Fındık Fiyatları ve Fındığın Satılışı

60 Geçen sene, fındığa verilen en iyi fiyat nedir? Verilen bu fiyatı yeterli görüyor musunuz?

61 Bu sene fındığa verilen en iyi fiyat ne olmalı?

62 Geçen sene fındığı hangi ayda sattınız?

63 Geçen sene fındığınızı nereye sattınız? (TMO, tüccar, komisyoncu, fabrika, hal/borsalar ya da kendisi mi satar?)

64 Fındığı satarken fiyat artışını mı beklersiniz yoksa hemen satar mısınız? Neden?

EK-1. (devam)

- 65 Eskiden fındığınızı nereye satardınız? (Burada geçmişteki fındık alımı ile şimdiki arasında bir karşılaştırma yapması istenebilir)
- 66 Fındıktan elde ettiğiniz toplam yıllık geliriniz ne kadar?
- 67 Fındık toplama sürecinde, borç alır mısınız? Evet ise, nereden alıyorsunuz? (banka, kooperatif, eş-dost, akraba, tüccar, şirket/bayi...)
- 68 Fındık toplama sürecinde, kredi alıyor musunuz? Evet ise, nereden alıyorsunuz? (banka, kooperatif, eş-dost, tüccar, şirket/bayi...)

9.3. Fındık Üretim Süreci

- 69 Fındık üretimi hakkında bilgi verir misiniz? (Gerekli işlemler nelerdir? Bu işlemler nasıl gerçekleştirilir? Ne zaman gerçekleştirilir?)
- 70 Fındık hasadı döneminde, sıradan/olağan bir gününüz nasıl geçer? (Hane üyeleri sabah kaçta kalkar? Bahçeye saat kaçta gidilir? Akşam saat kaçta eve dönülür? Hanedeki herkes bahçeye gider mi? Evde kim ne yapar? Ev işleri, yemek hazırlığı gibi işler nasıl yapılır? Eskiden nasıldı? Ne zaman değişmeye başladı?)
- 71 Fındık üretimindeki güçlükler/zorluklar nelerdir?

9.4. Hane Emeği ve Tarımsal Üretim

- 72 Hane halkından kaç kişi fındık toplama işinde çalışıyor? Bu kişilere belli bir ücret ödüyor musunuz?
- 73 Hanede yaşamayan akrabalarınızdan fındık toplama işinde çalışanlar var mı? Evet ise, bu kişilere fındık toplamalarının karşılığında herhangi bir ücret ödüyor musunuz?

9.5. Hane Dışı Emek ve Tarımsal Üretim

- 74 Fındık üretiminde, dikim, bakım ve tırpan gibi işlerde ücretli işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyuyor musunuz? (Evet ise neden? Kaç kişi çalıştırıyorsunuz? Bu kişiler nereden geliyorlar? Ne kadar ücret ödüyorsunuz?)
- 75 Fındık hasadı için ücretli işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyuyor musunuz?
- 75.a. Evetse, kaç kişi çalıştırıyorsunuz?
- 75.b. İşçileri siz mi getiriyorsunuz, yoksa köye/şehre gelen işçilerden mi çalıştırıyorsunuz? (Eğer kendisi getiriyorsa; neden? Nereden, kaç kişi getiriyor? Nerede kalıyorlar? Barınma, gıda gibi ihtiyaçlarını nasıl karşılıyor?)
- 75.c. Ne kadar ücret ödüyorsunuz?
- 75.d. Ne zamandan beri ücretli işçi çalıştırıyorsunuz?

EK-1. (devam)

75.e.Çalıştırdığınız işçiler genellikle hangi bölgeden göç etmiş oluyor? Belirttiğiniz bölgenin özellikle hangi ilinden? İşçilerin özellikle belirli bir bölgeden gelmesinin sizce olumlu ya da olumsuz belirgin etkileri var mı? Geçmişte, işçilerin getirildiği yer ile şimdi getirildikleri yer arasında fark var mı? Varsa nedir?

75.f. Fındık toplama bedelini kime ödersiniz?

75.g. Fındık toplama bedelini ne zaman ödersiniz?

75.h.Fındık toplama bedelinin dışında başka bir ayni veya nakdi ödeme yapar mısınız? (ulaşım, yemek, barınma, kullanma suyu, elektrik, barınacak malzeme sağlama vb.)

75.i.Çavuşa/elçiye fındık toplama karşılığında herhangi bir ön ödeme/ avans verir misiniz?

75.i.İşçiler ile anlaşamadığınız herhangi bir konu var mı?

75.j.Tarım araçları ile anlaşamadığınız herhangi bir konu var mı?

10. Üretilen Diğer Ürünler İle İlgili Sorular

76 Sahip olduğunuz topraklarda, fındık haricinde hangi ürünleri yetiştiriyorsunuz? (Fındığın yetiştirilmesi ile ilgili ayrı bir soru var zaten. Ancak yetiştirilen diğer ürünler için gerekli işlemler nelerdir? Bu işlemler nasıl gerçekleştirilir?)

77 Neyi, ne kadar üreteceğinize nasıl karar veriyorsunuz?

78 Yetiştirdiğiniz ürünlerden hangilerini satıyorsunuz? Nereye, ne kadara satıyorsunuz? (tüccar, komisyoncu, fabrika, komisyoncu, hal ya da şahıs...)

79 Yetiştirdiğiniz ürünlerden hangilerinin, ne kadarını ev içinde tüketiyorsunuz?

80 Üretiminden vazgeçtiğiniz, bıraktığınız ürün oldu mu? (Olduysa hangi ürünleri, neden bıraktınız?)

81 Bu ürünlerin üretim sürecinde hangi işlerde (ekim, bakım, hasat) hane üyeleri çalışıyor?

82 Bu ürünlerin üretimi için ücretli işçi çalıştırıyor musunuz? Neden? Kaç kişi? Çalıştırdığınız işçilere belli bir ücret ödüyor musunuz?

83 Hayvancılık yapıyor musunuz? Yapıyorsanız; kaç tane, hangi tür hayvanlarınız var? Bu hayvanları ne zaman aldınız? Önceden hangi hayvanlarınız vardı? Bu hayvanlardan hangi ürünleri elde ediyorsunuz? Bu ürünleri satıyor musunuz?

EK-1. (devam)

Satıyorsanız; nereye, ne kadara satıyorsunuz? (Hayvancılık yapmıyorsa da önceden yapıp yapmadığı sorulabilir. Önceden hayvanı var mıydı? Varsa hangi hayvanlar?)

11.Hanenin Geçimi ve Yeniden Üretimi

84 Yiyecek ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyorsunuz?

84.a.Hangi gıdaları pazardan/marketten satın alırsınız?

84.b.Evde ürettiğiniz gıda ürünleri var mı? Varsa nelerdir? İçlerinde sattıklarınız var mı?

85 Ev işi ve aile içi işbölümü nasıldır? Yemek, temizlik, çocuk/yaşlı bakımı, kışlık hazırlığı, hayvan bakımı, tamirat vb. işleri evde kimler yapar? Bu işlerde eskiye göre yük azaldı mı arttı mı?

86 Hanenizin hangi sorunları var?

87 Hanenizin yaşam koşulları yıllar içinde iyiye mi yoksa kötüye mi gidiyor? Neden?

88 Durumunuz köydeki diğer hanelere göre nasıl? (Daha mı iyi, daha mı kötü?)

89 Haneyi sizce ne ayakta tutuyor? (tarım geliri mi, tarım dışı gelirler mi, yardımlar mı, tasarruf eğilimleri ile harcamaların kısılması mı?)

90 Tarımsal gelirle, bir evin geçimini sağlamak mümkün mü? Sizce evi geçindirmek için ne yapılır?

91 Hanenizin geliri nasıl artabilir?

92 Hane gelirinde bir azalma olursa pazardan alınan hangi mallardan kolayca vazgeçebilirsiniz?

93 Geçinebilmek için son yıllarda neler yapıyorsunuz? Ne tür önlemler alıyorsunuz?

12.Tarım Politikaları

94 Dönüm parası alıyor musunuz? Alıyorsanız, ne kadar alıyorsunuz?

95 Dönüm parası uygulamasından bu köyde yararlananlar oldu mu? Kimler? Sizce devlet neden böyle bir uygulama yürüttü?

96 Toprak Mahsulleri Ofisi'nin çalışmalarını yeterli görüyor musunuz?

97 FİSKOBİRLİK'in çalışmalarını yeterli görüyor musunuz?

98 Bahçelerinizi sigortalattınız mı? Evet ise; hangi yıllarda ne kadar ödeme aldınız?

99 Devletin fındıkla ilgili taban fiyatı ve kota gibi politikalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

100 Devlet elini tarımdan çekiyor mu? Çekmeli mi? Devlet desteği olmadan köylü ayakta kalamaz mı?

EK-1. (devam)

13.Köy İle İlgili Sorular

- 101** Köyün nüfusu, geçmişten günümüze nasıl değişim gösterdi? Ne zamana kadar daha kalabalıktı?
- 102** Köyden temelli göç etme ne zaman başladı? İlk kimler, nereye, neden göç ettiler? Bu göçler ne zaman, neden yoğunlaştı? Bu göçler nasıl gerçekleşiyordu? (Bütün hane üyeleri aynı zamanda mı gidiyordu, yoksa önce aile reisi gidiyor, iş-güç ve ev imkânı sağladıktan sonra mı hanenin geri kalan üyelerini çağırıyordu?) Göç edenlerin toprakları genellikle ne oldu? Köyde mevsimlik göç eden var mı?
- 103** Köyde ahalinin temel geçim kaynakları nelerdir?
- 104** Köylünün yüzünün güldüğü, "köylünün altın yılları" diye andığınız dönemler oldu mu? Ne zamandı, biraz anlatır mısınız?
- 105** Köye ilk traktör ne zaman geldi? Tarımda makineleşme ne zaman, nasıl başladı? (Köye ilk patoz, lombardin, tırpan motoru gibi aletler ne zaman geldi?)
- 106** Köylü için hayat yıllar içinde daha mı iyiye gitti, daha mı kötüye gitti, biraz anlatır mısınız?
- 107** Eskiden köyde üretim nasıldı? İnsanlar ne ekip ne biçerdi? Köyde üretim, geçmişten günümüze nasıl değişti?
- 108** Köyün; Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri gibi devlet/kamu kuruluşlarıyla ilişkisi nasıldı? Köyde bunların temsilcileri var mıydı? Ne zaman açıldı, ilişkiler nasıl sürdü, ne zaman kapandı/değişti?
- 109** Köylü yıllar içinde daha mı çok borçlandı? Genellikle neden borçlanılır, nerelere borçlanılır? Borcunu ödeyemeyenler oluyor mu?
- 110** Köyde yetişen temel ürünler hangileridir? Bu ürünlerin (özellikle fındığın) verimi yıllar içinde bir değişiklik gösterdi mi?
- 111** Köyün arazisi yıllar içinde değişti mi? Neden?
- 112** Köyde ekim yapmaktan vazgeçip toprağını boş bırakan haneler var mı? Kimler? Neden ekim yapmıyorlar? Yıllar içinde toprak satışları hızlandı mı? Kimler topraklarını satıyor, kimler alıyor?
- 113** Ordu'nun Büyükşehir Belediyesi olması ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Bu durum, köy üzerindeki etkisi ne oldu? Ne değişti? Tarımsal üretiminiz üzerindeki etkileri nelerdir?

EK-1. (devam)

- 114** Sizden sonra, hanedeki diğer kişiler, tarımsal üretimi devam ettirecekler mi? (Ettirmelerini ister mi? Tarımsal üretim yapılan topraklar ne olacak? Burada miras durumu sorulabilir. Kız ve erkek çocuklarının miras almaları konusunda ne düşünüyor?)
- 115** Son olarak; fındığın, genel olarak tarımın, tarımsal üretimin ve köylülüğün geleceğini nasıl görüyorsunuz?